

אוניברסיטת
בר-אילן

שירות בתי הסוהר

עבירות ועונשים בישראל

תיאוריה ויישום

צוהר לבית הסוהר | גיליון 17

“צוהר לבית הסוהר” הוא כתב עת שפיט היוצא לאור על ידי לשכת הדוכרות של שירות בתי הסוהר בשיתוף עם המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר אילן. ייעודו העיקרי - מתן ביטוי לקו התכר המחבר בין עולם האקדמיה והמחקר ובין עבודת השטח של שירות בתי הסוהר. במסגרת זו מוזמנים חוקרים ואנשים שעיסוקם בתחום הקרימינולוגי על היבטיו השונים לשלוח למערכת “צוהר לבית הסוהר” מאמרים ברמה המקובלת באקדמיה בנושאים העוסקים בתחומים אכיפת החוק, ענישה, מאסר, מעצר, שיקום ורצידיביזם. הנושאים נבחרים מהבחינות האקדמית, המשפטית, החברתית והניהולית, תוך הקפדה על עקרונות המחקר ועל התרומה הישומית לעבודתו של שירות בתי הסוהר. המאמרים עוברים סיווג ומיון ונבחרים באופן אנונימי על ידי חברי המערכת - קוראים-שופטים.

את כתב היד יש לשלוח בכורמט של קובץ Word, גופן David, גודל 12, ובהתאם להנחיות ה-APA (גרסה 6) לדואר אלקטרוני g-l@ips.gov.il, ענף קשרי חוץ והסברה, שירות בתי הסוהר. כמו כן יש לצרף למאמר תקצירים בעברית ובאנגלית. לא יתקבלו לפרסום מאמרים שפורסמו בכתב עת אחר בשפה העברית. אם המאמר נמסר לפרסום בלועזית, יש לידע על כך את חברי המערכת ולקבל את הסכמתם של עורכי כתב העת או עורכי הספר הלועזי.

עבירות ועונשים בישראל תיאוריה ויישום

צוהר לבית הסוהר | גיליון 17

עורך ראשי:

פרופ' משה אדד, פרופסור אמריטוס במחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.

עורכים:

פרופ' אורי תימור, מרצה וחוקר במחלקות לקרימינולוגיה במכללת אשקלון ובאוניברסיטת בר-אילן.
סג"ד יצחק גורלוב, ראש ענף קשרי חוץ הסברה, שירות בתי הסוהר.

חבר מערכת:

פרופ' נתי רונאל, ראש המחלקה לקרימינולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.

עורכות משנה:

שדמה בר-אילן, המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן.
כלאי חנה הרבסט, ענף קשרי חוץ והסברה, שב"ס.

חברי המערכת המייעצת:

פרופ' שרה בן-דוד	פרופ' גדעון פישמן	פרופ' נתי רונאל
פרופ' יוסי גליקסון	פרופ' גבי קאבאליון	פרופ' אפרת שהם
פרופ' אורי ינאי	פרופ' ישראל קים	פרופ' שלמה גיורא שוהם
פרופ' בן ציון כהן	פרופ' רות קנאי	פרופ' מלי שחורי
פרופ' לסלי סבה	פרופ' גיורא רהב	

שופטי המאמרים:

ד"ר יעל אידיסיס	ד"ר יהושע וייס	ד"ר תומר עינת
פרופ' שרה בן דוד	ד"ר חנה חימי	השופט הרן פיינשטיין
ד"ר משה בן סימון	ד"ר אבי טננבוים	ד"ר רונית פלד - לסקוב
פרופ' יעקב ברג	ד"ר שירלי יהושע	פרופ' גבי קאבאליון
פרופ' ברנדה גייגר	פרופ' אורי ינאי	פרופ' רות קנאי
פרופ' יוסי גליקסון	גבי ענת משיח	פרופ' אפרת שהם
ד"ר נתנאל דגן	פרופ' לסלי סבה	

הוצאה לאור: שירות בתי הסוהר, מחלקת דוברות, ענף קשרי חוץ והסברה

ת"ד 81, רמלה 72100 | טל' 08-9776306 | פקס' 08-9193812

ips.gov.il

הפקה: לשכת הפרסום הממשלתית

תוכן העניינים

דבר הנציבה

4 רב גונדר עפרה קלינגר

דבר העורך הראשי

5 פרופ' משה אדד, עורך ראשי

דבר העורכים

6 אורי תימור וסגיד יצחק גורלוב

מאמרים

מדיניות הכליאה בישראל על פי עמדות של מנהלי בתי הסוהר: ענישה או שיקום

8 אילנה (אילי) גולדברג

יתגבר כארי למלאכתו: חוסן נפשי והתמודדות עם גורמי דחק בקרב עובדי כליאה

32 נינה סולימן, דימה לייקין, אליאכ ברמן, נירה בונה ומולי להד

יאוש ישאיר אותך אסיר, תקווה תשחרר אותך: תקווה ומשמעות בקרב אסירים משוחררים

52 משה אדד, אפרת ויגנסקי וחנה חימי

רצידיביזם בישראל: מאפייני אסירים ומאסר והתמחות עבריינית

72 דרור ולק ואליאכ ברמן

חסד חסד תרדוף: על הקשר שבין מעשי חסד ונתינה בסתר לבין הימנעות מהתנהגות
אנטי-חברתית ועבריינית בקרב נוער בסיכון

88 גלי מיכאלי ותומר עינת

מסתננים לפשע: פשיעת זרים מאפריקה

106 אינה לוי וטלי רוטשילד

גם הקורבן אשם: ייחוסים של אשמה וחומרה של אונס כפונקציה של התנהגות הקורבן
בטרם האונס, במהלכו ולאחריו בקרב מטפלות ושאינן מטפלות

121 יעל אידיסיס ואליס עדות

מדינה עם פחות אסירים? רפורמת הענישה בצרפת ומה אפשר ללמוד ממנה בישראל

140 אברהם טננבוים ורון סופר

מדור: מגמות בענישה ובשיקום

על בחירה בין דרכי ענישה ו"הוראות סף" במירת הדין [בעקבות טיוטת ה- Model penal code:
[Sentencing (draft no. 11) 2015

152 נתנאל דגן

חלק לא שפיט

תעשיות שב"ס: תעשייה חברתית שיקומית בהווה ובמבט לעתיד

166 קשי ניסים, אורה קפלנסקי ונוח לירן

דבר הנציבה

בימים אלה אני מתחילה את דרכי כנציבה ה-17 של שירות בתי הסוהר, תפקיד שקיבלתי על עצמי ביראת כבוד ומתוך תחושת שליחות, כדי להוביל את הארגון שבו אני משרתת זה 26 שנים. עם בחירתי הצהרתי, כי הכליאה של אסירים והשמירה עליהם באופן שיִרצו את מלוא תקופת המאסר, בלי לברוח או להשתחרר שלא במכוון בטרם עת, הן מימוש חובתנו הביטחונית של שב"ס כלפי החברה. עם זה בתקופת המאסר, בין שהיא ארוכה ובין שקצרה, עלינו לעשות את המיטב והמרב כדי שהאדם שיחזור לחברה יהיה מועיל יותר מכפי שהיה בעת שהורחק ממנה. מאמרם של גנ"מ ד"ר דרור ולק ורב כלאי אליאב ברמן, "רצידיביזם בישראל: מאפייני אסירים ומאסר והתמחות עבריינית", ממחיש את החשיבות של העבודה המתקנת, את השפעתה ואת תרומתה ליצירת חברה בטוחה ומתוקנת יותר מחוץ לחומות.

בחינה של תוכניות החינוך, הטיפול והשיקום המועברות בבתי הסוהר בישראל ובחינת השפעתן על שיעורי הפשיעה החוזרת, עשויות ללמד על תוצאות העבודה של תחום הטיפול והשיקום שנעשתה בשנים האחרונות. התוצאות מספקות הכוונה ברורה להמשך הדרך - היכן צריך ונכון להשקיע ולאילו מטרות לשאוף.

גם מחקרה של ד"ר אילי גולדברג, שעניינו מדיניות הכליאה כפי שהיא משתקפת בעמדותיהם של מנהלי בתי הסוהר, מציג באופן ברור את היחס הבלתי מתפשר של דרג המפקדים בשב"ס לשני היסודות שעליהם עומד הארגון כולו: ביטחון ושיקום. שני היסודות נראים לכאורה כמתנגשים זה בזה, אולם הם שלובים ותומכים האחד באחר.

לכליאה יש השפעה ישירה על כלל מערכת אכיפת החוק. ככל שמערכת הכליאה מקצועית, מודרנית וטובה יותר, כך היא מותירה למערכות אכיפת החוק מרחב פעולה גדול יותר בגדר סמכותן. שירות בתי הסוהר הוא ארגון הכליאה הלאומי, ובמובן זה עליו להעניק שירות לגופי הביטחון ולרצועות החוק למיניהן. לשם כך עליו לעמוד בשורה אחת עם ארגוני הכליאה האחרים בעולם ועם השיטות המתקדמות המתפתחות סביבנו. עלינו להעמיק וללמוד כדי להיות טובים יותר. אחד הכלים העומדים לרשותנו הוא המחקר. בין העולם האקדמי לשב"ס קיים שיתוף פעולה מתמשך, וראוי לחזקו ולהפכו לכלי מרכזי יותר. זהו שיתוף פעולה מבורך, ותוצריו אמינים מפני שהם מבטאים את השילוב בין התיאוריה למעשה, בין המעבדה לשטח.

אין לי ספק כי השנים הקרובות יהיו עמוסות אתגרים, וכי ניִדרש לתת מענה למגוון נושאים רחב, חלקם מוכרים לנו ואת חלקם נצטרך ללמוד. מהיכרותי את הארגון ואת אנשיו, סמוכה אני ובטוחה כי יחדיו נוכל לכלל מכשול, ושיתוף הפעולה עם ארגונים אקדמיים ואחרים יסייע לנו כמו תמיד להתמודד בהצלחה.

קריאה מהנה,

עפרה קלינגר, רב גבדר

נציבת בתי הסוהר

דבר העורך הראשי

אדם לאחריותו המוסרית נולד

הגירוש מגן עדן לווה בתשורה מאת הקדוש ברוך הוא. כדי לשחרר אותם מהיצר, קיבלו אדם וחוה כותנות עור במקום אותם עלי תאנה ששימשו אותם קודם לכן. הבגדים הם אכן אמצעי העשוי לעדן את היחסים בין בני אנוש. האדם שונה מבעלי החיים האחרים, שאברי המין שלהם גלויים וטבעם הביולוגי הוא שמניע אותם.

במרוצת הזמן הפך האדם את הבגד לסמל למטרות רבות. אנו חיים בעולם שבו מערכות הבלמה נחלשו בתחומים רבים, ואחד מהם הוא יחסי מין. הכוח של הנורמות החברתיות, הדתיות, הפליליות והחינוכיות נחלש, "פוטנציאל ההתנגדות החברתית" להפרת הנורמות אף הוא כשל, והמתירנות ושפירת הגבולות של המותר ושל האסור משגשגים. האדם כפרט והאדם כחלק מקבוצה איבד את "האיפוק הנורמטיבי הפנימי". הדימוי העצמי, אוריינטציה למטרות חברתיות, קבלת הערכים החברתיים, רמת הציפייה של האדם מעצמו, סף התסכול, המכניות הפסיכו-ביולוגיות - הכול התערער, ולא רק אלה, גם האוריינטציה האישית מובלבלת.

"האיפוק הנורמטיבי החיצוני" אף הוא השתנה, ועתה נפוצה אי מחויבות. זו חובקת את מוסדות הדת, המשפחה, השבט, העם, מוסדות החינוך, מקום העבודה, החברה בכללה וכן אי מחויבות סוציו-אקונומית ועוד. הדבר מסייע לערעור של מערכות הבלמה, עד כי אנו נתקלים בהרס של מערכות הבלמה האינטימיות אף במערכת מחייבת כגון המשטרה. בשנה האחרונה שמענו וקראנו שוב ושוב על פיטוריהם של קציני משטרה מורמים מעם שחטאו בעבירות מין.

האדם, שהוא בעל כוח יצירה אדיר ומסוגל להבחין בין טוב לרע ולהיות מוסרי, דלדל את החיבור שלו עם עצמו ועם הטבע והמיר אותו בכיוון תועלתני, בעוצמה, בכוח ובחופש אנרכיסטי. נדמה שהאדם, שעזב את ערכיו ואת אלוהיו, נותר בכדידותו וזו מאיימת עליו. האדם, נורמטיבי או עברייני, חיפש את החופש ושכח שעיקרו של החופש אינו חופש ממשוהו, אלא חופש למשוהו, חופש ליצירת משמעות, כי רק אדם שמצא משמעות לחייו ירגיש בטוח בעצמו. רכוש, ובוודאי אם הוא גנוב, אינו מעניק ביטחון אמיתי. לעומת זה עשיית הטוב והנכון מעצימה את האדם ותורמת להרגשת ביטחון פנימי.

בטוחני שחלק מהדרכים (כגון שיטת 12 הצעדים) המונחלות בשירות בתי הסוהר, יש בהן כדי לכוון את המטופלים לחיים של אחריות. נראה לי שיש להעשיר את חיינו כמטפלים, ואף כמשרתי ציבור בכל המקצועות למיניהם (סוהרים, שוטרים, מורים וכדומה), ולהופכם לחיים של הגשמת משמעויות. בתקופתנו נהפכה החומרנות לתוכן חיים, ורוב בני האדם, נורמטיבים ועבריינים כאחד, רואים בחומריות פתרון בדוק לכדידותם, אף שכידוע זו אשליה ובריחה מן המצוקה. התייחסות חיובית אל הבדידות תאפשר לאדם להיכנות ולכנות באמצעותה את קיומו.

מי ייתן שבאמצעות תהליכי הטיפול לסוגיהם תתהווה ההתאנושות של העברייני ותתגבש בו הסוציאליזציה.

נקווה כולנו להצלחה.

פרופ' אמריטוס משה אדד

דבר העורכים

גיליון 17 של אסופת המאמרים "צוהר לבית הסוהר" מפורסם לאחר שנציב בתי הסוהר רב-גונדר אהרון פרנקו סיים את תפקידו, שאותו מילא בארבע שנים וחצי האחרונות, ורב גונדר עפרה קלינגר היא הנציבה הראשונה שמונתה מתוך הארגון מיום הקמתו. חברי המערכת מבקשים להודות למר פרנקו על שנים של עשייה וקידום הארגון, ולאחל לנציבת בתי הסוהר, רב גונדר קלינגר, ולשירות בתי הסוהר כולו, הצלחה רבה ושנים רבות של עשייה, המשך למידה והתמקצעות.

בימים אלה של שינויים ארגוניים לצד מתח מדיני ומורכבות חברתית, מועצמת חשיבותם של מנהיגות ופיקוד שייסמנו את הדרך הארגונית והמדינית גם בשעת לחץ. ממצאה של ד"ר אילנה (אילי) גולדברג, במאמרה המתפרסם בגיליון זה, "מדיניות הכליאה בישראל על פי עמדות של מנהלי בתי הסוהר: ענישה או שיקום", מלמדים על עמדותיהם של מנהלי בתי סוהר בארץ, בהווה ובעבר, כלפי מטרת המאסר. הם מציגים בבירור מה שרבים הניחו לאורך השנים, שהתפיסה השלטת בקרב מנהלי בתי הסוהר בארץ היא ענישתית-אחזקתית, ולצידה מתקיימת ברמה ההצהרתית תמיכה בגישה השיקומית. לאחר 50 שנה שבהן "שכחו" המחוקקים לקבוע בחוק את יעדיו של שב"ס, בחר הארגון בשנת 1998 להגדיר בעצמו את יעדיו, כפי שהם באים לידי ביטוי "במשפט האסטרטגי". המרכיבים הבולטים שלו הם אלה: א. שב"ס הוא ארגון ביטחוני המשתייך למערכת אכיפת החוק. ב. תמצית תפקידו - החזקת אסירים ועצורים במשמורת בטוחה ונאותה. ג. (פירוט המונח נאותה): 1. שמירה על כבודם של האסירים; 2. מילוי צרכיהם הבסיסיים; 3. הקניית כלים מתקנים לכל האסירים המתאימים. לפי המשפט האסטרטגי, האחזקה הבטוחה היא מטרתו העיקרית השל הארגון. המטרה השיקומית היא משנית וחלקית (לא שיקום אלא הקניית כלים מתקנים, וגם זאת רק לחלק מהאסירים - המתאימים לכך). בשנת 2012 התייחסה סוף-סוף הרשות המחוקקת לסוגיית שיקום האסירים, וקבעה בתיקון 42, סעיף 11 ד' לפקודת בתי הסוהר, שאסירים ישולבו בפעילות שיקום בבתי הסוהר ככל שיימצאו מתאימים לכך. תיקון זה מחייב כמובן את שב"ס להעניק למטרה השיקומית מקום מרכזי בפעילותו.

את הדיו של הוויכוח בין הגישה הענישתית-אחזקתית לבין הגישה השיקומית אפשר למצוא במגוון מאמרים שהתפרסמו ב"צוהר לבית הסוהר" - עבירות ועונשים בישראל" במרוצת השנים. למעשה, מחבריהם של מאמרים רבים מתווכחים ומתלבטים בינם לבין עצמם בסוגייה זו. בגיליון הנוכחי, מלבד מאמרה של אילנה (אילי) גולדברג, נוגעים בדרך זו או אחרת בסוגייה זו שלושה מאמרים: במאמרם של משה אדד, אפרת וינגנסקי וחנה חימי - "תקווה ומשמעות בקרב אסירים משוחררים" - מוזכרות שלוש תקופות בחיי האסיר המשוחרר הנמצא במסגרת שיקומית. החוקרים סוברים כי התקופה השנייה - הכניסה לכלא והשהייה בו - היא נקודת תכנית בחיי האסיר, וכי תפיסתו לאחר השחרור מבטאות מגמה של שינוי, בחירה, משמעות ותקווה לעתיד טוב יותר. ממאמרם של דרור ולק ואליאב ברמן, "רצידיביזם בישראל: מאפייני אסירים ומאסר והתמחות עבריינית", אפשר להסיק בעקיפין לגבי סיכוייהם של אסירים מסוימים להסתייע בתכניות שיקום בכלא. מאמרם

של ניסים קשי, אורה קפלנסקי ונוח לירן, "תעשיות שב"ס: תעשייה חברתית שיקומית
כהווה ובמבט לעתיד", עוסק בתעסוקה בבתי הסוהר ונוגע בין השאר בקשיי הניהול של
מערכת תעסוקתית משקמת בתוך מסגרת ביטחונית.

שאר המאמרים בגיליון זה עוסקים במגוון נושאים כלהלן:

הממצאים במאמרם של נינה סולימן, דימה לייקין, אליאב ברמן, נירה בונה ומולי להד,
"חוסן נפשי והתמודדות עם גורמי דחק בקרב עובדי כליאה", מלמדים כי עובדי כליאה
מדווחים בממוצע על חוסן נפשי אישי ברמה בינונית עד גבוהה. שביעות רצון בעבודתם
קשורה לחוסן נפשי. עובדי כליאה בבתי מעצר מדווחים על מתח ודחק רבים יותר מעובדי
כליאה בבתי הכלא הפליליים והביטחוניים. יותר משליש מהמשתתפים במחקר מגלים

תסמינים פוסט טראומטיים. תחושת החוסן ממתנת השפעות של תסמינים אלה.
מאמרן של יעל אידיסיס ואליס עדות, "ייחוסים של אשמה וחומרה של אונס כפונקציה
של התנהגות הקורבן בטרם האונס, במהלכו ולאחריו בקרב מטפלות ושאינן מטפלות",
עוסק ברמות האשמה שמייחסות נשים מטפלות ונשים שאינן מטפלות לקורבנות של
תקיפה מינית. הממצאים מלמדים שמטפלות ייחסו פחות אשמה לקורבן לעומת נשים
שאינן מטפלות. המשתתפות במחקר ייחסו משקל רב להתנהגות הקורבנות לאחר האונס.
במאמרן של אינה לוי וטלי רוטשילד, "פשיעת זרים מאפריקה", מוצגים נתונים על הפשיעה
בקרב השוהים הבלתי חוקיים בישראל שהגיעו מאפריקה. לפי הנתונים, המגמה של עלייה
בפשיעה זו נבלמה בשנת 2013.

מאמרם של תומר עינת ונלי מיכאלי, "חסד חסד תרדוף: על הקשר שבין מעשי חסד
ונתינה בסתר לבין הימנעות מהתנהגות אנטי-חברתית ועבריינית בקרב נוער בסיכון",
עוסק בניסוי בני נוער בסיכון לפעילות אלטרואיסטית של מתן בסתר לנזקקים, וזאת כדי
לחזק בהם דפוסי התנהגות חיוביים ורצויים.

מאמרם של אבי טנגבוים ורון סופר, "מדינה עם פחות אסירים? רפורמת הענישה
בצרפת ומה אפשר ללמוד ממנה בישראל", עוסק ברפורמת ענישה בחקיקה הצרפתית.
זו מבוססת על ההנחה שעונש המאסר הוא יקר ובלתי יעיל, ומכוונת לצמצום אוכלוסיית
האסירים. הרפורמה מספקת לשופטים אפשרויות הענישה אלטרנטיביות.

במאמרו של נתנאל דגן במדור מגמות חדשות בענישה ובשיקום, "על בחירה בין דרכי
ענישה והוראות סף בגזירת הדין", מוצג מודל להנחיית שופטים בארה"ב, המדריך
אותם מתי להטיל על נאשם עונש מאסר בפועל ומתי להטיל עליו עונש בקהילה או עונש
מותנה. מודל זה אמור לסייע למערכות המשפט בכל אחת מ-50 מדינות ארצות הברית
(השיטה הפדרלית) בקביעת המשפט הראוי.

קריאה מעשירה ומהנה,

פרופ' אורי תימור

סג"ד יצחק גורלוב

מדיניות הכליאה בישראל על פי עמדות של מנהלי בתי הסוהר: ענישה או שיקום

אילנה (אילי) גולדברג¹

מדיניות הכליאה בישראל, כפי שהיא משתקפת בעמדותיהם של 84 מנהלי בתי סוהר (גמלאים, מנהלים בפועל ומנהלים לשעבר הממלאים תפקידי מטה בשב"ס), היא ענישתית-אחזקתית לצד הצהרה על תמיכה בגישה שיקומית. ממצאי המחקר מספקים מידע על המאפיינים של מנהלי בתי הסוהר בישראל, על תפיסתם את תכלית הכליאה, תפיסתם את תפקיד בית הסוהר, עמדותיהם כלפי הגישה הניהולית הרצויה וכלפי דילמות מרכזיות בניהול בתי הסוהר (בית סוהר כארגון צבאי או כארגון אזרחי, עדיפות לכפיפות למשרד לביטחון-פנים או למשרד המשפטים ועוד). מנהלי בתי הסוהר בישראל נמצאים בקונפליקט תפקידי, שכן הם תומכים במובהק בשיקום, אך בפועל מתקיימת מדיניות כליאה ענישתית-אחזקתית. ברוח השינוי שחל בחברה המערבית המודרנית לחיזוק הגישה השיקומית בבתי הסוהר, נדרשת בישראל רפורמה במדיניות הכליאה, שתיתן תוקף לתפיסה שבית הסוהר הוא ארגון אזרחי ותגדיר את שיקום האסירים כיעד מרכזי. החלטה כזו עשויה להביא לידי שינוי בסדרי העדיפויות בפעילויות בתי הסוהר ולהקצאת משאבים בהתאם. היא עשויה לעודד את העשייה של מפקדי בתי הסוהר בתחום השיקום ולמנוע את הקונפליקט.

¹ ד"ר אילנה (אילי) גולדברג, קרימינולוגית, שירתה בשב"ס ישראל שנים רבות במגוון תפקידים וניהלה ארבעה בתי סוהר, בהם בית סוהר לנוער "אופק". כיום מרצה במכללה האקדמית בית ברל.

כליאה שיקומית (Pollock, Hogan, Lambert, Ross, & Sunat, 2012) ולהעדף אלטרנטיבות למאסר (Cullen & Johnson, 2012).

מקי פשיעה גבוהים מעלים לדיון הציבורי את הסוגייה של תכלית הכליאה. מחצית מהציבור רואה בענישה מטרה עיקרית של כליאה, ואילו חמישית ממנו רואה בשיקום מטרה מרכזית (Carlson & Garrett, 2006). מקבלי החלטות מדגישים את הענישה כאמצעי למניעת פשיעה ולהרחקת פושעים מהחברה הנורמטיבית (Tewksbury & Mustain, 2008).

אם כן, החברה אמביוולנטית כלפי מטרות הכליאה (Pollock et al., 2012). מצד אחד, בתי הסוהר מתוארים כמוסדות קרימינוגניים, מאיצי עבריינות, שכן שיעור גבוה מהעבירות נעשה בידי אסירים משוחררים (Cullen, Nagin, 2007; Nagin, 2012; Tonry, 2012) ונמצא שיעור גבוה של חוזרים למאסר (Cullen & Jonson, 2012). מצד שני, יש עדויות לשיעורי הצלחה גבוהים בצמצום המועדות כאשר נעשה שימוש בהתערבויות יעילות לטיפול באסירים ובכלל זה אימוץ גישות חיוביות בניהולם (אלישע, רונאל ואידיסיס, 2011; Ronel & Elisha, 2010). מדיניות ענישה מחמירה באמצעות מאסר נובעת מהצורך להגן על הציבור באמצעות הרחקה (Applegate, Cullen, & Fisher, 2002; Chen & Shapiro, 2004; Nagin, Cullen, & Jonson, 2009), ובנויה על התפיסה שכל עבריין אחראי על מעשיו, עליו לשאת בעונש המאסר והחברה לא אחראית על שיקומו (Pollock et al., 2012). לעומתה מדיניות ענישה שמבוססת על גישה שיקומית נועדה לטפל בעבריינות שמקורה בפתולוגיה אישית או חברתית (Applegate et al., 2002), ובנויה על התפיסה שלעברייני יכולת התמודדות נמוכה בשל מעמדו החברתי הנמוך והחברה אחראית לשיפור מצבו (Pollock et al., 2012).

כאשר מדיניות הכליאה מבוססת על הגישה הענישתית-ביטחונית, היא מעצבת בכלא אקלים חברתי ותרבות ארגונית של סגירות ומתח. מדיניות כזו מתוארת כ"תרבות של רוע ואכזריות" ובאה לידי ביטוי באופן קיצוני בבתי סוהר סופר ביטחוניים (Craig, 2008). מדיניות זו נתמכת בטענה שהאסירים בתקופת

"אף אחד לא באמת יודע ומכיר אומה עד אשר היה בתוך בתי המעצר שלה. אומה צריכה להישפט על ידי הדרך שבה היא מתייחסת לאזרחיה, אף הנמוכים ביותר" (Mandela, 1994).

מבוא

מדיניות הכליאה במדינות המערב עברה תהפוכות מאז הקמתו של בית הסוהר המודרני הראשון במאה השמונה עשרה. בתחילה הוקמו "בתי תיקון" שנועדו לפתור בעיות חברתיות ולשפר את תפקודם של האנשים החלשים והמזיקים בחברה (שוהם, שביט, קאבאליון ועינת, 2009). במשך שנים התמודדו בתי הסוהר עם העבריינות באמצעות תוכניות טיפול, עד אשר בשנות השבעים של המאה העשרים התגבשה התפיסה שבית הסוהר אינו מוסד מתאים לשיקום עבריינים (תימור, 2011). תפיסה זו קשורה להתחזקות הגישה הענישתית, לעיצוב מדיניות של כליאה לשם הרחקה מהחברה והרתעה (Cullen & Jonson, 2012). לעלייה דרסטית במספר הכלואים (ICPS, 21) בנובמבר, 2013) ולשיעור גבוה של חוזרים למאסר (בן צבי וולק, 2011; ברמן וולק, 2015; Austin, 2010; Cullen & Jonson, 2012; Howerton, Burnett, Byng, & Cambell, 2009; Padfield & Maruna, 2006; Wartna et al., 2010; Wong, 2011). אלא שהעלייה בשיעור הכליאה לא הביאה לידי ירידה בפשיעה (Blumstein, 2006; Liedka, Piehl, & Useem, 2011) ולא לידי צמצום החזרה למאסר (Cullen, Jonson, & Eck, 2012; Cullen, Jonson, & Nagin, 2011). יש עדויות שהמאסר כלל אינו מרתיע (Ritchie, 2011). לעומת זאת הביאו תוכניות הטיפול בכלא לירידה ניכרת בשיעור החוזרים למאסר (המועדות) (וייסבורד ואח', 2014 וייסבורד, שהם, אריאל, מנספיירז וגדעון, 2010; שגיא, 2007; תימור, 2006; 2011; Allen, Mackenzie, & Hickman, 2001; Aos, 2011; Lipsey & Cullen, 2007; Makarios, Steiner, & Travis, 2010; Olson, Rozhon, & Powers, 2009; Pearson & Lipton, 1999; Wilson, Bouffard, & Mackenzie, 2005; Wilson, Gallagher, & Mackenzie, 2000). לפיכך חזרו במדינות המערביות לתפיסה שיש לנקוט מדיניות

"בית סוהר הוא ארגון ביטחוני בעל ייעוד חברתי המשותף למערכת אכיפת החוק. תמצית תפקידו - החזקת אסירים ועצורים במשמרת בטוחה ונאותה, תוך שמירה על כבודם, מילוי צרכיהם הבסיסיים והקניית כלים מתקנים לכל האסירים המתאימים לכך, על מנת לשפר את יכולתם להיקלט בחברה עם שחרורם. זאת תוך שיתוף פעולה עם גורמי מסד וקהילה שונים" (שירות בתי הסוהר, 2013).

בחזון ניתנת עדיפות חד-משמעית ליעד הביטחוני, והיעד השיקומי מכוון לאוכלוסיות מתאימות בלבד (תימור, 2009). במציאות, שיעור גבוה מהאסירים המתאימים לטיפול לא משולבים במסגרות טיפוליות, ורבים מהאסירים משתחררים מהכלא ללא תוכניות טיפול מתאימות בקהילה (מבקר המדינה, 2014). במחקר זה נבחנת לראשונה מדיניות הכליאה בבתי הסוהר בישראל, כפי שהיא משתקפת בעמודותיהם של מנהלי בתי הסוהר בפועל ומנהלים לשעבר: מדיניות כליאה שיקומית או מדיניות ענישתית-ביטחונית. ממציא המחקר עשויים לשמש את מתווי המדיניות במדינה, הרשות המחוקקת והנהלת בתי הסוהר בקביעת מדיניות כליאה וגיבוש אסטרטגיות למימושה.

מערכת הכליאה בבתי הסוהר בישראל

אחרי הקמת המדינה אוּפְּיין שירות בתי הסוהר בישראל במדיניות כליאה המבוססת על הגישה השיקומית. זאת כנראה מכיוון שהסולידריות החברתית הגבוהה, החזון הציני, האתוס של הקמת המדינה, האוריינטציה הסוציאליסטית של מפלגות השלטון ושיקום העבריין כערך מרכזי במסורת היהודית חדרו גם לתחום הטיפול באסירים (איטון, 1965; תימור, 2009).

במדינות המערב המודרניות עלו מספר הכלואים, מספר האירועים השליליים בבתי הסוהר וחומרתם ושיעור הטרוריסטים הכלואים (Caeti, Hemmens, 2008; Cullen, & Burton, 2003; Ruddell & Norris, 2008). מכך התגבש בבתי הסוהר ניהול צבאי שהביא לידי מינוי מנהלים יוצאי צבא או משטרה ולשינוי במטרות שהוצבו בפני מנהלי בתי הסוהר (Caeti et al., 2003);

מאסרם נמצאים "בקיפאון התנהגותי" (Oleson, 2002); (Zamble & Porporini, 1990). כאשר מדיניות כליאה מבוססת על גישה שיקומית, היא מעצבת בכלא אקלים חברתי וארגוני של תקשורת פתוחה בין הסגל לבין האסירים, שכוללת מתן לגיטימציה של האסירים להנהלה (Garrabine, 2005; Ross, Diamond, Liebling, & Saylor, 2007; Sparks & Bottoms, 1995).

השיקום חזר להיות גורם בעל משמעות בניהול בתי סוהר (Heseltine, Sarre, & Day, 2011). הוגדלו התקציבים של תוכניות השיקום בבתי הסוהר (Scott-Hoyward, 2009) וירדו באופן ניכר הפשיעה והעלויות הישירות והעקיפות הנובעות ממנה (Andrews & Bonta, 2010; Drake, Aos, & Miller, 2009). יש דיווחים על ירידה במספר האסירים בארה"ב בכלל ובקליפורניה כפרט (Bureau of Justice Statistics Bulletin, 2010).

אפשר ללמוד על מדיניות הכליאה הנהוגה במדינה באמצעות עמודותיהם של מנהלי בתי הסוהר, משום שהם נמצאים בציר המחר בין קובעי מדיניות הכליאה לבין יישומה בכלא. מנהלי בתי הסוהר משפיעים בדרך ניהולם ועמודותיהם על רמת האירועים השליליים בבית הסוהר, על מערכת היחסים בין האסיר לבין הסוהר ועל רמת השמירה על כבוד האדם, חירותו וזכויותיו בכלא. עמודותיהם מושפעות מהחברה שממנה הגיעו, מחוויותיהם ומניסיונם המקצועי, ולכן הן משמשות מתווך בעל משמעות בניהול בתי הסוהר (Ahn-Shik, Devalve, Develve, & Johnson, 2003; Askin-Plunk & Armstrong, 2003; Coyle, 2009; Hensley, Dunind, Tewksbury, & Dumond, 2002; Mears & Castro, 2006; Steiner, 2008; Tewksbury & Mustain, 2008).

בית סוהר הוא מקום מסוכן. מנהל בית סוהר נדרש לקבל החלטות שיש בהן סיכון גבוה לפגיעה בביטחון בית הסוהר ובביטחונם האישי של האסירים ושל אנשי הסגל והן עלולות לפגוע בקידומו (Chen, 2009; Hulshager, Lang, & Maier, 2010). ניהול בתי הסוהר מושפע מאפיינים אישיים של המנהל, בעיקר במישור המוסרי והאתי (Roberts, 2013).

חזון שירות בתי הסוהר בישראל, כפי שנקבע במשפט האסטרטגי:

למשרד לביטחון פנים, דבר שמעמיק את האוריינטציה הענישתית-ביטחונית. עדות לכך היא העברת בתי המעצר המשטרתיים לאחריות שירות בתי הסוהר, למרות שההליך אמור להיות מטבעו באחריות המשטרה (תימור, 2009).

ישראל נמצאת בסביבה גאו-פוליטית רוויית מתחים הקשורים בביטחון המדינה, ושירות בתי הסוהר בישראל הוא חלק מכוחות הביטחון. עלייה במספר האסירים הביטחוניים והתחזקות ארגוני הפשיעה במדינה חייבו את שירות בתי הסוהר לפתח תורות לחימה להתמודדות עם אירועים קשים בקרב אסירים ביטחוניים ואסירים פליליים, ובכך לפתח דרכי פעולה הנוגעות לאסירים הפליליים ולטיפול בהם. מצב זה הביא ככל הנראה לחיזוק הגישה הענישתית-ביטחונית שמאפיינת את הטיפול באסירים הביטחוניים, ואשר חייבה השקעת משאבים רבים שבכללם הקמת יחידות מבצעיות מיוחדות, לעתים על חשבון השקעת משאבים באסירים הפליליים.

בישראל 20,242 אסירים ועצורים פליליים (שירות בתי הסוהר, 2015). 66% מהם מכורים לאלכוהול וחלקם מכורים גם לסמים (ולק, בן צבי, ספיבק וקון, 2013). שיעור המועדות בקרב האסירים הוא בין 41.3% ל-62%² (בן צבי וולק, 2011; ברמן וולק, 2015; וילנר, 2009; מבקר המדינה, 2014; שגיא, 2007). ובכל זאת, שיעור האסירים הנמצאים במסגרות טיפוליות קטן, גם בקרב האסירים שהוגדרו כמתאימים לטיפול (מבקר המדינה, 2014). בשנה משתחררים כ-7,500 אסירים, ורק כ-1,000 מהם מלווים באופן מקצועי על ידי הרשות לשיקום האסיר (אילו-אילון, 2011). שירות בתי הסוהר של ישראל אינו משקם את רוב השוהים בו (תימור, 2011). מבקר המדינה מציין שלמרות שרצידיכזם מודד יעילות ואפקטיביות של הטיפול באסירים, הוא אינו יעד של שב"ס (מבקר המדינה, 2014).

יש בבתי הסוהר בישראל תוכניות שיקום מצליחות.

בישראל התבססה גישה ענישתית-ביטחונית בשל העלייה בשיעור האסירים הפליליים, רמת המועדות הגבוהה, מינוי נציבים יוצאי צבא או משטרה, אילוצים כלכליים, המרד בכלא "שטה" והעלייה במספר האסירים הביטחוניים (גולדברג, 2014; ירושלמי, 2013; תימור, 2009; 2011).

תפיסת הביטחון במערכת הכליאה בישראל נגזרת מיישום לא עקיב של מדיניות כליאה שמושפעת מעמדתו של כל נציב בתקופת כהונתו, מציפיות הציבור ששירות בתי הסוהר ימנע בריחת אסירים ובכך יאפשר תנאי מחיה הוגנים בכלא, ומהתפיסה שחטו"ש (חינוך, בטיפול ושיקום) הוא "כלי תומך ביטחון" (שירות בתי הסוהר, 2006, עמ' 9).

בשנות השמונים והתשעים של המאה העשרים הייתה תנופת בנייה של מסגרות של טיפול וחינוך לאסירים ושל מסגרות להכשרת אנשי הסגל בתחום הביטחון (תימור, 2009), זאת על רקע המתח בין הגישה השיקומית, שמיוצגת על ידי גורמי הטיפול והחינוך, לבין הגישה הענישתית-ביטחונית, שמיוצגת על ידי צוות הביטחון. הגורם הביטחוני היה חזק יותר במשך שנים והשפיע על קבלת ההחלטות וסדרי הקדימויות בארגון. במרוצת השנים התגבשה פשרה שלפיה הביטחון והטיפול משלימים זה את זה, והטיפול, החינוך והתעסוקה "מייצרים" את הביטחון ככלא. אלא שיש פער בין הצהרת הארגון על היעוד החברתי שלו לבין המחויבות למימושו (תימור, 2009; שגיא, 2007).

בשנת 2012 נוסף סעיף לפקודת בתי הסוהר שנתן תוקף למשפט האסטרטגי, וקבע שאסיר ישולב בפעילויות שיקום ככל שיימצא מתאים לכך, במועד, בהיקף ובתנאים כפי שייקבעו בתקנות ובפקודות השירות. לשירות בתי הסוהר ניתן בחוק שיקול דעת רחב בקביעה של אילו אסירים מתאימים לשיקום ומה היקף התוכניות, אך אלה לא תורגמו עדיין לכללים מחייבים (מבקר המדינה, 2014).

שירות בתי הסוהר והמשטרה בישראל כפופים

² הפער נובע משיטות המדידה של שיעור המועדות. המספר הגבוה משקף את שיעור האסירים במאסר שני ומעלה, והמספר הנמוך מתאר את שיעור החוזרים למאסר מקרב אסירים שהשתחררו בשנת 2004.

מהתערבות משפטית, מצמצום האוטונומיה של המנהל על ידי התערבות של גורמי ביטחון וחוק, מחשיפה לעיתונות, מהטפה להחמרה בענישה, מביקורת ציבורית, מעלייה באימים לפגיעה בסדר בית הסוהר ומהצפיפות בבתי הסוהר (Cullen, et al., 1993). תמיכת מנהלים בגישה שיקומית נובעת ממחקרים המעידים על הצלחות בטיפול באסירים, מתמיכה של אנשי מקצוע ושל הקהילה האקדמית בגישה השיקומית ומהניסיון האישי של מנהלים, שנכחו לדעת שגישה זו מחזקת את ההתנהגות החיובית של האסירים (Cullen et al., 1993).

על פי הספרות המחקרית, מנהלים רואים בכליאה מטרה מרכזית של המאסר, ואחריו הרתעה, שיקום ולבסוף ענישה (Cullen et al., 1993; Johnson, Bennett, & Flanagan, 1997; Tewksbury & Mustain, 2008). מנהלות מיקמו את השיקום במקום השני (Ahn-Shik et al., 2003), ומנהלי בתי סוהר לנוער מיקמו את השיקום במקום ראשון (Caeti et al., 2003). הפעילויות העיקריות בשגרת החיים בכלא, לתפיסתם של מנהלי בתי סוהר, היא הגברת הביטחון (29%) ומניעת בריחות (27%), והפעילויות המשניות הן שיקום (18%), תעסוקה (16%) וענישה (12%) (Caeti et al., 2003; Cullen et al., 1993). לא נמצאו הבדלים בעלי משמעות בעמדות בין גברים לבין נשים בתפקידי ניהול של בית סוהר (Ahn-Shik et al., 2003; Cullen et al., 1993; Jurik, 1991; Van Voorhis, Cullen, Link, & Wolfe, 1985). עם זה נמצא שמנהלות תומכות בשיקום יותר ממנהלים, הן מנהלות בדרך כלל בתי סוהר לנשים ונטות יותר לחדשנות ויוזמות (Ahn-Shik et al., 2003; Cullen et al., 1993; Tewksbury & Mustain, 2008).

הגורמים המשפיעים על עמדות של מנהלים הם תנאי עבודה, אקלים ארגוני ואקלים תעסוקתי (Cullen, Lutze, Link, & Wolfe, 1989; Jurik, 1985; Van Voorhis et al., 1991); מספר האסירים בכלא ומין האסירים (Cullen et al., 1993); מוצא עדתי - בני מיעוטים נוטים לגישה שיקומית גבוהה יותר מאשר קבוצת הרוב (Cullen et al., 1993); וכן ניסיון בעבודת הסוהרות, ניסיון בטיפול באסירים וותק בניהול הכלא שהוא מנהל.

הראיות הן שיעור המועדות של אסירים שהשתתפו במסגרות לטיפול באסירים מכורים העומד על 26% בלבד (שניא, 2007), ושיעור המועדות של אסירים שהשתחררו מאגפי השיקום העומד על 25.4% בלבד (וייסבורד ואחר, 2014; מבקר המדינה, 2014).

בישראל "עדיין לא גובשה מדיניות כליאה לאומית מושכלת וארוכת טווח שתתבסס על איזון נכון בין צרכי הביטחון של המדינה לבין צרכי הטיפול באסירים, ולא נקבעו למערכת מטרות ברורות ובנות ביצוע" (תימור, 2009, עמ' 32). מצב זה מצריך את מנהלי בתי הסוהר, המיישמים את מדיניות הכליאה, להתאים עצמם כל פעם מחדש למדיניות הנציב. אפשר להניח שחלק מהמנהלים נמצא בקונפליקט, שכן חלקם תומכים בגישה שיקומית כשעה שמדיניות הכליאה הנהוגה, כפי שהיא משתקפת בנתונים, היא ענישתית-ביטחונית. כיוון שכך, חשוב להכיר את תפקידי מנהל בית הסוהר, ודרכו ללמוד על מדיניות הכליאה.

תפקידי המנהל ועמדותיו כלפי מדיניות הכליאה

מנהל הכלא הוא משרת ציבור עם סמכויות שנתנה לו המדינה, ובכללן שימוש בכוח (Coyle, 2009). הוא אחראי על אוכלוסייה כלואה, הטרוגנית, עוינת וחסדנית, שחיה בתנאים של מחסור ומאופיינת בהפרעות התנהגות ובהפרעות אישיות. הוא משמש מעין הורה לאסיר - והדבר דורש ממנו להיות גמיש, הומני ורגיש - ובו בזמן הוא כולא אותו, ולעתים פוגע בזכויותיו כאדם מטעמים של ביטחון בית הסוהר וביטחון אישי. המנהל נדרש למנוע אירועים שליליים בכלא ולספק ביטחון לסגל ולאסירים (Ruddell & Norris, 2008). הוא נמצא בדריכות גבוהה רוב הזמן, ועובד בתנאים של צפיפות רבה, חוסר כוח אדם וחוסר בתחזוקה מונעת (McCampbell, 2002). קונפליקט תפקידי גבוה נמצא בקרב מנהלי בתי סוהר בעלי מטרות סותרות: הן טיפוליות והן ביטחוניות (Coyle, 1993; Cullen, Latessa, Burton, & Lombardo, 2002; Hepburn & Albonetti, 1980).

תמיכת מנהלים בגישה ענישתית-ביטחונית נובעת

לא נמצא מתאם חיובי בין ניסיון צבאי לבין גישה ניהולית (Cullen et al., 1993; Van Voorhis et al., 1991). לעומת זה נמצא קשר בין רמת ההשכלה לבין גישת הניהול. ככל שההשכלה גבוהה יותר, התמיכה בגישה השיקומית גבוהה יותר (Cullen et al., 1993) והעמדות כלפי האסירים חיוביות (Applegate et al., 2002; Costelloe, 2009; Chiricos, & Gertz, 2009). רוב אנשי המקצוע בתחום האכיפה מייחסים חשיבות לשיקום בכלא (Hensley, 2007; Koscheski, & Tewksbury, 2007; Kjeisberg, 2007; Skoglund, & Rustad, 2007). סטודנטים לקרימינולוגיה ולמשפטים תומכים בשיקום יותר מסטודנטים להנדסה ביו-רפואית, כנראה בגלל חוסר ידע מקצועי של האחרונים בתחומי ענישה ומשפט (לאלו ועינת, 2011), או משום שתפיסתם אינטואיטיבית או בנויה על חוויות אישיות (Hensley et al., 2007; Hensley, Miller, 2003; Tewksbury, & Koscheski, 2003).

נמצא ששכר גבוה קשור בתמיכה בגישה שיקומית, ועבודה על פי קדנציות מחזקת את הגישה הענישתית-ביטחונית (Cullen et al., 1989). ככל שהדרגה גבוהה יותר, כך מאמינים פחות בשיקום (Shamir & Drory, 1982). עבודה עם אסירים מביאה לידי אימוץ "פילוסופיה גמישה", שבה מפתחים גישה שיקומית ל"אסירים טובים" וגישה ענישתית ל"אסירים רעים" (Cullen et al., 1993).

נמצא קשר בין סגנון הניהול לבין תפקוד המנהל. סגנון ניהול משתף נמצא כמתאם גבוה עם שיעור נמוך של אירועים שליליים בבית הסוהר בשל הלגיטימציה שמקבלת ההנהלה מהאסירים (Steiner, 2008), ומנהלות מאופיינות יותר ממנהלים בסגנון ניהולי משתף (Ahn-Shik et al., 2003).

נמצא קשר בין שביעות רצון מהתפקיד לבין הגישה הניהולית הנבחרת. מנהלי בתי סוהר רואים בתפקידם גורם משפיע ביותר בכלא (Ahn-Shik et al., 2003).

נמצא מתאם גבוה בין שביעות רצון של מנהלי בתי הסוהר לבין תמיכה בגישה שיקומית (Arthur, 1994; Caeti et al., 2003). גורמי הלחץ המשפיעים ביותר על עבודת המנהל הם האמון שנותנים בו הפקודים

הניסיון צבאי לבין גישה ניהולית (Cullen et al., 1993; Van Voorhis et al., 1991). לעומת זה נמצא קשר בין רמת ההשכלה לבין גישת הניהול. ככל שההשכלה גבוהה יותר, התמיכה בגישה השיקומית גבוהה יותר (Cullen et al., 1993) והעמדות כלפי האסירים חיוביות (Applegate et al., 2002; Costelloe, 2009; Chiricos, & Gertz, 2009). רוב אנשי המקצוע בתחום האכיפה מייחסים חשיבות לשיקום בכלא (Hensley, 2007; Koscheski, & Tewksbury, 2007; Kjeisberg, 2007; Skoglund, & Rustad, 2007). סטודנטים לקרימינולוגיה ולמשפטים תומכים בשיקום יותר מסטודנטים להנדסה ביו-רפואית, כנראה בגלל חוסר ידע מקצועי של האחרונים בתחומי ענישה ומשפט (לאלו ועינת, 2011), או משום שתפיסתם אינטואיטיבית או בנויה על חוויות אישיות (Hensley et al., 2007; Hensley, Miller, 2003; Tewksbury, & Koscheski, 2003).

נמצא ששכר גבוה קשור בתמיכה בגישה שיקומית, ועבודה על פי קדנציות מחזקת את הגישה הענישתית-ביטחונית (Cullen et al., 1989). ככל שהדרגה גבוהה יותר, כך מאמינים פחות בשיקום (Shamir & Drory, 1982). עבודה עם אסירים מביאה לידי אימוץ "פילוסופיה גמישה", שבה מפתחים גישה שיקומית ל"אסירים טובים" וגישה ענישתית ל"אסירים רעים" (Cullen et al., 1993).

נמצא קשר בין סגנון הניהול לבין תפקוד המנהל. סגנון ניהול משתף נמצא כמתאם גבוה עם שיעור נמוך של אירועים שליליים בבית הסוהר בשל הלגיטימציה שמקבלת ההנהלה מהאסירים (Steiner, 2008), ומנהלות מאופיינות יותר ממנהלים בסגנון ניהולי משתף (Ahn-Shik et al., 2003).

נמצא קשר בין שביעות רצון מהתפקיד לבין הגישה הניהולית הנבחרת. מנהלי בתי סוהר רואים בתפקידם גורם משפיע ביותר בכלא (Ahn-Shik et al., 2003).

נמצא מתאם גבוה בין שביעות רצון של מנהלי בתי הסוהר לבין תמיכה בגישה שיקומית (Arthur, 1994; Caeti et al., 2003). גורמי הלחץ המשפיעים ביותר על עבודת המנהל הם האמון שנותנים בו הפקודים

מקרב המנהלים לשעבר: 53.6% (N=45) גמלאים ו-16.7% (N=14) מנהלים לשעבר בתפקידי מטה. מתוך 32 מנהלי בתי הסוהר בישראל השתתפו במחקר 25, שהם 78.8% מכל המנהלים בפועל (כמעט כל האוכלוסייה).

כלי המחקר

שאלון עמדות אנונימי³ הכולל 44 היגדים על סולם שבין 1 ("מאוד לא מסכים") לבין 5 ("מסכים מאוד"). ערך גבוה מבטא הסכמה עם העמדה. נעשה היפוך בהיגדים שמספריהם 2, 9, 39, 43 ו-45. מהימנות אלפא קרוונך של השאלון היא $\alpha=0.648$.

השאלון כולל פרטים אישיים: סטטוס (גמלאי, מנהל בפועל או מנהל לשעבר), רמת השכלה, תחום השכלה אקדמית (תחום נפש האדם או תחום אחר, להלן - תחום מגוון), מספר בתי סוהר שניהל, מספר שנות הניהול, כפיפות לנציבים, רקע מקצועי לפני המינוי (שב"ס, צבא ומשטרה, אזרחות), מגדר, מצב משפחתי, תחום עיסוק לפני המינוי (ביטחון, טיפול, לוגיסטיקה או הניע הישר לתפקיד). ארבע שאלות שנלקחו ממחקר אחר בדקו שביעות רצון (ראו Caeti et al., 2003), ושאלה אחת שנלקחה ממחקרים אחרים בדקה מהן מטרות בית הסוהר (Ahn-Shik et al., 2003; Cullen et al., 1993). מוכו הפעילויות בבית סוהר אידיאלי באמצעות שאלה שנלקחה ממחקר אחר (ראו Cullen et al., 1993) ונבדקה חשיבות תפקידו של מנהל בית הסוהר באמצעות שאלה שנלקחה ממחקרים אחרים (Ahn-Shik et al., 2003; Caeti et al., 2003). בשאלה נוספת התבקשו המשתתפים לדרג אירועים שליליים על פי חומרם. מתוך פריטי השאלון נבנו חמישה אינדקסים שבדקו את העמדות הבאות:

גישה שיקומית נבדקה באמצעות שישה היגדים: בית סוהר הוא ארגון אזרחי; אפשר לשקם אסירים; כמהלך המאסר; האסירים רוצים להשתלב בשיקום; בבתי סוהר ככלל צריכים לפעול על פי גישה שיקומית;

הגמלאים מספקים מידע על מדיניות הכליאה במרוצת השנים, ומנהלים לשעבר בתפקידי מטה מגדילים את קבוצת המחקר ומשקפים באמצעות עמדותיהם את מדיניות הכליאה שמאפיינת את אנשי המטה.

השערות המחקר נבנו על בסיס שתי הנחות: הראשונה, עמדות מנהלים בפועל יושפעו מעצם נשיאת האחריות בעת ביצוע המחקר, לעומתם עמדות מנהלים לשעבר, שאינם נושאים באחריות, ישקפו את הפרספקטיבה של הזמן. זאת על בסיס תיאוריית רמת הבנייה (Construal-Level Theory), שגורסת שתפיסת המרחק בזמן גורמת להתרחקות פסיכולוגית ומשפיעה על התפיסה הקוגניטיבית (Trope & Liberman, 2010).

ההנחה השנייה היא שהכפיפות למשרד לביטחון פנים, אישוי פיקוד בתי הסוהר באנשי צבא ומשטרה ועלייה במספר האסירים הביטחוניים קשורים להתפתחות גישה ענישתית-ביטחונית בישראל.

השערה ראשונה: מנהלי בתי סוהר בישראל תומכים בגישה הענישתית-ביטחונית יותר מאשר בגישה שיקומית.

השערה שנייה: יימצא הבדל בעמדות כלפי גישה ענישתית-ביטחונית וכלפי גישה שיקומית בין שלוש הקבוצות של מנהלים בפועל, גמלאים ומנהלים לשעבר בתפקידי מטה.

השערה שלישית: יימצא קשר חיובי בין שביעות רצון מהתפקיד, סגנון ניהול משתף ומגדר לבין תמיכה בגישה שיקומית בקרב מנהלי בתי הסוהר בישראל.

השערה רביעית: בקרב מנהלים בפועל יימצא קשר בין תמיכה בגישה ענישתית-ביטחונית או בגישה שיקומית לבין ניסיון מקצועי, צבאי ומשטרי, השכלה אקדמית בתחום מגוון והיעדר ניסיון בטיפול באסירים.

שיטת המחקר משתתפים

השתתפו במחקר 84 מפקדי בתי סוהר בישראל שהם 69.4% מתוך 121 מנהלים: 29.8% (N=25) מנהלים בפועל ו-70.2% (N=59) מנהלים לשעבר.

³ אפשר לקבל את השאלון המלא באמצעות פנייה לכותבת המאמר, ד"ר אילנה (אילי) גולדברג, iligoldberg@gmail.com

מעיד על סגנון משתף, ואילו ציון נמוך משקף סגנון כוחני. מהימנות האשכול אלפא קרונבך: $\alpha=0.546$.
שאלון דילמות אנונימי⁴ **נבנה באופן מיוחד למחקר זה**. התשובות לשאלות נועדו לספק תמיכה לממצאים של שאלון העמדות ועשויות לספק מידע חשוב למקבלי ההחלטות לגבי דילמות מהותיות הקשורות במדיניות הכליאה בישראל. השאלון כולל שמונה דילמות שכל אחת מהן מורכבת משתי שאלות: האם יש דילמה, ומה עמדת המנהל. לדוגמה:
 דילמה 1: האם בית סוהר צריך לדעתך להתנהל כארגון אזרחי או כארגון צבאי?
 א. האם לדעתך יש דילמה? 1. כן; 2. לא; 3. לא החלטתי;
 ב. מה עמדתך? 1. אזרחי; 2. צבאי; 3. לא החלטתי.

עיבוד סטטיסטי

נעשה ניתוח סטטיסטי תיאורי באמצעות חישוב ממוצעים וסטיות תקן למשתנים הרציפים וחישוב שיכויות ואחוזים למשתנים קטגוריים. ניתוח סטטיסטי היסקי נעשה באמצעות מבחני t או ניתוחי שונות חד-כיווניים, בליווי ניתוחי קונטרסטים (לפי הצורך), או באמצעות מבחני X^2 או Fisher exact, וזאת לפי סוג המשתנים שבניתוח הספציפי. הנתונים עובדו באמצעות תוכנת SPSS גרסה 21.

הליך המחקר

ראיונות התקיימו עם 11 מנהלי בתי סוהר כדי ללמוד על מדיניות הכליאה בבתי הסוהר בישראל. על בסיס הראיונות נבנה שאלון שנבדק על ידי עשרה מנהלי בתי סוהר בגמלאות, ארבעה מהם פרשו משירות בתי הסוהר בשנה האחרונה ושישה פרשו לפני שנים רבות. השאלון תוקן לפי משוביהם. השאלון הועבר למפקדי בתי הסוהר בפועל על פי רשימה שסיפק שירות בתי הסוהר, ומולא בקבוצה במסגרת ישיבת מפקדים בכל מחוז. מנהלים בגמלאות אותרו באמצעות איסוף שמות מפה לאוזן ובאמצעות

השיקום תפקיד חשוב בבית הסוהר; מטרת הכליאה היא שיקום. ציון גבוה מבטא תמיכה בענישה שיקומית ומייצג מדיניות כליאה של שיקום. מהימנות אלפא קרונבך - $\alpha=0.611$.
גישה ענישתית-ביטחונית נבדקה באמצעות חמישה היגדים: אסירים מבינים כוח, לכן כדי להשיג סדר צריך כוח; מיומנות לחימה של הסגל היא החשובה ביותר; בית סוהר נועד להעניש; ככל שאסירים סגורים יותר, כך יהיו פחות אירועים שליליים בכלא; התנאים בכלא צריכים להיות קשים כדי להרתיע מביצוע פשעים. ציון גבוה מבטא תמיכה בגישה ענישתית-ביטחונית. מהימנות אלפא קרונבך: $\alpha=0.573$.

תפיסה של מעמד המנהל נבדקה באמצעות שישה היגדים: למנהל בית סוהר יש אוטונומיה גבוהה; מנהל בית סוהר שולט בכל מה שקורה בכלא; סגנון הניהול משפיע על רמת האירועים השליליים בכלא; מנהל בית סוהר אחראי על האירועים בבית הכלא וצריך לשאת במחיר המחדלים; למנהל בית סוהר יש חופש פעולה גדול ליוזמות; למנהל בית סוהר יכולת השפעה על החלטות הארגון כולו. ציון גבוה מבטא תפיסה של יכולת השפעה גבוהה של מנהל בית הסוהר. מהימנות אלפא קרונבך: $\alpha=0.704$.

שביעות רצון בעבודה נבדקה באמצעות שלוש שאלות: האם אתה שבע רצון מתפקיד המנהל?; בהתבסס על הידע שלך על התפקיד, אם היית צריך להחליט שוב לקבל את התפקיד, מה היית מחליט?; אם חבר היה מעוניין בתפקיד, מה היית מיעץ לו?; מהימנות אלפא קרונבך: $\alpha=0.800$.

סגנון הניהול נבדק באמצעות חמישה היגדים: למנהל בית סוהר יש חופש פעולה גדול ליוזמות; סגל בית סוהר צריך להיות רגיש לאסירים ולספק את צרכיהם; יש הרכה אנשים בסגל שמנהל יכול לדון איתם באופן פתוח על בעיות בתפקיד שלו כמנהל; הסגל צריך להיות שותף ופעיל בעיצוב הנהלים בכלא; באופן כללי, מנהל בית סוהר יכול לסמוך על הסגל שלו שיטפל בענייני בית הסוהר כאשר הוא מחוץ לכלא. ציון גבוה

⁴ פירוט הדילמות מופיע בפרק הממצאים.

נפש האדם, 81% (N=25), משיעורם בקרב המנהלים בפועל - 16% (N=4) [χ²(2)=12.727, p<0.002]. כמו כן נמצא הבדל על פי מגדר. ל-80% מהמנהלות השכלה אקדמית בתחום נפש האדם לעומת 31% מקרב המנהלים [χ²(2)=8.790, p<0.012]. יש ירידה מובהקת בשיעורם של בעלי השכלה אקדמית בתחום נפש האדם בקרב מנהלים בפועל לעומת מנהלים לשעבר. יותר מנהלים לשעבר טוענים שלמנהלים נדרשת השכלה אקדמית בתחום נפש האדם ממנהלים בפועל [F(2, 81)=6.005, P=0.007].

סוג העיסוק בתוך בית הסוהר לפני המינוי למנהל: מתוך כל האוכלוסייה, 66.7% (N=56) עסקו בתחום הביטחון לעומת 17.9% (N=15) שעסקו בתחום הטיפול. בקרב מנהלים לשעבר (גמלאים וקציני מטה), 27% (N=12) עסקו בתחום הטיפול לפני מינויים ו-73% (N=36) עסקו בתחום הביטחון. לעומת זאת בקרב מנהלים בפועל, רק 4% (N=1) עסקו בטיפול ו-95% (N=20) עסקו בביטחון [χ²(1)=4.739, p=0.029]. שיעור המנהלים שעסקו בטיפול מקרב המנהלים בפועל נמוך משיעורם בקרב המנהלים לשעבר.

תפיסת סגנון הניהול: מנהלי בתי סוהר רואים בסגנון הניהול בבתי סוהר בישראל סגנון משתף (M=3.51, SD=0.513). מנהלים לשעבר רואים במנהלי בתי הסוהר מנהלים בעלי סגנון משתף באופן מובהק יותר ממנהלים בפועל [T(82)=2.856, p=0.005].

תפיסה של מעמד המנהל: מנהלי בתי הסוהר בישראל חושבים שמעמדו של מנהל בית הסוהר בישראל חזק, הוא אחראי על המתרחש בכלא, על רמת האירועים ויש לו השפעה על הארגון (M=3.81, SD=0.491). מנהלים לשעבר תופסים את מעמד המנהל חזק יותר (M=3.95, SD=0.472) ממנהלים בפועל (M=3.56, SD=0.524) [T(68)=3.668, p<0.001].

תפיסת שביעות רצון: 82.1% (N=69) ממנהלי בתי הסוהר שבעי רצון מתפקידם. נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות: 93.3% (N=42) מקרב הגמלאים ענו שהם שבעי רצון לעומת 64% (N=15) מהמנהלים בפועל ו-78.5% (N=11) מהמנהלים לשעבר [χ²(2)=9.574, p=0.008].

האינטרנט (פייסבוק). לאחר שנתנו הסכמה טלפונית להשתתף במחקר, נשלחה אליהם מעטפה מבולת עם השאלון, שהוחזרה באמצעות הדואר. קבוצת המנהלים בתפקיד מטה נתנו הסכמה טלפונית להשתתף במחקר. הם קיבלו את השאלון בדואר אלקטרוני ושלחו אותו בחזרה בדואר.

ממצאים אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר התחלקה כאמור לשלוש קבוצות: 25 מנהלים בפועל, 45 גמלאים ו-14 מנהלים לשעבר בתפקידי מטה. סה"כ 84 מנהלים.

רקע מקצועי לפני הגיוס לשב"ס: מקרב כלל הנבדקים, עבדו רק בשירות בתי הסוהר (רקע בסוהרות) 33.3% (N=28). הגיעו לתפקיד מהצבא או מהמשטרה 39.2% (N=33), והגיעו לתפקיד מתפקידים באזרחות (הוראה, מקצועות חופשיים, כלכלה וכדומה) 27.1% (N=23).

בהשוואה בין הקבוצות נמצא רקע בסוהרות בקרב 35.5% (N=16) מהגמלאים לעומת 28% (N=7) מהמנהלים בפועל ו-35.7% (N=5) מקרב המנהלים לשעבר. רקע צבאי או משטרתי נמצא בקרב 33.4% (N=15) מהגמלאים, 48% (N=12) מהמנהלים בפועל ו-42.9% (N=6) מהמנהלים לשעבר בתפקידי מטה. נמצא שיעור גבוה של יוצאי צבא ומשטרה, והשיעור הגבוה ביותר נמצא בקרב מנהלים בפועל.

מגדר: מקרב אוכלוסיית המחקר, 13.1% (N=11) מנהלות, בדומה לשיעורן בארה"ב (Ahn-Shik et al., 2003). מהן 15.3% (N=9) מנהלות לשעבר ו-8% (N=2) מנהלות בפועל (אחת מנהלת את בית הסוהר לנוער והשנייה את בית הסוהר לנשים). בקרב הגמלאיות, תשע ניהלו בתי סוהר לגברים, ובקרב מנהלות בפועל, אף לא אחת. נמצאו יותר נשים בקרב המנהלים לשעבר לעומת המנהלים בפועל [T=(83)5.540, p<0.001].

רמת השכלה ותחום השכלה אקדמית: נמצא ש-96.1% מהמנהלים הם בעלי השכלה אקדמית. בקרב מנהלים לשעבר (גמלאים וקציני מטה) יש שיעור גבוה יותר של בעלי השכלה אקדמית בתחום

לוח 1: מאפיינים של מנהלי בתי סוהר לפי סטטוס: גמלאים, מנהלים בפועל ומנהלים לשעבר מטת (מומצעים ואחוזים)

ממוצע		מנהלים לשעבר מטת בתפקידי מטת		מנהלים בפועל		גמלאים		סטטוס	
56.7		49.8		49.8		62.0		גיל (שנים)	
22.4		22.2		18.3		24.8		ותק בשב"ס (שנים)	
2.5		3		2.2		2.5		מספר בתי סוהר שניהל	
5.9		6.8		4.3		6.5		מספר שנות ניהול	
%	N	%	N	%	N	%	N		
86.9	73	92.8	13	92	23	82.2	37	גברים	מין
13.1	11	7.2	1	8	2	17.7	8	נשים	
40.5	34	21.4	3	44	11	51.2	20	תואר 1	השכלה אקדמית
53.2	42	78.5	11	56	14	43.5	17	תואר 2	
2.4	2	-	-	-	-	5.1	2	תואר 3	
43.5	29	21.4	3	16.6	4	61.1	22	פסיכולוגיה, עבודה סוציאלית, קרימינולוגיה, חינוך	תחום ההשכלה האקדמית
56	47	71.4	10	87.5	21	44.4	16	אחר	
92.4	73	92.8	13	95.8	23	86	37	נשוי	מצב משפחתי
6.3	5	7.2	1	4.2	1	6.9	3	רווק	
3.7	3	-	-	-	-	6.9	3	אלמן	
94	79	100	14	100	25	88.8	40	מלא	שירות צבאי
4.8	4	7.6	1	4.1	1	4.5	2	ישר לניהול	תפקיד בשב"ס לפני המינוי לניהול
17.9	15	15.3	2	4.1	1	27.2	12	תחום הטיפול	
66.7	56	76.9	10	83.3	20	59	26	תחום הביטחון	
7.1	6	-	-	8.3	2	9	4	תחום לוגיסטיקה	
33.3	28	35.7	5	28	7	35.5	16	שב"ס	רקע מקצועי לפני הניוס לשב"ס
39.2	33	42.9	6	48	12	33.4	15	משטרה/צבא	
27.3	23	21.4	3	24	6	31.1	14	אזרחות	

ההשערה לא אוששה. להפך, נמצאה תמיכה מובהקת בגישה שיקומית ($M=3.24, SD=0.411$) לעומת תמיכה בגישה ענישתית-ביטחונית ($M=2.57, SD=0.510$) $[T(83)=6.62, p<0.01]$. 83% ($N=70$) מהמנהלים תומכים ברמה בינונית ומעלה בגישה שיקומית, ו-17% ($N=36$) תומכים ברמה בינונית ומעלה בגישה ענישתית-ביטחונית.

השערה שנייה: בין הקבוצות (גמלאים, מנהלים בפועל ומנהלים לשעבר בתפקידי מטה) ימצאו הבדלי עמדות באשר לתמיכה בגישה ענישתית-ביטחונית ובגישה שיקומית.

נמצא הבדל מובהק בין קבוצות הסטטוס במבחן שונות חד-כיוונית. ניתוח קונטרסטים לימד שגמלאים תומכים בגישה שיקומית יותר ממנהלים בפועל וממנהלים לשעבר ($T(81)=2.47, p=0.02$).

כמו כן נמצא הבדל בין הקבוצות בתפיסת בית הסוהר כארגון אזרחי. גמלאים מסכימים ברמה בינונית ($M=2.86, SD=1.34$) שבית סוהר הוא ארגון אזרחי, ואילו מנהלים בפועל ($M=2.12, SD=0.927$) ומנהלים לשעבר בתפקידי מטה ($M=1.92, SD=1.03$) לא מסכימים עם הטענה שבית סוהר הוא ארגון אזרחי $[F(2, 81)=4.902, p=0.010]$.

לא נמצא הבדל בין הקבוצות באשר לתמיכה בגישה ענישתית. בבדיקת ממוצעים נמצא שבקרב כלל המנהלים התמיכה בגישה ענישתית היא ברמה בינונית-נמוכה ($M=2.57, D=0.628$).

השערה שלישית: ימצא קשר בין תפיסת המנהל את מעמדו, שביעות רצון מהתפקיד, סגנון ניהול משתף ומגדר לבין תמיכה בגישה שיקומית בקרב מנהלי בתי הסוהר בישראל.

נמצא קשר חיובי מובהק, אך חלש, בין תפיסת מעמד המנהל לבין תמיכה בגישה ענישתית-ביטחונית. ככל שהמנהל תופס את מעמדו כחזק יותר, כך עולה תמיכתו בגישה ענישתית-ביטחונית ($r=0.23, p=0.04$). כמו כן מנהלים לשעבר, יותר ממנהלים בפועל, חושבים שמעמד המנהל בכלל חזק $[F(2, 81)=5.972, p=0.005]$.

הרוב המוחלט של המנהלים הביעו שביעות רצון

תפיסת מטרות המאסר: מנהלי בתי הסוהר חושבים שהמטרה הראשונה היא כליאה לצרכי הגנה על החברה והרחקת העברייני ($M=3.97, SD=1.21$). אחריה שיקום בהפרש ממוצע גבוה ($M=2.49, SD=1.36$), הרתעה ($M=2.21, SD=0.912$), ובמקום האחרון מטרת הענישה (הגמול) ($M=1.91, SD=1.31$). עם זה, כאשר הם התבקשו לחלק את שיעור הפעילויות של בית הסוהר מתוך 100% על פי סדר קדימויות, עיקר הפעילות לתפיסתם צריך להיות מניעת בריחות ($M=31.18\%, SD=19.80$) ופעולות ביטחון ($M=25.11\%, SD=15.805$). רק חלק קטן מהפעילות צריך להתמקד לתפיסתם בשיקום ($M=23.09\%, SD=14.861$), בתעסוקה ($M=20.15\%, SD=9.460$) ובענישה ($M=5.27\%, SD=11.201$). מנהלים בפועל שמו דגש רב יותר בפעולות של מניעת בריחות ($M=42.37\%, SD=25.786$) מגמלאים ($M=23.65\%, SD=13.977$) וממנהלים לשעבר ($M=37.18, SD=14.225$) $[F(2, 64)=7.417, p=0.001]$. מנהלים שמו דגש מועט יותר בשיקום ($M=20.55\%, SD=10.944$) לעומת מנהלות ($M=38.89\%, SD=24.847$) $[F(1, 63)=14.247, p<0.001]$ ודגש רב יותר במניעת בריחות ($M=33.14\%, SD=19.993$) לעומת מנהלות ($M=16.75\%, SD=11.720$) $[F(1, 65)=5.121, p=0.027]$. מנהלים בעלי השכלה אקדמית בתחום נפש האדם שמו דגש מועט יותר במניעת בריחה ($M=24.74\%, SD=14.894$) ממנהלים בעלי השכלה בתחום מגוון ($M=36.58\%, SD=21.344$) $[F(2, 55)=15.540, p<0.001]$ ודגש מועט יותר בתחום הביטחון ($M=20.52\%, SD=9.601$) ממנהלים בעלי השכלה אקדמית מתחום מגוון ($M=33.94\%, SD=9.544$) $[F(2, 58)=15.540, p<0.001]$. מנהלים בישראל מדגישים פעולות למניעת בריחות ופעולות ביטחון. מנהלים בפועל מייחסים לפעילויות בתחום הביטחון חשיבות גבוהה יותר מהקבוצות האחרות. מנהלים בעלי השכלה אקדמית בתחום נפש האדם ומנהלות מייחסים חשיבות רבה יותר לפעילויות בתחום השיקום מהמנהלים האחרים. בריחה נתפסת כאירוע הקשה ביותר בבית הסוהר.

השערה ראשונה: מנהלי בתי סוהר בישראל תומכים בגישה ענישתית-ביטחונית יותר מאשר בגישה שיקומית.

גבוהה מאוד מתפקידם, כלומר במשתנה זה ישנה שונות מעטה. לפיכך שונה אינדקס שביעות הרצון לאינדקס דיכוטומי: "שבע רצון מאוד" (ערך 1

באינדקס) ו-"אחר" (שאר הערכים). נבדק הקשר בין משתנה דיכוטומי זה לבין רמת התמיכה בגישה שיקומית, ולא נמצאו הבדלים כפונקציה של שביעות רצון. בבדיקת הקשר בין סטטוס המנהל לבין רמת שביעות הרצון נמצאה רמה נמוכה יותר של שביעות רצון בקרב מנהלים כפועל (60%) לעומת מנהלים לשעבר (79%) וגמלאים (84%), אם כי הבדל זה לא הגיע לרמת מובהקות סטטיסטית ($Fisher\ exact=0.08$).

נמצא קשר בינוני בין סגנון הניהול לבין בחירה בגישה שיקומית. מנהלים שרואים עצמם כבעלי סגנון ניהול שיתופי, תומכים יותר בגישה שיקומית ($r=0.324$, $p=0.003$). לא נמצא קשר בין סגנון הניהול לבין תמיכה בגישה ענישתית-ביטחונית.

נמצא קשר בין מגדר לבין תמיכה בגישה שיקומית. מנהלות תומכות בשיקום במובהק ($M=3.32, SD=0.614$) יותר ממנהלים ($M=2.97, SD=0.537$, $T(82)=2.17$, $p=0.03$). גברים תומכים בענישה יותר ממנהלות ($T(82)=4.08$, $p<0.001$).

השערה רביעית: ימצא קשר בקרב מנהלים כפועל בין תמיכה באחת מהגישות לבין ניסיון מקצועי

צבאי ומשטרתי, השכלה אקדמית בתחום מגוון וניסיון בתחום הביטחון בטרם מונו למנהלים.

לא נמצא קשר בקרב מנהלים כפועל בין הרקע המקצועי לבין תמיכה בגישה ענישתית-ביטחונית או בגישה שיקומית.

בעלי השכלה בתחום נפש האדם תומכים יותר בגישה שיקומית מאשר בעלי השכלה בתחום מגוון ($F(5, 71)=5.75$, $p=0.02$). נמצאו הבדלים בין הקבוצות בקשר שבין תחום ההשכלה האקדמית לבין תמיכה בגישה שיקומית. בקרב מנהלים כפועל נמצאו 16% בעלי השכלה אקדמית מתחום נפש האדם ו-84% ($N=21$) בעלי השכלה אקדמית מתחום מגוון. מנהלים כפועל בעלי השכלה בתחום נפש האדם תומכים בגישה שיקומית ($M=3.46, SD=0.478$) יותר מבעלי השכלה בתחום מגוון ($M=3.00, SD=0.372$).

כל המנהלים מסכימים שיש נתק גבוה בין מטה הארגון לבין השטח ($M=3.27, SD=1.00$). מנהלים כפועל ($M=3.76, SD=0.779$) חושבים שהנתק גדול יותר מקציני מטה שהם מנהלים לשעבר ($M=3.14, SD=0.864$) ומגמלאים ($M=3.02, SD=1.08$) ($F(2, 79)=4.423$, $p=0.01$). ככלל, מנהלי בתי הסוהר חושבים שיש למנהל הכלל אוטונומיה גבוהה ($M=3.64, SD=0.887$). נמצא הבדל בין הקבוצות בתפיסת רמת האוטונומיה. מנהלים לשעבר (גמלאים וקציני מטה) חושבים שלמנהל יש יותר אוטונומיה מאשר מנהלים כפועל ($T(82)=2.518$, $p=0.014$). ככל שלמנהל יש אוטונומיה גבוהה יותר ויכולת גבוהה ליוזמות, כך הגישה שלו שיקומית יותר ($r=0.215$, $p=0.005$).

במישור הערכי והמוסרי נמצא שמנהלי בתי הסוהר בישראל מדווחים על רמה גבוהה של שמירה על זכויות האסירים בכלל הישראלי ($M=3.74, SD=0.778$). נמצא הבדל בין הקבוצות ($F(2, 81)=2.535$, $p=0.013$): יותר מנהלים לשעבר שעובדים במטה שבי"ס חושבים שרמת השמירה על הזכויות גבוהה ($M=4.29, SD=0.469$) ממנהלים כפועל ($M=3.60, SD=0.577$) ומגמלאים ($M=3.64, SD=0.883$). פחות מנהלים כפועל חושבים שזכויות האדם בכלל נשמרות לעומת מנהלים מהקבוצות האחרות ($T(81)=1.941$, $p=0.056$).

שאלון הדילמות מספק מידע על התפיסות הניהוליות של מנהלי בתי הסוהר ונועד לתת תוקף לממצאים בשאלון העמדות. נעשה ניתוח שונות משווה שיחיות בין קבוצות למשתנים קטגוריים על כל אוכלוסיית המחקר (נספח 1).

שנים בכתי הסוהר בישראל בין תחום הטיפול לבין תחום הביטחון. מצד אחד, מנהלי בתי הסוהר תומכים בגישה השיקומית ודוחים את התפיסה שבית הסוהר נועד להעניש, ומצד שני בית הסוהר הוא לתפיסתם ארגון צבאי שצריך להיות כפוף למשרד לביטחון פנים ובראשו מפקד (ולא מנהל), ונדרשת שליטה מוחלטת על האסירים כדי להשליט סדר ומשמעת.

קיומו של קונפליקט שנובע מגישות סותרות בארגון הוא מהותי לניהול בית סוהר. אי אפשר לפעול מתוך גישה ענישתית-ביטחונית שתומכת בשליטה מוחלטת על האסירים, ובו בזמן לקיים מסגרת תומכת שמאפשרת טיפול כמתחייב מהגישה השיקומית.

מדיניות כליאה שמבוססת על אידיאולוגיה שיקומית רואה באסיר את מרכז העשייה ומייחסת חשיבות ללגיטימציה שהאסירים נותנים להנהלת בית הסוהר. לעומתה מדיניות כליאה שמבוססת על אידיאולוגיה ענישתית, רואה בביטחון ובמניעת בריחות את מרכז העשייה ושואפת לשליטה מוחלטת של הנהלת הכלא על האסירים. מדיניות המנהל משפיעה על סדרי העדיפויות בקביעת יעדי בית הסוהר ועל מדדי ההצלחה שלו. מדיניות כליאה שיקומית תשאף לצמצם את שיעור החוזרים למאסר ותבנה תוכניות טיפול בהתאם, ואילו מדיניות כליאה ענישתית-ביטחונית תשאף לצמצם את מספר האירועים השליליים ותבנה מערכי הגנה ואבטחה פיזיים.

מדיניות הכליאה הענישתית-ביטחונית הקיימת בישראל קשורה, ככל הנראה, לדריכות הביטחונית שמאפיינת את המדינה, שכן בתי הסוהר הם חלק מהמערך הביטחוני עם דגש בביטחון פנים. עלייה במספר האסירים הביטחוניים חיזקה מגמה זו, בעיקר לאחר שהעבירו הן את בתי הסוהר הביטחוניים מצה"ל לאחריות שירות בתי הסוהר והן את בתי המעצר של המשטרה.

מדיניות הכליאה קשורה גם לכפיפות המיניסטריאלית של בתי הסוהר למשרד לביטחון פנים. רוב מדינות אירופה וארה"ב כפופות למשרד המשפטים, שפועל מתוך תפיסות יסוד שמדגישות את זכויות האדם ומחזקות את הגישה השיקומית. כדי לשמור על זכויות

שני שלישים ממנהלי בתי הסוהר בישראל חושבים שבית סוהר הוא ארגון צבאי (59.4%). לרובם השכלה אקדמית בתחום מגוון (69.7%). שני שלישים מהמנהלים חושבים שבראש בית הסוהר צריך לעמוד מפקד (61.2%), ומהם יותר משני שלישים בעלי השכלה אקדמית בתחום מגוון (75.5%). יותר משני שלישים תומכים בכפיפות ארגון בתי הסוהר למשרד לביטחון פנים (76.5%), רובם מנהלים בפועל (84%), ושני שלישים מהם בעלי השכלה אקדמית מתחום מגוון (63.7%).

יותר משני שלישים מהמנהלים תומכים בגישה שיקומית (70%). מהם שליש מנהלים בפועל (29.6%) ויותר ממחצית בעלי השכלה אקדמית בתחום מגוון (58%). בו בזמן יותר ממחצית מהם תומכים בשליטה מוחלטת על אסירים (56.9%), ויותר ממחצית מהם בעלי השכלה אקדמית בתחום מגוון (59.4%). כל הנשים המנהלות בחרו בגישה שיקומית.

מחצית מהמנהלים חושבים שחשוב שהשכלת המנהל תהיה בתחום אקדמי של נפש האדם (52.4%). שני שלישים מהם גמלאים (65%), מחציתם בעלי השכלה בתחום נפש האדם (52.6%), וכשני שלישים מהם בעלי רקע מקצועי בסוהרות (60.7%).

שני שלישים מהמנהלים חושבים שיש לקבל החלטות על פי אינטרס ארגוני ולא מתוך אינטרס אישי, וראוי לקחת סיכון אישי גבוה לטובת שמירה על כבוד האדם בכלא (67.9%). שליש מהם ענו שהחלטתם תלויה בנסיבות, ומתוכם 40% מנהלים בפועל.

כמחצית ממנהלי בתי הסוהר מעידים על קיומן של דילמות בסוגיות שנבדקו. הרוב מסכימים לגבי החשיבות של השכלת מנהל בית הסוהר בתחום נפש האדם (71%), ויש הסכמה על העדיפות לשמירה על כבוד האדם בכלא תוך לקיחת סיכונים (63.8%).

דין

מדיניות הכליאה בישראל, כפי שהיא מתבטאת בעמדות מנהלי בתי הסוהר, היא ענישתית-ביטחונית לצד הצהרה ברורה של תמיכה במדיניות כליאה שיקומית. מחקר זה נותן תוקף למתח הקיים במשך

בין אנשי הסגל לבין האסירים נמצא דמיון, שנובע מחיי הקהילה בכלל על רקע של חילופי משאבים חומריים ורגשיים (גרינברג, 1982). בישראל נמצאה רמה גבוהה של שיתוף פעולה בין אסירים לסוהרים שנובעת מהדמיון החברתי בין שתי הקבוצות, מכיוון שהן שייכות לאותה שכבה סוציו אקונומית (Shapira & Navon, 1985). נמצא שהיחסים בין האסירים לאנשי הסגל בישראל מתנהלים על בסיס בין-אישי ולא על בסיס של תכונה קולקטיבית (בן דוד, 1994). כמו כן נמצא שהמרחק החברתי בין אסירים לבין אנשי סגל מתחום הביטחון בבתי הסוהר בישראל מצטמצם ככל שעולה הוותק בעבודה (רוזנפרל, 1990).

לבסוף, הקונפליקט מתחזק משום שהמנהל נדרש לסיכונים גדולים במימוש תוכניות השיקום: הוצאת אסירים למרכזי תעסוקה חושפת אותם לכלים שעלולים לשמש אמצעי לחימה או אמצעי להברחה של אמצעים אסורים לתוך הכלא, הוצאתם למרכזי החינוך ולפעילויות מחוץ לאגף חושפת אותם לחיכוכים פנימיים, והוצאתם לחופשות מעלה את הסיכון שלא יחזרו לכלא או יבצעו עבירות בעת החופשה. כך כמעט בכל תחום. רוב המפקדים טוענים שהם יעדיפו לשמור על כבוד האדם במחיר של סיכון אישי, בשעה שיותר משליש מהם הודו שהחלטתם תלויה בנסיבות, קרי ייתכן שהם יתנו עדיפות לאינטרס האישי ויחשבו על קידומם. יתרה מזו, ניהול על פי קדנציות, כפי שמתקיים בישראל, מגביר את התמיכה בגישה ענישתית-ביטחונית (Cullen et al., 1989), ואולי את הדחף של המנהל להימנע מהסתכנות כדי לא לסכן את קידומו, זאת מכיוון שקשה לבצע שינויים בעלי משמעות בארגון בטווח זמן קצר.

ממצאי המחקר עולים בקנה אחד עם השינוי שעבר הארגון במרוצת השנים מתפיסה שיקומית לתפיסה ענישתית-ביטחונית. מנהלים לשעבר תומכים יותר בשיקום. הם יותר שבעי רצון מהתפקיד ותופסים את מעמד המנהל כחזק יותר. כל זאת כנראה הן משום שהם מתייחסים לתפקיד בריחוק, ובעת עריכת

האדם בהליך המשפטי, נדרשת הפרדה בין המשטרה לבין בתי הסוהר באמצעות הכפפת המשטרה למשרד הפנים והכפפת בתי הסוהר למשרד המשפטים (כך נהוג בפיליפינים לדוגמה) (Allen, 2009; Coyle, 2002). מערכות כליאה במדינות מתקדמות (קנדה, גרמניה, ספרד ואיטליה) חרתו על דגלן את שיקום האסיר כיעד מרכזי, זאת בהתאם לעקרונ היסוד של מגילת זכויות האדם הבין-לאומית שגם ישראל חתומה עליה, מדיניות כליאה שמכונה "מדיניות כליאה נאורה" (אראל וסבא, תשע"ד).

עוד אפשר להניח, שמדיניות הכליאה הענישתית-ביטחונית התחזקה בעקבות תהליך המיליטריזציה שעבר הארגון ומינוי נציבים ומנהלי בתי סוהר מכוחות הביטחון (משטרה וצבא). הם, מתוקף ניסיונם ובשל היעדר ידע מקצועי בתחום הטיפול באסירים, קבעו סדרי קדימויות שיצרו חוסר איזון בין ההשקעה בביטחון לבין ההשקעה בשיקום. ניתנה קדימות מובהקת למשימות הביטחון לעומת משימות הטיפול והשיקום (גולדברג, 2014)⁵. בנוסף, בתוך מערכת הכליאה בישראל קיים לחץ גבוה למנוע בריחות והתאבדויות של אסירים וקיים חוסר בתקציבים וכמשאבים, ומראשי הארגון ומנהליו נעדר הידע המקצועי בתחום הטיפול באסיר ושיקומו.

הקונפליקט בקרב מנהלי בתי הסוהר נוצר ככל הנראה בשל היעדר מדיניות כליאה ברורה ומוגדרת בחוק, המחייבת את כל העוסקים בסוהרות במדינת ישראל (תימור, 2009). למנהל בית הסוהר אחריות ישירה לאסירים, לבני האדם הכלואים, ובאופן טבעי מתפתח אצלו הרצון לעזור להם. חיזוק לכך יש בעמדת המנהלים שעל פיה רמת השמירה על זכויות האדם בכלל הישראלי גבוהה, ובעת קבלת החלטות בכלל, השמירה על כבוד האדם וחירותו חזקה יותר משיקולים אישיים.

חיזוק לקונפליקט אפשר למצוא במחקרים שנעשו בבתי סוהר בישראל במרוצת השנים ואשר בחנו את מערכת היחסים בין האסירים לבין אנשי הסגל.

⁵ לאחרונה מונתה, לראשונה בתולדות שירות בתי הסוהר בישראל, נציבה מקרב קציני שירות בתי הסוהר.

המאחדות וארגון ה-OECD יוצאים נגד ניהול בית סוהר כארגון צבאי ותומכים בהכפפתו למשרד המשפטים (Coyle, 2002; OECD, 2007).

כאשר מנהל בית הסוהר מחויב לגישה השיקומית, הוא יכול להפעיל סמכות מקצועית בתחומים חינוך ושיקום, לכוון את המהלכים בכלא על פי העקרונות של הטיפול האפקטיבי, להביא לידי צמצום המועדות, וכך ליצור איזון נכון בין שיקום לבין ענישה וביטחון (גולדברג, 2014).

אפשר להניח שבישראל קיימת תשתית טובה למימוש מדיניות כליאה שיקומית. בספרות המחקרית נמצא כאמור קשר בין בחירה בגישה שיקומית לבין השכלה אקדמית (Cullen et al., 1993), שביצוע רצון מהתפקיד (Arthur, 1994; Caeti et al., 2003) וסגנון ניהול משתף (Steiner, 2008). לכל המנהלים בישראל השכלה אקדמית, והם מודעים למעמד החזק שיש למנהל ולהשפעתו על בית הסוהר. הם שבעי רצון מהתפקיד, מעידים על עצמם כבעלי סגנון ניהול משתף, ומצהירים בכירור על תמיכתם בגישה שיקומית. כמו כן קיימות בבתי הסוהר בישראל מסגרות טיפוליות שמצליחות להוריד את רמת המועדות, והניסיון בישראל מלמד שמעבר לגישה שיקומית בבית סוהר מתקבל באדה ובחיוב על ידי הסגל (וייסבורד ואח', 2010; Gideon, Shoham, & Weisburd, 2010).

עקב כל האמור לעיל ולנוכח קיומו של קשר בין מדיניות המדינה כלפי ענישה וסגנון הגישה הניהולית (Cullen et al., 1993), ראוי לבצע רפורמה בבתי הסוהר בישראל, שתתחיל בהגדרה של מדיניות כליאה ברורה שתעוגן בחוק. המדיניות תיתן תוקף לתפיסה שבית הסוהר הוא ארגון אזרחי, ותגדיר את שיקום האסירים כמטרה מרכזית. החלטה כזו עשויה להביא לידי שינוי בסדרי הקדימויות בפעילויות בתי הסוהר ולהקצאת משאבים בהתאם. היא עשויה לעודד את העשייה של מפקדי בתי הסוהר בתחום השיקום ולמנוע את הקונפליקט התפקידי, הנובע מגישות סותרות בארגון.

כדי לחזק את הגישה השיקומית בבתי הסוהר בישראל, ראוי שמנהלי בתי הסוהר יהיו בעלי ניסיון במקצוע הסוהרות בכלל ובתחום הטיפול באסירים בפרט. ראוי

המחקר לא הייתה מוטלת עליהם האחריות לניהול בית סוהר, והן בשל השוני בינם לבין המנהלים בפועל. מנהלים בפועל, שלא כמו מנהלים לשעבר, תומכים יותר בגישה ענישתית-ביטחונית. רובם תומכים בכפיפות למשרד לביטחון פנים, חושבים שבית סוהר הוא ארגון צבאי שבראשו צריך לעמוד מפקד, תומכים בשליטה מוחלטת באסירים, וחלק ניכר מהם טוענים שהם מקבלים החלטות שיש בהן סיכון לקידום האישי בהתאם למצב. מנהלים בפועל חושבים שיש להם פחות אוטונומיה בבית סוהר, מדווחים על נתק גבוה יותר ממטה שבי"ס, תומכים פחות מאחרים בגישה שיקומית, ובאופן מובהק פחות שבעי רצון לעזמת האחרים. הם תופסים את מעמד המנהל כחלש יותר, ומאופיינים, לתפיסתם, בסגנון ניהול משתף פחות. במחקר זה נמצא קשר בין בחירה בגישה שיקומית לבין השכלה אקדמית בתחום נפש האדם, סגנון ניהול משתף, ניסיון בתחום הטיפול ומגדר, בדומה למחקרים אחרים (לאלו ועינת, 2011; Ahn-Shik et al., 2003; Cullen et al., 1993). הנטייה של מנהלים בפועל, יותר מאחרים, לבחור בגישה ענישתית-ביטחונית, נובעת ככל הנראה מהשיעור הנמוך, באופן בולט, של מנהלים בפועל בעלי השכלה אקדמית בתחום נפש האדם, מהיעדרן של מנהלות בבתי סוהר לגברים ומנוכחותם של פחות מנהלים עם סגנון ניהול משתף, מכך שיש פחות מנהלים עם ניסיון בעבודת סוהרות ופחות מנהלים עם ניסיון בטיפול באסירים, ומעצם הדבר שיש יותר מנהלים בעלי רקע מקצועי משטרתי או צבאי, למרות שעל פי ממצאי המחקר, גורם זה אינו קשור בסגנון הניהול.

בשנים האחרונות עולה ומתחזקת בקרב אנשי המחקר בתחום בתי הסוהר ההבנה שהגישה הענישתית-ביטחונית נכשלה (Cullen, Jonson, & Eck, 2012). לטענתם, כל זמן שהחברה לא יכולה לוותר על בתי הסוהר, ראוי לחזק בהם את שיקום האסירים, והם ממליצים לבנות את בתי הסוהר כקהילות שבהן יכול האסיר לעבור שינוי (תימור, 2011). ראוי להשתמש במאסר כפלטפורמה לשינוי וכהזדמנות לצמצום המועדות (גולדברג, 2014). בנוסף, ארגון האומות

שליליים בכלא, יהיו פחות הוצאות כספיות (פינוי לבתי חולים, טיפול רפואי, תביעות אזרחיות, הוספת אמצעי כליאה, הקמת בתי סוהר סופר ביטחוניים וכדומה). למנהל תהיה אחריות על העלות הכספית הכוללת של בית הסוהר ועל הרווח החברתי, ובכלל זה שמירה על זכויות האדם, כבודו וחירותו ושיפור ההשתלבות של האסיר המשוחרר בחברה. חשובים כמובן הרצף הטיפולי, חיזוק הרשות לשיקום האסיר וחיזוק הקשר בין בתי הסוהר לבין הקהילה.

במחקר זה מגבלה מתודולוגית שמקורה בהעברת השאלון האנונימי למנהלי בתי הסוהר בפועל. השאלון הועבר להם במסגרת ישיבת מנהלים מחוזית, בנוכחות מנהלת המחקר שהייתה בעבר מנהלת של בתי סוהר. הדבר עלול ליצור הטיה בתשובות. מגבלה נוספת היא מספרן הנמוך של הנשים באוכלוסיית המחקר, ולכן יש להתייחס לממצאים בסוגיית המגדר כאל מגמות. חשוב לציין שנבדקה כמעט כל אוכלוסיית המנהלים בפועל, והדבר נותן תוקף לממצאים. חלק מהפרמטרים שנבדקו במדינות רבות בארצות הברית לא נבדקו במחקר זה בגלל מספרם הקטן של בתי הסוהר במדינת ישראל, תקופות ניהול קצרות בכל בית סוהר (קדנציות קצרות) וקושי לבצע הבחנות על רקע ניהול על פי בתי סוהר, על פי רמת הביטחון שלהם, גודלם, סוג האוכלוסייה וכדומה. כמו כן לא נבדקו פרמטרים הקשורים בכישורי המנהיגות של המנהלים.

מחקר זה הוא ראשון מסוגו בישראל, והוא מספק מידע על מדיניות הכליאה בבתי הסוהר במדינה במרוצת השנים. חשוב להמשיך את המחקר על בתי הסוהר בכלל ועל סגל הניהול כפרט כמשקפים את מדיניות הכליאה במדינת ישראל.

למנות נשים לניהול בתי סוהר לגברים ולעודד גיוס אקדמאים בעלי השכלה בתחום נפש האדם. מומלץ לפתח תוכנית להכשרת מנהלים המיועדת לקצינים שיתאימו לתפקיד נציב בתי הסוהר, בעלי רקע וניסיון מקצועי בסוהרות, ידע בתהליכי שינוי אנושיים, יכולות הנהגה מוכחות - קצינים שרואים בבית הסוהר ארגון אזרחי במהותו ויודעים להשתמש בידע מחקר שיעלו יתבססו תוכניות השיקום.

הביטחון יהיה תמיד פלטפורמה חשובה ומרכזית בניהול הכלא, אלא שאפשר להשיגו באמצעות מוסת שליטה אפקטיבית בלי לפגוע בתהליכי השיקום: המבנה הפיזי של הכלא, כללי הפיקוח והמשמעת, היחידות המבצעיות הייעודיות וההתנהגות החיובית של האסירים שתושג כתוצאה מתהליכי הטיפול.

מאחר שבשאר כלואים אסירים ביטחוניים, שהתנהלותם שונה מזו של האסירים הפליליים, יש מקום לשקול שינוי במבנה הארגוני של שב"ס וליצור שתי תת יחידות. תת יחידה אחת תרכז את ניהול בתי הסוהר הפליליים ברוח השינויים שחלו בתפיסות המקצועיות במדינות הדמוקרטיות, ותת יחידה שנייה תנהל את בתי הסוהר לאסירים הביטחוניים לפי מאפייניהם ותתבסס על גישה ענישתית-ביטחונית.

חשוב לשקול הפרדה בין שירות בתי הסוהר לבין תהליכי המעצר, והפרדה בין המשטרה לבין תהליכי המאסר. זאת על ידי הכפפת בתי הסוהר למשרד המשפטים - כלי לפגוע בתנאי ההעסקה של הסוהרים עקב הפרדתם מכוחות הביטחון. **שינוי הכפיפות עצמו לא יביא את השינוי הרצוי בגישה לאסירים, שכן זהו מהלך פוליטי וחברתי מורכב, ונדרשת יכולת משילות הן בקרב מקבלי ההחלטות, הן במשרד המשפטים והן בתוך שירות בתי הסוהר.** מומלץ שהמדינה תראה בבתי הסוהר שלה ארגונים ששואפים לרווחים חברתיים וכלכליים, שיושגו באמצעות הקביעה שצמצום החזרה למאסר הוא מדד להצלחה בניהול בתי הסוהר לאסירים פליליים. ככל שאסירים רבים יותר לא יחזרו למאסר, ייחסך כסף רב יותר למדינה, וככל שיהיו פחות אירועים

מקורות

- איטון, י' (1965). בתי הסוהר בישראל. ירושלים: המכון לקרימינולוגיה באוניברסיטה העברית ושירות בתי הסוהר.
- אילוז-אילון, ח' (2011). הרשות לשיקום האסיר, סיכום שנת עבודה 2010. אתר הרשות לשיקום האסיר. דלה מתוך http://www.pra.co.il/image/users/180409/ftp/my_files/%D7%A1%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%9D%202010.pdf?id=9278558
- אלישע, א', רובל, נ' ואידיסיס, י' (2011). חומות של תקווה, צוהר לבית סוהר, 14, 57-29.
- אראל, ר' וסבא, ל' (תשע"ד). צעד אחד קדימה, שניים אחורה? על הבעייתיות בהכרדת אסירים במאה העשרים ואחת. עלי משפט, י"א, 618-527.
- בן דוד, ש' (1994). יחסי צוות חוסים במחלקה הפסיכיאטרית ככלא (עבודה לשם דוקטורט לפילוסופיה). אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.
- בן צבי, ק' וולק, ד' (2011). חוזרים למאסר - רצידיביזם של אסירים משוחררי 2004 בישראל. צוהר לבית הסוהר, 14, 28-10.
- ברמן, א וולק, ד' (2015). רצידיביזם של אסירים משוחררי 2008. מחלקת מחקר ואסטרטגיה, שירות בתי הסוהר. דלה מתוך <http://ips.gov.il/items/11144/reci.pdf>
- גולדברג, א' (2014). דילמות בניהול בתי סוהר צוהר לבית הסוהר, 16, 63-47.
- גרינברג, ע' (1982). בית סוהר כמבנה חברתי (חיבור לשם קבלת דוקטור לפילוסופיה). אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.
- יולגר, י' (2009). הרשות לשיקום האסיר: דו"ח סיכום לשנת 2008. ירושלים: הרשות לשיקום האסיר.
- ויסבורד, ד', שהם, א', אריאל, ב', מנספייזה, מ' וגדעון, ל' (2010). מחקר מעקב אחרי אסירים משוחררים נפגעי סמים בוגרי פרויקט כלא הרון. מגמות, מז(2), 253-236.
- ויסבורד, ד', חסייס, ב', שהם, א', אביב, ג', אלישע, א' וחביב, נ' (2014). הערכת תוכנית שיקום קבוצתי. שירות בתי הסוהר. דלה מתוך <http://www.ips.gov.il/items/09738/shikum-heb.pdf>
- ולק, ד', בן צבי, ק', ספיבק, פ' וקון, ע' (2013). שימוש בסמים ואלכוהול על ידי אסירים בשב"ס. שירות בתי הסוהר. ירושלים, מ' (2013). "מעשהיהו" מעשה ומעשיות. ירושלים: כרמל.
- לאול, מ' ועינת, ת' (2011). להעניש או לא להעניש, עמדות סטודנטים כלפי ענישת עבריינים. צוהר לבית הסוהר, 14, 213-199.
- מבקר המדינה (2014). היבטים בשיקום האסיר, פרקים 5-14, 510-475. אתר מבקר המדינה. דלה מתוך http://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Report_248/5b90367e-f0b3-403e-955a-f7bfd02fa46a/211-ver-4.pdf
- רוזנברג, ש' (1990). הקשר בין סוג התפקיד, ותק בתפקיד ודיוגן ביטחוני של בית הסוהר לבין עמדותיהם של סוהרים לגבי אסירים, עבריינות ופשיעה (חיבור לשם קבלת דוקטור לפילוסופיה). האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- שניא, ד' (2007). יעדי בטחון וטיפול בשירות בתי הסוהר בין הצהרה למחויבות. צוהר לבית הסוהר, 11, 14-6.
- שוהם, ש' ג', שביט, ג', קאבאליון, ג' ועינת, ת' (2009). עבירות ועונשים: מבוא לפנולוגיה. קרית ביאליק: הוצאת "אח" בע"מ.
- שירות בתי הסוהר (2006). תפיסת הביטחון (מסמך כנימי).
- שירות בתי הסוהר (2013). דו"ח שירות בתי הסוהר לשנת 2013. אתר שירות בתי הסוהר. דלה מתוך <http://ips.millennium.org.il/IPS/reports/2013/index.html>
- שירות בתי הסוהר (2015). אסירים לפי סוג. אתר שירות בתי הסוהר. דלה מתוך <http://www.ips.gov.il/Web/He/Research/Statistics/Prisoners/Default.aspx>
- תימור, א' (2006). שיקום עבריינים בישיבות ובקבוצים - הבניית תפיסת עולם בלתי עבריינית והקניית דפוסי התנהגות נורמטיביים. מגמות, מד(3), 530-507.
- תימור, א' (2009). התפתחות בתי הסוהר בישראל צוהר לבית סוהר, 11, 7-33.
- תימור, א' (2011). לשקם את השיקום. צוהר לבית סוהר, 14, 85-72.
- Ahn-Shik, K., Devalve, M., Devalve, E. Q., & Johnson, W. W. (2003). Female wardens: Results from National Survey of State Correctional Executives. *The Prison Journal*, 83(4), 406-425.
- Allen, L. C., MacKenzie, D. L., & Hickman, L. J. (2001). The effectiveness of cognitive behavioral treatment for adult offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 45, 498-514.

- Carlson, M. P., & Garrett, J. S. (2006). *Prison and jail administration*. Gaithersburg, Maryland: An Aspen Publication.
- Chen, M. K., & Shapiro, J. M. (2004). Does prison harden inmates? A discontinuity - based approach. Cowles Foundation paper no. 1450. Available at SSRN. Retrieved from <http://ssrn.com/abstract=470301>
- Chen, Y. (2009). Job stress and performance: A study of police officers in Taiwan. *Social Behavior and Personality, 37*, 1341-1356.
- Costelloe, T. M., Chiricos, T., & Gertz, M. (2009). Punitive attitudes toward Criminals. *Punishment and Society, 11*(1), 25-49.
- Coyle, A. (2002). Managing prison in time of change. In *United Kingdom: International Center of Prison Studies*. Retrieved from http://www.prisonstudies.org/sites/prisonstudies.org/files/resources/downloads/managing_prisons.pdf
- Coyle, A. (2009). A Human rights approach to prison management, Second Edition. In *International Center For Prison Studies*. Retrieved from http://www.prisonstudies.org/sites/prisonstudies.org/files/resources/downloads/handbook_2nd_ed_eng_8.pdf
- Craig, H. (2008). A culture of harm: Taming the dynamic of cruelty in Supermax Prisons. *Criminal Justice and Behavior, 35*(8), 956-984.
- Cullen, F. T. (2007). Make rehabilitation corrections' guiding paradigm. *Criminology and Public Policy, 6*, 717-729.
- Cullen, F. T., & Jonson, C. L. (2012). *Correctional theory: Context and consequences*. Saga Publication. Retrieved from http://books.google.co.il/books?hl=iw&lr=&id=cn3rlhfEoK0C&oi=fnd&pg=PR1&ots=QotEn3HnkL&sig=rUJytcVMYDPYVXqlohsizr8PQ&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Cullen, F. T., Jonson, C. L., & Eck, J. E. (2012). The Accountable Prison. *Journal of Contemporary Criminal Justice, 28*(1), 77-95.
- Cullen, F. T., Jonson, C. L., & Nagin, D. S. (2011). Prison do not reduce recidivisms: The high cost of ignoring science. *The Prison Journal, 91*(3), 485-655.
- Allen, R. (2009). International experience in reform of penal management systems. *ICPS, International Center for Prison Studies*. Retrieved from http://www.prisonstudies.org/sites/prisonstudies.org/files/resources/downloads/international_experience_0.pdf
- Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy and Law, 16*, 39-55.
- Aos, S. (2011). Using evidence to maximize return on taxpayer investment. In: K. Bogenschneider, O. Littel, & Eddy.L.E. (Eds.), *Evidence-based budgeting: Making decisions to move Wisconsin forward* (1st ed.). 1-6. Madison: Wisconsin Family Impact Seminars.
- Applegate, K. A., Cullen, T. F., & Fisher, S. B. (2002). Public view toward crime and correctional policies. Is there gender gap?. *Journal of Criminal Justice, 30*(2), 89-100.
- Arthur, J. A. (1994). Explaining detention worker orientation: Individual characteristics, occupational conditions, and organizational environment. *Journal of Criminal Justice, 22*, 297-312.
- Askin-Plunk, C. A., & Armstrong, G. S. (2013). Transformational leadership skills and corrections of prison warden job stress. *Criminal Justice Behavior, 40*(5), 551-568.
- Austin, B. (2010). '2010 Annual Recidivism Report'. *State of Connecticut Office of Policy and Management Criminal Justice Policy and Planning Division*. Retrieved from http://www.ct.gov/opm/lib/opm/cjppd/cjresearch/recidivismstudy/2010_0215__recidivismstudy.pdf
- Blumstein, A. (2011). Bringing down the U. S. prison population. *The Prison Journal, 91*(3), 12s-26s.
- Bureau of Justice Statistics Bulletin (2010). Correction of population in the United States 2009. *U.S. Department of Justice*, December, 2010, NCJ 231681. Retrieved from <http://bjs.gov/content/pub/press/corrections09pr.cfm>
- Caeti, T. J., Hemmens, C., Cullen, F. T., & Burton JR. V. S. (2003). Management of correctional facilities. *The Prison Journal, 83*(4), 383-405.

- Hulsheger, U. R., Lang, J., & Maier, G. (2010). Emotional labor, strain, and performance: Testing reciprocal relationships in longitudinal panel study. *Journal of Occupational Health Psychology, 15*, 505-521
- ICPS, International Center for Prison Studies (November 21, 2013). *World prison population list* (10th ed.). Retrieved from http://www.prisonstudies.org/sites/prisonstudies.org/files/resources/downloads/wppl_10.pdf
- Johnson, W. W., Bennett, K., & Flanagan, T. J. (1997). Getting tough on prisoners: Results from the National Corrections Executive Survey, 1995. *Crime & Delinquency, 43*, 24-41.
- Jurik, N. C. (1985). Individual and organizational determination of correctional attitudes toward inmates. *Criminology, 23*, 523-539.
- Kjeisberg, E., Skoglund, H. T., & Rustad, A. B. (2007). Attitudes towards prisoners, as reported by prison inmates, prison employees and college students. *BMC Public Health, 7*, 71-82.
- Liedka, R.V., Piehl, A. M., & Useem, B. (2006). The crime - control effect of incarceration: Does scale matter?. *Criminology and Public Policy, 5*, 245-276.
- Lipsey, M. W., & Cullen, F. T. (2007). The effectiveness of correctional rehabilitation: A review of systematic reviews. *Annual Review of Law and Social Sciences, 3*, 297-320.
- Makarios, M. D., Steiner, B., & Travis, L. F. (2010). Examining the predictors of recidivism among men and women released from prison in Ohio. *Criminal Justice and Behavior, 37*, 1377-1391.
- Mandela, N. (1994). *Long walk to freedom*. London: Little Brow.
- McC Campbell, S. W. (2002). Managing gangs in correctional facility: What wardens and superintendents need to know. *Corrections Today, 71*, 44-47.
- Mears, D. P., & Castro, J. L. (2006). Wardens' views on the wisdom of supermax prisons. *Crime & Delinquency, 52*, 398-431.
- Cullen, F. T., Latessa, E. J., Burton JR. V.S., & Lombardo, L. X. (1993). The correctional orientation of prison wardens: Is the rehabilitative ideal supported? *Criminology, 31*(1), 69-92.
- Cullen, F. T., Lutze, F., Link, B. G., & Wolfe, N. T. (1989). The correctional orientation of prison guards: Do officers support rehabilitation? *Federal Probation, 53*, 33-42.
- Drake, E. K., Aos, S. M., & Miller, M. G. (2009). Evidence - based public policy options to reduce crime and criminal justice costs: Implications in Washington state. *Victims and Offenders, 4*, 170-196.
- Garrabine, E. (2005). Prison riots, social order and the problem of legitimacy. *British Journal of Criminology, 45*, 896-913.
- Gideon. L., Shoham, E., & Weisburd, D. L. (2010). Changing prison into a therapeutic milieu: Evidence from the Israeli national rehabilitation center for prisoners. *The Prison Journal, 90*(2), 79-202.
- Hensley, C., Dunind, R., Tewksbury, R., & Dumond, D.(2002). Possible solution for preventing inmate sexual assaults: Examine warden's beliefs. *American Journal of Criminal Justice, 27*(1), 19-31.
- Hensley, C., Koscheski, M., & Tewksbury, R. (2007). Examining criminology major's and non-majors' attitudes toward inmate programs. Service and amenities. *Criminal Justice Studies, 20*(3), 217-230.
- Hensley, C., Miller, A., Tewksbury, R., & Koscheski, M. (2003). Students attitudes toward inmate privileges. *American Journal of Criminal Justice, 27*(2), 249-262.
- Hepburn, J., & Albonetti, C.(1980). Role conflict in correctional institutions: An empirical examination of the treatment - custody dilemma among correctional staff. *Criminology, 17*, 445-459.
- Heseltine, K., Sarre, R., & Day, A. (2011). *Prison based Correctional offends rehabilitation program; The 2009 national picture in Australia*. Canberra, ACT: Criminology Research Council.
- Howerton, A., Burnett, R., Byng, R., & Cambell, J. (2009). The consolation of going back to prison: What `revolving door` prisoners think of their prospects. *Journal of Offender Rehabilitation, 48*, 439-461.

- Roberts, C. (2013). Leadership styles in correctional facilities. In *Ehow*. Retrieved from http://www.ehow.com/list_7714740_leadership-styles-correctional-facilities.html
- Ronel, N., & Elisha, E. (2010). In different perspective: Introduction positive criminology. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(2), 305-325.
- Ross, M. W., Diamond, P., Liebling, A., & Saylor, W. (2007). Measurement of prison social climates. A comparison of an inmate measure in England and the US. *Punishment & Society*, 10(4), 447-474.
- Ruddell, R., & Norris, T. (2008). The changing role of warden: A focus on safety and security. *Correctional Today Magazine*, 70(5), 36-39. Retrieved from <http://www.aca.org/fileupload/177/ahaidar/Ruddell.pdf>
- Scott-Hayward, C. S. (2009). *The Fiscal crisis in corrections: Rethinking policies and practices*. New-York, NY: Center and sentencing and corrections. Retrieved from <http://www.vera.org/pubs/fiscal-crisis-corrections-rethinking-policies-and-practices-2>
- Shamir, B., & Drory, A. (1982). Occupational tedium among prison officers. *Criminal Justice and Behavior*, 9, 79-99.
- Shapira, R., & Navon, D. (1985). Staff inmates cooperation in Israeli prison, non functionalistic theory of institution. *International Review of Modern Sociology*, 15, 131-146.
- Souryal, S. S. (2009). Deterring corruption by prison personnel: A principle based perspective. *The Prison Journal*, 89(3), 21-45
- Sparks, J. R., & Bottoms, A. E. (1995). Legitimacy and order in prisons. *The British Journal of Sociology*, 46(1), 45-62.
- Steiner, B. (2008). *Maintaining prison order: Understanding of inmate misconduct within and across Ohio correctional institutions* [Doctorate of Philosophy (Ph.D.), University of Cincinnati]. Available from <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/226458.pdf>
- Tewksbury, R. A., & Mustain, E. E. (2008). Correctional orientations of prison staff. *The Prison Journal*, 88(2), 207-233.
- Nagin, D. S. (2012). Imprisonment and crime control: Building evidence-based policy. In: R. Rosenfeld, K. Quinet, & C. Garcia (Eds.), *Contemporary issues in criminological theory and research: The role of social institutions* (pp.309-317). Belmont, CA: Wadsworth.
- Nagin, D. S., Cullen, F. T., & Jonson, C. L. (2009). Imprisonment and reoffending. *Crime and Justice*, 38, 115-200.
- OECD (2007). *Hand book of Security System Reform*. Retrieved from https://books.google.com/books?id=f7bVAgAAQBAJ&pg=PA201&lpg=PA201&dq=oecd+policy+about+prisons&source=bl&ots=AMn-vpMZEc&sig=dc0hpyi4Oy-xefVbpH_KBW8A55w&hl=iw&sa=X&ei=jgcYVbbIM83bsASx4oHwCA&ved=0CEYQ6AEwBQ#v=onepage&q=oecd%20policy%20about%20prisons&f=false
- Oleson, J. C. (2002). The punitive coma. *California Law Review*, 90, 829-901.
- Olson, D. E., Rozhon, J., & Powers, M. (2009). Enhancing prisoner reentry through access in prison-based and post-incarceration aftercare treatment: Experiences from Illinois Sheridan Correctional Center Therapeutic Community. *Journal of Experiential Criminology*, 5, 299-321.
- Padfield, N., & Maruna, S. (2006). The revolving door at the gate: Exploring the dramatic increase in recalls prison. *Criminology & Criminal Justice*, 6(3), 329-352.
- Pearson, F. S., & Lipton, D. S. (1999). A meta analytic review of the effectiveness of correction-based treatment for drug abuse. *The Prison Journal*, 79(7), 384-410.
- Pollock, J. N., Hogan, N. L., Lambert, E. G., Ross, J. I., & Sundt, J. L. (2012). A Utopian prison: Contradiction in Terms?. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 28(1), 60-67.
- Ritchie, D. (2011). Does imprisonment deter? A review of the evidence. In *Sentencing Advisory Council*. Retrieved from https://sentencingcouncil.vic.gov.au/sites/sentencingcouncil.vic.gov.au/files/does_imprisonment_deter_a_review_of_the_evidence.pdf

Tonry, W. G. (2012). Less imprisonment, less crime: A replay to Nagin. In: R. Rosenfeld, K. Quinet, & C. Garcia (Eds.), *Contemporary issues in criminological theory and research: The role of social institutions* (pp.309-317). Belmont, CA: Wadsworth.

Trope, Y., & Liberman, N. (2010). Construal-Level Theory of psychological distance. *Psychology Review*, 117(2), 440-463.

Van Voorhis, F., Cullen, F. T., Link, B. G., & Wolf, T. (1991). The impact of race and gender on correctional officers' orientation to the integrated environment. *Journal of Research on Crime and Delinquency*, 28, 472-500.

Warnta, B. S. T., Tollenenaar, N., Blom, M., Alma, S. M., Essers, A. A. M., & Bregman, I. M. (2010). 'Recidivism report 1997-2007'. Trends in the reconviction rate of Dutch offenders. In *Ministry of Security and Justice/WODC, fact sheet 2010-6a*. Retrived from file:///C:/Users/ili/Downloads/Factsheet%202010-6a%20_tcm45-357792%20(1).pdf

Wilson, D. B., Bouffard, L. A., & Mackenzie, D. L. (2005). A quantitative review on group oriented cognitive-behavior structured programs for offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 32(2), 172-204.

Wilson, D. B., Gallagher, C. A., & MacKenzie, D. L. (2000). A meta-analysis of corrections based education, vocation, and work programs for inmates. *Criminal Justice and Behavior*, 32, 172-204.

Wong, T. (2011). '2010 Recidivism Update'. State of Hawaii, FY 2007 Cohort. In *Hawaii State Department of Health*. Retrieved from <http://icis.hawaii.gov/wp-content/uploads/2013/07/Recidivism-Update-2010.pdf>

Zamble, E., & Porporini, F. J. (1990). Coping, imprisonment, and rehabilitation. *Criminal Justice and Behavior*, 17(1), 53-70.

נספח 1: עמדות של מנהלי בתי סוהר בדילמות ניהוליות

תשובה לדילמה	האם יש דילמה	דילמה
<p>55.9% (N=47) חושבים שבית סוהר צריך להתנהל כארגון צבאי, 28.5% (N=24) חושבים שהוא צריך להתנהל כארגון אזרחי, ו-9.5% (N=8) לא החליטו. התומכים בבית סוהר כארגון צבאי: 44% (N=21) גמלאים, 32% (N=15) מפקדים כפועל, 69.7% (N=30) בעלי השכלה אקדמית בתחום מגוון. 63.7% (N=44) מקרב הנכרים, 30% (N=3) מקרב הנשים. התומכים בבית סוהר כארגון אזרחי: 70.8% (N=17) גמלאים, 29.1% (N=7) מנהלים כפועל, 0 מנהלים לשעבר</p>	<p>45.6% (N=37) דיווחו שיש להם דילמה, ו-50.6% (N=41) דיווחו שאין להם דילמה. נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות על פי תחום ההשכלה האקדמית: 56.7% בעלי השכלה אקדמית בתחום מגוון חושבים שיש דילמה, ו-26% בעלי השכלה אקדמית בתחום נפש האדם, $\chi^2(4)=25,193,1$ $p<0.001$ חושבים שאין דילמה</p>	<p>האם בית סוהר צריך לדעתך להתנהל כארגון אזרחי או כארגון צבאי?</p>
<p>61.2% (N=49) חושבים שמפקד צריך לעמוד בראש הארגון ו-36.2% (N=29) חושבים שמנהל צריך לעמוד בראשו $\chi^2(4)=16,967, p=0.002$. בקרב אלה שחושבים שמפקד צריך לעמוד בראש הארגון: 34.6% (N=17) גמלאים, 40.8% (N=20) מנהלים כפועל, 24.4% (N=12) מנהלים לשעבר. יותר בעלי השכלה אקדמית בתחום מגוון בחרו במפקד - 75.5% (N=34) - מאשר בעלי השכלה בתחום נפש האדם, $\chi^2(4)=8,741,1$ $p=0.068$. בקרב אלה שחושבים שמנהל צריך לעמוד בראש הארגון: 58% (N=24) מנהלים לשעבר, 17.2% (N=5) מנהלים כפועל</p>	<p>30.7% (N=24) חושבים שיש דילמה, 67.9% (N=53) חושבים שאין דילמה, נבדק אחד לא החליטו. מקרב אלה שחושבים שאין דילמה: 67.9% (N=49) חושבים שראש הארגון צריך להיות מפקד. מקרב אלה שחושבים שיש דילמה: 54% (N=27) בעלי השכלה אקדמית בתחום מגוון ו-46% (N=23) בעלי השכלה בתחום נפש האדם $\chi^2(4)=79,608, p<0.001$</p>	<p>האם בראש בית סוהר צריך לעמוד מפקד או מנהל?</p>
<p>70.1% (N=54) מהמנהלים בחרו בגישה שיקומית, 12.9% (N=10) בחרו בגישה ענישתית, 16.8% (N=13) לא החליטו. מקרב אלה שבחרו בגישה שיקומית: 55.5% (N=30) גמלאים, 29.6% (N=16) מנהלים כפועל, 14.8% (N=8) מנהלים לשעבר. 58% (N=29) בעלי השכלה אקדמית בתחום מגוון. כל המנהלות במחקר בחרו בגישה שיקומית בהבדל גבולי מהמנהלים $\chi^2(4)=5,466, p=0.065$. יותר מנהלים שבטי רצון מתפקדים (79.6%) (N=43) בחרו בגישה שיקומית מאלה שאינם שבטי רצון ממנו $\chi^2(16)=31,999, p=0.010$. מקרב אלה שבחרו בגישה ענישתית-ביטחונית: חמישה גמלאים, שלושה מנהלים כפועל, שני מנהלים לשעבר, סה"כ 12% מהמשתתפים</p>	<p>51% (N=39) חושבים שאין דילמה, 42% (N=32) חושבים שיש דילמה. מקרב אלה שחושבים שיש דילמה: 53.3% (N=16) בעלי השכלה אקדמית בתחום מגוון; 53.3% (N=16) בחרו בגישה שיקומית ו-20% (N=6) בחרו בגישה ענישתית-ביטחונית $\chi^2(34)=98,549, p<0.001$; מקרב אלה שחושבים שאין דילמה: 89.1% (M=33) בחרו בגישה שיקומית. 16.8% (N=5) לא החליטו. הפער מבטא את המחלוקת</p>	<p>האם בית סוהר צריך להתנהל על פי גישה שיקומית או גישה ענישתית-ביטחונית?</p>

תשובה לדילמה	האם יש דילמה	דילמה
<p>56.9% (N=45) בחרו בשליטה מוחלטת על האסירים, 30.3% (N=24) בחרו בניהול באמצעות לניטימציה מאסירים, 12.6% (N=10) לא החליטו. בקרב אלה שבחרו בשליטה מוחלטת: 60.9% (N=25) גמלאים, 37.7% (N=17) מנהלים בפועל, 13.5% (N=3) מנהלים לשעבר. 12.1% (N=5) נשים, 59.4% (N=22) בעלי השכלה בתחום אקדמי מגוון</p>	<p>53.2% (N=34) חושבים שיש דילמה, 32.4% (N=25) חושבים שאין דילמה, 14.2% (N=11) לא החליטו. מקרב אלה שחושבים שיש דילמה: 7.1% (N=2) בחרו בשליטה מוחלטת, 67.8% (N=28) בחרו בשיתוף אסירים. בקרב אלה שחושבים שאין דילמה: 66.6% (N=45) בחרו בשליטה מוחלטת ו-22.2% (N=14) בחרו שיתוף אסירים [$\chi^2(4)=13,053, p<0.011$]</p>	<p>האם הדרך האפקטיבית ביותר להשיג סדר ומשמעת בכלא היא באמצעות שליטה מוחלטת על האסירים או באמצעות שיתוף פעולה וקבלת לגיטימציה מהאסירים?</p>
<p>67.9% (N=53) בחרו באינטרס הארגוני, קרי ייקחו סיכון ויטיבו עם האסירים, גמלאי אחד (1.2%) טען שייבחר באינטרס האישי, 30.7% (N=24) - בחירתם תלויה בנסיבות. מקרב אלה שבחרו באינטרס הארגוני: 62.2% (N=33) גמלאים, 26.4% (N=14) מנהלים בפועל, 11.3% (N=6) מנהלים לשעבר. מקרב אלה שבחרו בתשובה "תלוי בנסיבות": 41.6% (N=10) מקרב המנהלים בפועל, 45.4% (N=5) מקרב המנהלים לשעבר ו-37.5% (N=9) מקרב הגמלאים. 80.9% (N=17) מאלה שבחרו "תלוי במצב" הם בעלי השכלה בתחום אקדמי מגוון</p>	<p>54% (N=43) חושבים שיש דילמה, 45.5% (N=36) חושבים שאין דילמה. מקרב אלה שחושבים שיש דילמה: 48.8% (N=21), 32.5% (N=14) מנהלים בפועל, 18.6% (N=8) מנהלים לשעבר. 60.9% (N=25) בחרו באינטרס הארגוני, 39% (N=16) השיבו שהחלטה תלויה בנסיבות. מקרב אלה שחושבים שאין דילמה: 61.1% (N=22) גמלאים, 30.5% (N=11) מנהלים בפועל, 8.3% (N=3) מנהלים לשעבר. אחד בחר באינטרס האישי, 80% (N=28) בחרו באינטרס הארגוני, 17.1% (N=6) אמרו שהדבר תלוי בנסיבות</p>	<p>מנהל בית סוהר עומד לעתים בפני הבחירה בין פעולה שעשויה להיטיב עם האסירים אך יש בה סיכונים והיא עלולה לסכן את קידומו לבין הימנעות מהפעולה כדי לא לסכן את קידומו</p>
<p>52.4% (N=43) מהמנהלים חושבים שמנהל בית סוהר צריך השכלה אקדמית בתחום נפש האדם, 36.5% (N=30) חושבים שלא צריך ידע בתחום הנפש האדם, 10.9% (N=9) לא החליטו. מקרב אלה שחושבים שצריך השכלה בתחום נפש האדם: 65% (N=28) גמלאים, 20.9% (N=9) מנהלים בפועל ו-13.9% (N=6) מנהלים לשעבר. 52.6% (N=20) הם בעלי השכלה אקדמית בתחום נפש האדם; ל-60.7% (N=17) רקע מקצועי של סוהרים כשב"ס</p>	<p>71.7% (N=56) חושבים שאין דילמה, 25.6% (N=20) חושבים שיש דילמה ו-2.5% (N=2) לא החליטו. בקרב אלה שחושבים שאין דילמה: 58.9% (N=33) גמלאים, 30.3% (N=17) מנהלים בפועל ו-10.7% (N=6) מנהלים לשעבר. 51.7% (N=29) בחרו בהשכלה אקדמית בתחום נפש האדם ו-42.8% (N=24) בחרו בהשכלה בתחום מגוון [$\chi^2(4)=20,493, p=0.033$]</p>	<p>מנהל בית סוהר צריך ידע מקצועי (השכלה פורמלית וניסיון) בתחום נפש האדם (פסיכולוגיה, קרימינולוגיה, חינוך, עבודה סוציאלית וכדומה), או כל אדם בעל ניסיון ניהולי יכול לנהל בית סוהר?</p>

תשובה לדילמה	האם יש דילמה	דילמה
<p>76.5% (N=62) מהמנהלים חושבים ששבי"ס צריך להיות כפוף למשרד לביטחון פנים, 22.2% (N=18) - למשרד המשפטים ו-1.2% (N=1) לא החליטו. מקרב אלה שבחרו במשרד לביטחון פנים: 48.3% (N=30) מקרב הגמלאים, 84% (N=21) מקרב המנהלים בפועל, 17.7% (N=11) מנהלים לשעבר. 63.7% (N=37) בעלי השכלה בתחום אקדמי מגוון, והרוב גברים, $\chi^2(2)=7,818, [p=0.020]$. מקרב אלה שבחרו במשרד המשפטים: 72.2% (N=13) גמלאים, 22.2% (N=4) מנהלים בפועל, 5.5% (N=1) מנהלים לשעבר</p>	<p>64.1% (N=50) חושבים שאין דילמה ו-33.3% (N=26) חושבים שיש דילמה. השאר לא החליטו. מקרב החושבים שאין דילמה: 88% (N=44) בחרו במשרד לביטחון פנים ו-12% (N=6) בחרו במשרד המשפטים. מקרב אלה שחושבים שיש דילמה: 52% (N=13) בחרו במשרד לביטחון פנים ו-44% (N=11) בחרו במשרד המשפטים</p>	<p>שירות בתי הסוהר ראוי שיהיה באחריות המשרד לביטחון פנים או באחריות משרד המשפטים?</p>
<p>91.2% (N=73) מהמנהלים בוחרים לשמור על כבוד האדם וחירותו ולא לקבל את החלטות הגורמים המקצועיים, 6.2% (N=5) יבחרו לקבל את עמדת הגורמים המקצועיים בניגוד לדעתם במחיר פגיעה בכבוד האדם, 2.5% (N=2) יבחרו דרך אחרת</p>	<p>63.8% (N=46) חושבים שאין דילמה, 34.7% (N=25) חושבים שיש דילמה, 1.3% (N=1) לא החליטו. בקרוב אלה שיש דילמה: 88% (N=22) בחרו לשמור על כבוד האדם ורק 8% (N=2) בחרו לא לקחת סיכון במחיר של פגיעה בכבוד האדם. בקרוב אלה שאין להם דילמה: 91.3% (N=42) בחרו לשמור על כבוד האדם ו-6.5% (N=3) לא ייקחו סיכונים ומוכנים לפגוע בכבוד האדם</p>	<p>האם על מנהל בית סוהר להעדיף לקבל המלצות פעולה של גורמים מקצועיים שפוגעות בכבוד האדם וחירותו, או שעליו לפעול לפי שיקול דעתו ולקבל החלטה שאין בה פגיעה בכבוד האדם או שהפגיעה פחותה?</p>

יתגבר כארי למלאכתו

חוסן נפשי והתמודדות עם גורמי דחק בקרב עובדי כליאה

נינה סולימן¹, דימה לייקין², אליאב ברמן³,
נירה בונה⁴, מולי להד⁵

מחקר שנעשה בקרב עובדי כליאה בשירות בתי הסוהר נועד לזהות ולמפות את דרכי ההתמודדות הדומיננטיות, לבחון את השפעתם של גורמי דחק בעבודה על מצוקה נפשית ולחקור כיצד חוסן נפשי לדחק ולאירועים קשים בעבודה משפיע על היבטים חיוביים ועל היבטים שליליים בעבודה. לשם כך הועברו שאלונים בקרב 355 סוהרים אשר נדגמו במתקני כליאה ביטחוניים, פליליים ובבתי מעצר. על פי ממצאי המחקר, עובדי הכליאה מדווחים על חוסן אישי ברמה בינונית עד גבוהה, ולא קיימים הבדלים ברמת החוסן בין מגזרי העיסוק למיניהם (עובדי ביטחון, מנהלה וטיפול) ובין מתקני הכליאה למיניהם. מעבר לגורמי הרקע, לחוסן הייתה תרומה ייחודית מובהקת בניבוי שביעות רצון בעבודה. באופן כללי, אפשר לקבוע שבקרב עובדי הכליאה קיימת נטייה רבה יותר לגיוס משאבי התמודדות בערוץ הקוגניטיבי-שכלי כגון פתרון בעיות. משאב בולט נוסף הוא ההישענות על הערוץ החברתי.

במאמר מוצע מודל שעל פיו גורמי דחק בעבודת הכליאה משפיעים על תחושת המתח והלחץ, ואצל חלק מהסוהרים הם אף משפיעים על הופעת תסמינים פוסט טראומטיים. מצד אחר, תחושת החוסן, הקשורה לשביעות הרצון בעבודה ולשימוש במגוון משאבי התמודדות, ממתנת את ההשפעות של גורמי הדחק ואת התסמינים הפוסט טראומטיים, במיוחד בקרב עובדי הביטחון.

¹ סג"ד נינה סולימן, ראש ענף מכרזים ורכש בשב"ס, דוקטורנטית במחלקה לקרימיולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן. בעת ביצוע המחקר שימשה ראש ענף מדעי ההתנהגות בשב"ס.

² דימה לייקין, דוקטורנט במרכז לחקר המוכנות והמענה למצבי חירום ואסון, המחלקה לרפואת חירום, אוניברסיטת בן גוריון.

³ ר"כ אליאב ברמן, פסיכולוג, שימש ראש צוות מחקר בענף מדעי ההתנהגות בשב"ס.

⁴ נירה בונה, בעלת תואר שני במדעי ההתנהגות והניהול, מנחה במרכז משאבים ועובדת סוציאלית ב"מרכז רפואי העמק", עפולה.

⁵ פרופ' מולי להד, נשיא מרכז משאבים, ראש התכנית לתואר שני בדרמה תרפיה, המכללה האקדמית תל חי.

מבוא

כללית, רמת שחיקה נפשית, תסמיני דחק ושיעור רצון מהעבודה. 44% מן הנשאלים דיווחו על רמות דחק גבוהות או גבוהות במיוחד, והממוצע הכללי היה בחלק העליון של הסולם (6 מתוך סקאלה של 9). מבין תסמיני הדחק שעליהם דיווחו המשתתפים נמצא כי רגזנות יתרה, התפרצויות כעס וכאבי ראש היו האופייניים והתכופים ביותר. יותר ממחצית המשתתפים דיווחו על שביעות רצון ברמה גבוהה או גבוהה מאוד מהעבודה. עוד נמצא במחקר, כי סוהרים עובדי הביטחון (correctional officers) סבלו יותר מתסמינים של דחק ושחיקה נפשית מעובדי מנהלה (administration) וממטפלים (correctional treatment officers).

ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם סקרי אקלים ארגוני אשר נעשו בשירות בתי הסוהר בישראל (סולימן וברמן, 2011) ואשר מעידים על רמות גבוהות יותר של לחץ בקרב עובדי הביטחון ועל שביעות רצון נמוכה יותר לעומת עובדי מנהלה וטיפול.

נרחיב מעט על המונח "שביעות רצון מהעבודה" מאחר שנשתמש בו גם בהמשך: על אף שאין הגדרה אחת מוסכמת לשביעות רצון בעבודה, ישנה הסכמה כללית ששביעות רצון כזו היא תגובה אפקטיבית של העובד כלפי עבודתו או הארגון שבו הוא עובד, ותגובה זו נובעת מהשוואה כוללת של התוצאות הממשיות (של הארגון או התפקיד) לתוצאות המצופות, הנדרשות, הרצויות או הנתפסות על ידו כהוגנות וצודקות (Lambert, Hogan, & Barton, 2002a). שביעות הרצון של עובדי הכליאה נחקרה בעבר ונמצאה לרוב ברמה בינונית עד בינונית-גבוהה. לדוגמה, גרלנד, מקקרטי וזאו (Garland, McCarty, & Zhao, 2009) מצאו, כי בקרב מנהלים זוטרים בבתי כלא בארה"ב, שביעות הרצון הממוצעת עמדה על 3.49 בסולם של 1 עד 7, עם סטיית תקן של 1.59. גריפין ועמיתיה (Griffin, Hogan, 2010) מצאו, כי בקרב עובדי כליאה הציון הממוצע על סולם של 5-25 שמדד שביעות רצון היה 18.34 עם סטיית תקן של 4.67. מודל החוסן הרב-ממדי (נקרא גם בראשי תיבות גשר מאח"ד או basic ph) פותח על ידי להד ואיילון

חוסן (Resilience) הוא מונח שצבר בשנים האחרונות פופולריות מחקרית וקיבל יחס רב (Castleden, McKee, 2011). ההגדרה הלשונית של המונח מכוונת למאפיין פנימי של אובייקט או אדם המאפשר לו לשוב לאיתנו (bounce back) לאחר הפרעה. חוקרים מציעים כי חוסן פסיכולוגי קשור לאפיונים אישיים המאפשרים לאדם לעמוד איתן בפני חשיפה למצבי טראומה, לצמוח לנוכח מצוקה ולחזור לרמת כשירות לאחר התמודדות עם מכשולים ואתגרים (Bonanno, 2003; Connor & Davidson, 2004). חוסן, עם מבנים פסיכולוגים אחרים כגון תקווה, אופטימיות ומסוגלות עצמית, הוא הון פסיכולוגי (Psychological Capital; Luthans, Avolio, Avey, & Norman, 2007). נמצא שמבנה משולב זה הוא מנבא מובהק של שביעות רצון וביצועים בעבודה (Luthans, Avolio, Avey, & Norman, 2007). ככל הידוע לנו, לא נעשו מחקרים אשר בחנו במישרין את הקשר בין חוסן נפשי (כפי שנמדד בכלי מחקר של חוסן) לבין פרמטרים פסיכולוגים הקשורים בגורמי דחק ופרמטרים ארגוניים (כגון שביעות רצון בעבודה) בקרב עובדי כליאה.

מחקרים שנעשו בארה"ב בתחום אכיפת החוק מלמדים על רמות בינוניות עד גבוהות של דחק בעבודה ובעיות בריאות הנובעות מדחק בקרב עובדי כליאה (Armstrong & Griffin, 2004). בין הגורמים המנבאים דחק בעבודה ובעיות בריאות נמצאו עמימות וקונפליקט בתפקיד, היעדר תמיכה ארגונית, היעדר תמיכה של עובדים עמיתים, היעדר הערכה של התפקיד ותפיסת המסוכנות של סביבת העבודה. בשתי עבודות שסקרו מחקרים על אודות השפעות שליליות בקרב עובדי רשויות האכיפה, צוין כי גורמי דחק נוספים בעלי משמעות הם עומס בשעות העבודה, מצב חברתי רעוע וקשרים חברתיים תובעניים עם אסירים, עמיתים וממונים (Dowden & Tellier, 2004; Schaufeli & Peeters, 2000).

בישראל נעשה מחקר בתחום שירותי האכיפה בקרב 496 עובדי שירות בתי הסוהר (Keinan & Malach-Pines, 2007). במחקר נבחנו רמת סטרס (להלן - דחק)

במסגרת עבודתם, מדווח על שכיחות של PTSD כ-10% עד 35% מהנבדקים (Berger et al., 2011; Boyle, 1987; Carlier, Lamberts, & Gersons, 1997; Maia et al., 2007). סטדניק (Stadnyk, 2003) בדקה PTSD בקרב אנשי שירות בתי הסוהר בקבדה, והראתה כי שכיחות התופעה עומדת על 25.8% לפי סף הקריטריון הדיאגנוסטי ל-PTSD. קינן ומלאך-פינס (Keinan & Malach-Pines, 2007) השתמשו בשאלון קצר שבחן תגובות פוסט טראומטיות בקרב הסוהרים. התגובות הנפוצות ביותר היו חוויית האירוע מחדש, תגובה עוצמתית כשהאירוע הוזכר ודריכות רבה. בישראל לא קיימות הערכות מדויקות של מצוקה פוסט טראומטית ברמה קלינית בקרב עובדי כליאה.

מטרות המחקר

מטרת המחקר הייתה לזהות ולמפות את דרכי ההתמודדות הדומיננטיות עם גורמי הדחק בקרב עובדי הכליאה בשירות בתי הסוהר, וכן לחקור כיצד חוסן נפשי לדחק ולאירועים קשים בעבודה משפיע על היבטים חיוביים ועל היבטים שליליים בעבודה. הכוונה היא להתאים תכניות התערבות וניהול דחק אופטימליות.

שיטה מדגם

המדגם כלל 355 משתתפים אשר דגמו כ-13 מתקני הכליאה שבהם הם עובדים. צוות של ענף מדעי ההתנהגות של שב"ס, שהגיע לאחת משלוש משמרות הביטחון הפועלות בבתי הסוהר, העביר שאלון באופן מרוכז לכל עובדי המשמרת. המשמרת דגמה באקראי, תוך התחשבות בזמינות בית הסוהר להעברת השאלון. השאלון מולא בתחילת המשמרת. ההשתתפות היתה וולונטרית, ורק מעטים סירבו להשתתף. דגמו מתקני כליאה שהם בתי מעצר, מתקני כליאה ביטחוניים (מאכלסים אסירים שהורשעו בעבירות נגד ביטחון המדינה) ומתקני כליאה פליליים. **בטבלה 1** מתואר המדגם לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ותחומי עיסוק בכלא. טווח הגילים של משתתפי המחקר נע בין 19 ל-56 (גיל ממוצע - 31.88, סטיית תקן - 8.6).

(Lahad & Ayalon, 1993; Lahad, Shacham, & Ayalon, 2013) ועוסק בסגנונות ההתמודדות של הפרט בזמן משבר. ההנחה במודל זה היא שבכל אדם טמון פוטנציאל התמודדות. אפשר לזהות אצל כל אדם את סגנון ההתמודדות (או מספר סגנונות התמודדות) הייחודי לו, ואפשר לאתר דפוסים/שפות או סגנונות התמודדות שבני אדם מפעילים כשהם מתמודדים עם לחץ, משבר, אי-ודאות, אסון וסכנה.

Belief: נטייה לפנות לכוון עליון, חיפוש משמעות, הישענות על אמונה, אמונות וערכים, פילוסופיית חיים או השקפת עולם.

Affect: ביטוי רגשי של התמודדות עם אירועי דחק, כגון מתן ביטוי מילולי או אומנותי (ציור, כתיבה) לרגשות. **Social**: תמיכה חברתית, משפחתית וארגונית, תחושת שייכות ארגונית או חיפוש תקשורת עם אנשים אחרים. **Imagination**: התמודדות באמצעות שינוי תודעה (כגון חלימה בהקיצ), התכוננות על המצב מפרספקטיבה יצירתית ודמיונית.

Cognition: התמודדות בסגנון מציאותי ושכלתני עם מקור הדחק (כגון פתרון בעיות שיטתי, פעילות לפי לוח זמנים).

Physiology: התמודדות באמצעות פעילות גופנית, התעסקות עם דברים, מיקוד בתחושות הגוף.

ההנחה היא שבשעה של משבר או לחץ, אדם ישלב דרכי התמודדות מששת הממדים העיקריים במודל. בדרך כלל אדם יגיב בשפה השגורה והטבעית לו. לפי המודל, שפה זו נקראת "שפה נוכחת", זו השפה שדרכה האדם קולט את העולם ומגיב אליו. אולם ייתכנו מצבים מאתגרים, חיצוניים או פנימיים, שיגרמו לפרט לגלות "שפות" או דרכי התמודדות שבהן הוא לא השתמש בעבר, והוא נאלץ להוציאן מהכוח אל הפועל. רוב האנשים נוטים להשתמש ביותר מדפוס התמודדות אחד. נכון להיום, אין מחקרים אשר סקרו את דרכי ההתמודדות של עובדי כליאה לפי מודל החוסן הרב-ממדי וקישרו אותן להשפעות של דחק מהעבודה.

מחקרים מעטים בחנו מצוקה פוסט טראומטית בקרב עובדי כליאה. במחקרים שבחנו PTSD אצל שוטרים ואנשי הצלה וחירום אשר נחשפו לאירועים קשים

שעות העבודה, בהשכלתם ובדרגתם. בנוסף, מבחן שונות (ANOVA) לימד, כי אנשי המטה והמנהלה היו מבוגרים יותר באופן מובהק ($M=35.96$ $SD=9.7$) מעובדי הפיקוד הייעודי ומעובדי הביטחון ($M=31.49$ $SD=8.4$), וכן מעובדי הטיפול באסיר ($M=31.57$ $SD=7.9$) $F(2, 236)=3.11, p<0.05$.

בחלוקה על פי מתקן הכליאה, נדגמו 113 משתתפים מבתי סוהר ביטחוניים, 126 משתתפים מבתי סוהר פליליים ו-144 משתתפים מבתי מעצר. המשתתפים משלושת סוגי המתקנים של שב"ס לא נבדלו במגדר,

השוואה של נתוני הרקע במדגם הנוכחי להתפלגות של מאפייני הרקע בשב"ס לימדה, כי נתוני המדגם דומים מבחינת הייצוג המגדרי, הייצוג האתני והמצב המשפחתי של העובד במידה מספקת כדי ללמוד על כלל עובדי הכליאה.

טבלה 1 מלמדת, כי הנבדקים בשלושת תחומי העיסוק שנבחנו מתוך המדגם הנוכחי לא נבדלו בארץ הולדתם, במצבם המשפחתי, בוותק שלהם בארגון ובוותק בתפקידים הנוכחי. הם כן נבדלו במגדר, בהכנסתם, באתניות, ברמת הדתיות, במסגרת

טבלה 1: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של משתתפי המחקר

χ^2	סה"כ	פיקוד ייעודי וביטחון	מטה ומנהלה	טיפול באסיר (כולל מנהלי אנפים)		
**24.36	45 (15.2%)	33 (14.7%)	4 (12.9%)	8 (19.0%)	חיילים בשירות שב"ס	דרגה
	213 (71.7%)	173 (77.3%)	16 (51.6%)	24 (57.2%)	סוהר קבע	
	39 (13.1%)	18 (8.0%)	11 (35.5%)	10 (23.8%)	קצין	
5.34	99 (31.6%)	75 (31.8%)	9 (26.5%)	15 (34.9%)	עד 3 שנים	ותק בשב"ס
	77 (24.6%)	61 (25.8%)	7 (20.6%)	9 (20.9%)	עד 6 שנים	
	53 (16.9%)	36 (15.3%)	6 (17.6%)	11 (25.6%)	עד 10 שנים	
	84 (26.8%)	64 (27.1%)	12 (35.3%)	8 (18.6%)	מעל 10 שנים	
**26.96	243 (79.2%)	198 (86.1%)	19 (55.9%)	26 (60.4%)	גבר	מגדר
	64 (20.8%)	32 (13.9%)	15 (44.1%)	17 (39.5%)	אישה	
5.29	150 (48.5%)	112 (48.3%)	17 (50.0%)	21 (48.8%)	עד 3 שנים	ותק בתפקיד הנוכחי
	104 (33.7%)	78 (33.6%)	14 (41.2%)	12 (27.9%)	עד 6 שנים	
	28 (9.1%)	22 (9.5%)	0	6 (14.0%)	עד 10 שנים	
	27 (8.7%)	20 (8.6%)	3 (8.8%)	4 (9.3%)	מעל 10 שנים	

χ^2	סה"כ	פיקוד ייעודי וביטחון	מטה ומנהלה	טיפול באסיר (כולל מנהלי אגפים)		
**97.41	(70.8%) 218	(84.5) 196	(8.8%) 3	(45.2%) 19	עבודת משמרות	שעות עבודה
	(29.2%) 90	(15.5%) 36	(91.2%) 31	(54.8%) 23	עבודת יום	
5.56	(35.6%) 110	(38.4%) 89	(17.6%) 6	(34.9%) 15	מתגורר/ת לבד	מצב משפחתי
	(64.4%) 199	(61.6%) 143	(82.4%) 28	(65.1%) 28	נשוי/נשואה או בזוגיות	
**31.97	(22.9%) 72	(26.6%) 63	(14.7%) 5	(9.3%) 4	תיכנית/ללא בגרות	השכלה
	(51.6%) 162	(55.7%) 132	(38.2%) 13	(39.5%) 17	בגרות או על תיכנית	
	(25.5%) 80	(17.7%) 42	(47.1%) 16	(51.2%) 22	אקדמית	
1.53	(83.8%) 258	(83.3%) 194	(90.9%) 30	(81.0%) 34	ישראל	ארץ לידה
	(16.2%) 50	(16.7%) 39	(9.1%) 3	(19.0%) 8	אחר	
*18.31	(76.6%) 236	(%70.8) 165	(%96.9) 31	(93.0%) 40	יהודי	אתניות
	(21.1%) 65	(26.2%) 61	(3.1%) 1	(7.0%) 3	דרוזי	
	(2.3%) 7	(3%) 7	0	0	אחר	
**38.04	188 (60.6%)	(66.1%) 154	(35.3%) 12	(51.1%) 22	מתחת למוצע	הכנסה
	(22.6%) 70	(22.3%) 52	(23.5%) 8	(23.3%) 10	סביב הממוצע	
	(16.8%) 52	(11.6%) 27	(41.2%) 14	(25.6%) 11	מעל הממוצע	
*13.09	(43.4%) 131	(44.7%) 101	(42.4%) 14	(37.2%) 16	חילוני	רמת דתיות
	(45.0%) 136	(45.6%) 103	(51.5%) 17	(37.2%) 16	מסורתי	
	(11.6%) 35	(9.7%) 22	(6.0%) 2	(25.6%) 11	דתי	

הערה: בשל מידע חסר (מענה חלקי על משתנים מסוימים), מספר המשתתפים שונה ממשנתה למשתנה ונע בין 286 ל-355. משתתפים שהיו חסרים להם עד שני משתנים ממשתני התוצאה (חוסן, סימפטומים וכדומה) נשארו במדגם, ואלו שהיו חסרים להם יותר משתנים, הוצאו ממנו.

* $p < 0.05$

** $p < 0.001$

הדחק העיקריים כפי שהם נתפסים בעיני עובדי כליאה. בגרסתו המקורית יש 38 פריטים, והנבדקים מתבקשים לדרג על סקאלה של 5 יחידות את מידת הדחק שנגרמת להם מגורם הדחק הרלוונטי (1 - לא מלחיץ כלל, 5 - מלחיץ באופן קיצוני). השאלון המקורי יושם בשנת 2004 במחקר רחב בקרב שירות בתי הסוהר בישראל. נתוני המהימנות אשר חושבו לשאלון זה מדווחים בהמשך המאמר. השאלון קוצר כדי להקל על משתתפי המחקר ולהגביר את שיתוף הפעולה במילוי השאלונים. הפריטים נבחרו על סמך טעינותם (loading factor) והרלוונטיות שלהם לארבעה גורמים שנמצאו בניתוח גורמים שביצעו קינן ומלאך-פינס (Keinan & Malach-Pines, 2007): שישה פריטים אמדו את הגורם לקשר מלחיץ עם עמיתים לעבודה (לדוגמה: "יחס לא הוגן וחוסר גיבוי מצד הממונים"); שמונה פריטים אמדו את הגורם לקשר מלחיץ עם אסירים (למשל, "מכגש עם סמים/מסוממים"); ארבעה פריטים בדקו את גורמי הדחק הארגוניים (למשל, "עומס עבודה", "עבודה במשמרות", "ביורוקרטיה"); ושני פריטים בחנו אי-התחשבות בתנאי העבודה (למשל, "עבודה מעבר למשמרת").

שאלון דרכי התמודדות לפי מודל BASIC PH (Leykin, 2013): זהו שאלון ובו 18 פריטים אשר נועד לזהות את משאבי ההתמודדות הדומיננטיים של הפרט כפי שמתוארים על ידי להד (Lahad, 1992; Lahad, 2013; Shacham, & Ayalon, 2013) במודל החוסן הרב-ממדי. נבדקים מתבקשים לדרג על סקאלה של 7 יחידות את התדירות שבה השתמשו בדרכי התמודדות שונות זו מזו בשעת דחק, מ-"ס" (אף פעם) לא השתמשתי בדרך זו) עד "6" (תמיד השתמשתי בדרך זו או בדרך דומה). כל אחד מבין ששת הסגנונות מקבל ייצוג של שלושה היגדים בשאלון, ועל כן כל ערוץ יכול לקבל דירוג כולל של 18 נקודות, המשקף את הדומיננטיות והתדירות של השימוש במשאבי ההתמודדות. מחקר תיקוף רחב היקף בקרב האוכלוסייה היהודית בישראל הציג נתוני מהימנות מקובלים ומדדי תוקף לסגנונות במודל (Leykin, 2013). במחקר הנוכחי התקבלו נתוני מהימנות מקובלים המצוינים בהמשך מאמר זה.

ברמת ההשכלה, בהכנסה הממוצעת, בארץ המוצא, בתחומי העיסוק ובדרגה.

כלי מחקר

במחקר נעשה שימוש בשאלונים ובשאלות פתוחות. לפני איסוף הנתונים הועברו השאלונים בקרב קבוצת מיקוד של עשרה סוהרים ממגוון מגזרים. המשתתפים בקבוצה התייחסו לבהירות השאלות וכן לסוגיות החוסן וההתמודדות עם אירועי דחק בעבודתם. להלן פירוט הכלים:

פרטי רקע: הועבר שאלון דמוגרפי הנוגע למשתנים מגדר, גיל, השכלה, מצב משפחתי, מספר ילדים, אומדן הכנסה, אתניות ודתיות. חלק ממשתנים אלו (למשל מגדר, רמת הכנסה והשכלה) נמצאו בעבר כקשורים לחוסן נפשי ולהתמודדות עם דחק (Bonanno, Galea, Bucciarelli, & Vlahov, 2007; Davydov, Stewart, Ritchie, & Chaudieu, 2010). מאפיינים מקצועיים תעסוקתיים שנאספו כללו ותק בשב"ס, ותק בתפקיד הנוכחי, מסגרת שעות העבודה (עבודת משמרות לעומת עבודת יום), תחום עיסוק (פיקוד ייעודי וביטחון, מטה ומנהלה וטיפול באסיר), דרגה (סוהר חובה, סוהר קבע וקצונה) ויחידת השירות הנוכחית.

שאלון חוסן מקוצר [Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC: Connor & Davidson, 2003)]: זהו כלי מדידה נפוץ לבחינה של חוסן או יכולת התמודדות עם דחק. בגרסתו הקצרה השאלון כולל עשרה פריטים, ונבדקים מתבקשים לקבוע עד כמה כל אחד מההיגדים בשאלון מתאים לתיאורם לפי סולם ליקרט בעל חמש נקודות (0 - כלל לא נכון, 4 - נכון כמעט כל הזמן). היגדים לדוגמה: "מצליח להסתגל לשינויים", "רואה את הצד המשעשע בדברים", "לא מתייאש בקלות מכישלונות". לשאלון מדדים פסיכומטריים מקובלים (Wang, Shi, Zhang, & Zhang, 2010). במחקר הנוכחי הראה כלי המדידה נתוני מהימנות פנימית גבוהים מאוד ($\alpha=0.89$).

שאלון גורמי דחק (Keinan & Malach-Pines, 2007): לצורך המחקר הנוכחי נבחרו 20 פריטים הלקוחים מתוך שאלון גורמי דחק. השאלון נועד לבחון את גורמי

לדווח עד כמה חוו מגוון של קשיים בשבוע האחרון לפי סולם בעל 5 דרגות (0 - בכלל לא, 4 - במידה רבה מאוד). כלי מדידה זה אומד תסמינים של חודרנות (למשל: "דברים אחרים גרמו לי לשוב ולחשוב על האירוע"), הימנעות (למשל: "ניסיתי לא לחשוב על האירוע") ועוררות יתר (למשל: "היה לי קשה להתרכז"). לשאלון זה מהימנות ותוקף גבוהים (יוצגו בהמשך המאמר). הציון הסופי נע בין 0 ל-88. על פי מחקרו של קרימר (Creamer, Bell, & Failla, 2003), ציון של 33 הוא סף קליני לאבחנת PTSD. מחקרו הצליח להבחין בדיוק גבוה מאוד בין אוכלוסיות של יוצאי מלחמה שפנו לטיפול (ואובחנו עם PTSD) לבין מדגם קהילתי עם מגוון התנסויות טראומטיות (אוכלוסייה שלא אובחנה מעולם עם PTSD). מחקרים מיוון ומיפן (Asukai, Kato, Kawamura, Kim, Yamamoto, Kishimoto... & Nishizono-Maher, 2002; Mystakidou, Tsilika, Parpa, Galanos, & Vlahos, 2007) הציגו סף מחמיר פחות (ציון 25) לאבחנת PTSD. במחקר הנוכחי נבחנה הסבירות למצוקה פוסט טראומטית קלינית על פי שני ספי הציון אשר הוצגו בספרות. בנוסף, פרשנות הממצאים נעשתה על פי חומרת התסמינים הפוסט טראומטיים (post-traumatic symptoms; PTS). ציון ממוצע של 0-1 ייצג היעדר תסמינים או תסמינים מעטים, ציון ממוצע של 1-2 ייצג תסמינים ברמה מתונה, ציון ממוצע של 2-3 ייצג רמה מתונה עד גבוהה של תסמינים וציון ממוצע של 3-4 ייצג רמת תסמינים גבוהה עד קיצונית.

הליך איסוף הנתונים בוצע במתקני הכליאה בשעה של חילופי משמרות ותדריך שגרתי של כניסת משמרת.

ממצאים

גורמי דחק בקרב עובדי הכליאה

טבלה 2 מציגה הבדלים בין מתקני הכליאה מבחינת התפיסה של גורמי הדחק. באופן כללי, גורם הדחק בעל המשמעות הרבה ביותר היה אי-התחשבות בתנאי העבודה (עבודה מעבר למשמרות ויחס מועדף של הממונים לאסיר). עובדי המטה והמנהלה נטו לתפוס גורם זה כמלחץ במידה

דומיננטיות השימוש במשאבי ההתמודדות בקרב עובדי שב"ס השווה לממוצע השימוש במדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית בישראל.

דרכי התמודדות עם לחץ בעבודה: המשתתפים התבקשו לציין בכתב את הגורמים העיקריים שסייעו או מסייעים להם בהתמודדותם עם לחץ בעבודה. תשובותיהם קוטלגו לפי מודל BASIC PH.

שיפור דרכי ההתמודדות: המשתתפים התבקשו לציין בכתב, בשאלה פתוחה בשאלון, מה יכול לשפר את יכולתם להתמודד עם מצבים של משבר, לחץ ושחיקה בעבודה. תשובותם קוטלגו לפי מודל BASIC PH.

שביעות רצון מהעבודה: שביעות הרצון מהעבודה בשב"ס נבחנה באמצעות הפריט: "באיזו מידה את/ה מרוצה מעבודתך בשב"ס" שדורג על סולם בן 7 דרגות (1 - בכלל לא, 4 - במידה בינונית, 7 - במידה רבה מאוד). בדיקה דומה מתבצעת בסקרים תקופתיים של שב"ס (סולימן וברמן, 2010; 2011).

מתח ולחץ בזמן העבודה: תחושת הדחק הסובייקטיבית של עובדי הכליאה נבחנה באמצעות הפריט "באיזו מידה את/ה מרגיש מתח ולחץ בזמן העבודה" שדורג על סולם של 7 דרגות (1 - בכלל לא, 4 - במידה בינונית, 7 - במידה רבה מאוד). בדיקה דומה מתבצעת בסקרים תקופתיים של שב"ס (סולימן וברמן 2010; 2011).

חויית אירוע קשה בעבודה: כדי לכוון את ההשפעות החיוביות ואת ההשפעות השליליות של אירועים קשים שהעובדים חוו במסגרת עבודתם, התבקשו העובדים לדווח בשאלה פתוחה בשאלון על אירוע קשה שבו התנסו במהלך עבודתם בבית סוהר. בנוסף הם התבקשו לדווח מתי התרחש האירוע (פחות מחודש, לפני 1-3 חודשים, לפני 3-6 חודשים, שישה חודשים עד שנה, שנה עד שלוש שנים ומעל 3 שנים).

שאלון תסמינים פוסט טראומטיים [Impact of Event Scale-Revised (IES-R: Weiss & Marmar, 1997): ה-IES-R הוא כלי מדידה בעל 22 פריטים בדיווח עצמי, המיועד למדוד את החוויה הסובייקטיבית של הפרט לאחר חשיפתו לאירוע טראומטי. נבדקים מתבקשים

טבלה 2: הבדלים בין מתקני הכליאה בתפיסת גורמי הדחק – ממוצעים וסטיות תקן

F	בתי מעצר		בתי סוהר פליליים		בתי סוהר ביטחוניים		כלל המדגם		
	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	
1.52	1.00	3.19	1.03	3.04	1.03	2.96	1.01	3.10	קשר מלחיץ עם עמיתים לעבודה ($\alpha=0.81$, שישה פריטים)
*3.02	1.00	2.79	0.89	2.48	1.06	2.58	0.98	2.65	קשר מלחיץ עם אסירים ($\alpha=0.87$, שמונה פריטים)
*6.11	1.19	3.07	1.28	2.78	1.16	2.50	1.23	2.82	גורמי דחק ארגוניים ($\alpha=0.85$, ארבעה פריטים)
*4.49	1.33	3.48	1.30	3.17	1.27	2.95	1.30	3.22	אי-התחשבות בתנאי עבודה ($\alpha=0.60$, שני פריטים)
*3.94	0.89	3.01	0.84	2.76	0.90	2.71	0.88	2.82	סה"כ ($\alpha=0.92$, 20 פריטים)

הערה: הסולם חושב מ-1 (כלל לא) עד 5 (במידה רבה מאוד). ממוצע הציון בגורם דחק מסוים חושב באמצעות מיצוץ התשובות של העובד על גורמי הדחק הרלוונטיים לעבודתו.

* $p < 0.05$

הביטחוניים. באופן כללי, אותרה מגמה שלפיה עובדי בתי המעצר תופסים באופן מלחיץ יותר את גורמי הדחק בעבודה מעובדי המתקנים האחרים. בכל המדגם אפשר לראות כי אי-התחשבות בתנאי העבודה (יחס מועדף של הממונים לאסיר או עבודה מעבר למשמרות) וקשר מלחיץ עם עמיתים לעבודה נתפסו על ידי המשתתפים כגורמים המלחיצים ביותר הקשורים לעבודה.

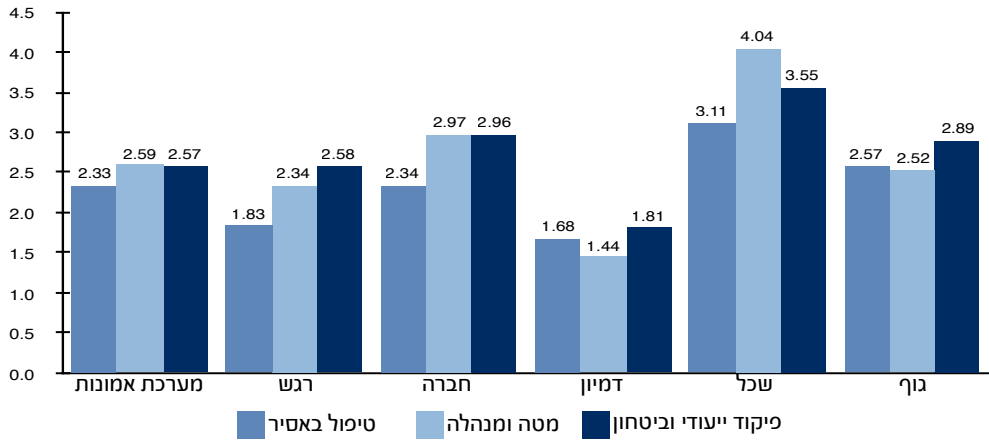
דרכי ההתמודדות של עובדי הכליאה

כדי לבחון את דומיננטיות השימוש במשאבי התמודדות עם מצב דחק ומשבר, נבחנו סגנונות ההתמודדות על פי תחומי העיסוק בכלל. **תרשים 1** מציג את ההתפלגות של דומיננטיות השימוש בסגנונות ההתמודדות לפי תחומי עיסוק.

הפחותה ביותר לעומת העובדים האחרים. בנוסף, הקשר עם האסירים נתפס כגורם הדחק הנמוך ביותר בשלושת תחומי העיסוק, ולא נמצאו הבדלים ביניהם מבחינה זו. נמצא הבדל בין תחומי העיסוק בגורמי הדחק הארגוניים, במיוחד בדחק הנובע מהאחריות הרבה הכרוכה בתפקיד ובכל הנוגע לבירוקרטיה. גורמים אלו נתפסו כגורמי דחק ברמה הגבוהה ביותר על ידי עובדים בתחום הטיפול באסיר.

בחינת ההבדלים בתפיסת גורמי הדחק המוכרים לפי סוג מתקן הכליאה לימדה, כי ההבדל בעל המשמעות הרבה ביותר הוא בתפיסת גורמי דחק ארגוניים. אלה נתפסים על ידי עובדי בתי המעצר כמלחיצים יותר מאשר בקרב עובדי בתי הסוהר הביטחוניים. הבדלים נוספים נמצאו בגורמים אי-התחשבות בתנאי העבודה וקשר מלחיץ עם האסירים. עובדי בתי המעצר תפסו גורמים אלו כמלחיצים הרבה יותר מעובדי המתקנים

תרשים 1: ממוצעים של דומיננטיות השימוש במשאבי התמודדות לפי תחומי עיסוק בכלל

הדמיון): מערכת אמונות, $r=0.34$, $p<0.001$, רגש, $r=0.17$, $p<0.001$, חברה, $r=0.17$, $p<0.001$, שכל, $r=0.24$, $p<0.001$, גוף, $r=0.32$, $p<0.001$. כלומר ככל שהנבדקים דיווחו על רמה גבוהה יותר של PTS, כך הם נטו לשימוש תדיר יותר במשאבי ההתמודדות (ולהפך).

חוסן נפשי ושיעור רצון בעבודה

מדד החוסן הנפשי - המאפיין נטייה להתאושש בקלות מקשיים, דימוי עצמי חיובי, אופטימיות ומסוגלות עצמית - לימד כי באופן כללי עובדי הכליאה מדווחים על חוסן אישי ברמה בינונית-גבוהה (ממוצע 2.89 על סקאלה של 0 עד 4). בד בבד לא נמצאו הבדלים בין הנבדקים בשלושת תחומי העיסוק ובמתקני הכליאה לסוגיהם במדד החוסן הנפשי שנבדק. בין מידת החוסן הנפשי של אוכלוסיית המדגם לבין מידת שביעות הרצון של העובד מהעבודה בשב"ס היה קשר ישיר ומובהק ($r=0.29$, $p<0.001$), ובינה לבין תסמינים פוסט טראומטיים נמצא קשר שלילי אך חלש ($r=-0.13$, $p<0.05$). כדי לבחון לעומק את הקשרים האלו כפונקציה של תחום העיסוק, חולק המדגם לפי תחומי העיסוק והמתאמים חושבו מחדש. לבסוף, בחן מבחן Z את מובהקות ההבדלים בין המתאמים שהתקבלו לכל אחד מתחומי העיסוק בשירות בתי הסוהר (ראה טבלה 3).

באופן כללי, נמצא הבדל בתדירות השימוש בסגנונות ההתמודדות למיניהם, $F(1, 306)=31.88$, $p<0.001$. נמצא באופן מובהק, כי הסגנון הקוגניטיבי נמצא בשימוש הנרחב ביותר, ואילו הדמיון הוא הכי פחות דומיננטי בשימוש. כאשר מביאים בחשבון גורמי רקע כגון מגדר, גיל, השכלה והכנסה, עובדים מתחומי עיסוק שונים זה מזה נוטים ליישם דרכי התמודדות דומות בשעה של דחק ומשבר. בנוסף, לא נמצאו הבדלים בגיוס משאבי התמודדות בעת דחק ומשבר כפונקציה של מתקן הכליאה. מבחן שונות למדידות חוזרות (ANOVA Repeated Measures) הראה כי קיים הבדל מובהק בסגנונות ההתמודדות של גברים לעומת נשים, $F(5, 265)=52.45$, $p<0.001$ ו- $F(5, 64)=21.24$, $p<0.001$. נשים נטו לדווח על שימוש דומיננטי בערצים הרגשי, החברתי והשכלי, ולא נמצאו הבדלים מובהקים בדומיננטיות השימוש בערוץ הגופני ובערוץ מערכת האמונות. לעומתן גברים נטו לדווח על שימוש דומיננטי בערוץ הדמיון. בהשוואה של דומיננטיות השימוש במשאבי ההתמודדות בקרב משתתפי המדגם לממוצע השימוש בהם במדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית בישראל נמצא, כי השימוש בכל אחד ממשאבי ההתמודדות בקרב עובדי הכליאה הוא באופן מובהק ובעל משמעות פחות דומיננטי ($p<0.05$). לבסוף, נמצא קשר חיובי מובהק בין PTS לבין חמישה מתוך ששת משאבי ההתמודדות (למעט משאב

טבלה 3: מתאמים בין חוסן נפשי לבין שביעות רצון מהעבודה, תחושה של מתח ולחץ, מצוקה פוסט טראומטית ותפיסת גורמי לחץ בעבודה

הבדלים בין מתאמים (p value)	חוסן נפשי - טיפול באסיר (3)	חוסן נפשי - מטה ומנהלה (2)	חוסן נפשי - פיקוד ייעודי וביטחון (1)	
$2 > 1 = 0.07$	0.37*	0.55**	0.26**	מידת שביעות הרצון מהעבודה בשב"ס
$3 > 1 = 0.003$	0.36*	0.03	-0.14*	תחושת מתח ולחץ בעבודה
ns	0.10	-0.07	-0.20**	IES-R
ns	0.13	0.07	-0.14*	תפיסת גורמי דחק בעבודה

הערות:

הסקרות מייצגות את מספר הטור.

Impact of Event Scale - IES-R (תסמינים פוסט טראומטיים).

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

ns = non significant (קלא מוכחה)

שביעות רצון מהעבודה

כ-82% מהמשיבים ציינו כי הם מרוצים במידה בינונית ומעלה מעבודתם בשב"ס. הממוצע של מידת שביעות הרצון בעבודה הוא 4.83 (סטטיית תקן = 1.73). נמצא קשר שלילי בין שביעות רצון לתחושת מתח: ככל ששביעות הרצון מהעבודה רבה יותר, תחושת המתח והדחק ותפיסת גורמים מלחיצים בעבודה נמוכות יותר ($r = -0.22, p < 0.001$ ו- $r = -0.20, p < 0.001$).

מתח ולחץ בזמן העבודה

נמצא שרמת המתח והלחץ (תחושת הדחק) בעבודה קשורה במישור ובמצומה בינונית לתפיסת גורמי הדחק בעבודה ($r = -0.41, p < 0.001$). כלומר ככל שהעובד תופס גורמים בעבודה כבעלי פוטנציאל לייצר דחק, כך הוא גם חווה יותר דחק. כמו כן נמצא שרמת המתח והלחץ נמצאת ביחס הפוך למידת שביעות הרצון מהעבודה ($r = -0.22, p < 0.001$). נמצא כי אנשים

ככל שהחוסן הנפשי גבוה יותר, כך גם שביעות הרצון, ולהפך. במחקר זה נמצא שעוצמת הקשר בין השניים משתנה כפונקציה של תחום העיסוק. הקשר החזק ביותר שקיים בין החוסן הנפשי לשביעות הרצון מהעבודה נמצא בקרב עובדי המטה והמנהלה. לעומת זאת הקשר בעל העוצמה הנמוכה ביותר (עדיין חיובי ומובהק) נמצא בקרב עובדי פיקוד ייעודי וביטחון. לא נמצאו הבדלים במתאם בין חוסן נפשי לשביעות רצון מהעבודה כפונקציה של סוג מתקן הכליאה. נמצא כי גורמי רקע, כגון הכנסה, וגורמים פסיכולוגיים, כגון תפיסת דחק, עשויים להשפיע כמתווכים (גורמים האחראים לקשר) על הקשר בין חוסן נפשי לבין מתח ודחק בעבודה בקרב עובדי פיקוד ייעודי וביטחון, אך אין להם השפעה על הקשר בין חוסן למתח בקרב עובדי הטיפול באסיר. נמצא גם כי חוסן נפשי עשוי להיות גורם מגן מפני PTS בקרב עובדי הביטחון בשל הקשר ההפוך שלו למצוקה פוסט טראומטית.

במצוקה. קטגוריה אחרת הייתה היבטים ארגוניים של העבודה בארגון כליאה. אירועים אלו כללו תחושות כלליות של חוסר הוגנות, פגיעה מדרג בכיר, זלזול של הממונים, העברה לבתי סוהר או אנפיים אחרים ללא התראה, אימונים קשים, הקצאת משימות לא תואמות תפקיד וריבוי משימות.

במדגם הנוכחי, בין 32.2% לפי הסף המחמיר ל-43.8% לפי הסף הפחות מחמיר הצינו PTS, בדומה לאנשים שבסוכו של דבר מאובחנים בהפרעת PTSD. בדיקה מעמיקה לימדה, כי מבין כל המשתתפים במחקר, כ-44% דיווחו על היעדר תסמינים או על תסמינים מעטים, 35% דיווחו על תסמינים ברמה מתונה, 15% דיווחו על רמה מתונה עד גבוהה של תסמינים ו-5% דיווחו על רמת תסמינים גבוהה עד קיצונית. מבין המשתתפים שהתאפיינו ברמת תסמינים המתאימה לתיאור PTSD על פי הסף המחמיר, כ-14% דיווחו על רמה גבוהה עד קיצונית של תסמינים, 44% דיווחו על רמה מתונה עד גבוהה וכ-42% דיווחו על רמת תסמינים מתונה. לא נמצא קשר מובהק בין עוצמת PTSD של העובדים לזמן שחלף מאז האירוע. כמו כן לא נמצאו הבדלים ניכרים באחוז הנבדקים שהתאפיינו ברמת תסמינים המתאימה לתיאור PTSD כפונקציה

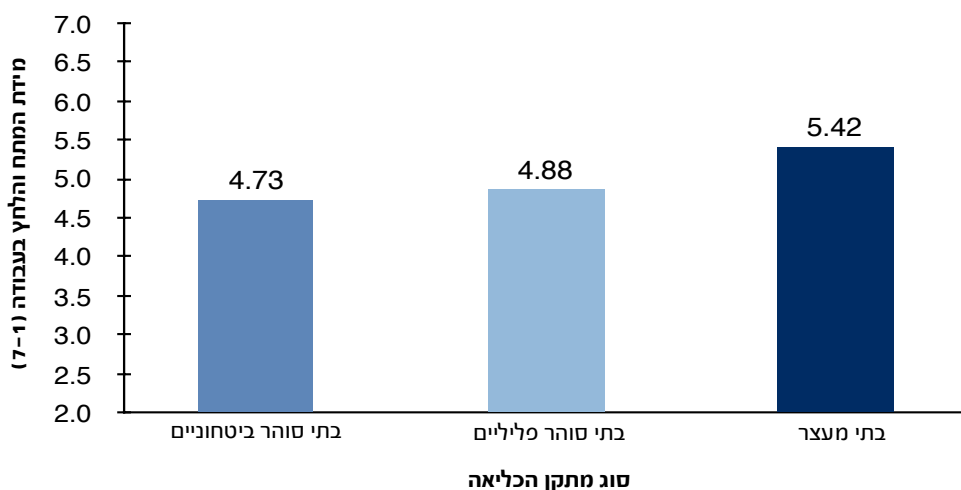
מתחומי עיסוק שונים זה מזה אינם נבדלים ברמת המתח והלחץ בעבודה, וגם לא נמצא הבדל מגדרי במשתתפים אלו.

אמנם לא קיימים הבדלים בתחושת המתח והלחץ בעבודה כפונקציה של תחום העיסוק, אך נמצאו הבדלים בעלי משמעות ברמת המתח והלחץ בעבודה לפי סוג מתקן הכליאה. עובדי בתי המעצר מדווחים על מתח ולחץ רבים יותר מעובדים בבתי הסוהר הפליליים והביטחוניים (ראה תרשים 2).

השפעתם של אירועים טראומטיים בעבודה

בשאלות הפתוחות דיווחו נבדקי המחקר על מגוון רחב של אירועים שנחשבים בעיניהם אירועים קשים. עניינה של הקטגוריה המרכזית היה אירועים קשים הקשורים לאינטראקציה עם האסירים. אירועים אלו כללו תקיפות או ניסיונות תקיפה כלפי סוהרים וקצינים, שריפה בתאים, קטטות קטנות והמוניות של אסירים, התפרעויות אסירים, מרד אסירים, ניסיונות אובדניים של אסירים, איומים של אסירים על בני משפחה, התאבדויות של אסירים, מוות של אסירים, ניסיונות כושלים של מתן עזרה ראשונה והחייאה לאסירים

תרשים 2: הבדלים בתחושת המתח והלחץ בעבודה

חיובי לגיל מבוגר יותר של העובד, לוותק שלו, למספר ילדיו, לעוצמה הנתפסת של גורמי דחק במקום העבודה (קשר מלחיץ עם עמיתים, קשר מלחיץ עם אסירים, גורמי דחק ארגוניים ואי-התחשבות בתנאי העבודה) ולהרגשה של מתח ולחץ בזמן העבודה: $r(310)=0.14$, $r(314)=0.15$, $r(239)=0.20$, $r(314)=0.26$, $r(314)=0.25$, $r(313)=0.26$, $r(313)=0.32$, $r(313)=0.30$, בהתאמה. בקרב כלל המדגם, PTS נמצא בקשר שלילי נמוך עם חוסן נפשי, $r(317)=-0.13$. עם זה לא נמצאו הבדלים לפי תחום עיסוק ולפי סוג מתקן הכליאה בתסמינים הנוכחיים (גם לאחר שליטה בכלל הגורמים האחרים שכן מסבירים חלק מסוים מהשונות).

התמודדות עם דחק - שאלון פתוח

משתתפי המחקר התבקשו לציין בכתב אילו גורמים מסייעים או סייעו להם להתמודד עם דחק בעבודתם. המשתתפים הציעו 160 דרכי ההתמודדות שחולקו לקטגוריות על סמך שייכותם לעולם תוכן המייצג התנהגות המתאימה לערוץ התמודדות מסוים לפי מודל החוסן הרב-ממדי. על פי יותר ממחצית התגובות (כ-52%), מה שעוזר להתמודד עם דחק

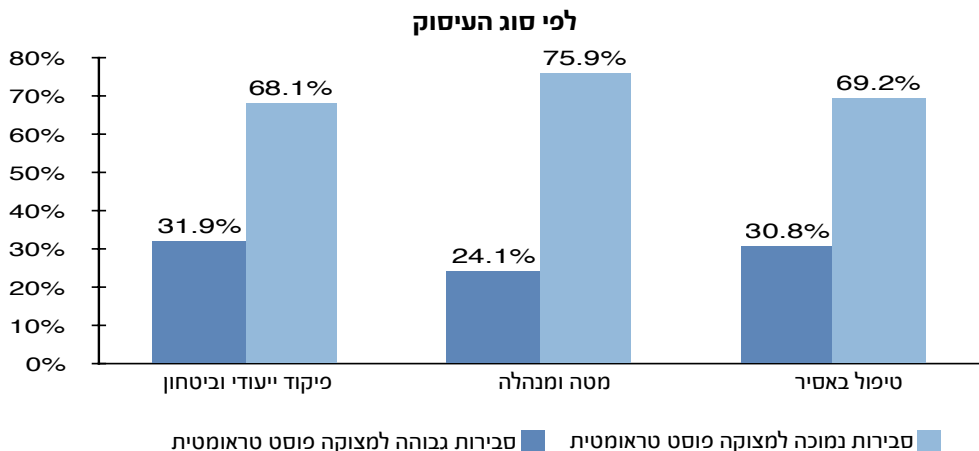
של הזמן שחלף מהתרחשות האירוע (למשל, לא נמצאו אחוזים גבוהים יותר בקרב נבדקים שדיווחו על אירוע קשה כחודש האחרון לעומת נבדקים שדיווחו על התרחשות האירוע במועדים מוקדמים יותר).

תרשים 3 מדגים את אחוז המשתתפים בעלי סבירות נמוכה למצוקה פוסט טראומטית ואת אחוז המשתתפים בעלי סבירות גבוהה למצוקה פוסט טראומטית לפי תחום עיסוק. אף כי אחוז הסבירות למצוקה פוסט טראומטית נמוך בקרב עובדי המטה והמנהלה, ההבדל בינם לבין העובדים מהתחומים אחרים אינו מובהק.

גם בחינה של שיעורי המצוקה הפוסט טראומטית לפי סוג מתקן הכליאה לא לימדה על הבדלים מובהקים בין המשיכים. **תרשים 4** מדגים את אחוז המשתתפים בעלי סבירות לרמה גבוהה ואת אחוז המשתתפים בעלי סבירות לרמה נמוכה של תסמיני PTS לפי מתקן הכליאה.

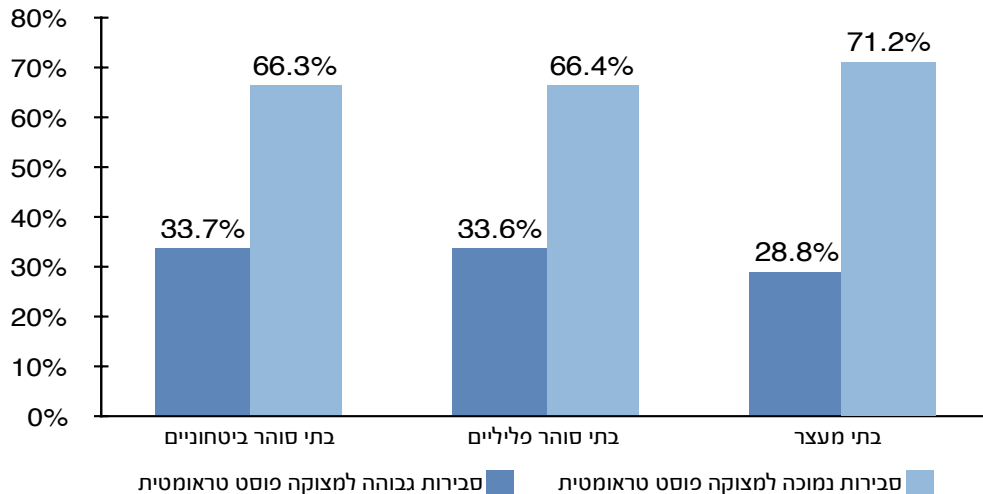
לא נמצאו הבדלים ברמות המצוקה הפוסט טראומטית כפונקציה של דרגת הקצונה ומשך הזמן שחלף מהתרחשות האירוע. עם זה על פי מבחן פירסון לבדיקה של עוצמת הקשר בין משתנים, נראה כי העוצמה של תסמינים פוסט טראומטיים נוכחיים קשורה באופן

תרשים 3: אחוז המשתתפים בסבירות גבוהה ובסבירות נמוכה למצוקה פוסט טראומטית לפי סוג העיסוק

הערה: ההבדלים באחוזים אינם מובהקים

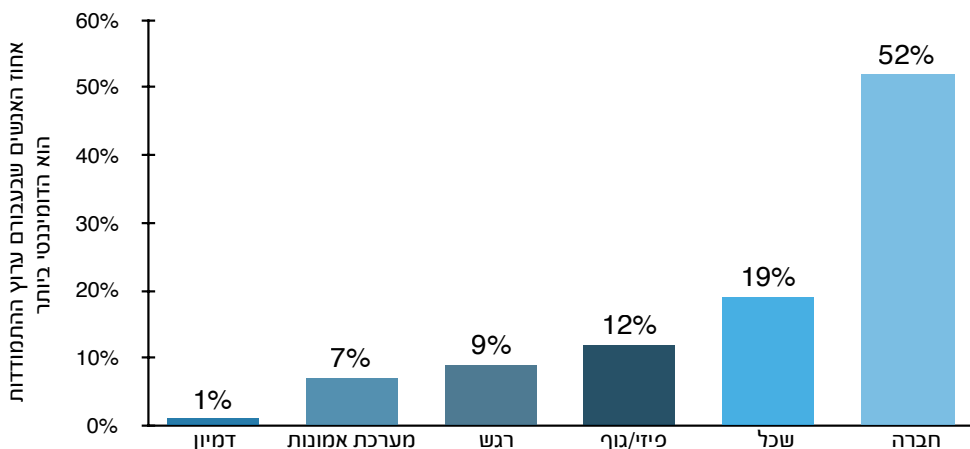
תרשים 4: אחוז המשתתפים בסבירות גבוהה ובסבירות נמוכה למצוקה פוסט טראומטית לפי סוג מתקן הכליאה

גיבוי תומך מהממונים נכללו בדרך התמודדות זו. הערוץ השכלי/מציאותי התגלם ב-18.5% מכלל התגובות. עובדים דיווחו כי מסייעים להם כלים וידע שמספק הארגון, כגון תדריכים, הכנות לתפקיד וקורסים. הדרכות פרטניות עם ראשי התחום דווחו

בעבודה הוא הערוץ החברתי. הסתייעות בחברים לעבודה, שיחות עם עמיתים, שיתופי פעולה ועצם תחושת השייכות לקבוצה היו כמעט רבע מכלל התשובות (22.5%). פנייה לבני משפחה, הסתייעות בחברים מחוץ למשפחה, פנייה למפקד או קבלת

תרשים 5: מיפוי המשאב הדומיננטי ביותר שסייע להתמודד עם דחק בעבודה

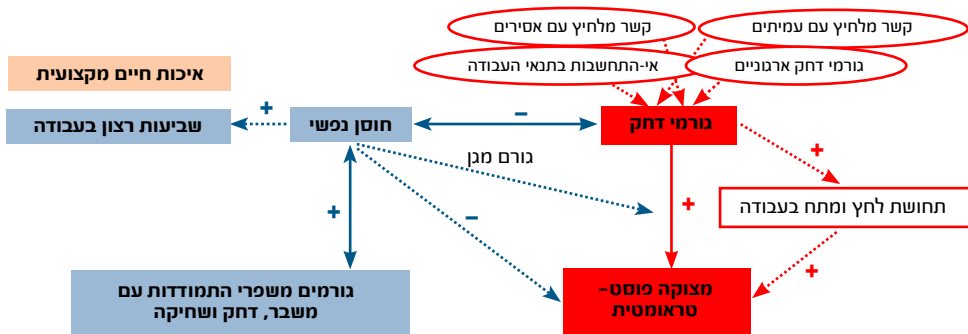

דין ומסקנות

במחקר הנוכחי נעשה ניסיון להעריך את עמידותם הנפשית, החוסן והמשאבים של צוותי העבודה בכלל אל מול סימפטומים והשפעה של אירועי עבודה ואירועי חיים על תפיסת החוסן של המשתתפים. זו הפעם הראשונה שנחקר בארץ לא רק רמת הדחק וסימפטומים פוסט טראומטיים אלא גם הדרכים להתמודד עמם. גישה מתכללת זו מייצרת תמונה חדשה, המלמדת שחוסן אינו היעדר סימפטומים פוסט טראומטיים או שסימפטומים פוסט טראומטיים הם עדות לאי יכולת תפקוד. **בתרשים 6** מוצג דגם להבנה של מורכבות ההשפעה האפשרית של מרכיבי דחק בעבודה, עומס אירועים טראומטוגניים, דרכי ההתמודדות עם משבר וחוסן. בדיון המובא בהמשך נבחנו המרכיבים. על פי התרשים, גורמים הנתפסים כמייצרים דחק תורמים לתחושה של מתח ולחץ בקרב עובדי שבי"ס. תחושה זו לכאורה תואמת את התפקיד והעבודה עם אוכלוסיית האסירים המגוונת, אולם אצל חלק מהעובדים (כפי שתואר בממצאים לעיל) מתפתחים

גם כן כמסייעות. התנהגויות נוספות רלוונטיות למשאב זה היו קביעת סדרי עדיפות, הפעלת שיקול דעת, התמודדות ישירה עם מקור הדחק וביצוע נכון ושיטתי של המשימות. כ-12% מהתגובות כללו התמודדות בערוץ הגופני, בכלל זה דיווחים על פעילות גופנית וספורט, מנוחה, רגיעה וסיפוק צרכים גופניים (שתייה, אכילה). כ-9% מהתגובות מבטאים התמודדות בסגנון רגשי. משתתפים ציינו כי מסייעים להם אוזן קשבת, אכפתיות, תחושת ביטחון, אמון ויכולת נתינה מצד המפקדים, וכי צחוק, מילה טובה וטיפיחה על השכם מסייעים גם הם. כ-7% מהתגובות נגעו להתמודדות דרך משאב האמונה והערכים. התנהגויות אלו כללו חשיבה חיובית, פנייה לרב היחידה, הסתמכות על כוח פנימי, מוסר עבודה, אמונה בעצמי וחשיבה על העתיד. רק אחוז אחד בערך מהמשתתפים ציין כי אסטרטגיות התמודדות של ערוץ הדמיון - למשל קריאת ספרים וניתוק רגשי בין מה שקורה בכית להתרחשויות בעבודה - מסייעות להם להתמודד.

תרשים 6: השפעה אפשרית של גורמי דחק בעבודה, מצוקה פוסט טראומטית, גורמי התמודדות עם משבר וחוסן, כפי שנמצאו בקרב עובדי שבי"ס

- ❖ **S** הסתייעות בחברים לעבודה/בבית, שיחות עם עמיתים, שיתופי פעולה, פנייה למפקד האישי ולמומחים
- ❖ **C** התמודדות ישירה עם מקור הדחק, קבלת כלים וידע משבי"ס (תדריכים, הכנות וקורסים), הפעלת שיקול דעת, קביעת סדרי עדיפויות
- ❖ **PH** פעילות גופנית, ספורט, מנוחה, רגיעה וסיפוק צרכים גופניים (שתייה, אכילה)

סימפטומים פוסט טראומטיים. כדי להבין את התמונה כולה נבחנו גם הגורמים הממתנים, המסייעים לעובדי שב"ס להמשיך לפעול במקצועיות וביעילות. גורמים אלו מתחלקים לשתי קטגוריות: שביעות רצון וגורמי חוסן. בהתבסס על התרשים, הצענו כי חוסן נפשי עשוי לשמש גורם מגן מהתפתחות של מצוקה פוסט טראומטית בעקבות חווייתם של גורמי דחק בעבודה. התרשים תורם להבהרת התמונה המורכבת, שכן הוא מדגים שאין סתירה בין תחושת אי נוחות, ואף סימפטומים טראומטיים, לבין תפקוד ועמידה במשימות. בעתיד ננסה לבחון מה משקלם של הווקטורים שהוצעו כאן במיתון, בהגברה או בהתמרה של המצוקה.

עמידות נפשית ושביעות רצון מהעבודה

העובדים מדווחים על חוסן אישי ברמה בינונית עד גבוהה, ולא קיימים הבדלים ברמת החוסן של המשתתפים כתלות בתחומי העיסוק ובמתקני הכליאה. שביעות הרצון מהעבודה שדווחה על ידי כלל המשיבים היא ברמה בינונית עד גבוהה. השוואה למחקרם של גרלנד, מקקרתי וזאו (Garland, McCarty, & Zhao, 2009) מלמדת ששביעות הרצון בקרב עובדי הכליאה בישראל גבוהה מזו של עובדי הכליאה בארה"ב (3.49 לעומת 4.85 על סולם של 1-7). אחד הממצאים היותר ברורים של מחקר זה מלמד על התפקיד החשוב של הקשר בין חוסן נפשי לבין שביעות רצון מהעבודה בקרב עובדי הכליאה. למעשה, לחוסן הייתה תרומה ייחודית מובהקת, מעבר לגורמים אחרים, בניבוי שביעות רצון מהעבודה אצל משתתפי המחקר. במחקר זה חוסן הוגדר כתכונה פנימית של האדם, והוא נבחן במודל הרגרסיה כמשתנה בלתי תלוי (מנבא). ייתכן שבמערך מחקר אחר יוכל החוסן להיות מנובא. אין אנו מציעים יחסי סיבה ותוצאה מובהקים אלא ניבוי סטטיסטי.

מצוקה פוסט טראומטית

במחקר הנוכחי לשליש כמעט ממשותפי המדגם היו תסמינים של תגובת דחק חריפה ומצוקה גבוהה.

כ-20% דיווחו על תסמינים ברמה מתונה עד קיצונית שעלולה להשפיע על תפקודם, ויותר מכך, על רווחתם (wellbeing). מצד שני, מדובר באוכלוסיה מתפקדת ולכן אין לקבוע קיומה של הפרעה פוסט טראומטית. ממצאים אלו מחייבים התייחסות. למאפייני רקע מסוימים שבעבר נמצאו כבעלי אפקט על חומרם של תסמיני מצוקה פוסט טראומטית, כגון הזמן שחלף מתום האירוע הקשה (Amir, Kaplan, & Kotler, 1996) ודרגת העובד (McCanlies et al., 2011), לא נמצאה השפעה על עוצמת התסמינים והמצוקה הפוסט טראומטית. בנוסף, במחקר הנוכחי לא נמצאו הבדלים בין תחומי העיסוק של המשתתפים מבחינת הסבירות להפגין רמות גבוהות של תסמינים פוסט טראומטיים. אנו סוברים כי חוסן נפשי עשוי לשמש גורם מגן ממצוקה פוסט טראומטית, אולם ממצא זה נמצא רק בקרב עובדי הביטחון והומחש בקיומו של קשר שלילי בין חוסן נפשי למצוקה פוסט טראומטית.

מחקרים מלמדים כי כוחות הביטחון והחירום מדווחים על PTS בעקבות חשיפה לאירועים טראומטיים בעבודה (Neria, DiGrande, & Adams, 2011), אולם רוב העובדים אינם מדווחים על מצוקה רבה כל כך עד כדי אבחון של הפרעת דחק פוסט טראומטית (PTSD) (Haslam & Mallon, 2003). אף כי שאלון ה-IES-R אינו דיאגנוסטי מטבעו, הוא נמצא במתאם גבוה מאוד עם דיווחים של מטפל חיזוני לגבי חומרת מצבו של המטופל (Rash, Coffey, Baschnagel, Drobos, & Saladin, 2008). ממצאי המחקר מלמדים כי שליש לפחות מחברי הארגון נתונים בסיכון גבוה לפתח מצוקה פוסט טראומטית. אף על פי כן, למרות הדיווחים הרבים במחקר הנוכחי על קיומם של תסמינים מגוונים במגוון דרגות חומרה, ובהינתן שבספרות קיימת עדות לקשר בין PTS לבין גורמי לחץ מבציעים וארגוניים (Armstrong, Shakespeare-Finch, & Shochet, 2010; Chopko, 2013) וכן מדובר באוכלוסיה מתפקדת, ייתכן שהמשתתפים ממצא דרכי ההתמודדות מגוונות כדי להתמודד עם מצוקתם, ותפקודם המקצועי לא נפגע באופן מהותי.

הממצא המלמד על קשר בין תחושת מתח ולחץ

עד איזו רמה היה יעיל השימוש במשאב התמודדות מסוים. כפי שנטען קודם לכן, ייתכן שהשימוש במשאבי ההתמודדות היה מספק כדי לפגוש את דרישות התפקיד. ההבדל הבולט ביותר שנמצא הוא בתדירות השימוש במשאב הרגשי. קרי על פי שאלוני הדיווח העצמי, בשעת דחק ומתח עובדי הכליאה ככלל נוטים להשתמש פחות בכיטוי רגשי והבעת רגשות באופן מובהק. ייתכן שההסבר לכך הוא שהפגנת רגשות בכלל נוגדת את התרבות הארגונית ועלולה להיתפס כחולשה, במיוחד אל מול האסירים. הסבר זה תואם את הנחותיו של קראולי (2011, Crawley), כי עובדי כליאה אינם יכולים להביע בחופשיות את רגשותיהם על בסיס יום-יומי, ולרוב יודאו כי הם מביעים רגשות בנסיבות "המתאימות".

משאבי התמודדות זמינים נוספים הם המשאב הפיזי - פעילויות וכל מה שקשור לחושים ולגוף ומסייע בהפחתת תחושת המתח - והמשאב החברתי - הנטייה לראות בחברה גורם מסייע בשעת מתח. אין זה מפתיע כי ערוץ ההתמודדות החברתי חוזר ועולה בתשובות המילוליות של המשתתפים. הישענות על חברים לעבודה, שיחה עם עמיתים, עבודת צוות, שייכות קבוצתית, קבלת עזרה מקולגות ומממונים עם דגש בשיתוף הפעולה, הם דרכי ההתמודדות הנפוצות ביותר אשר שייכות למשאב החברתי. בנוסף, אין להתעלם מתפקיד המשפחה הקרובה כמשאב התמודדות חברתי רב-משמעות. מחקרים מציינים תמיכה חברתית ומשפחתית כמשאב המפחית את תחושות הדחק בעבודה והקשור לשיעור רצון מהעבודה (Patterson, 2003; Thompson, Kirk, & Brown, 1999; Viswesvaran, Sanchez, & Fisher, 2005).

רבים מן המשיבים ציינו כי קבלת כלים מקצועיים, הדרכות, הכנות לתפקיד, למידה מהניסיון ומאמצים להתמודד במישרין עם מקור הדחק, מסייעים להם להתמודד עם מתח ולחץ בעבודה. דרכי התמודדות אלו שייכות למשאב השכלי/מציאותי. שימוש במשאב זה נמצא בעבר כמנבא חוסן נפשי (CSPP, 2011). במחקר הנוכחי מצאנו תמיכה לממצאי העבר ומצאנו קשר חיובי בין שימוש במשאב השכלי/מציאותי לבין חוסן נפשי.

בעבודה (לא מצוקה פוסט טראומטית) לחוסן נפשי בקרב העובדים בתחום הטיפול באסיר מחייב הסבר. סביר להניח כי לא החוסן הנפשי הוא שגורם לתחושת המתח והלחץ בעבודה, אלא אופי העבודה עצמה. ייתכן מאוד כי ההשקעה הרבה בנכונות לסייע לאסירים ולשקמם יוצרת מתח רב ולחץ מתמשך, והעוסקים בתחום נדרשים להתמודד עם מכשולים ומחסומים. בנוסף, בספרות מדווח כי האזנה חוזרת ונישנית לסיפורי מצוקה של מטופלים/פונים משפיעה על תחושת הדחק של המטפלים, וייתכן כי זה המקור ללחץ (Thomas, 2013). ייתכן גם כי דווקא אנשים בעלי חוסן רב יחסית מגיעים לעיסוקים בעלי אופי טיפולי בבתי סוהר, שמעצם טבעם הם תובעניים מאוד מבחינת המתח והלחץ שהם יוצרים.

ניס משאבי התמודדות

ככלל, מודל החוסן הרב-ממדי אינו מציין העדפה של שימוש במשאב זה או אחר כל עוד האדם מציין שהמשאב זמין ועוזר לו. בספרות המקצועית ישנם מספר מחקרים המלמדים על שלושה משאבים יעילים: קוגניטיבי-מציאותי (C), פעילות (PH) וחברה (S). עובדי הכליאה שנדגמו במחקר הנוכחי מגייסים מגוון משאבים כדי להתמודד עם מצבי מתח ודחק בחייהם. הקשר החיובי שנמצא בין דומיננטיות השימוש במשאבי ההתמודדות לתסמיני מצוקה פוסט טראומטית עשוי להעיד על המאמץ לגייס את משאבי ההתמודדות לשם התמודדות עם המצוקה אשר נובעת מאירועי העבודה הקשים. ממצא זה נמצא בעבר באוכלוסיית חיילי מילואים לאחר מלחמת לבנון השנייה (Farchi, 2013).

כמדד המשקף הן מאפיינים אישיותיים והן מאפיינים מצביים (תלוי סטיואציה או מצב), המשאב הנפוץ ביותר בקרב משתתפי המחקר הוא המשאב השכלי/מציאותי, המתאפיין בהתמודדויות הממוקדות בהגיון ופתרון בעיות וקביעת סדר עדיפות. מהמחקר עולה כי עובדי הכליאה ככלל נוטים להשתמש בדרכי התמודדות בתכיפות נמוכה יותר מהאדם הממוצע בישראל. למרות זאת, על פי השאלון אי אפשר לדעת

מעבר למשמרות ויחס מועדף של הממונים לאסיר). הממצאים הנוכחיים על אודות אי-התחשבות בתנאי העבודה כגורם מוביל לתחושת דחק, מאששים את ממצאיהם של קינן ומלאך-פינס (Keinan & Malach, 2007). לעומת זאת, הממצא על אודות היעדר הבדלים בין תחומי העיסוק מבחינת הקשר המלחיץ עם אסירים, סותר את ממצאיהם של קינן ומלאך-פינס, שמצאו הבדלים ביניהם בגורמי דחק אלו. הסבר אפשרי לממצאים הוא השונות בכלי המדידה. במחקר הנוכחי נעשה שימוש בכלי מדידה מקוצרים אך מהימנים. ייתכן שמשתנים שהוסיפו לשונות בין תחומי העיסוק במחקר של קינן ומלאך-פינס (2007) לא נבדקו במחקר זה⁶.

מתח ולחץ בזמן העבודה

על פי ממצאיהם של קינן ומלאך-פינס, עובדים בעלי דרגה גבוהה יותר יחוו פחות מתח ודחק בזמן העבודה מעובדים בעלי דרגה נמוכה יותר (Keinan & Malach-Pines, 2007). במחקר הנוכחי, קצינים היו בעלי רמות גבוהות של מתח ולחץ יותר מסוהרי החובה, אולם לא יותר מסוהרי הקבע. ממצא זה תואם את דפוסי הממצאים שהתקבלו בסקר האקלים ב-2010 (סולימן וברמן 2010), שבו קצינים דיווחו על רמות גבוהות של מתח ולחץ יותר מאלו אשר דיווחו על ידי סוהרי החובה. על פי הממצאים אי אפשר להסיק כי קיים קשר בין דרגת העובד לבין רמת הלחץ והמתח שעליהם הוא מדווח מהעבודה. ייתכן שההבדלים בין הקצינים לסוהרי החובה נובעים מהבדלים בוותק. כמו כן אפשר לשער כי האחריות הרובצת על כתפי הקצינים והצוות הקבוע מייצרת רמת מחויבות גבוהה וצורך לשנע משאבי התמודדות כל הזמן, כאחת האפשרויות להסכר הקשר בין דחק לגיוס משאבים. אנו ממליצים לבחון השערה זו במחקרי המשך. עובדים חיים בזוגיות או נשואים דיווחו על רמות גבוהות יותר של דחק ולחץ בעבודה. ייתכן שממצא

התמודדות עם מתח ודחק בעבודה באמצעות המשאב הפיזי התאפיינה במשובים המילוליים, שבהם צוין כי להתמודדות מסייעים פעילות גופנית (הן בשעות הפנאי והן כחלק מהאימונים), מנוחה ורגיעה, נופש או הפוגה ותנאי העסקה פיזיים טובים יותר. בהתחשב בממצאים אלו, תכניות התערבות הממוקדות בהפחתת דחק ומתח ובהקניית כלים חברתיים, מקצועיים או ערכיים, עשויות להיות אפקטיביות יותר אם ישלבו גם את האספקט הפיזי. מחקרים קודמים לימדו כי שימוש בערוץ הפיזי קשור לחוסן נפשי (Leykin, 2013). על פי הממצאים על אודות דרכי ההתמודדות שהתקבלו מהשאלון בדיווח העצמי לפי BASIC PH ולפי תשובות העובדים לשאלות הפתוחות, אפשר למצוא דמיון בביטוי ערוצי ההתמודדות. לדעתנו, מסיבות של דרך חקירה בעיקר (שאלון סגור ומוכוון לעומת שאלות פתוחות), נמצאו בדיווח העצמי המוכוון עוצמות שונות של שימוש בערוצים הדומיננטיים מאלו שנמצאו בשאלות הפתוחות (השאלון הפתוח נותן מקום רב יותר לביטוי מהשאלון המכוון, שבו יש 3 שאלות בלבד לכל תחום). מעבר להבדלי דגימה אלו, שלושת הערוצים הבולטים ביותר שמגייסים עובדי הכליאה הם החברתי, השכלי/מציאותי והגופני/מעשי/פעילתי. בהקשר זה, החלק החשוב ביותר לדעתנו הוא הפער בין שימוש בערוצי התמודדות של עובדי הכלא לבין המדד הישראלי (Leykin, 2013). כאן ניכר שלמרות שהעובדים רואים במשאבים מסוימים מקור כוח, קיים עדיין פוטנציאל של גיוס משאבים אלו בקרב עובדי הכליאה לעומת האוכלוסייה הכללית.

תפיסת גורמי דחק בעבודה

נבדקים משלושת תחומי העיסוק לא נבדלו אלה מאלה בעוצמת התפיסה של גורמי הדחק בעבודתם. הקשר עם האסירים נתפס כגורם הדחק הנמוך ביותר בשלושת תחומי העיסוק, ואילו גורם הדחק הבולט ביותר היה אי-התחשבות בתנאי העבודה (עבודה

⁶ במחקר הנוכחי נבחרו הפריטים שהסבירו יותר מאחרים שונות בכל אחד מארבעת גורמי הלחץ במחקר של קינן ומלאך-פינס (2007).

דומות עשויות להשפיע על אספקטים אחרים (כגון שביעות רצון), אולם לא על רמת המצוקה הפוסט טראומטית (כיוון שאצלם לא נמצא קשר בין חוסן ל-PTS). יש מקום להמשיך המחקר הנוגע לקשר בין מצוקה פוסט טראומטית לחוסן, הואיל ומצאי מחקר זה מעידים כי חוסן אינו מגן חד וחלק מפני PTS.

מקורות

סולימן, נ' וברמן, א' ח' (2010). סקר אקלים ארגוני - שיחות בתי הסוהר, ענף מדעי ההתנהגות, סקר פנימי עבור שיחות בתי הסוהר.

סולימן, נ' וברמן, א' ח' (2011). סקר אקלים ארגוני - שיחות בתי הסוהר, ענף מדעי ההתנהגות, סקר פנימי עבור שיחות בתי הסוהר.

Amir, M., Kaplan, Z., & Kotler, M. (1996). Type of trauma, severity of posttraumatic stress disorder core symptoms, and associated features. *The Journal of General Psychology*, 123(4), 341-351.

Armstrong, D., Shakespeare-Finch, J. E., & Shochet, I. M. (In Press). Predicting posttraumatic growth and posttraumatic stress in fire-fighters. *Australian Journal of Psychology*.

Armstrong, G. S., & Griffin, M. L. (2004). Does the job matter? comparing correlates of stress among treatment and correctional staff in prisons. *Journal of Criminal Justice*, 32(6), 577-592.

Asukai, N., Kato, H., Kawamura, N., Kim, Y., Yamamoto, K., Kishimoto, J., ... & Nishizono-Maher, A. (2002). Reliability and validity of the Japanese-language version of the impact of event scale-revised (ies-RJ): Four studies of different traumatic events. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 190(3), 175-182.

Berger, W., Coutinho, E. S. F., Figueira, I., Marques-Portella, C., Luz, M. P., Neylan, T. C., ... & Mendlowicz, M. V. (2011). Rescuers at risk: A systematic review and meta-regression analysis of the worldwide current prevalence and correlates of PTSD in rescue workers. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(6), 1001-1011.

זה קשור ללחצים ולמתחים הנובעים מקונפליקטים בין העבודה בכלל ודרישות התפקיד לתפקוד חיי הזוגיות או הנישואין, או שהוא קשור לבעיות בביתו של העובד (Lambert, Hogan, & Barton, 2002b; Triplett, Mullings, & Scarborough, 1999).

המלצות המחקר מתחלקות לארבעה תחומים: מערכתית-ארגוני, טיפול בדחק נפשי, פיתוח חוסן ומשאבי התמודדות, וקשר עם המשפחות. התחום המערכתי ארגוני כולל המלצות לשמירת הכשירות הניהולית/מנהיגותית לאורך השירות באמצעות פיתוח תכני הכשרה מודולריים הנוגעים לניהול מצבי לחץ וקיצון תוך התייחסות לתחום האנושי והבין-אישי, וכן בחינת החלק הבין-אישי מנהיגותי כחלק ממבדקי הכשירות שבשי"ס וכחלק מההערכה התקופתית של המפקדים. המלצות בתחום הטיפול בדחק נפשי כוללות היערכות בתחום הקליני-סיועי. המלצות אלו כוללות פיתוח נהלים ארגוניים לאיתור מצוקה פוסט טראומטית והתערבות למען מניעת אובדן כוח אדם מיומן שהוא המשאב הראשי של כל ארגון כליאה. המלצות לפיתוח חוסן ומשאבי התמודדות כוללות קידום תכניות התערבות ייעודיות, כגון פיתוח תכניות חניכה ותכניות הדרכה, הממוקדות בפיתוח משאבי התמודדות ספציפיים (בתחום הקוגניטיבי-מציאותי, בתחום החברתי בין-אישי ובתחום הפיזי). המלצות בתחום הקשר עם המשפחות כוללות צעדים לגיוס תמיכתם של בני משפחותיהם של העובדים ולהגברת הבנתם את המורכבות והעומס התעסוקתי של עובדי הכליאה, וכן קיום דיאלוג עם המשפחות במגוון ערוצים לטיפוח גאוותן בבני המשפחה והעובדים בארגון. כל המרכיבים האלו צריכים להיות חלק ממחקרי המשך כדי לבחון אם צעדי הפיתוח מביאים לתוצאות המבוקשות.

מהממצאים עולה האפשרות שלתכניות התערבות הממוקדות בפיתוח החוסן הנפשי וטיפוחו תהיה השפעה דיפרנציאלית: אשר לעוסקים בביטחון, תכניות כגון אלו עשויות להשפיע לחיוב על מצוקה פוסט טראומטית (מאחר שאצלם הקשר בין חוסן ל-PTS הוא שלילי), ובתחומי עיסוק אחרים, תכניות התערבות

- Farchi, M. (2013). From Basic PH to trauma and PTSD: The positive relation. In M. Lahad, M. Shacham, & O. Ayalon (eds.), *The BASIC PH Model of Coping and Resiliency: Theory, Research, and Cross Cultural Application*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Garland, B. E., McCarty, W. P., & Zhao, R. (2009). Job satisfaction and organizational commitment in prisons. *Criminal Justice and Behavior*, 36(2), 163-183.
- Griffin, M. L., Hogan, N. L., Lambert, E. G., Tucker-Gail, K. A., & Baker, D. N. (2010). Job involvement, job stress, job satisfaction, and organizational commitment and the burnout of correctional staff. *Criminal Justice and Behavior*, 37(2), 239-255.
- Haslam, C., & Mallon, K. (2003). A preliminary investigation of post-traumatic stress symptoms among firefighters. *Work & Stress*, 17(3), 277-285.
- Keinan, G., & Malach-Pines, A. (2007). Stress and burnout among prison personnel. *Criminal Justice and Behavior*, 34(3), 380-398.
- Lahad, M. (1992). Story-making as an assessment method for coping with stress: Six-piece story-making and BASIC Ph. In S. Jennings (ed.), *Drama-Therapy: Theory and Practice 2*. London: Routledge.
- Lahad, M. & Ayalon, O. (1993). *BASIC Ph - the story of coping resources, community stress prevention* (Vol. II). Kiryat Shmona, Israel: Community Stress Prevention Centre.
- Lahad, M., Shacham, M., & Ayalon, O. (2013). *The BASIC PH model of coping and resiliency: Theory, research and cross-cultural application*. New York: Jessica Kingsly.
- Lambert, E. G., Hogan, N. L., & Barton, S. M. (2002a). Satisfied correctional staff: A review of the literature on the correlates of correctional staff job satisfaction. *Criminal Justice and Behavior*, 29(2) 115-143.
- Lambert, E. G., Hogan, N. L., & Barton, S. M. (2002b). The impact of work-family conflict on correctional staff job satisfaction: An exploratory study. *American Journal of Criminal Justice*, 27(1), 35-52.
- Leykin, D. (2013). Measuring BASIC PH. In M. Lahad, M. Shacham, & O. Ayalon (eds.), *The BASIC PH model of coping and resiliency: Theory, research and cross-cultural application* (pp. 28-44). New York: Jessica Kingsly.
- Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20.
- Bonanno, G. A., Galea, S., Bucchiarelli, A., & Vlahov, D. (2007). What predicts psychological resilience after disaster? The role of demographics, resources, and life stress. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 75, 671-682.
- Boyle, J. D. (1987). Post-traumatic stress disorder: A law enforcement perspective. *Law and Order*, 35, 52-55.
- Carlier, I. V., Lamberts, R. D., & Gersons, B. P. (1997). Risk factors for posttraumatic stress symptomatology in police officers: A prospective analysis. *Journal of Nervous Mental Disorders*, 185, 498-506.
- Castleden, M., McKee, M., Murray, V., & Leonardi, G. (2011). Resilience thinking in health protection. *Journal of Public Health*, 33(3), 369-377.
- Chopko, B. A. (2010). Posttraumatic distress and growth: An empirical study of police officers. *American Journal of Psychotherapy*, 64(1), 55-72.
- Connor, K. M., & Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76-82.
- Crawley, E. (2011). Managing prisoners, managing emotion: The dynamics of age, culture and identity. In I. Loader, S. Karstedt, & H. Strang (eds.), *Emotions, Crime and Justice*. London: Sage.
- Creamer, M., Bell, R., & Failla, S. (2003). Psychometric properties of the impact of event scale - revised. *Behaviour Research and Therapy*, 41(12), 1489-1496.
- CSPC (2011). The cross-sectional study of BASIC Ph in the Jewish population. Unpublished raw data.
- Davydov, D. M., Stewart, R., Ritchie, K., & Chaudieu, I. (2010). Resilience and mental health. *Clinical Psychology Review*, 30(5), 479-495.
- Dowden, C., & Tellier, C. (2004). Predicting work-related stress in correctional officers: A meta-analysis. *Journal of Criminal Justice*, 32(1), 31-47.

- Thomas, J. (2013). Association of personal distress with burnout, compassion fatigue, and compassion satisfaction among clinical social workers. *Journal of Social Service Research, 39*(3), 365-379.
- Thompson, B. M., Kirk, A., & Brown, D. F. (2005). Work based support, emotional exhaustion, and spillover of work stress to the family environment: A study of policewomen. *Stress and Health, 21*(3), 199-207.
- Triplett, R., Mullings, J. L., & Scarborough, K. E. (1999). Examining the effect of work-home conflict on work-related stress among correctional officers. *Journal of Criminal Justice, 27*(4), 371-385.
- Viswesvaran, C., Sanchez, J. I., & Fisher, J. (1999). The role of social support in the process of work stress: A meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior, 54*(2), 314-334.
- Wang, L., Shi, Z., Zhang, Y., & Zhang, Z. (2010). Psychometric properties of the 10-item Connor-Davidson resilience scale in chinese earthquake victims. *Psychiatry and Clinical Neurosciences, 64*(5), 499-504.
- Weiss, D. S., Marmar, C. R. (1997). The impact of event scale - revised. In J. P. Wilson & T. M. Keane (eds.), *Assessing Psychological Trauma and PTSD: A Handbook for Practitioners*. New York: Guildford.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B., & Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology, 60*(3), 541-572.
- Maia, D. B., Marmar, C. R., Metzler, T., Nóbrega, A., Berger, W., Mendlowicz, M. V., ... & Figueira, I. (2007). Post-traumatic stress symptoms in an elite unit of brazilian police officers: Prevalence and impact on psychosocial functioning and on physical and mental health. *Journal of Affective Disorders, 97*, 241-245.
- McCanlies, E. C., Araia, S. K., Joseph, P. N., Mnatsakanova, A., Andrew, M. E., Burchfiel, C. M., & Violanti, J. M. (2011). C-reactive protein, interleukin-6, and posttraumatic stress disorder symptomology in urban police officers. *Cytokine, 55*(1), 74-78.
- Mystakidou, K., Tsilika, E., Parpa, E., Galanos, A., & Vlahos, L. (2007). Psychometric properties of the impact of event scale in greek cancer patients. *Journal of Pain and Symptom Management, 33*(4), 454-461.
- Neria, Y., DiGrande, L., & Adams, B. G. (2011). Posttraumatic stress disorder following the September 11, 2001, terrorist attacks: A review of the literature among highly exposed populations. *American Psychologist, 66*(6), 429.
- Patterson, G. T. (2003). Examining the effects of coping and social support on work and life stress among police officers. *Journal of Criminal Justice, 31*(3), 215-226.
- Rash, C. J., Coffey, S. F., Baschnagel, J. S., Drobos, D. J., & Saladin, M. E. (2008). Psychometric properties of the IES-R in traumatized substance dependent individuals with and without PTSD. *Addictive behaviors, 33*(8), 1039-1047.
- Schaufeli, W. B. & Peeters, M. C. W. (2000). Job Stress and Burnout Among Correctional Officers: A literature Review. *International Journal of Stress Management, 7*(1), 19-48
- Stadnyk, B. L. (2003). PTSD in corrections employees in Saskatchewan. *RPNAS.com*. Retrieved from <http://rpnascom.wp-content/uploads/PTSDInCorrections.pdf>

ייאוש ישאיר אותך אסירה, תקווה תשחרר אותך¹ תקווה ומשמעות בקרב אסירים משוחררים

משה אדד², אפרת ויגננסקי³ וחנה חימי^{4,5}

מחקר זה בוחן את סיפורי חייהם של אסירים משוחררים שחזרו לקהילה. שיטת המחקר היא איכותנית וכוללת ראיונות עומק עם עשרה משתתפים. מטרת המחקר הייתה לבחון את תפיסת העצמי של המרווינים בטרם נכנסו לכלא, בזמן שהייה בו ולאחר שחרורם. כמו כן המאמר בוחן את המשתנים שעשויים לשמש פתח לשינוי, לשיקום ולמינעט עבריינות חוזרת (רצידיביזם). ניתוח נרטיבי של סיפורי החיים מלמד על שלוש תמות מרכזיות. התמות מייצגות את עברו של האסיר, את חייו בהווה ואת שאיפותיו לעתיד. הממצאים מלמדים על תפיסת העבר ככאוטי, שניטלו ממנו משמעות, תקווה וגבולות מחייבים, ועל תפיסת האדם את עצמו כנטול בחירה וכמשנתנה התלוי בגורמים סביבתיים. הכניסה לכלא יצרה נקודת מפנה בחיי המרווינים, ותפיסותיהם את עצמם לאחר השחרור מבטאות שינוי: יכולת בחירה, חיים בעלי משמעות ותקווה לעתיד חיובי. בדיון נדונים חשיבותם של התקווה ומשמעות החיים ליצירת שינוי במטרות ולבחירה בדרך של שיקום.

¹ משפט שאמר אליס בויד "רד" רדינג, אסיר המרצה מאסר עולם, מתוך הסרט "חומות של תקווה" (1994).
² פרופ' (אמריטוס) משה אדד, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן. מרצה בבית הספר ללימודי משפט, המרכז האקדמי פרס, רחובות. חתן פרס ישראל בקרימינולוגיה, 2010.
³ ד"ר אפרת ויגננסקי, בית הספר ללימודי משפט, המרכז האקדמי פרס, רחובות. מכללת תלפיות, חולון. מטפלת משפחתית זוגית (בהתמחות) במכון אדלר, כפר סבא.
⁴ ד"ר חנה חימי, מרצה בכירה במסלול קידום נוער בפקולטה לחינוך ובמגמה לקרימינולוגיה ואכיפת החוק בפקולטה לתרבות וחברה, המכללה האקדמית בית ברל, כפר סבא. פסיכותרפיסטית וסגנית ראש היחידה הקלינית בנט"ל.
⁵ סדר שמות הכותבים הוא לפי הא"ב - הכתיבה משותפת. הכותבים מבקשים להודות לעו"ם יזהר הרני (דוקטורנט באוניברסיטת בר-אילן) על העזרה הרבה בניוס המרווינים וכן למשתתפי המחקר על זמנם ופתיחות ליבם.

על פי האוריינטציה העונשית, המוטיבציה לביצוע עבירות מתפשטת ויוצרת תחושה של חוסר אונים בציבור. מכאן הסברה שההתמודדות העיקרית עם פשיעה צריכה להיות באמצעות הרתעה וגמול (Halleck & Witte, 1977). לעומתה האוריינטציה הטיפולית-שיקומית מניחה, כי עבריינים מעוניינים לחזור למוטב, ולפיכך יש לעזור להם בתהליך השינוי (Stevens, 2013). כלומר עבריינים, ככל האנשים, שואפים להכרה על ידי אחרים, להגשמת מטרותיהם ולחיים חיוביים (Ward & Stewart, 2003), אלא שהם מתקשים לשלוט בעצמם, פועלים בדרך שלילית וכך פוגעים בסביבתם (Maruna, 2001).

אסיר המשתחרר מן הכלא עומד בפני אתגרים רבים כגון מציאת מקום עבודה, חזרה למשפחה והשתלבות בקהילה. המדינה מפעילה תכניות שיקום כדי לשלבו מחדש בקהילה לקראת חיים נורמטיביים (מזרחי וטל, 2010). קיימות תכניות מגוונות לטיפול באסירים ושיקומם בתוך הכלא ומחוצה לו. בהן טיפול קוגניטיבי-התנהגותי שנועד לשנות עמדות וערכים קרימינליים; אימון בפתרון בעיות והתמודדות עם קושי בשליטה עצמית (Ross & Hoaken, 2010); טיפול לפי גישה אקונומית, המבוסס על ההנחה שהאסיר הוא אדם רציונלי המעוניין למקסם את רווחיו, ולפיכך המוטיבציה שלו תעלה בהינתן תגמול על פעולות חיוביות (Williams & Fish, 1971); ראה גם גישתו התועלתנית של Bentham אצל שוהם, אדד ורהב, (2004); טיפול קהילתי שבו המטופל מעורב בחיי הקהילה ומקבל טיפול ממושך ומעמיק הן ברמה האינדיבידואלית והן ברמה הקבוצתית (Inciardi et al., 2004; Stevens, 2013); וכן טיפול המבוסס על מודל של חיים טובים יותר (good lives model), המתמקד בצדדיו החזקים של האדם (Ward & Marshall, 2007).

תימור (2011) סקר במאמרו תכניות שיקום וטיפול המצויות בישראל. לדוגמה, בית התקווה לעברייני אלימות במשפחה, שיקום דתי באגפים תורניים ומדרשות לטיפול במכורים לסמים. בממצאיו החיוביים בולט השיקום הקבוצתי, המבוסס על שילוב אסירים במערך התעסוקה. התוצאות של דרך שיקומית זו

"סגולה מיוחדת היא באדם שאין הוא יכול להתקיים, אלא אם כן הוא צופה אל העתיד. זה מקור ישעו ברגעים הקשים ביותר של קיומו... אסיר שאבדה אמונתו בעתיד - בעתידו - גורלו נחתם. משאבדה אמונתו בעתיד, בטלה גם אחיזתו הרוחנית" (פרנקל, 1981, עמ' 94-95).

מבוא

במרוצת העשורים האחרונים ניסו חוקרים אחדים (Inciardi, Martin, & Butzin, 2004; Landenberger & Lipsey, 1971; McGuire, 1995; 2000; Williams & Fish, 2005) לבחון מה הדרך היעילה לשיקום עבריינים ולמניעת חזרתם אל מעגל הפשע. רצידיביזם מוגדר כחזרה של אדם לכלא לאחר ביצוע עבירה שבעבר נענש או טופל בנינה (Beck, 2001). ה-U.S. Department of Justice (2006) מציין, כי בשנת 1994 נעצרו מחדש שני שלישים מהעבריינים המשוחררים מ-15 מדינות בארה"ב בתוך שלוש שנים מיום שחרורם, ורובם הורשעו ונשלחו למאסר (Wormith et al., 2007). בכתבה שפורסמה ב-CBS News באפריל 2014 נכתב, כי על פי דו"ח של ה-Bureau of Justice Statistics, בשנת 2005 קרוב ל-68% מתוך 405,000 אסירים משוחררים מ-30 מדינות בארה"ב חזרו לכלא למאסר נוסף, בתוך שלוש שנים מיום שחרורם. 77% נאסרו בתוך חמש שנים מיום השחרור. לפי דו"ח זה, הרצידיביזם הגבוה ביותר נמצא בנין עבירות רכוש (82% לעומת 77% בעבירות סמים, 74% בעבירות של הפרת הסדר הציבורי ו-7% בעבירות אלימות) (Slifer, April 23, 2014). בן צבי וולק (2011) מצאו, כי מבין 5,958 אסירים ששוחררו מבתי הסוהר בישראל ב-2004, שבו למאסר 2,582 אסירים בתוך חמש שנים מיום השחרור (כלומר שיעור רצידיביזם של 43.3%). שיעור הרצידיביזם של אסירים שעונשם קוצר בוועדת שחרורים נמוך מזה של אסירים שריצו מאסר מלא (33.1% לעומת 48.1%), ושיעור הרצידיביזם הגבוה ביותר נמצא בקרב אסירים שעברו עבירות רכוש (57.4%). התשובה לשאלה מה מפחית רצידיביזם, תלויה בנקודת המבט.

הוא חומרים כימיים הנקראים אנדורפינים ואנקפלינים והמצויים במוח, אשר דומים בהרכבם לאופיום ולמורפיום. אמונה וציפייה, המרכיבות את התקווה, עשויות לחסום את הכאב על ידי שחרור חומרים אלו במוח, וכך לחקות את השפעת המורפיום. מסקנה זו אומתה באופן מחקרי. למשל, אמנדיו, פולו, מאג ובנדיטי (Amanzio, Pollo, Magg, & Benedetti, 2001) עשו ניסוי, ובו גרמו כאב באמצעות הפעלת לחץ על ידו של מתנדב. בתגובה הלחץ עלו קצב פעימות הלב ולחץ הדם של המתנדב, הוא החל להזיע ושריריו התכווצו. החוקר הודיע למתנדב כי ייתן לו מורפיום לשיכוך הכאב, ואז הידק שוב את הלחץ על ידו. הפעם המתנדב לא הניב בכאב ומדדי גופו נותרו תקינים. בפעם הבאה הודיע החוקר למתנדב כי שוב יזריק לו מורפיום לפני הפעלת הלחץ, אך הזריק תמיסת מלח. למרות שלא הוזרק לו מורפיום, המתנדב לא הראה סימני מתח ומדדי גופו לא השתנו. הנחת החוקרים הייתה שהציפייה לקבלת המורפיום והאמונה יצרו במוחו של המתנדב איתות לייצור אנדורפינים ואנקפלינים, ואלו יסתרו את הכאב. בניסוי אחר ניתן למתנדב גלוקסון (סם החוסם את קולטני האנדורפינים והאנקפלינים), שמנע מהאנדורפינים ומהאנקפלינים לווסת כאב. על כן למרות שהמתנדב היה סבור שהוזרק לו מורפיום, נראו השפעות של כאב והמדדים הפיזיולוגיים עלו (Amanzio & Benedetti, 1999).

המחקרים מלמדים על קשר בין הביוכימיה של המוח לבין תקווה, אמונה וציפייה. במחקר שנעשה ביחידה לטראומה באנגליה נבחנו תהליכי החלמה והשיקום של אנשים בעלי נזק אורתופדי. התקווה נמצאה כמרכיב מרכזי בתהליך הריפוי. המטופלים תיארו את תקוותם לחזור לחייהם הקודמים. התקווה נבנתה על יסוד של ציפייה, בניית מטרות עתידיות ריאליות ודרך לקדמן, וכן עידוד מצד הצוות הטיפולי (Tutton, Seers, & Langstaff, 2012). נמצא שתקווה היא מרכיב בעל-משמעות גם בהתמודדות עם מחלת הסרטן (Good et al., 1990), וכן בהתמודדות עם מחלות נפש (Van Gestel Timmermans, Van den Bogaard, Brouwers, & Herth, & Van Nieuwenhuizen, 2010). אצל סכיזופרנים

מלמדות על השתלכות במעגל התעסוקה לאחר השחרור מהכלא ועל פעילות חיובית וקונפורמית מבחינה חברתית (וייסבורד ואחרים, 2014). השיקום נשען על מספר הנחות הנוגעות לפשיעה ולעבריינות. ראשית, הגורמים הפסיכולוגיים והסוציולוגיים לעבריינות שונים מעברייני לעברייני. שנית, כדי למנוע עבריינות עתידית יש לטפל בגורמים הקרימינוגניים ולבנות תכנית ייחודית לכל עברייני (Cullen & Gendreau, 2000). עבריינים, כמו אנשים נורמטיביים, רוצים שיינתן להם הסיכוי לחיות חיים עם מחויבות ותקווה, והזדמנות לחיות חיים בעלי משמעות ומתגמלים (Cullen, 2012; Ward, Mann, & Gannon, 2007; Ward & Marshall, 2007). לפיכך אחד ההיבטים הבולטים בטיפול הוא התמיכה שהאדם מקבל מהמטפלים בו, ובכלל זה התקווה והאמון ביכולתו לעבור שינוי (יאלום, 2002; 2011).

“כל זמן שאדם חי יש לו תקווה” (ברכות, י"ג, ב')

ג'רום גרופמן (2006, עמ' 12), בספרו "אנטומיה של תקווה", כתב: "תקווה, היא תחושה של רוממות רוח שאנו חווים כאשר אנו רואים, בעיני רוחנו, דרך לעתיד טוב יותר". לפי מילון וובסטר, ההגדרה של תקווה היא: (1) אמון או ביטחון; (2) הרצון והציפייה להשיג את הנשאף והאמונה שהוא בר השגה (Merriam, 1971). התקווה נותנת לאדם כוח להתייצב אל מול הנסיבות, גם אם לא קלות הן, ולנסות להתמודד עמן. לפי פרום (1968), יש לאפשר לאדם להגשים את תקוותו ולהוציא מן הכוח אל הפועל את פוטנציאל העשייה הקיים בחובה של תקווה זו. אנשים בעלי מחשבות של תקווה משיגים את מטרותיהם יותר מאנשים מחוסרי תקווה (Snyder, 1994; 2000). לתקווה חשיבות בהסתגלות האדם, והיא מרכיב בעל-משמעות בטיפול ואובדנות (Erickson, Post, & Paige, 1975; Hanna, 1991). התפתחות הפסיכולוגית והרוחנית של האדם (May, 1991), והיעדרה עלול לגרום לאדם דפרסיה, סוציופתיה ואובדנות (Good, Good, 1991). היא משפיעה על התפתחות הפסיכולוגית והרוחנית של האדם (Schaffer, & Lind, 1990; Snyder et al., 1991). ההסבר לכך

התייחס למסוגלותו העצמית של האדם, כלומר לאמונתו באשר ליכולתו לנהל את חייו ולמוטיבציה שלו להגשים את משימות חייו. מכאן, אדם עם הרבה תקווה יראה בגבול אתגר ולא מכשול, ואילו אדם בעל תקווה מעטה ירגיש שאין לו מוצא (Snyder et al., 2006). תקווה תביא את האדם לידי תכנון העתיד באופן חיובי (Tutton et al., 2012).

כדי להרגיש תקווה, אדם צריך לראות את הקשר בין המטרות לבין התוצאות העתידיות. התוצאות העתידיות צריכות להיות בעלות משמעות ורלוונטיות לאדם (Lazarus, 2001; Scherer, 2001). מרכיבים נוספים שנמצאה תרומתם לתקווה הם ציפיות לעתיד, מתן הזדמנות ותמיכה חברתית.

ציפיות לעתיד: השאיפה של האדם היא שהמצב ישתפר ויהיה טוב יותר (Chadwick, 2014). במחקרה של שדוויק (Chadwick, 2014) למשל נמצא, כי מבין הגורמים שנבחנו, הגורם שניבא תחושת תקווה היה ציפיות לעתיד חיובי יותר.

מתן הזדמנות ותמיכה חברתית: תקשורת טובה עם אחרים ותמיכה חברתית ואישית ייצרו אצל האדם תחושה של הזדמנות עם מסר של תקווה (Chadwick, 2014). תמיכה חברתית מחוץ לכלא משפיעה לחיוב על החזרה לקהילה לאחר השחרור. גם יציאה לעבודה והכשרה מקצועית בתקופת המאסר מיטיבות עם האסיר ומפחיתות רצידיביזם (Ruddell, Broom, & Young, 2010). בלס ומירס (Bales & Mears, 2008) מצאו כי לאסירים שזכו ליותר ביקורים בכלא לעומת אסירים אחרים היו סיכויים נמוכים יותר לחזור לעבריינות. לממצא זה הייתה משמעות במיוחד בקרב אסירים שריצו מאסרים ממושכים.

במחקר שבחן משוחררי כחול שהפירו את תנאי שחרורם נמצא כי בארבעים ושמונה השעות האחרונות לפני המעצר הם דיווחו על תסכול, דאגה, דיכאון, כעס ומתח. הם קשרו את הפרת תנאי השחרור לרצונם לקבל כבוד ולהרוויח יותר כסף, למתח מהשחרור, לצריכה של סמים או אלכוהול וכן לצורך בשליטה או בריגוש (Bucklen & Zajac, 2009). תחושות אלו של אסירים משוחררים מחזקות את ההנחה כי לו

למשל התקווה כוללת מרכיבים של משמעות חיים, עתיד טוב יותר ומוטיבציה לחיות (Noh, Choe, & Yang, 2008).

תקווה מבטאת את תפיסת האדם באשר ליכולתו להשיג מטרות עתידיות. אדם שיש לו תקווה רבה הוא אדם אפקטיבי יותר בהשגת מטרות ובמציאת דרך להשיגן (Snyder, Lehman, Kluck, & Monsson, 2006). לדוגמה, סטודנטים שהייתה להם תקווה רבה ידעו לאמוד מטרות באופן ממוקד, היו בעלי מוטיבציה גבוהה יותר והיו פתוחים לנסות דרכים חדשות כדי להצליח (Snyder, Shorey, Cheavens, Pulvers, Adams, & Wiklund, 2002). לתקווה שלושה מרכיבים: האחד, **מטרות**. אנשים בעלי תקווה רבה מסוגלים להציב לעצמם מטרות ויעדים מאתגרים. המטרות עשויות להיות תכליתיות (למשל, שיפור הבריאות) או מטרות הימנעות (להימנע ממכשולים כדי להחלים). בדרך למטרה הנכספת ישנן תת מטרות שהמוטיבציה להשיגן תלויה ברמת התקווה שיש לאדם. למשל, אדם שעבר התקף לב מעוניין להבריא וללכת ללא עזרה. תת מטרה בדרך עשויה להיות הליכה בעזרת מקל. המרכיב השני הוא **דרך**. הדרך מבטאת את תחושת היכולת של האדם ואת אמונתו שהוא מסוגל להתוות לעצמו דרך כדי להגיע למטרותיו. אפשר להשיג כל מטרה במגוון דרכים, אך על האדם לבחור לעצמו דרך שתהא אפקטיבית וחיובית (במקרה של עברייני - דרך חוקית). המרכיב השלישי הוא **אמצעים**. האמצעים משקפים את המוטיבציה ואת המאמץ הקוגניטיבי שהאדם מוכן להשקיע בסלילת הדרך. האמונה שיוכל להגשים את המטרה מעלה את הסיכוי שילך בדרך זו (Snyder et al., 2006) [אפשר להשוות גם עם גישתו של אנטובסקי (1988) בנושא תחושת קוהרנטיות, הנוגעת למידת הביטחון של האדם בסביבתו וליכולתו להתמודד עם אירועי חייו. תחושת הקוהרנטיות מורכבת ממדדים של מובנות, ניהוליות ומשמעות]. הטיפול והשיקום אינם קלים, והדרך עלולה להיות רצופה מכשולים ואכזבות. ככל שלאדם יש תקווה רבה יותר, כך יוכל להתמודד איתם ולא יאבד את המוטיבציה להגיע ליעדיו. בנדורה (Bandura, 1997)

היו מקבלים תמיכה סביבתית, ממקום העבודה למשל, סיכויי חזרתם לפשע היו פוחתים (Ruddell et al., 2010). כמו כן רצוי לערב את האסיר המשוחרר בחברה במיוחד באמצעות משפחה ותעסוקה. כך יהיה לו יותר מה להפסיד אם יפר את החוק (Laub & Sampson, 2001).

סבל, תקווה ומשמעות חיים

"הסבל חדל להיות סבל ברגע שהוא מוצא לו פשר" (פרנקל, 1981, עמ' 136).

לפי פרנקל (Frankl, 1967; 1969; 1978; 1984), משמעות חיים היא הכוח המניע של האדם. משמעות זו אינה מורכבת מהחוויות האובייקטיביות שלנו, כי אם ממה שאנו עושים עם אותן חוויות. לפיכך אדם יכול לחוות סבל או קושי בחייו, אך אם יש לו משמעות בחייו, הוא יוכל להתעלות ולהתמודד עמם ביעילות.

לפי פרנקל (Frankl, 1984), כדי שאדם יוכל להתמודד עם סבל, יש להציב בכניו תקווה, ועל התקווה לכלול מטרות להגשמה. לדבריו, בכל ניסיון להשיב לאסיר מחנה הריכוז את אונו הפנימי, חייבים להתוות לכניו מטרות לעתיד שאליה יוכל לשאוף.

אנשים שאינם מצליחים למלא את חייהם במשמעות חווים "ריק קיומי" (Existential vacuum), שעשוי לבוא לידי ביטוי בתחושת שעמום, אפתיה והיעדר מטרות חיים. פרנקל מדבר על נזירה נאווגנית המאופיינת בשאיפה לעונג, בשאיפה לכוח ובתחושת רווחה אישית נמוכה. הריק הקיומי יכול לבוא לידי ביטוי באחד מהסימפטומים האלה או בכמה מהם: עיסוק מרובה בכסף כמקור לכוח, עלייה באגרסיביות, עיסוק מרובה במין וירידה בשביעות הרצון מהחיים (Chetan, 2009). ממצאי מחקריו של אדד (Addad, 1987a; 1987b) מלמדים, כי ככל שרמת הנירוטיסיזם עולה, האדם מאבד את מטרות חייו ולהפך, ככל שהאדם יאבד מטרות בחייו, רמת הנירוטיסיזם תעלה. העבריינות, לפי אדד (Addad, 1987a; 1987b), עשויה למלא את "הריק הקיומי" ולספק לחלק מן העבריינים תחושת עוצמה, מלאות ושליטה. כלומר בהיעדר תחושת "יש", האדם מנסה לחוות "יש קיומי" באמצעות יצירת "יש

שלילי" (אדד, וינגנסקי וחימי, 2008; 2014). התקווה נותנת ערך ומשמעות לחיי האדם, וכך מאפשרת להגשים מטרות עתידיות באופן חיובי. לדברי פרנקל (Frankl, 1984), אין אדם יכול להתקיים אלא אם הוא צופה אל העתיד. התקווה מגבירה את האמונה כי אפשר לשנות את המצב גם אם קשה הוא. התקווה דוחפת את האדם לצאת מן הסבל אל עבר העשייה, אל פעולה אקטיבית, כדי להתמודד עם סיטואציה קשה. התקווה מעניקה משמעות חיים, תחושת מטרות ומחויבות להגשמתה, המקלים את הסבל ומסייעים לאדם להתגבר על קושי (כהן, 2007). "אדם חי, הוא מי שיש לו תקווה. מי שחסר תקווה, משול לאדם מת מהלך. במובן זה התקווה היא עמדה משמעותית הקובעת את יחסו הבסיסי לחיים... התקווה עוזרת לנו להתגבר על קשיי היומיום באמצעות מתן ערך משמעותי לחיים והכוונתנו לעתיד טוב וצודק יותר" (בן זאב, 2001, עמ' 325).

תקווה ומשמעות בהליך השיקום

"הכל צפוי והרשות נתונה" (אבות, ג', טו). עבריינות היא התנהגות של אדם המנוגדת לנורמה הקבוצתית שקיבלה חותם של החוק. סאתירלנד וקרטיסי (Sutherland & Cressey, 1970) ראו בהתנהגות העבריינית התנהגות נלמדת על בסיס דיפרנציאלי. כדי לזכות ביחס חיובי מצד החברה, על העבריין לקבל על עצמו לשוב לחברה וללמוד דרכים נורמטיביות להגשמה עצמית. תפיסת המציאות היא סובייקטיבית ומונחית על ידי אוריינטציה שהיא פתח לתקווה. כדי להגשים את התקווה נדרש מהאדם לפתח רוח איתנה ואמונה בהגשמתה. קיומה של התקווה מעצים את רוחו של האדם, ממלא את הריק שהיה בו, מאפשר לו להאמין בעתיד טוב ובעל משמעות ולהתגבר על הקשיים (אדד ואחרים, 2014). דוגמאות לחשיבותן של תקווה ומשמעות בהליך השיקום ובמניעת רצידיביזם נוכל למצוא בשיקום עבריינים באמצעות חזרה בתשובה (Timor, 1998) ובטיפול במכורים לסמים על פי הגישה האקזיסטנציאליסטית (שוהם ואדד, 2004). שיעור הרצידיביזם בקרב עבריינים

הפשע, על האסיר לחוות תקווה ולקבל הזדמנות לשנות את דרכיו. עליו לקבל תמיכה ואמון מצד הסביבה הקרובה, והוא זקוק ליציבות תעסוקתית. אלה ישמשו לו עוגן בעת משבר. היכולת להתגבר קיימת באדם, אך הוא צריך להכיר ביכולתו לבחור דרך חיובית להשיג את מטרותיו ולמלא את הריק שגרם לו לפנות לעבריינות. זאת יעשה על ידי עשייה, יצירה והגשמה חיוביות. תקווה יכולה להתעורר רק כאשר האדם מכיר בקיומן של אפשרויות בחירה אמיתיות. החתירה לעתיד טוב יותר והתחושה כי האדם שולט בבחירותיו ויכול לכוון את עצמו למטרה חיובית, מאפשרות לו לחוות תקווה ולהאמין בהגשמתה. במחקר זה נבחנו סיפורי החיים של אסירים משוחררים שחזרו לקהילה, כדי ללמוד על תפיסת העצמי שלהם ועל תפיסת עולמם בטרם נכנסו לכלא ולאחר שחרורם. השאלות בבסיס מחקר זה היו:

- א. האם קיים שינוי בתפיסת העצמי ובתפיסת העולם של אסירים משוחררים לאחר השחרור מהכלא לעומת תפיסתם לפני הכלא?
- ב. אם קיים שינוי, אילו משתנים תורמים לשינוי ערכי ותפיסתי זה ולשיקום של האסירים המשוחררים?
- ג. באיזו מידה לדעתם עשוי השינוי הערכי והתפיסתי למנוע את חזרתם לעולם הפשע?

שיטה משתתפים

במחקר זה השתתפו עשרה מרואיינים, כולם גברים, אסירים משוחררים מבתי סוהר בישראל. גילם של המרואיינים נע בין 26 ל-47 ($M=34.5$). לשבעה מהם 12 שנות לימוד ולאחרים 11 שנות לימוד. חמישה מהמרואיינים הם בעלי משפחות, השאר רווקים. לשישה עבר פלילי, הקודם לביצוע העבירה האחרונה שבגינה נכנסו לכלא. כולם ריצו עונשי מאסר שאורכם בין שישה חודשים במועד ל-12 שנים במועד. אחד מהם השתחרר מהמאסר השני. מלבד אחד, כולם שוחררו בטרם הסתיימה תקופת מאסרם. כל המרואיינים חיובי בתקופה זו (מאז שוחררו) להשתתף בטיפול קבוצתי (פעם בשבוע) במסגרת הרשות לשיקום

ששולבו בתכניות השיקום הדתי נמוך לעומת שיעורו בקרב כלל החוזרים לפשע. מדיווחי אסירים משוחררים בשיקום הדתי עולה, כי לימודי הדת ואורח החיים הדתי מילאו אצלם את תחושת הריק והכאוס שאותו חוו בטרם חזרו בתשובה. הדת אפשרה להם לתת משמעות לחייהם, והדימוי החדש שלהם, שנוצר בזכות אנשים שנתנו בהם אמון, נתן להם תקווה לעתיד טוב יותר, ללא עבריינות (Timor, 1998).

בספרם "ריק ללא שובע" מתארים המחברים (שוהם ואדד, 2004) את המכורים לסמים כבעלי תחושת ניכור פנימי וסביבתי. השימוש בסמים אפשר להם לברוח מאחריות וגרם לסכיזתם סבל. הם חיו בתחושת ריק קיומי, וזעקת האחר וסבלו היו אישור לקיומם. חלקם עברו טראומות בילדותם, אשר במרוצת השנים נהפכו לשנאה עצמית שמנעה מהם לפעול בדרך יצירתית ומספקת. הסם מילא את "החור השחור" בנשמתם. היה עליהם ללמוד כי הבחירה בידיהם, וביכולתם למלא את הריק במשמעות, בהגשמה וביצירה.

לפי שוהם ואדד (2004), נקודת הפתיחה להצלחת השיקום היא הנעתו של המכור לשפל המדרגה, כלומר עליו להבין כי אין לו עוד לאן להידרדר ועליו לקבל עזרה. סיכויי השיקום וההחלמה עולים כאשר לאדם ישנה תמיכה משפחתית ותעסוקה קבועה. המכורים מדווחים כי החלמתם התאפשרה בזכות אנשים חשובים להם שהאמינו בהם ונתנו להם תקווה והזדמנות לשינוי.

אחד המכורים סיפר כי התחושה הכואבת ביותר בעבורו הייתה הייאוש. הייאוש גרם לו לאבד תקווה לגבי שיפור במצבו. כשהגיע לתחתית חיפש מזור והגיע לקבוצת ה-NA. הוא תיאר את פגישתו הראשונה בקבוצה כך: "מובס הגעתי לפגישה הראשונה של NA, ולא ידעתי למה לצפות. לאחר שישבתי בפגישה, התחלתי להרגיש שלאנשים אכפת ושהם מוכנים לעזור... האנשים בחברותא נתנו לי תקווה ועמדו על כך שאני כן יכול להחלים... מוקף בחברים מכורים הבנתי שאני לא כודד יותר..." (שוהם ואדד, 2004, עמ' 243).

נוכל לסכם ולומר, כי על מנת שתהליך השיקום יישא פרי ויביא לשינוי אשר יצמצם את הסיכוי לחזור למעגל

ואלו נבדקות מול שאלת המחקר והספרות. מטרת המחקר הפנומנולוגי היא לגלות ולהבין את החוויה החיה (Lived experience), כלומר את המשמעות הסובייקטיבית בעיני הדמויות הפועלות. המשמעויות סובייקטיביות למשתתף מסוים, אך גם משותפות לאחרים. החוקר מנסה לארגן את המשמעות הסובייקטיבית באופן שיטתי (בנד-וינרשטיין, 2008). מחקרים המבוססים על סיפורי חיים מאפשרים להבין לעומק ובאופן אותנטי את הפרט ואת מאפייני סביבתו. אוקס וקאפס (Ochs & Capps, 1996) סבורות, כי דרך בחינת סיפורים אישיים אפשר לזהות ולהבין את מרכיבי הזהות האישית של המספר ואת התייחסותו ותחושותיו לאירועים בחייו.

האסיר. מרואיין אחד, שריצה את מלוא עונשו, הצטרף לקבוצה מבחירתו. כל המרואיינים היו בעת הריאיון משוחררים בין ארבעה חודשים לשנה אחת. מאפייני המשתתפים מוצגים בטבלה מספר 1.

כלים

במחקר זה השתמשנו בריאיון עומק פנומנולוגי (in depth interview), שבו התבקש כל משתתף לתאר את סיפור חייו כפי שהוא תופס אותו. הריאיון הפנומנולוגי נמצא במחקרים כלי יעיל להבנה מעמיקה של עולמו וחוויותיו של המרואיין (Thompson, Locander, & Pollio, 1989). במחקר כזה כל ריאיון מנותח ומושווה לסיפורים האחרים. המשפטים מקודדים, מסווגים לקטגוריות,

טבלה מס' 1: תיאור מאפייני המרואיינים במחקר

מרב משפחתי מוכי	עבר פלילי	מס' שנים/חודשים בכלא (בפועל)	סוג עבירה	גיל	מרואיין
רווק	סמים, אלימות	12 שנה	הריגה	36	1
נשוי + ילדה	סמים, התפרצות, גניבה, אלימות	1. שנה 2. 21 חודשים (14 ח' בפועל)	1. סחיטה באיומים 2. אחזקת נשק	27	2
נשוי + ילדה	אין	34 חודשים (23 ח' בפועל)	סחיטה באיומים	28	3
נשוי + 3 ילדים	אין	4 שנים (2.8 שנים בפועל)	הריגה	38	4
רווק	הלוואות בריבית, פדיון ציקים, אלימות	10 חודשים (שבעה ח' בפועל)	התפרצות	30	5
רווק	תקיפת שוטר	12 חודשים (תשעה ח' בפועל)	תקיפת שוטר	34	6
רווק	הצתה, התפרצות	20 חודשים (12 ח' בפועל)	תיווך מטענים	26	7
רווק	הונאה, זיוף	3.5 שנים (2.4 שנים בפועל)	הונאה	34	8
נשוי + 3 ילדים	אין	12 שנה (11.7 שנים בפועל)	סחר בנשים	47	9
נשוי + 3 ילדים	אין	שנה (שישה ח' בפועל)	גניבה מחסוי (הימורים באינטרנט)	45	10

ממצאים

ממצאי המחקר משקפים את תפיסותיהם של המרואיינים לפני הכניסה לכלא, במהלך המאסר ולאחר השחרור ממנו, כפי שעלו מניתוח סיפוריהם. בנייתו זה זהו התמות המרכזיות האלה:

א. תפיסת העצמי ותפיסת העולם בעבר. הכוונה לתפיסת המרואיינים את חייהם ואת התנהלותם בחייהם בעבר - בטרם נכנסו לכלא, ולתפיסת "האני" שלהם כילדים.

ב. הכניסה לכלא וההסתגלות לחיים בו. לתמה זו שלושה שלבים: כניסה לכלא, הסתגלות לחיים בו ושינוי תפיסתי שעבר האדם בכלא.

ג. תפיסת העצמי ותפיסת העולם בהווה. תמה זו נוגעת לחיים שלאחר השחרור מהכלא, לחיים בקהילה, לתפיסת העולם העכשווית של האדם לעומת תפיסתו את העולם בעבר ולתפיסתו את עתידו ואת קשריו עם דמויות בעלות משמעות בקהילה.

תפיסת העצמי ותפיסת העולם בעבר

תפיסת העצמי

שמונה מהמשתתפים (N=8) תיארו את עצמם בעבר כילדים בעלי בעיות לימודיות או התנהגותיות, שהתקשו להביע רגשות, היו אטומים רגשית, והסכיבה הקרובה הגדירה אותם "בעייתיים", "לא נוחים", "מאתגרים" ו"עושים שטויות".

מרואין 1 מתאר את עצמו בעבר כעלה נידף. הוא מספר: "הוריי אומרים שהייתי בעייתי, דורשני, לא נוח, צועק, יחס כל הזמן... בעיות מהגן, אלימות פיזית, בורח, מאתגר, עושה שטויות... חושבים שאני בעייתי". הקשיים בולטים במיוחד בבית הספר. למשל: "בבית ספר לא תלמיד קל. בעייתי. לא היה לי טוסיק לשבת ללמוד...". (מרואין 4); "שום בית ספר לא רצה אותי. הגעתי עם תיק בעייתי" (מרואין 5); "הייתי ילד היפראקטיבי, שובב, לא רגוע" (מרואין 6). לעומתם מרואיינים 9 ו-10 מתארים את עצמם כילדים טובים ותלמידים טובים: "לד טוב הייתי", מעיד על עצמו מרואין 10.

הליך

הראיונות התקיימו באחת ממחלקות הרווחה במרכז הארץ. הליך המחקר הוסבר למרואיינים, הם חתמו על הסכמה מדעת והובטחה להם אנונימיות לגבי פרטיהם האישיים. כל מרואין נפגש עם המראיינת לשעתיים בממוצע. הראיונות לא הוקלטו בגלל רגישות המרואיינים לעניין, אך הם נכתבו במלואם וכלשונם, מילה במילה, על ידי המראיינת.

כל מרואין התבקש לספר את סיפור חייו מילדותו ועד היום, כפי שהוא רואה לנכון וללא הפרעה. משסיים המרואין את סיפורו, הוא התבקש להתייחס לתכניו לעתיד ולטיפול האישי או הקבוצתי שעבר בקהילה. בתום הראיון נאמרו למרואין מספר משפטי חיזוק ותודה. הראיונות התקיימו בחודשים יוני-יולי 2015. לאחר שכל הראיונות הסתיימו, החומר עובד במספר שלבים: שלב א': הראיון שנכתב מילה במילה על ידי המראיינת הועבר למעבד התמלילים במחשב.

שלב ב': כל ראיון נקרא מספר פעמים וחולק ליחידות משמעות. קטעי נתונים בעלי מכנה משותף נכנסו לקטגוריה אחת (שקדי, 2011).

שלב ג': לאחר קריאה נוספת של הראיונות, הקטגוריות הראשוניות והמשתנים המופיעים בהן, אותרו מספר משתנים המאפיינים את כל הראיונות, ומהם נבנו שלוש תמות מרכזיות (חולקו בהמשך לתת-תמות) אשר יכולות לאפיין את כל משתתפי המחקר.

תוקף ומהימנות

כדי לוודא תוקף ומהימנות ננקטו הצעדים הבאים:

1. **תוקף**. טיטוט הממצאים נמסרה לחוקר מומחה בתחום המחקר האיכותני ובתחום הקרימינולוגיה. הערותיו הובאו בחשבון בכתיבת העותק הסופי של המאמר (שקדי, 2011).

2. **מהימנות**. כדי לאפשר לקוראים להתרשם מהנאמר בראיונות ולהסכים או לא להסכים עם מסקנות החוקרים, שולבו בממצאי המחקר מגוון ציטוטים מדברי המרואיינים המשמשים דוגמה לדבריהם בנושאים המגוונים (שקדי, 2011). הציטוטים משקפים דברים שאמרו גם מרואיינים אחרים.

10, שהתמכר להימורים והורשע בגניבה מחסוי, בילה עוד בצעירותו את זמנו במשחקי קלפים.

תפיסת העולם

אנשים שאינם מצליחים למלא את חייהם במשמעות, חווים "ריק קיומי". תחושת הריק עלולה להביא לידי סגנון חיים שלילי. עבריינות עשויה למלא את הריק הקיומי ולספק תחושות של עוצמה, מלאות ושליטה עד שמתהווה "ש קיומי" שלילי (Addad, 1987a; 1987b; Chetan, 2009). המרואיינים מתארים את נעורם ואת בגרותם עד לכניסה לכלא כתקופה של חוסר משמעות, חוסר כיוון, בלבול והיעדר מטרות ושאיפות חיוביות. עולמם היה דמיוני, תלוש, חסר קשר אמיתי עם המתרחש סביבם. "הלכתי לאן שהחיים לוקחים אותי", תיאר מרואיון 1, "מבולבל עם עצמי... רציתי להמשיך לחיות בכפי... באותו זמן הייתי אטום, דברים עוברים מעליי".

הדרך שמצאו כדי להתמודד עם הבעיות והקשיים הייתה שימוש בכוח ובעבריינות. מרואיון 5: "נהפך לדרך חיים. לשרוד, לקחת בכוח". מרואיון 1: "מגיל קטן האמנתי שאם תהיה בעיה, אפתור באלמות. אמרתי לעצמי, אם תעשה לי משהו אישי, אני אעשה כך וכך". בתקופה שלפני הכניסה לכלא, מתארים המרואיינים, הם היו חסרי שליטה על חייהם. הדברים קרו להם, ללא תכנון או בחירה מצדם, ולפיכך הם גם לא לקחו אחריות על תוצאות מעשיהם. הפעלים החוזרים בתארם תקופה זו הם "נשאבתי לזה" (מרואיון 1), "התגלגלתי לזה" (מרואיון 4), "נפלתי" (מרואיון 2), "תפרו לי תיק... לכלכו אותי" (מרואיון 7). חלקם (מרואיינים 2, 5 ו-7) ראו בעצמם משתנים התלויים בסביבה, שהשפעתה השלילית דחפה אותם אל העבריינות: "גרתי בשכונה לא הכי נעימה. שכונה ישנה שיש הרבה בלגן, עבריינים... התחיל ככה שהכרתי את החברה בשכונה. התחלתי להסתובב איתם... הייתי מושפע מהסביבה, ככה אני רואה את זה, זה הסיבה, מושפעות" (מרואיון 2).

המוטיבציה היחידה בחיים היא לשרוד. מבחינתם לא הייתה אופציה אחרת, זו התנהלות של חוסר ברירה.

מרואיון 2 מתאר את עצמו כילד שלא הוצבו לו גבולות ולכן לא "התאפס". הוא מתאר את הצורך בריגושים: "כילדות התענוג שלנו אופנועים וכל שבוע נבנו אופנוע חדש, זורקים וקונים עוד. הגאה זה בדם, האקשן, האדרנלין, החוויות... לא יכול לשבת על כיסא". חלק מן המרואיינים (N=1-7) מתארים את עצמם כילדים שקולם לא נשמע או שהסביבה הקרובה לא הייתה ערה לקשייהם. למשל, מרואיון 7 מתאר את עצמו כילד שקט: "שלא אוהב לעשות רעש" ושהוריו אדישים למעשיו. הוא תולה את התדרדרותו בשכונה ה"בעייתית" שבה גר, אשר לדבריו "אפשר להסתבך בה בקלות". בגיל 13 נפתח לו תיק ראשון במשטרה ואימו לא התייחסה לכך. "אני אעשה משהו, לא אכפת לה מה עשיתי", אמר. הוא ביקש מהוריו לעבור לשכונת מגורים אחרת והם סירבו: "אמרתי שרוצה לעבור מפה, לא טוב לי ולא רצוי... ניסיתי לשכנע את ההורים לעבור, ולא הסכימו".

ההורים נתפסים לעתים כאנשים שאין להם משמעות: "ההורים אף פעם לא היו משמעותיים בחיים שלי. השאירו בית עם חובות (כספיים) ומוצא את עצמי במלחמות כל הזמן. משם הכי קל לעשות פשע. פשע מביא כסף מהר" (מרואיון 5).

מרואיינים אחרים סיפרו על תחושות של בדידות ונטישה, לעתים מכיוון שההורים נעדרו מחמת מחלה או מוות. למשל, מרואיון 3, שאימו נפטרה, מתאר תחושות של בדידות וחוסר אונים: "אני בודד, לבד בעולם. חרב עליי עולמ... תמיד הייתה אימא שלי, ולא היה מי שיחליף אותה. הייתי בורח מהמציאות, התחלתי לשתות. לא יכול לקום לעבודה... מושבת נפשית. היה חסר כסף והפנו אותי לאנשים הלא נכונים... חי לא בביטחון. פונה למשפחה אבל לא הסתכלו, לא קיבלתי מענה".

שלושה מרואיינים תיארו את ילדותם באופן חיובי, אך בשלושת המקרים הגורמים המוסמכים בסביבה לא שמו לב או לא נתנו דעתם (גם אם לא מתוך כוונה רעה) למעשי הנערים ולתפיסותיהם המתגבשות. למשל, השקרים והמניפולציות של מרואיון 8 התחילו בגיל צעיר, ובהמשך הורשע בזיוף והונאה; מרואיון

שבר: "לא בכיתי כמו שבכיתי באותו יום" (מרואין 4). שלב זה מתואר במונחים של סבל, היעדר פרטיות, לחץ, עייפות, חוסר אונים, כעס ותלות. המילה החוזרת אצל כולם היא "קשה": "היה קשה להיות תלוי באנשים, לא יכול לעשות מה שרוצה. לחץ, אין כינה לבד... מלחמות על חופש, תחושה מעייפת, מתישה, מכעיסה" (מרואין 1); "ייאוש", מתאר מרואין 10, "הכול מתפוצץ ואתה הופך לסמרטוט"; "קשה. יש אנשים חזקים ממך והרכה מסתכלים כמה אתה יושב ומתקשרים לברר עליך" (מרואין 2); "לא מאחל לאף אחד, בפרט לא למי שיש משפחה. לא קל... מצבים של חוסר אונים, מתסכל. המשפחה סובלים" (מרואין 4).

המרואיינים מתארים את האסירים במונחים כגון "תוכי בכלוב" (מרואין 5), והכלא מתואר כיבית קברות לאנשים חיים" (מרואין 7). כולם מציינים שהפגיעה בחופש היא הקשה יותר מכול: "אין מחיר לחופש", אומר מרואין 7.

בשלב השני - מתחילים להפנים את סדרי המקום ותנאיו ולהסתגל אליהם.

חלק מהמרואיינים חיזקו עצמם על ידי עידוד עצמי כגון "אני חייב להיות חזק כי אם לא, ידרכו עליי. מי שחלש מנצלים אותו... מי שחזק יכול לנתב את ההגה" (מרואין 2). הם לומדים את חוקי המקום ואת הדרכים לשרוד בו: "הכסף שולט גם בכלא. הייתי דואג שיכינו לכולם ביום שישי צלחת דגים. ככה משאירים אותך בטוב. מי שיש לו הוא כל יכול" (מרואין 5).

חלק מהמרואיינים בחרו לקשור קשרים חברתיים, חלקם העדיפו להימנע מאינטראקציה חברתית: "אנשים באים איתי, מקשיבים לי. התחברתי עם כולם" (מרואין 5), לעומת "החלטתי שאני תופס את הפינה שלי" (מרואין 1).

הם מתארים את ההיררכיה בכלא, המעמדות ומקומם בתוך כל זה. מרואין 7 למשל מציינ, כי להגיע מעיר מגוריו לכלא "זה כבוד", מה שזיכה אותו בהגנה מיידית מצד העבריינים ה"כבדים".

בשלב השלישי - התעוררות והתפקחות. כל אחד מהמרואיינים בחר להשתלב בדרכו שלו

לדבריהם, הם לא קיבלו יד מושטת לעזרה, אלא ידם של עבריינים. "מה גרם לכל זה? הישרדות. ביום שלא היה לי כלום, מי הושיט לי יד? עבריינים. זה היה המשיח מבחינתי, ראיתי אותם כאנשים טובים" (מרואין 5).

למרואיינים קשה לדבר על העבירה שבגינה נשלחו לכלא. במקום זאת הם משתמשים במילים כלליות: "הלכתי ללימודים... עד שקרה המקרה" (מרואין 1); "לצערי קרה מה שקרה" (מרואין 4); "קרה שנכנסתי לבית סוהר" (מרואין 6); "עשיתי משהו לא טוב" (מרואין 5).

הם מספרים באריכות רבה על השתלשלות האירועים עד לרגע שבו ביצעו את העבירה. לעתים הסדר הכרונולוגי מופר, ולאחר שסיפרו על נעויותם, עברו לקורותיהם בהווה. את תיאור העבירה שבגינה נעצרו ונשלחו לכלא, הם שומרים לשלב האחרון בסיפור, כשהם מדגישים כי כיום הם "במקום אחר", "אדם אחר". תחושתם הייתה אז, שהיו "בזמן הלא נכון, במקום הלא נכון" (מרואין 4); גדלו "במקום הלא נכון" (מרואין 7); או "לא הייתה ברירה" (מרואין 9). עם הזמן, אומר מרואין 8, הפשע נעשה "הרגל, נורמה. גל שקשה לעצור".

תחושה של חוסר אכפתיות לעבור על החוק, היעדר מחשבה בטרם נעשה מעשה והרגשה ש"גם כך אני מתויג כבעייתי", אפשרו למרואיינים לבצע את העבירה ללא ייסורי מצפון או תחושת אשמה: "אמרתי, החיים שלי גם ככה חרא, לא אכפת לי... לא מעניין אותי כלום... לזמן לא הייתה משמעות וככה עף לו הזמן" (מרואין 7). הדבר החשוב היחיד היה לשרוד ו"לשמור על האגו", כפי שמציין מרואין 6.

הכניסה לכלא - נקודת מפנה

שהותם של המרואיינים בכלא חולקה לשלושה שלבים, על פי האופן שבו תיארו הם את התהליך מרגע כניסתם לכלא ועד לשחרורם.

השלב הראשון - כניסה לכלא.

ההתחלה קשה ומתוארת על ידי המרואיינים כהלם - "שנתיים לא נפל לי האסימון" (מרואין 1) - וכתחושה של

רוצה לגמור את התקופה הזו ולחזור לחיים שלי... ידעתי שיש לי מקום... בחוץ התגעגעו אליי אז יש שאיפה להתחיל חיים חדשים" (מרואין 6).

הפעילויות בכלל, לדברי המרואיינים, מאפשרות תפנית, מילוי זמן פנוי ואף מספקת הזדמנות. "לקחתי פעילויות שיכוונו אותי לחיים וימלאו את הזמן. אם הגעתי לכלל, יש בי משהו לא טוב וצריך לשנות אותו... רציתי להבין דברים" (מרואין 3). הוא פנה למכון אדלר, והשתלב בקבוצת זוגיות: "נתן לי כלים לחיים" הוא אומר. "ראיתי את הכלל כהזדמנות לשינוי"; "בכלל הרגשתי שעוזרים לי" (מרואין 3). מרואין 9 משתמש פעמים רבות במילים "למדתי" ו"התחלתי לחשוב". הוא ישב בכלל על סחר בנשים. בטרם נכנס לכלל ראה בנשים האלו זונות שרוצות עבודה, אבל בזמן ששהה בכלל, הוא מצוין, למד לחשוב אחרת: "כשהייתי סגור היה זמן לחשוב ולהסתכל אחרת... אני אשם שהן נכנסו לזה. אני בסרט הזה לא צריך להיות". ניכר אצל כל המרואיינים כי בשלב זה של ההשות, בכלל הם מהרהרים בחזרה לחברה הלגיטימית, מעוניינים בשינוי ומקווים לעתיד חיובי יותר.

תפיסת העצמי ותפיסת העולם בהווה – שחרור וחזרה לקהילה

"אדם המטפס על האוורסט, צריך להתאמץ ולטפס הרבה זמן בתנאים קשים. אם יש שאיפה, אפשר להצליח. גם אני, אמנם לא הכול קל, אבל אם אפשר לטפס בתנאים לא תנאים, גם אני יכול. זה נותן לי כוח, זה נותן תקווה" (מרואין 4).

תפיסת העצמי והעולם שסביבי

אצל כל המשתתפים יש שינוי בין תפיסתם את עצמם ואת העולם בהווה לבין תפיסתם את עצמם ואת העולם בעבר, בטרם נכנסו לכלל. כעת הם רואים בעצמם אנשים בוחרים, בעלי מטרות ושאיפות. הם מתארים את המוטיבציה שלהם לבנות עתיד טוב ובעל משמעות. הם מרגישים בעלי יכולות, פחות עוינים ורדופים, ואחראים יותר לחייהם. הם מבטאים

בפעילויות המוצעות בכלל. כולם בחרו להשתתף בתחום אחד או יותר מאלה: עבודה, לימודים, חוגים או קבוצות טיפוליות (מלבד מרואין 7 שהדבר נאסר עליו, אך הותרו לו שיחות פרטניות לקראת סוף ריצוי עונשו). לדבריהם הכלל, למרות מגבלותיו, היווה פתח לשינוי, מעין "סטירת לחי" שהעירה אותם, ואף מקום לפסק זמן: "בכלל אפשר לנוח מהמרוץ הזה" (מרואין 5).

מחיים נטולי מטרה ומשמעות שהיו להם בטרם נכנסו לכלל ובשלב המאסר הראשונים, הם עברו להיות אקטיביים. תחילה שאלו את עצמם שאלות על החיים ועל מטרותם, ובמרוצת הזמן החלו לקחת אחריות ולהבין את יכולתם להשפיע על חייהם ולבחור בעשיית שינוי. מרואין 1 מספר: "חשבת, מה אני עושה הלאה עם חיי? האם יש תכלית? האם יש מטרה? משהו שאני מכוון אליו? ולא מצאתי. רציתי משהו שיקדם אותי, שיהיה לי מה לעשות". הוא מסביר את התפנית בחשיבתו: "לא היה לי כוח למלחמות, מעייף ומפחיד, מתמשך, לא נגמר, תחושת חוסר מוצא".

מרואין 2 מתאר את ההבדל בין מאסרו הראשון לזה השני: בראשון, "לא חשבתי בכלל מה יקרה כשאצא". כשהשתחרר החל לעבוד עם אביו, הרוויח כסף וקנה רכב. הוא מתאר תקופה זו כ"התלהבות". מה שהיה חשוב לו הוא להפגין בפני חבריו את יכולותיו הכלכליות. בטרם נעצר בפעם השנייה בגין אחזקת נשק, ניסה להעלים ראיות. "זה נקרא התנהגות אימפולסיבית וזה ראש של עברייני", הוא מתאר את עצמו. לעומת זה במאסר השני הרגיש "שמיציתי את הכול" וכעת "יש לי מטרה להצליח".

דוגמאות נוספות: "מגיע הרגע. ניסיתי, עשיתי וזהו מעגל דפוק והגיע הזמן לצאת ממנו. כרטיס יציאה. אמרתי לעצמי תמיד, מתי שאתפס - אפסיק. חבל שלא קרה חמש שנים קודם. הייתי במעגל של כסף וזה הניע אותי... משחק, עניין של זמן... נתפסתי, מה אני הולך לעשות עכשיו? ידעתי שאני הולך לדרך של שיקום" (מרואין 5); "עשיתי שתי קבוצות בכלל, יום-יום עובד, מסתדר עם כולם. לא מסרב לכלום,

הדרך. אם אני מחליט שזו הדרך שלי, שום כוחות לא ישנו את זה" (מרואין 6).

המרואיינים מציינים את הערך הרב שיש לתמיכה המשפחתית ולתמיכה החברתית בעבורם, ליד המושטת לעזרה וכן לתמיכה ממקום עבודה מסודר. לאלה ערך רב, לדבריהם, בהעצמת היכולת להשתקם ולחזור למוטב. חלקם הרגישו מחוזקים מביקורי המשפחות בכלא: "אף פעם לא ויתרו עליי... זה מחמם את הלב אבל כואב, כי הם פה בגללך" (מרואין 4). אחרים אמנם העדיפו לוותר על ביקורים אלו (בשל הטרחה והכאב הנגרמים למשפחה או בשל הקושי בעת הפרידה מהם), אך קיבלו תמיכה מעצם הידיעה שקרוביהם מחכים להם. אלו ואלו מרגישים מחויבות לפצות את המשפחה ולגרום לה נחת: "חושב על העתיד. המשפחה שלה (של אישתי) תמכה בי ונתנה לי צ'אנס, וזה עוד סיבה למה לא לחזור לכלא. כי פעם הבאה לא יהיה את הסיכוי הזה... יש חשיבות למשפחה כי בטחו בי ויש על מי להישען" (מרואין 3). מרואין 2 מזכיר בהקשר זה רב בקהילה שלו: "הוא אף פעם לא הרים ידיים... הנחה אותי, חיזק אותי, האמין בי. הוא הציל נשמה מישראל. הוא לא ייתן לי ליפול, הוא כמו אב, אהבה... אני מכבד אותו, הוא נותן לי כוח". כל המרואיינים מציינים את חשיבותה של עבודה בחייהם, לא רק כמקור פרנסה אלא כמסגרת השומרת עליהם והמונעת מהם להתדרדר: "יש לי דרך ומסגרת. העבודה נותנת לי מסגרת" (מרואין 6).

ערך נוסף טמון בעזרה לזולת, בנתינה ובהתנדבות. חלק מהמרואיינים בחרו בהם. למשל, מרואין 6 בחר לתרום לעניים ואומר: "נותן למי שחסר, זה נותן סיפוק, עושה טוב".

עבר מול הווה - מה השתנה?

המרואיינים מתייחסים לעברם כאל טעות, כזעקה לעזרה, כמקום כאוטי ומוחצן, אינטרסנטי ואגוצנטרי, שבו לא ראו אותם ולא כיבדו אותם. הם אומרים: "זה (עבריינותם) לא היה צריך לקרות" (מרואין 1); "לא השגתי שום דבר. רק סבלתי וגרמתי להורים סבל. בלי חברים. הייתי נהג משאית אבל בסוף נשארתי לבד...".

אמפתיה ודאגה רבות יותר לאחרים הסובכים אותם, ומוכנים יותר לתרום מעצמם לסיביבה. קיימות בהם אמונה ותקווה לשינוי, והם מעוניינים בהזדמנות להגשמת שאיפותיהם. הם מבטאים יותר ביטויים רגשיים ותחושות של סיפוק ומלאות, ואלה אינם נובעים מהשגת רכוש וסטטוס בלבד אלא מקשרים משפחתיים, חברתיים ועשיית טוב. מרואין 1 מספר: "היום יודע יותר טוב לפתור בעיות, יודע להתנצל. יודע להגיד מה לא מתאים לי, עם מי כן ללכת. יודע לנהל את עצמי, יודע מה המטרות שלי, לאן אני רוצה להגיע... יכול להתקיים גם אם לא יסתכלו עליי. אני הפכתי את הזמן למשמעותי. בהתחלה רובוטי, ועם הזמן נכנס לחלק הרגשי". דוגמאות נוספות: "היום אני בוחר לעשות דברים טובים" (מרואין 5); "פוחד לפספס את המשפחה וזה מרתיע אותי. אני חייב לעבוד, יש מחויבות לילדה", אומר מרואין 3, שדעתו "לדבוק במטרה ולהיות כן ואמתי" יהפוך את החיים לבעלי משמעות רבה יותר.

מרואין 5 אומר: "היום אני עובד וטוב לי. החלפתי אנשים למקובלים. לא צריך ג'יפ או בית עם בריכה. היום יש לי הרבה מטרות. אני טבח וקונדיטור, רוצה לפתח את זה או לנסוע לדוד שלי לחו"ל". הוא מקווה כי "עוד חמש שנים אני אלך ברחוב ולא יהיה עליי יותר את הסטיגמה".

"היום אני מפחד מעצמי. מפחד שיקרה אותו דבר. לא רוצה שיקרה. מאמין שאני יכול לעשות שינוי... עבר הרבה זמן מאז שעבדתי עבודה מסודרת, ועכשיו אני עובד. אסור לי לצאת מהמסגרת. היום יש לי מטרות ואני עומד בהן. מה חשוב היום? לא להיכנס למיטות חולות. איפה שיש צרה, צריך לברוח. לא רוצה לראות. מרגיש במרוץ, להספיק מה שלא הספקתי. משמעותי לי היום החופש ומעריך כל דבר... היום אני לא אעשה בלגן, אני עסוק עם עצמי, לא מחפש אקשן" (מרואין 7).

"היום אני לא רוצה את הדרך הזו, חי-מת. הרכבת נוסעת ואתה שם. גם אם אני צריך לבקש סליחה ולהוריד את הראש, אני אעשה את זה. בשנייה של כעס הרסתי הכול. לא רוצה את זה יותר. מה עוזר?

לבקש עזרה: "יש לי כלים עכשיו", קובע מרואיין 3; "יודע לבקש עזרה כשצריך ויודע לבקש סליחה. לומד מטעויות" (מרואיין 5). הם מרגישים כי מגיעה להם הזדמנות לשינוי, והם מאמינים ומקווים שיצליחו: "מגיעה לי הזדמנות, לנסות להיות במצב נורמטיבי... עשיתי טעות, לא חשבתי, בגלל זה" (מרואיין 7); "אני מאמין שאני אגדל קצת בעזרת ה'. יש לי מטרה וכוח רצון ומתמיד ואני אצליח בסוף" (מרואיין 6).

חלק מהמשתתפים רואים בטיפול שעברו ככלא טיפול יעיל בעבורם [היו קבוצות, הייתה עובדת סוציאלית ורציתי להבין דברים, נתן לי כלים לחיים" (מרואיין 3)]. אחרים מבקרים אותם [העובדים הסוציאליים כשב"ס - דואליות. גם לעזור וגם לדפוק. לא מאמין" (מרואיין 1); "הבעיה בכלא, יש תחלופה של עובדים סוציאליים" (מרואיין 9)]. אבל כולם רואים בטיפול בקהילה טיפול חיוני בעבורם. הם מתייחסים לציפיות שלהם מטיפול בכלל ומטיפול בקהילה כפרט: "איש טיפול צריך לתת ביטחון, רגש, אהבה. שלא יהיה פחד... שאדם יידע שיש מישהו שרוצה לקדם אותו. חייב לבוא עם הבנה של האדם שהוא רוצה להתקדם" (מרואיין 1); "הזדמנות לשבת, לדבר ולפתוח. העובד הסוציאלי בטיפול הוא איש קשר, אפשר לשתף. הטעות ששמרתי בלב והסתרתי, ואז הגעתי לאן שהגעתי" (מרואיין 3). מהמטפלים הוא מבקש "הקשבה, יחס, נותן הרגשה שלא מעניין מאף אחד, רק ממך". לדבריו, "אם הוא למד כדי לעזור לאנשים כמוני, מגיע לו שנספר לו הכול ונסמוך עליו בהכול".

המרואיינים מסכמים את התובנות שאליהן הגיעו בעקבות הדרך הטיפולית שהם עוברים: "אדם צריך לעזור לעצמו. אדם בוחר ללכת ימינה, שמאלה או ישר" (מרואיין 3); "המטופל צריך לרצות, אחרת אי אפשר לעזור לו. אין קסם" (מרואיין 5); "אנשים הבינו אותי. קיבלו אותי בתור בן אדם למרות שעשיתי משהו לא נכון. יש להם מפתחות לאנשים" (מרואיין 9); "התחייבות. מסגרת, לא ליפול. לא שוכטים אותך, כולם באותה צלחת" (מרואיין 10).

כולם מציינים כי לו יכלו, היו ממשיכים בטיפול גם בעתיד (מעבר לתקופה המחייבת אותם בהתאם לתנאי

זה לא שווה ולא כדאי, אני הפסדתי ולא הרווחתי כלום" (מרואיין 2); "לפני הכלא היה לי אי-שקט בגוף והיום אין את זה... הייתי חסר ביטחון וקניתי את החברים בכסף... בזבזתי את הכול" (מרואיין 3); "קודם עשיתי מה שבא לי והעולם זה המשרד שלי. היום אני מפחד. אז הייתי חייב כלית ברירה שלא יזלזלו. עכשיו לא צריך להוכיח לאף אחד שום דבר... כחיים לא עבדתי ועכשיו אני עובד ומסופק מזה. היום אוהבים אותי בזכות מי שאני ולא בגלל מה שיש לי. קודם אהבו אותי רק בגלל הכסף, אף אחד לא אהב אותי באמת" (מרואיין 5); "פעם הייתי עושה כל דבר. לא היה לי פחד. זה היה עושה ריגוש, כיף, לא היה אכפת לי מאף אחד ולא היה לי לב לאנשים" (מרואיין 7).

מרואיין 6 מספר בהרחבה: "כשהייתי קטן, הייתי חושב רק על עצמי. לא שואל. עושה דברים ולא מתייעץ, גאווה. היום מתייעץ... בעבר אהבתי להתבלט. הנה אני פה. חייב להיות מצחיק, זורק תימילה להצחיק. הייתה תקופה שהייתי קשות, שאף אחד לא יפריע לי, לא בדעה - ישר לריב. היום אני בדעה לא לריב. לפתור דברים. לא להתבלט. היום אני מתבלט במוצר שאני עושה, אוכל טעים ומפרגנים לי. אז, זה לא היה פרגון. יש לי סדר יום, אני מתמיד. אז, לא היה לי ביטחון, לא היה לי מקום. אני אחר, לא מביא צרות. בעבר אם אומרים לי ילא, הייתי מחפש להתווכח. כל דבר להתנגח ולא להאמין למסגרת. בעבר לא שיתפתי פעולה עם טיפול או עזרה".

מרואיין 10 מספר: "הגעתי לתחתית הכי נמוכה... בעבר לא מעניין אותי כלום. כולם שקופים... מעט דברים מביאים לי ריגוש חוץ מקלפים. היום אני בן אדם אחר... מטייל, עובד קשה. עם האישה והילדים". המרואיינים תופסים עצמם כעת כאנשים בעלי משמעות בעולם, והם מרגישים נוכחים וקיימים: "אני חשוב כמו כולם", אומר מרואיין 1. לא צריך "להתבלט" בכוח, אומר מרואיין 6, ונראה שאת הנוכחות הוא מבטא בעשייה עצמה. "היום אני יודע מי אני ומה אני רוצה. לכל בן אדם יש תפקיד, והתפקיד שלי, המשפחה שלי" (מרואיין 9).

המרואיינים הקנו לעצמם דרך וכלים להגשמתם, ויודעים

חסרי תכלית, ובלט בהם היעדרם של תכנון, מטרות ופרספקטיבה לעתיד. החיים חלפו על פניהם ללא תוכן ומשמעות ראויים. כדי להתעצם ולהרגיש בעלי ערך, הם פעלו באופן שלילי, תוך פגיעה בקרובים להם ובערכים של מוסר וחוק. הם הפגינו עושר וכוח, ואלה העניקו להם תחושת חשיבות בעיני עצמם ובעיני סביבתם. העבריינות מילאה את הריק הקיומי ואת "החור השחור" שנשמתם (שוהם ואדד, 2004).

הכניסה לכלא כנקודת מפנה והחזרה לקהילה

משמעות חיים, לפי פרנקל (Frankl, 1967; 1969; 1978; 1984), היא הכוח המניע של האדם. אדם יכול לחוות סבל או קושי, אך אם יש לו משמעות בחייו, הוא יוכל להתעלות מעבר לסבל ולקושי ולהתמודד איתם ביעילות. כדי להתמודד עם סבל, לאדם צריכה להיות תקווה, ובכללה מטרות להגשמה.

המפנה בתפיסת המשתתפים חל עם כניסתם לכלא. הכליאה היא מצב חריג בחומרתו ודורש הסתגלות רבה. עיקר תפקידם של בתי הסוהר הוא פיקוח וענישה, ועם זה שיפור יכולתם של האסירים להיקלט בחברה עם שחרורם (שוהם, שביט, קאבאליון ועינת, 2009). לאחר ההלם וההתאקלמות, הם מתחילים לתהות לגבי עתידם, מהות חייהם ומטרותיהם. אלו שחשים תקווה לשינוי ומקבלים תמיכה קהילתית או משפחתית, מפתחים בהדרגה מטרות ריאליות וחייבות בעיניהם להמשיך הדרך, ומבינים כי בכוחם לבחור בדרך בעלת משמעות שתחליף את חיי הריק שחיו בעבר.

אצל כל המרואינים ניכר שינוי בתפיסת העולם בתקופה זו לגבי התקופה שלפני כניסתם לכלא. הם תופסים עצמם כאנשים בחרים, בעלי מטרות ושאיפות עתידיות, ומנסים להתוות לעצמם דרך להגשמת מטרותיהם. המוטיב המרכזי הוא התקווה לעתיד טוב יותר ובעל משמעות. כחלק מתגאי השחרור, כולם עובדים למחייתם ורואים בעבודה מסגרת הכרחית לחיים נורמטיביים, ולרובם יש משפחה המשמשת עוגן ותמיכה. כולם משתתפים או השתתפו בקבוצה טיפולית בקהילה, וראו בקבוצה מקור לשינוי ולהכלה

השחרור), אך שעות העבודה, המחויבות למשפחה או חוסר במסגרת ל"בוגרים" מונעים זאת מהם.

דין

"כל עוד הנר דולק אפשר לתקן" (ר' ישראל מסלנט). מטרתו של מחקר זה הייתה לבחון סיפורי חיים של אסירים משוחררים החיים בקהילה, כדי ללמוד על תפיסתם את עצמם ואת העולם בטרם נכנסו לכלא ואחרי השחרור, וכן לבחון את המשתנים היכולים לסייע לאדם בתהליך השיקום ולמנוע חזרה לפשע. מממצאי המחקר עלו שלוש תמות מרכזיות. האחת נוגעת לעברו של האדם, בטרם כניסתו לכלא, השנייה נוגעת לשהותו בכלא, והשלישית נוגעת לחזרה אל הקהילה לאחר שחרורו. סיפוריהם של המשתתפים נוגעים לעבר, להווה ולשאיפותיהם לעתיד.

תפיסת עולם בעבר - בטרם הכניסה לכלא

אנשים שאינם מצליחים למלא את חייהם במשמעות חווים "ריק קיומי" (Existential vacuum) שעשוי לבוא לידי ביטוי בתחושות של שעמום, אפתיה והיעדר מטרות. פרנקל (Frankl, 1984) מדבר על נזירות נואוגנית המאופיינת בשאיפה לעונג, בשאיפה לכוח וברמה נמוכה של שביעות רצון מהחיים. הריק הקיומי עלול לבוא לידי ביטוי באחד מהסימפטומים האלה או בכמה מהם: עיסוק מרובה בכסף כמקור לכוח, עלייה באגרסיביות, עיסוק מרובה במין ועוד (Chetan, 2009). ואכן, המרואינים במחקר מתארים את חייהם, עד לכניסה לכלא, כתקופה של חוסר משמעות, בלבול, ניכור והיעדר מטרות. חייהם היו פסיביים, לכאורה ללא בחירה, וללא לקיחת אחריות על תוצאות מעשיהם. הם ראו בעצמם מעין משתנה התלוי בהשפעה השלילית של הסביבה, ואת המוטיבציה המרכזית שלהם קיבלו מהצורך בהישרדות. מטרות חייהם היו כסף, רכוש (בתים, מכוניות, מלונות), עונג ובריחה מן המציאות. האנשים סביבם נעשו אט-אט שקופים, והם התעלמו מגבולות ומכללים מחייבים. מבחינתם, המטרה קידשה את האמצעים. החיים נחוו כחיים

חזרתם לקהילה (Timor, 1998; Tutton et al., 2012). חלק מהמרוויינים מציינים שביקורי המשפחות בכלל מעצימים ומחזקים אותם, משמשים מקור כוח ותקווה, ומגבירים את רצונם לגרום למשפחותיהם נחת בעתיד. חלקם האחר ביקשו מקרוביהם שלא יבקרו אותם בכלל (בשל הטרחה והכאב הנגרמים למשפחה או בשל הקושי בעת הפרידה), אך סיפרו כי עצם הידיעה שמישהו מחכה להם בחוץ ומאמין בהם שימש להם עוגן והמריץ אותם לבחור בדרך של שינוי ושיקום.

מקום העבודה מוזכר על ידי כל המשתתפים כמסגרת מחייבת המעניקה להם סדר יום וכללים, ולעומת זה חייהם בטרם נכנסו לכלל אופיינו בחוסר סדר, בכלגן ובהיעדר ודאות. העבודה נתפסת אצלם כהכרחית לא רק כמקור פרנסה, אלא כמקור לביטחון ולשיקום. חייהם הקודמים הביאו אותם לידי סטייה מדרך הישר בגלל היעדר גבולות, תחושת כאוס, בלגן וחוסר סדר יום, ואילו עבודתם כעת מספקת הזדמנות לשגרה ברורה, צפויה, מאורגנת ובעלת כללים, גם אם ההכנסה הכספית נמוכה יותר (Ruddell et al., 2010).

שאיפות לעתיד

בדומה לממצאיה של שדוויק (Chadwick, 2014), גם ממצאי מחקר זה מלמדים כי אחד המרכיבים המרכזיים שעשויה להעיד על תקוותו של האדם הוא ציפיות לעתיד טוב יותר. כל המשתתפים במחקר מביעים שאיפות ומשאלות לעתיד. המטרות נוגעות לאדם עצמו, לעיסוקיו ולמשפחתו. כדי שהשיקום יישא פרי והאדם לא ישוב לסורו, עליו להאמין ולרצות בכל מאודו לעבור שינוי שאינו קל. אחד הדברים המרכזיים שהביאו את המשתתפים במחקר זה לדבוק בדרכם החדשה, היה לדבריהם היכולת לחזות עתיד אחר לעצמם. כל אחד מן המשתתפים סיפר כיצד חיים טובים אפשריים בעבורו. נקודה חשובה זו מתיישבת עם מודל החיים הטובים, שלפיו עבריינים, ככל בני האדם, תרים אחר מטרות, אך מגשימים אותן בדרכים שליליות, והמטרה השיקומית היא ללמדם לשאוף לעתיד טוב יותר ולהגשימו באמצעים חיוביים (Cullen, 2012; Snyder et al., 2006).

מקור ההזדהות עם חברה (ראו גם ממצאיהם של שוהם ואדד, 2004, שדווחו על ידי מטופלים בקבוצות NA, וכן ממצאיהם של אמיר, דיאמנט וקרנות, 2012, לגבי אסירים משוחררים בתכנית הפיקוח "קשר מחייב"). ממצאים אלו מתיישבים עם דבריהם של כרום (1968), גרופמן (2006) וסניידר (Snyder, 1994; Snyder, 2000), שלפיהם תקווה מכילה רצון וציפייה לעתיד טוב יותר, וכן אמונה שעתידי כזה הוא בר השגה. אנשים שיש להם מחשבות של תקווה, ישיגו את מטרותיהם וימצאו דרכים להגשמה יותר מאנשים מחוסרי תקווה (Snyder et al., 2006).

לפי סניידר וחב' (Snyder et al., 2006), "בתקווה" נכללים המרכיבים האלה: מטרות ויעדים מאתגרים, תחושת היכולת של האדם ואמונתו כי יוכל להתוות דרך כדי להגיע למטרותיו, ואמצעים המשקפים את המוטיבציה שיש לאדם כדי להגשים את דרכו ומטרותיו. ממצאי המחקר עולה, כי המשתתפים רואים לנגד עיניהם מטרות קצרות טווח וארוכות טווח, הקשורות הן לעצמם כאנשים נורמטיביים והן למסגרת שאליה הם משייכים את עצמם (עבודה, משפחה). הם רואים בעצמם אנשים בוחרים, היכולים לבחור דרך שבה ילכו לקראת יעדיהם, ומאמינים ביכולתם להגשימה כאנשים בעלי "עצמי" המועצם על ידי "יש" פנימי חיובי, ולא על ידי "עצמי" הזקוק לחיזוק ולהעצמה חיצוניים באמצעות סטטוס, כסף או כוח. הם מביעים מוטיבציה לשינוי ומודעים לקשיים האפשריים שבדרך, אך שלא כבעבר, הקושי נתפס כאתגר ולא כמכשול, ואת עצמם הם תופסים כאנשים שיכולים לבחור כיצד להתנהל ולא כמשתנים התלויים בסביבה כזו או אחרת.

מרכיב נוסף שנמצא במחקרים קודמים ואף במחקר זה כבעל תרומה בעלת משמעות לתקוות האסיר המשוחרר, הוא תמיכה חברתית ומתן הזדמנות לשינוי (Bales & Mears, 2008; Laub & Sampson, 2001; Ruddell et al., 2010). דברי המרוויינים במחקר זה מלמדים, כי תמיכה מצד בני משפחה (הורים, אחים, בני זוג, ילדים ואחרים) ומצד אנשים בקהילה (עובדים סוציאליים, רבנים, מעסיקים) משפיעה לחיוב על

ולומר כי תקווה יכולה להתעורר כאשר האדם מכיר באפשרויות הבחירה העומדות בפניו. התחושה כי הוא יכול לשלוט בעצמו ולכוון את עצמו למטרה טובה יותר, מאפשרת לו לחוש תקווה ולהאמין שהיא תתגשם (Snyder et al., 2006; Tutton et al., 2012). תקווה עשויה להתגשם כאשר האדם מאמין ביכולתו לחולל שינוי מיטיב בחייו (Cullen, 2012; Ward et al., 2007). האדם מגיע לכלל תובנה שמעשיו משפיעים על עתידו, ושעומדות בפניו הזדמנויות חדשות המאפשרות חיים מלאים ובעלי משמעות יותר מבעבר. הגשמת התקווה דורשת מהאדם לפתח רוח איתנה ולהעצים את ביטחונו. האמת והתקווה, כשהן מלוות זו את זו, מעצימות את עצמיותו של האדם ומחזקות את ביטחונו ואת אמונתו בעתיד חיובי יותר, אשר יאפשר לו להוציא אל הפועל את מטרותיו בדרך נורמטיבית. "עצמיותו החדשה" מנטרלת את הווייתו הקודמת ונעשית חלק ממנו. רבי פנחס מקוריץ, מתלמידיו של הבעש"ט, אמר כי כל ימיו התאמץ לשלוט בכעס ולהוציאו אל הפועל רק בשעת הצורך. המוראיינים מתארים את "עצמיותם החדשה" כמסוגלותם להתגבר על תכונות שליליות (אימפולסיות, כעס, חימוש רגושים) ולבלום את עצמם, וזאת למען יחזרו להיות חלק מהקהילה הנורמטיבית. המשתתפים מצויים כיום במקום בעל משמעות וחיובי יותר מאשר היו בעבר. כולם מביעים מוטיבציה לשינוי, ובמקום הייאוש שאפיין אותם בעבר והפחד מהתמודדות, יש להם תקווה להגשמה חיובית. פרק הזמן שחלף מיום שחרורם של רוב המשתתפים במחקר ועד להשתתפותם בו, פחות משנה, לא מאפשר לנו לנבא רצידיביזם, אך נוכל לומר כי מהמקום שבו הם נמצאים אפשר לצמוח ולא לחזור לחיי עבריינות. זוהי נקודת התחלה בלבד בדרך שיקומית ארוכה ולא קלה, וחשוב כי בנקודת אור זו, כשרוחם מלאה תקווה, הם יזכו להמשך הטיפולים המקצועיים ולהכוונה. כדי למנוע הישנות של עבריינות וחזרה לכלא, כדאי לדעתנו לחייב אסירים משוחררים להשתתף במסגרת טיפולית, קבוצתית או פרטנית, לפרק זמן ארוך יותר מחדשים ספורים (כלומר מעבר למסגרת המחייבת בתקופת השליש), מסגרת אפשרית ומתאימה להם,

הממצאים (Ward et al., 2007; Ward & Marshall, 2007). אף מחזקים ממצאי מחקרים קודמים, שמצאו קשר בין תקווה לבין בריאות ורווחה נפשית בקרב מטופלים (Choe, 2014; Noh et al., 2008).

כל המשתתפים הביעו מוטיבציה רבה לא לחזור עוד לעולם הפשע והעבריינות ותקווה לשקם את חייהם. המשתתפים חושבים כי בעתיד יתקדמו בעבודתם, יבנו תא משפחתי תקין וינהלו חיי קהילה נורמטיביים. חלקם אף מאמינים כי בעתיד לא יצטרכו עוד לשאת את הסטיגמה של אסיר או עבריין. הפשע נתפס כלא משתלם, ככאוטי וכמסוכן. לדבריהם, הם בחרו להתנתק מהסביבה ומחבריהם בעבר ולהתחבר לאנשים חדשים וחיוביים וללמוד מהם, למרות הקושי להתחבר מחדש לקהילה הנורמטיבית. ממצא זה מתיישב עם גישתם של סת'רלנד וקרייסי (Sutherland & Cressy, 1970), שלפיה אדם בוחר עם מי להתחבר וממי ללמוד בהסתמך על האוריינטציה שהוא מגבש לעצמו.

למרות האמור לעיל, המשתתפים במחקר מביעים גם חשש מהמשך הדרך. החיים לאחר הכלא דורשים מהם להקנות לעצמם הרגלים חדשים ולשנות עמדות כלפי עצמם וכלפי העולם, ומזמנים קשיים. שלא כבעבר, הם מאמינים ומקווים כי ישרדו גם מכשולים בדרך, וזאת בזכות בחירתם במטרות ריאליות ובדרך נורמטיבית להגשמתן. כל המשתתפים מביעים צורך בגורמי תמיכה בקהילה (עבודה, משפחה, גורמי טיפול, חינוך ודת), וכולם מציינים שהתקופה שבה שהו בקבוצה טיפולית, בכלא או בקהילה, מספקת להם כוח. הם למדו לשתף, לבקש עזרה, להקשיב ולדחות סיפוקים. בעבור רובם, התקופה שבה קיבלו טיפול מסודר בקהילה הייתה קצרה, וכעת היא חסרה להם. הקשר עם איש טיפול ועם אנשים כמותם ש"מבינים אותם" ויכולים לתמוך בהם, שימש להם מסגרת מחזקת. חלקם מציינים כי היו שמחים להמשיך בכך, אך שעות העבודה לא מאפשרות זאת. אחרים מציינים כי היו מעוניינים להשתתף במסגרת "מתקדמת" שמתאימה ל"בוגרים", קבוצתית או פרטנית.

לנוכח הממצאים של המחקר הנוכחי, נוכל לסכם

מקורות

אדד מ', וינגסקי א' וחימי, ח' (2008). היש, האין, הריק הקיומי וההתנהגות. בתוך ד' יגיל, א' כרמי, מ' זכי ועי לבני (עורכים), *סוגיות בפסיכולוגיה, משפט ואתיקה בישראל - אבחון טיפול ושיפוט* (עמ' 335-357). חיפה: אוניברסיטת חיפה.

אדד מ', וינגסקי א' וחימי, ח' (2014). האיון כפתח חטאת הבץ: הסכנות המוטנציאליות שבריק הקיומי. *צוהר לכית הסוהר*, 16, 148-162.

אמיר, מ', דיאמנט, א' וקרנות, פ' (2012). *תעסוקה לאסירים משוחררים - מחקר מערך-2011*. ראשון לציון: המכללה למנהל והרשות לשיקול האסיר.

אנטובסקי, א' (1988). המודל הסלוטוני כתיאוריה מכוונת בקידום בריאות. *מגמות, ל"ט, 2-1*, 170-181.

בן זאב, א' (2001). *כסוד הרגשות*. לוד: זמורה ביתן.

בן צבי, קי וולק, ד' (2011). חוזרים למאסה רצידיביזם של אסירים כליליים משוחררי 2004 בישראל. *צוהר לכית הסוהר*, 14, 10-28.

בנד-וינטרשטיין, ט' (2008). *כמו יונה פצועה: סיפורי חיים של נשים מוכות זקנות*. ירושלים: אשל.

גרוכמן, ג' (2006). *אנטומיה של תקווה*. אור יהודה: כנרת וייסבורד, ד', חסיסי, ב', שהם, א', אביב, ג', אלישע, א' וחביב, נ' (2014). *הערכת התכנית שיקום קבוצתי - מחקר הערכת תכניות תקון בשבי"ס*. האוניברסיטה העברית בירושלים והמכללה האקדמית אשקלון.

יאלום, א. (2002). *מתנת התרפיה*. כנרת.

יאלום, א' (2011). *פסיכותרפיה אקזיסטנציאליסטית*. ירושלים: מאגנס.

כהן, א' (2007). *מרכא פילוסופי-תרפיה פילוסופית הלכה למעשה*. חיפה: אמציה.

מזרחי, שי וטל, א' (2010). *תוכניות לשיקום אסירים - רקע וסקירה משווה*. ירושלים: הכנסת, מרכז המחקר והמידע.

פרום, א' (1968). *מהפכת התקווה*. רמת גן: מסדה.

פרנקל, ו' (1981). *האדם מחפש משמעות*. תל אביב: דביר.

שוהם, שי ג' ואדד, מ' (2004). *ריק ללא שובע - טיפול אקזיסטנציאליסטי בהתמכרות לסמים*. תל אביב: משכל.

שוהם, שי ג', אדד, מ', רהב, ג' (2004). *קרימינולוגיה*. תל אביב: שוקן.

וכך לסייע לאסירים המשוחררים לצלוח את החזרה לקהילה. ללא מסגרת טיפולית כזו, עלולה להתהוות בהמשך גרסיה, ובעקבותיה עלול האדם לסטות מדרך הישר.

המשתתפים ציינו כי שמחו להשתתף במחקר והרגישו שהם "תורמים" וחיוניים. חלקם ביקשו להיפגש בהמשך שוב. כלומר התפקיד שהם מילאו במחקר וההשתתפות בפעילות תורמת, תרמו להרגשתם החיובית וליצירת משמעות.

מחקרנו זה כלל, כמקובל במחקר איכותני, מספר מראיינים מוגבל, שהיו בעת הראיון משוחררים פרק זמן קצר - חודשים ספורים ועד שנה. אנו מקווים להרחיב את המחקר ולבחון את הסוגיות הנדונות בו בקרב אסירים אלו ובקרב אסירים המשוחררים פרקי זמן ממושכים יותר.

כותרתו של מאמר זה היא משפט מהסרט "חומות של תקווה", ומשמעותו היא כי הפחד מלקוות ולייחל לעתיד חיובי, עלול להביא את האדם לידי ייאוש. הייאוש יוצר איון ולא מאפשר לצאת מהמעגל המוכר של סטייה ועבריינות. משתתפי המחקר תיארו זאת כ"הרגל" ו"נורמה" הנעשים עם הזמן דרך חיים. התקווה לעומת זה מאפשרת להשתחרר מהכלא ומהדרך השלילית גם מבחינה רוחנית ומבחינה נפשית, ולא רק מהבחינה הפיזית. ההתעצמות באמצעות ממד הרוח, מאפשרת לאדם לבחור בשינוי ולבנות את עצמיותו ואת "היש הקיומי" שבו בכיוון חיובי ובעל משמעות.

- Choe, K. (2014). Development and preliminary testing of Schizophrenia Hope Scale a brief scale to measure hope people with schizophrenia. *International Journal of Nursing Studies*, 51, 927-933.
- Cullen, F. T. (2012). Taking rehabilitation seriously. Creativity, science, and the challenge of offender change. *Punishment & Society*, 14(1), 94-114.
- Cullen, F. T & Gendreau, P. (2000) Assessing correctional rehabilitation: Policy, practice, and prospects. In J. Horney (Ed.), *Policies, processes, and decisions of the criminal justice system: Criminal justice*, Vol. 3(109-175). Washington, DC: US Department of Justice, National Institute of Justice.
- Erickson, R. C., Post, R. D., & Paige, A. B. (1975). Hope as a psychiatric variable. *Journal of Clinical Psychology*, 34, 324-330.
- Frankl, V. (1967). *Psychotherapy and existentialism. Selected paper on Logotherapy*. New York: A Touchstone book published by Simon & Schuster.
- Frankl, V. (1969). *The will to meaning: Foundations and application of Logotherapy*. New York: The World Publishing Company.
- Frankl, V. (1978). *The unheard cry for meaning: Psychotherapy and humanism*. New York: Bantam.
- Frankl, V. (1984). *Man's search for meaning*. New York: Washington Square Press.
- French, T. M. (1952). *The integration of behavior: Vol 1. Basic postulates*. Chicago: University of Chicago Press.
- Good, M. D., Good, B. J., Schaffer, C., & Lind, S. E. (1990). American oncology and the discourse on hope. *Cultural, Medicine & Psychiatry*, 14, 59-79.
- Halleck, S. L., & Witte, A. D. (1977). Is rehabilitation dead? *Crime & Delinquency*, October, 372-382.
- Hanna, F. J. (1991). Suicide and hope: The common ground. *Journal of Mental Health Counseling*, 13, 459-472.
- Inciardi, J. A., Martin, S. S., & Butzin, C. A. (2004). Five-year outcomes of therapeutic community treatment of drug-involved offenders after release from prison. *Crime & Delinquency*, 50(1), 88-107.
- שוהם, שי ג', שביט, ג', קאבאליון, ג' ועינת, ת' (2009). עבירות ועונשים: מבוא לטכנולוגיה. קרית ביאליק: אח. שקדי, א. (2011). המשמעות מאחורי המילים. מתודולוגיות במחקר איכותני - הלכה למעשה. תל אביב: רמות.
- תימור, א' (2011). לשקם את השיקום. הפיכת בתי הסוהר בישראל למוסדות משקמים סגורים. צהר לבית הסוהר, 14, 72-85.
- Addad, M. (1987a). Psychogenic neuroticism and noogenic self-strengthening. *International Forum for Logotherapy*, 10, 52-59.
- Addad, M. (1987b). Neuroticism, extraversion and meaning of life: A comparative study of criminals and non-criminals. *Personality & Individual Differences*, 8(6), 879-883.
- Amanzio, M., & Benedetti, F. (1999). Neuropharmacological dissection of placebo analgesia: Expectation-activated opioid systems versus conditioning- activated specific subsystems. *The Journal of Neuroscience*, 19(1), 484-494.
- Amanzio, M., Pollo, A., Magg, G., & Benedetti, F. (2001). Response variability to analgesics: A role for non-specific activation of endogenous opioids. *Pain*, 90(3), 205-215.
- Bales, W. D., & Mears, D. P. (2008). Inmate social ties and the transition to society - Does visitation reduce recidivism? *Journal of Research in Crime & Delinquency*, 45, 287-321.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
- Beck, A. R. (2001). *Recidivism: A fruit salad concept in the criminal justice world*. Kansas City, MO: Justice Concepts, Inc.
- Bucklen, K. B., & Zajac, G. (2009). But some of them don't come back (to prison!). *The Prison Journal*, 89, 239-264.
- Chadwick, A. E. (2014). Toward a theory of persuasive hope: Effects of cognitive appraisals, hope appeals, and hope in the context of climate change. *Health Communication*, 30, 598-611.
- Chetan, A. J. (2009). *An empirical validation of Victor Frankl's logotherapeutic model*. Kansas City: Dissertation, University of Missouri.

- Scherer, K. R. (2001). The nature and study of appraisal: A review of the issues. In K. R. Scherer, A. Schorr, & T. Johnstone (Eds.), *Appraisal processes in emotion: Theory, method, research* (pp. 369-391). Oxford: Oxford University Press.
- Slifer, S. (April 23, 2014). Once a criminal, always a criminal? *CBS News*.
- Snyder, C. R. (1994). *The psychology of hope: You can get there from here*. New York: Free Press.
- Snyder, C. R. (2000). *Handbook of hope: Theory, measures, and applications*. San Diego: Academic Press.
- Snyder, C. R., Haris, C., Anderson, J., Holleran, S., Irving, L., Sigmon, S. ... Harney, P. (1991). The will and the ways: Development and validation of an individual difference measure of hope. *Journal of Personality & Social Psychology*, 60, 570-585.
- Snyder, C. R., Lehman, K. A., Kluck, B., & Monsson, Y. (2006). Hope for rehabilitation and vice versa. *Rehabilitation Psychology*, 51(2), 89-112.
- Snyder, C. R., Shorey, H. S., Cheavens, J., Pulvers, K. M., Adams, V. H., & Wiklund, C. (2002). Hope and academic success in college. *Journal of Educational Psychology*, 94(4), 820-826.
- Stevens, A. (2013). Prisoners' motivations for therapeutic community treatment: In search of a 'different' approach to offender rehabilitation. *Probation Journal*, 60(2), 152-167.
- Sutherland, E. H., & Cressey, D. R. (1970). *Criminology*. Philadelphia: Lippincott.
- Thompson, C., Locander, W., & Pollio, H. (1989). Putting consumer experience back into consumer research: The philosophy and method of existential-phenomenology. *Journal of Consumer Research*, 6, 133-146.
- Timor, U. (1998). Constructing a rehabilitative reality in an anti-rehabilitative setting: Rehabilitation of prisoners in special religious wards in Israel prisons. *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology*, 42(4), 340-359.
- Landenberger, N., & Lipsey, M. (2005). The positive effects of cognitive behavioral programs for offenders: A meta analysis of factors associated with effective treatment. *Journal of Experimental Criminology*, 1, 451-476.
- Laub, J. H., & Sampson, R. J. (2001). Understanding desistance from crime. *Crime & Justice*, 28, 1-69.
- Lazarus, R. S. (2001). Relational meaning and discrete emotions. In K. R. Scherer, A. Schorr, & T. Johnstone (Eds.), *Appraisal processes in emotion: Theory, method, research* (pp. 37-67). Oxford: Oxford University Press.
- May, G. G. (1991). *The awakened hear: Living beyond addiction*. San Francisco: Harper Collins.
- Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington, DC: American Psychology Association.
- McGuire, J. (1995). *What work: Reducing reoffending guidelines from research and practice*. Chichester: John Wiley & Sons.
- McGuire, J., Mason, T., & O'Kane, A. (2000) Effective interventions, service and policy implications. In J. McGuire, T. Mason, & A. O'Kane (Eds.), *Behaviour, crime and legal processes: A guide for forensic practitioners*. Chichester: John Wiley & Sons
- Menninger, K. (1959). The academic lecture: Hope. *The American Journal of Psychiatry*, 116, 481-491.
- Merriam G. & C. Company (1971). *Webster's third new international dictionary*. Chicago: Encyclopedia Britannica. Inc.
- Noh, C., Choe, K., & Yang, B. (2008). Hope from the perspective of people with schizophrenia. *Archives of Psychiatric Nursing*, 22, 69-77.
- Ochs, E., & Capps, L. (1996). *Narrating the self*. *Annual Review of Anthropology*, 25, 19-43.
- Ross, E. H., & Hoaken, P. N. S. (2010). Correctional remediation meets neuropsychological rehabilitation - How brain injury and schizophrenia research can improve offender programming. *Criminal Justice & Behavior*, 37(6), 656-677.
- Ruddell, R., Broom, I., & Young, M. (2010). Creating hope for life-sentenced offenders. *Journal of Offender Rehabilitation*, 49, 324-341.

Tutton, E., Seers, K., & Langstaff, D. (2012). Hope in orthopaedic trauma: A qualitative study. *International Journal of Nursing Studies, 49*, 872-879.

Van Gestel-Timmermans, H., Van den Bogaard, J., Brouwers, E., Herth, K., & Van Nieuwenhuizen, C. (2010). Hope as determinant of mental health recovery: A psychometric evaluation of the Heart Hope Index Dutch version. *Scandinavian Journal of Caring Sciences, 24*, 67-74.

Ward, T., Mann, R. E., & Gannon, T. A. (2007). The good lives model of offender rehabilitation: Clinical implications. *Aggression & Violent Behavior, 12*(1), 87-107.

Ward, T., & Marshall, B. (2007). Narrative identity and offender rehabilitation. *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology, 51*(3), 279-297.

Ward, T., & Stewart, C. A. (2003). Criminogenic needs and human needs: A theoretical model. *Psychology Crime & Law, 9*(2), 125-143.

Williams, V. L., & Fish, M. (1971). Rehabilitation and economic self-interest. *Crime & Delinquency, October*, 406-413.

Wormith, J. S., Althouse, R., Simpson, M., Reitzel, L. R., Fagan, T. J., & Morgan, R. D. (2007). The rehabilitation and reintegration of offenders - The current landscape and some future directions for correctional psychology. *Criminal Justice & Behavior, 34*(7), 879-892.

רצידיביזם בישראל

מאפייני אסירים ומאסר והתמחות עבריינית

דרור ולק¹ ואליאב ברמן²

רצידיביזם הוא מדד מרכזי במערכות אכיפת החוק ובמחקר הקרימינולוגי, שכן הוא מאפשר לקובעי המדיניות לאמוד את התפתחותו של מערך הכליאה ולהעריך את האפקטיביות של תכניות השיקום. בקרב האסירים ששוחררו ב-2008 (6,724 אסירים), 41.3% חזרו למאסר בתוך חמש שנים. אחוז הרצידיביזם בקרב גברים גבוה מבקרב נשים, בקרב לא נשואים מבקרב נשואים, ובקרב צעירים מבקרב מבוגרים. אחוז הרצידיביזם בקרב אסירים שהשתחררו ממאסר מלא גבוה מבקרב אסירים שהשתחררו בשחרור מוקדם. אחוז הרצידיביזם הגבוה ביותר נמצא בקרב אסירים שנשפטו לתקופה שבין שנה לשלוש שנים. אחוזי הרצידיביזם הגבוהים ביותר נמצאו בקרב אסירים עם עבירות רכוש וסמים, והאחוזים הנמוכים ביותר - בקרב אסירים עם עבירות מרמה, כלפי חיי אדם ומין. הרצידיביזם המתמחה נמדד באמצעות השוואת הסיכון למאסר חוזר בגין עבירה מקטגוריה מוגדרת, והוא נמצא גבוה במיוחד בעבירות מין, רישוי ותעבורה ומרמה. ניתוח רב-משתני מלמד שהסיכוי של אסיר המשתחרר ממאסר שני ומעלה לחזור לכלא גבוה פי שניים וחצי מסיכוי של אסיר המשתחרר ממאסר ראשון. השפעה גדולה נמצאה גם להיותו של האסיר גבר, עבריין רכוש וצעיר מגיל 30 ששוחרר בתום נשיאת מאסר מלאה של תקופת המאסר. אחוז הרצידיביזם נותר יציב למדי בקרב אסירים שהשתחררו בשנים 2004-2008. על אף חשיבותו של מדד הרצידיביזם, יש לו מגבלות הנובעות מפרק הזמן הארוך יחסית של המדידה, חמש שנים, ומהיותו מדד לכישלון ולא להצלחה. כדי למדוד את השתלבותו של האסיר המשוחרר בקהילה, מומלץ לבחון מדדי תוצאה נוספים כגון יציבות משפחתית ותעסוקה.

¹ גני'מ דרור ולק, ראש מחלקת מחקר ואסטרטגיה במנהל תכנון, שירות בתי הסוהר. בעל תואר שלישי בפסיכולוגיה.
² ר"כ אליאב ברמן, קצין מחקר במחלקת מחקר ואסטרטגיה במנהל תכנון, שירות בתי הסוהר. בעל תואר שני בפסיכולוגיה.

מבוא

גם למוצא האתני השפעה על רצידיביזם. באוסטרליה נמצא שההסתברות למאסר חוזר של אבורגינים (קבוצת מיעוט ילידית) הייתה 0.76 לעומת הסתברות של 0.44 בקרב אוסטרלים שאינם אבורגינים (Broadhurst & Loh, 1995). בבתי סוהר מדינתיים (state prisons) כ-15 ממדינות ארצות הברית, נמצא שאחוז המאסרים והמעצרים החוזרים בקרב שחורים היה גבוה מבקרב אסירים לבנים והיחסים. בתוך שלוש שנים משחרורם חזרו למאסר (re-incarceration) 35.3% מההיחסנים, 35.8% מהלבנים ו-46.7% מהשחורים (Bureau of Justice Statistics, 2014b). ממצאים דומים התקבלו גם במחקרים אחרים (Gendreau et al., 1996; McGovern, 2009; Demuth, & Jacoby, 2009). עם זה לא נמצא בישראל הבדל בשיעור הרצידיביזם של אסירים משוחררים יהודים ושאינם יהודים (בן צבי וולק, 2011). מצב משפחתי נמצא במתאם גבוה עם רצידיביזם. במחקר על אסירים ישראלים (בן צבי וולק, 2011) נמצא שאסירים משוחררים נשואים היו בעלי סיכוי נמוך בהרבה לחזור לכלא (36.1%) מאשר אסירים שאינם נשואים (50.5%). במחקר אורך הראו סמפסון ועמיתיו (Sampson, Laub, & Wimer, 2006) כי הנישואין הפחיתו את הסיכוי לעבריינות ב-35% בממוצע. גם למשתנים הנוגעים לאופי המאסר יש השפעה על שיעור הרצידיביזם. למשל, מספר המאסרים וההרשעות הקודמים של האסיר המשוחרר הוכר כגורם חשוב בניבוי רצידיביזם (Payne, 2007; Schmidt & Witte, 1989). במחקרם של בן צבי וולק (2011) נמצא כי שיעור הרצידיביזם בקרב אסירים משוחררים שהיו להם ארבעה מאסרים קודמים או יותר עמד על 63.7%, לעומת 30.0% בקרב אסירים משוחררים ממאסר ראשון. מהמחקר של אולמר (Ulmer, 2001) עלה שמספר ההרשעות הקודמות הוא המשתנה המנבא החזק ביותר למעצר חוזר, וכי כל הרשעה קודמת מגדילה את הסיכוי לכך ב-32%. לסוג העבירה קשר לרצידיביזם. במחקר על 30 ממדינות ארצות הברית נמצא אחוז רצידיביזם גבוה בקרב עברייני רכוש וסמים, ואחוז נמוך יחסית בקרב עברייני אלימות ועבריינים שביצעו עבירות כלפי חיי

רצידיביזם הוא חזרה לפעילות עבריינית לאחר נשיאה בעונש. מדידתו נעשתה כלי מרכזי בכנינת יעילותן של מערכות אכיפת החוק והערכתן של תכניות שיקום (Maxfield & Babbie, 2008), ומחקרים שמשמשים בו ניצבים בלבית המחקר הקרימינולוגי.

במחקרים רבים נמצאו אחוזי רצידיביזם גבוהים יותר בקרב גברים מאשר בקרב נשים (Freeman & Sandler, 2008; Gendreau, Little, & Goggin, 1996; Langan & Levin, 2002; Pelissier, Camp, Gaes, Saylor, & Rhodes, 2003). במחקרם של בן צבי וולק (2011), שבחנו רצידיביזם בקרב אסירים ישראלים משוחררי 2004, נמצא כי אחוז החוזרים למאסר בקרב גברים עמד על 43.5% לעומת 34.8% בקרב נשים. מהמחקר של אולמר (Ulmer, 2001) עולה שהסיכוי שנשים ייעצרו שוב לאחר שחרורן הוא כמחצית מזה של גברים. בניחוח נתוני רצידיביזם של משוחררי 2005 כ-30 ממדינות ארצות הברית, עמד שיעור המעצרים החוזרים בתום חמש שנים על 77.6% לגברים ו-68.1% לנשים (Bureau of Justice Statistics, 2014a). לעומת זאת, במחקר שנדגמו בו גברים ונשים שעברו עבירות לא אלימות ונערכה ביניהם התאמה במשתנים מנבאי עבריינות, כגון היסטוריית מעצרים וניל, לא נמצאו הבדלים מובהקים בשיעורי הרצידיביזם (McCoy & Miller, 2013). גם במחקר אוסטרלי לא נמצאו הבדלים באחוז הרצידיביזם של גברים ונשים (Payne, 2007).

ספרות המחקר מלמדת שגם גיל הוא משתנה המשפיע על רצידיביזם (Gendreau et al., 1996; Langan & Levin, 2002). ככל שהגיל במאסר הראשון נמוך יותר, אחוז הרצידיביזם גבוה יותר. כך, בקרב אסירים ישראלים משוחררים שטרם מלאו להם 18 עמד שיעור הרצידיביזם על 70.5%, ואילו בקרב בני 65 ויותר עמד שיעורו על 21.6% (בן צבי וולק, 2011). כ-30 ממדינות ארצות הברית עמד שיעור המעצרים החוזרים בתום חמש שנים על 84.1% בקרב עבריינים שעדיין לא מלאו להם 25 לעומת 69.2% בקרב עבריינים בני 40 ויותר (Bureau of Justice Statistics, 2014a). ממצאים דומים עלו במחקרים שנעשו בקרב עבריינים אוסטרליים (Payne, 2007).

משפט (בסה"כ פחות מ-10% מהאסירים). בסך הכול כלל קובץ העבודה 75,341 אסירים, ומהם השתחררו בתקופה זו 66,862 אסירים. בשנת 2008 השתחררו 6,724 אסירים והממצאים שיוצגו נוגעים לאסירים אלו. בהמשך המאמר יוצגו נתונים משווים הנוגעים לאסירים ששוחררו בשנים 2004-2007. ממצאים משנים קודמות לא יוצגו, שכן לפני שנת 2004 לא הייתה מערכת המידע של שב"ס יציבה דיה ואיכות הנתונים אינה מניחה את הדעת.

לצורך המדידה נעשה שימוש במדד מאסרים חוזרים (ולא מעצרים), בדומה למחקרם של בן צבי וולק (2004) ולמחקרים במדינות רבות אחרות שהשתמשו בו (Fazel & Wolf, 2015). היתרונות של מדד זה הם הן הסימטריה שבין נקודת המוצא של המדידה (השחרור ממאסר) לנקודת המדידה החוזרת (החזרה למאסר), והן הביטחון בשימוש במונח רצידיביזם כמבטא חזרה לפשיעה לאחר שזו אושרה בפסק דין חלוט. פרק הזמן שנבחר למעקב הוא חמש שנים, והוא מאזן בין הצורך לזהות את רובם המכריע של העבריינים החוזרים לפשיעה לבין הרלוונטיות של המחקר למעצבי מדיניות. בנוסף, זהו פרק הזמן שנעשה בו שימוש במחקרים רבים ובמדינות כגון צרפת וניו-זילנד (Fazel & Wolf, 2015). רק לאחרונה עברה לשכת הסטטיסטיקה של מערכות האכיפה של ארצות הברית משימוש במדידה של שלוש שנים למדידה של חמש שנים, בנימוק שחלון הזמן הגדול יותר מקנה לקובעי המדיניות ולמוציאים אותה לפועל מידע נוסף וחשוב על האסירים המשוחררים (Bureau of Justice Statistics, 2014a). כיוון שכך השתמשנו במחקר הנוכחי בהגדרת הרצידיביזם הזו: אחוז רצידיביזם - מספר האסירים המשוחררים (במעמד של שפוטים) החוזרים למאסר כמעמד של שפוטים בתוך חמש שנים מהשחרור - מקרב סך האסירים המשוחררים (במעמד של שפוטים). לצורך החישוב נכללו גם אסירים משוחררים שחזרו למאסר שהומר בעבודות שירות. לא נכללו אסירים שהשתחררו מעבודות שירות וחזרו למאסר רגיל או למאסר שהומר בעבודות שירות.

אדם (Bureau of Justice Statistics, 2014a). במחקרם של בן צבי וולק (2004) נמצא דמוס דומה: רצידיביזם גבוה בקרב עברייני רכוש (57.4%) ועברייני סמים (50.0%) ורצידיביזם נמוך (פחות מ-20%) בקרב עברייני מין ועבריינים שביצעו עבירות כלפי חיי אדם. גם באוסטרליה נמצאו עבירות הרכוש קשורות לשיעורי רצידיביזם גבוהים יחסית (Payne, 2007). האם עבריינים נוטים להתמקד ולהתמחות בסוג עבירה מסוים (היפותזת ההתמחות) או שמא הם נוטים לבצע עבירות על פי זמינותן (היפותזת ההכללה)? להבחנה זו חשיבות רבה בהכנה של דפוסי עבריינות, ומכאן פיתוח דרכים להתמודד עמם. חשוב להבין אם עבריינות נובעת מגורם יחיד של אנטי-סוציאליות המביא לידי פעילות בתחומים מגוונים של עבירות (Gottfredson & Hirschi, 1990), או שמא היא נובעת מכמה מנגנונים המביאים לידי פעילות בתחום עבירות מסוים (לדוגמה, Blumstein, Cohen, & Farrington, 1988). סטנדר ועמיתיו (Stander, Farrington, Hill, & Altman, 1989) הראו שבד בבד עם מעברים בין סוגי עבירות יש התמחות בולטת במיוחד בעבירות מין ומרמה. במאמר זה יוצגו נתוני הרצידיביזם של אסירים ששוחררו ב-2008. הנתונים הם לחמש שנות המעקב מהשחרור, דהיינו עד סוף 2013. במאמר יוצגו אחוזי הרצידיביזם לפי משתנים משלושה סוגים: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של האסירים, מאפייני המאסר ומאפייני העבירה. כמו כן תוצג מגמת הרצידיביזם בשנים 2004-2008.

שיטה בסיס הנתונים

ממאגר הנתונים המרכזי של שב"ס - מערכת "צוהר" - נשלפו נתונים על כל האסירים השפוטים תושבי ישראל ששהו במתקני שב"ס בשנים 2004-2013. בקובץ הושארו רק אסירים שהשתחררו מהכלא מהסיבות האלה: (1) שחרור בתום מאסר מלא; (2) שחרור מנהלי; (3) כל סוגי השחרור המוקדם; (4) אסירים שלא צוינה סיבת שחרורם. בקובץ לא נכללו אסירים ששוחררו בכין סיבות אחרות, כגון מוות, מחלה וצו בית

בקרב יהודים ומוסלמים דומה למדי. קבוצות הדת האחרות קטנות מאוד.

ככל שמספר המאסרים הקודמים גבוה יותר, כך עולה אחוז הרצידיביזם. אחוז הרצידיביזם גבוה יותר בקרב אסירים ששוחררו בתום נשיאת מאסרם במלואו מאשר בקרב אסירים ששוחררו בשחרור מוקדם. פער זה מתקבל על הדעת, שכן ועדת השחרורים, בכואה להחליט על שחרור מוקדם, מתחשבת בתהליכי השיקום והטיפול שעבר האסיר בעת שהותו בכלא ובסיכוי שלו להשתלב בקהילה. אחוז הרצידיביזם הגבוה ביותר נמצא אצל אסירים שנאסרו לתקופות שבין שישה חודשים לשלוש שנים. במאסרים קצרים יותר ובמאסרים ארוכים יותר אחוז הרצידיביזם נמוך יותר.

רצידיביזם לפי עבירות

רצידיביזם לפי קטגוריית עבירה

בלוח 2 מוצג אחוז הרצידיביזם לפי קטגוריות העבירה שבנין האסיר נושא את מאסרו³. העבירות סווגו לקטגוריות לפי המיון המקובל בשב"ס ובמשטרת ישראל. לכל עבריין נקבעה קטגוריית עבירה אחת, ובמקרים של מאסר בגין יותר מעבירה אחת (44.5%

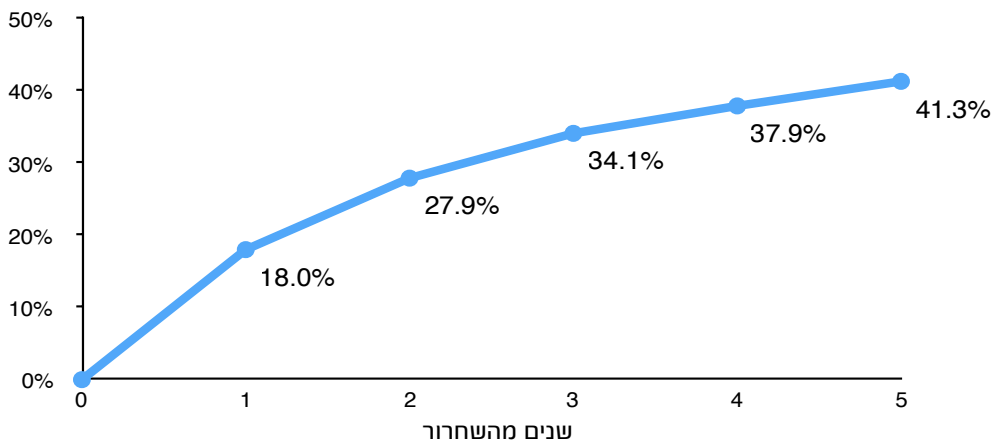
ממצאים

בתרשים 1 מודגם אחוז הרצידיביזם בקרב האסירים משוחררי 2008 במהלך חמש שנים משחרורם. אחוז הרצידיביזם בתוך חמש שנים מהשחרור - 41.3%. כפי שאפשר לראות בתרשים 1, קצב החזרה בשנה הראשונה הוא הגבוה ביותר (43.6% מכלל אחוז הרצידיביזם), ואחר כך הולך ופוחת: 24.0%, 15.0%, 9.2% ו-8.2% מכלל אחוז הרצידיביזם בשנים השנייה, השלישית, הרביעית והחמישית מהשחרור, בהתאמה.

רצידיביזם לפי משתנים סוציו-דמוגרפיים

בלוח 1 מוצג אחוז הרצידיביזם לפי משתנים סוציו-דמוגרפיים ומאפייני מאסר של האסירים המשוחררים. אחוז הרצידיביזם בקרב גברים כמעט כפול מאשר בקרב נשים. בולט לעין אחוז הרצידיביזם הגבוה מאוד בקרב צעירים עד גיל 18. ככלל, ככל שהאסירים צעירים יותר, אחוז הרצידיביזם גבוה יותר, וככל שהם מבוגרים יותר, אחוז הרצידיביזם פוחת. אחוז הרצידיביזם בקרב אסירים נשואים נמוך מבקרב אסירים רווקים, גרושים או אלמנים. אחוז הרצידיביזם

תרשים 1: אחוז הרצידיביזם בקרב אסירים שהשתחררו ב-2008 (N=6,724)

³ סיווג העבירות בחוק העונשין לפי קטגוריות עבירה, ראו בנספח במאמרם של בן צבי וולק (2011).

לוח 1: רצידיביזם לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ומאפייני מאסר בקרב משוחררי 2008 (N=6,724)*

מאפיין	קטגוריות	מס' %	אחוז רצידיביזם
כלל המדגם	מספר האסירים	6,724	41.3
	גברים	6,575	41.7
מגדר	נשים	149	2.2
	עד 18	148	75.0
גיל	18-29	2,635	47.1
	30-39	1,834	39.4
	40-49	1,352	37.6
	50-59	606	28.9
	60+	149	11.4
	נשוי	2,193	34.2
מצב משפחתי	רווק	3,016	49.7
	גרוש	1,056	44.7
	אלמן	37	48.6
	יהודי	4,045	40.6
דת	מוסלמי	2,365	42.3
	נוצרי	196	49.5
	דרוזי	72	37.5
	ללא שיוך דתי	31	22.9
	שחרור בתום מאסר מלא	4,567	47.1
אופן השחרור	שחרור מוקדם	2,157	29.0
	עד שישה חודשים	2,310	36.3
	יותר משישה חודשים עד שנה	1,857	43.3
	יותר משנה עד 3 שנים	2,073	47.5
	יותר מ-3 שנים עד 5 שנים	301	34.2
	יותר מ-5 שנים	183	25.1
מספר מאסרים קודמים	1	2,368	23.4
	2	1,545	38.8
	3	902	48.9
	4 או יותר	1,909	62.0

* במאפיינים מצב משפחתי ודת חסרים נתונים למקצת האסירים.

לוח 2: רצידיביזם של משוחררי 2008 לפי קטגוריית עבירה *(N=6,724)

קטגוריית עבירה	מספר האסירים	אחוז האסירים	אחוז רצידיביזם
אלימות	1,750	26.0	37.5
רכוש	1,387	20.6	58.0
סמים	1,295	19.3	47.1
סדר ציבורי	454	6.8	41.9
רישוי ותעבורה	451	6.7	39.2
מין	299	4.4	19.4
שוד	258	3.8	39.5
מרמה	173	2.6	17.9
ביטחון המדינה	135	2.0	31.9
כלפי חיי אדם	127	1.9	18.9
עבירות אזרחיות	120	1.8	29.2
ביטול שחרור על-תנאי	106	1.6	54.7
שאר העבירות	169	2.5	29.0
סה"כ	6,724	100.0	41.3

^o בעבור 44.5% מהאסירים שהורשעו בגין יותר מעבירה אחת, נקבעה קטגוריית העבירה לפי העבירה שעונש המאסר הנקוב בחוק בנינה הוא הגבוה יותר.

עבירות אלימות. הקטגוריה "עבירות אזרחיות" (כגון אי תשלום קנס וכפיית תשלום מזונות) אינה מוצגת בשל היעדר היבט כלילי, והקטגוריות "ביטול שחרור על-תנאי" ו"שאר העבירות" אינן מוצגות מאחר שהן מייצגות כליל עבירות ששכיחותן נמוכה ביותר. קטגוריות העבירות בעלות האחוז הגבוה ביותר של אסירים שחזרו לכלא בשל עבירה מאותה קטגוריה הן רכוש, סמים ואלימות - עבירות שנמצאו בשכיחות גבוהה אצל האסירים (ראו לוח 2). נראה שדרך הצגתה של סוגיית ההתמחות בעבירה באמצעות התפלגויות כשוטות עשויה להטעות, שכן היא מושפעת מאוד מהשכיחות הבסיסית של קטגוריית העבירה. כדי לשפר את ההבנה במנגנונים הקרימינוגניים שבבסיס הרצידיביזם המתמחה, יש לנטרל שכיחות בסיסית זו. בלוח 4 מוצג הסיכון היחסי של אסיר משוחרר לחזור למאסר בגין עבירה באותה קטגוריה.

האסירים) נקבעה קטגוריית העבירה לפי העבירה שעונש המאסר הנקוב בחוק בנינה הוא הגבוה יותר. גישה זו מקובלת בספרות (למשל Stander et al., 1989). אחוזי הרצידיביזם גבוהים יחסית בקרב אסירים עם קטגוריות של רכוש וסמים ונמוכים יחסית בקרב אסירים עם קטגוריות של עבירות מרמה⁴, עבירות כלפי חיי אדם ועבירות מין.

התמחות עבריינית

בלוח 3 מוצגת מטריצה של אחוז החוזרים למאסר בגין עבירה מקטגוריה לפי קטגוריית העבירה במאסר המוצא. בעמודה הימנית מופיעה קטגוריית העבירה של מאסר המוצא ובשורה העליונה מופיעה קטגוריית העבירה של המאסר החוזר. לדוגמה, מקרב האסירים ששוחררו ב-2008 והורשעו בגין עבירת אלימות (1,750 אסירים), 16.6% חזרו למאסר בתוך חמש שנים בגין

⁴ בשל הדמיון במהות העבירה ומיעוט העבריינים, צירפנו לקטגוריית עבירות המרמה את קטגוריית העבירות הכלכליות.

לוח 3: אחוז האסירים המשוחררים החוזרים למאסר בגין עבירה מקטגוריה, לפי קטגוריית העבירה במאסר המוצא (N=6,724)

כלפי חיי אדם	ביטחון המדינה	מרמה	שוד	מין	רישוי ותעבורה	סדר ציבורי	סמים	רכוש	אלימות	קטגוריית העבירה במאסר החוזר	קטגוריית העבירה המוצא
										אלימות	אלימות
0.3%	0.9%	0.1%	1.1%	0.7%	1.3%	2.7%	4.5%	7.0%	16.6%	אלימות	אלימות
0.4%	1.1%	0.4%	2.2%	0.4%	1.4%	4.0%	7.6%	29.1%	8.3%	רכוש	רכוש
0.3%	1.0%	0.0%	1.0%	0.4%	1.6%	2.4%	21.5%	8.9%	6.9%	סמים	סמים
0.2%	1.1%	0.9%	1.3%	0.0%	2.6%	5.9%	6.2%	10.8%	11.2%	סדר ציבורי	סדר ציבורי
0.4%	1.8%	0.4%	0.7%	0.0%	15.7%	2.2%	4.7%	6.0%	5.5%	רישוי ותעבורה	רישוי ותעבורה
0.3%	0.3%	0.0%	1.0%	4.0%	1.3%	2.0%	1.0%	4.7%	4.0%	מין	מין
0.0%	0.8%	0.0%	3.9%	0.0%	2.7%	0.8%	5.4%	14.3%	6.2%	שוד	שוד
1.7%	0.0%	2.3%	0.6%	1.2%	2.3%	0.0%	0.0%	3.5%	3.5%	מרמה	מרמה
0.7%	3.7%	0.0%	0.7%	0.0%	1.5%	2.2%	5.9%	5.9%	6.7%	ביטחון המדינה	ביטחון המדינה
0.0%	1.6%	0.0%	2.4%	0.0%	2.4%	1.6%	1.6%	3.9%	2.4%	כלפי חיי אדם	כלפי חיי אדם

לוח 4: סיכוי למאסר חוזר בגין עבירה בקטגוריה מוגדרת: השוואה בין אסירים עם עבירה באותה קטגוריה במאסר המוצא לבין אסירים ללא עבירה באותה קטגוריה במאסר המוצא (N=6,724)

סיכון יחסי ^o	בקרב אסירים ללא קטגוריית העבירה במאסר המוצא	בקרב אסירים עם קטגוריית העבירה במאסר המוצא	קטגוריית העבירה במאסר החוזר
2.3	7.1%	16.6%	אלימות
3.7	7.9%	29.1%	רכוש
4.2	5.1%	21.5%	סמים
2.3	2.6%	5.9%	סדר ציבורי
9.2	1.7%	15.7%	רישוי ותעבורה
10.0	0.4%	4.0%	מין
3.0	1.3%	3.9%	שוד
7.7	0.3%	2.3%	מרמה
3.7	1.0%	3.7%	ביטחון המדינה
0.0	0.4%	0.0%	כלפי חיי אדם

^o הסיכון היחסי חושב כך: (אחוז האסירים עם קטגוריית העבירה במאסר החוזר מתוך האסירים עם אותה קטגוריית עבירה במאסר המוצא) / (אחוז האסירים עם קטגוריית העבירה במאסר החוזר מתוך האסירים ללא אותה קטגוריית עבירה במאסר המוצא).

המוצא. היחס בין שני ערכים אלו, 2.3, מייצג את הסיכון היחסי למאסר חוזר בגין עבירת אלימות. את חשיבותו של מדד הסיכון היחסי אפשר להדגים באמצעות עבירות המין: הרצידיביזם בקרב עברייני המין הוא מהנמוכים בקטגוריות העבירות (19.4%), ואילו הסיכון היחסי הוא הגבוה ביותר בקטגוריות העבירה (10.0). כלומר אף שהסיכון של עבריון מין לחזור למאסר הוא נמוך, הסיכון של עבריון מין שחזר למאסר לחזור בגין עבירת מין גדול מאוד לעומת אסיר שאינו עבריון מין. ההתמחות בולטת גם בקטגוריות רישוי ותעבורה ומרמה, והיא נמוכה יחסית בעבירות אלימות וסדר ציבורי.

לוח 4 מוצג היחס בין סיכוייהם של אסירים עם עבירה באותה קטגוריה במאסר המוצא (שממנו השתחררו ב-2008) לבין סיכוייהם של אסירים ללא עבירה בקטגוריה זו במאסר המוצא - לחזור למאסר בגין עבירה מאותה הקטגוריה. כך מנוטרלת השכיחות הבסיסית של קטגוריית העבירה ומתאפשר אפיון "נקי" של הרצידיביזם המתמחה. ככל שהיחס גדול יותר, כך גדל הסיכון של האסיר לשוב לאותה קטגוריית עבירה וגדלה ההתמחות בה. לדוגמה, 16.6% מן האסירים עם עבירת אלימות במאסר המוצא שבו למאסר בגין עבירת אלימות, לעומת 7.1% מהאסירים ללא עבירת אלימות במאסר

לוח 5: יחס הסיכויים (Odds Ratio) של אסיר להיות רצידיביסט לפי מאפייני רקע, עבירה ומאסר

Odds Ratio	Odds Ratio	Odds Ratio		מאפיין
***2.10	***2.48	***2.32		משתיים דמוגרפיים
***1.37	***1.52	***1.72	גבר (לעומת אישה)	
1.12	**1.17	**1.19	לא נשוי (לעומת נשוי)	
***1.81	***1.38	***1.45	לא יהודי (לעומת יהודי)	
			צעירים מ-30 (לעומת שאר קבוצות הגיל)	קטגוריית עבירה
***1.78	***2.00	-	רכוש	
***1.30	***1.36	-	סמים	
***1.26	***1.30	-	סדר ציבורי	
***1.46	***1.41	-	רישוי ותעבורה	
0.96	0.97	-	אלימות	
0.96	0.85	-	שוד	
0.82	***0.69	-	ביטחון המדינה	
0.86	**0.66	-	מרמה	
***0.55	***0.46	-	מין	
0.70	***0.38	-	כלפי חיי אדם	
***1.96	-	-	שחרור בתום מאסר מלא (לעומת שחרור מוקדם)	מאפייני מאסר
***2.53	-	-	מאסר שני ומעלה (לעומת מאסר ראשון)	
*1.16	-	-	מאסר של שישה חודשים עד 3 שנים (לעומת מאסרים קצרים יותר וארוכים יותר)	

* p<0.05

** p<0.01

*** p<0.001

פרופילים של אסירים רצידיביסטים

בניתוח זה הכנסנו למשוואת הרגרסיה את המאפיינים המשפיעים ביותר שמצאנו בניתוחים עד כה. כדי לפשט את ההסבר, קיבצנו כל מאפיין לשתי קטגוריות בלבד, וקו החיתוך נקבע לפי המגמה שנצפתה בניתוח השכיחויות. למשל, את המשתנה גיל הפכנו למשתנה דיכוטומי - "צעיר" (מתחת לגיל 30) ו"לא צעיר" - משום שבניתוח השכיחויות (לוח 1) אנו

עד כה הצגנו את משמעותם של מאפיינים מגוונים - של האסיר, של המאסר ושל העבירות שבגינן הוא הגיע למאסר - על אחוז הרצידיביזם. כדי לבחון את המשמעות המצטברת והמשולבת של המאפיינים, השתמשנו בניתוח רגרסיה לוגיסטית המוצג בלוח 5.

לוח 6: אחוז הרצידיביזם לפי משתנים סוציו-דמוגרפיים ומאפייני מאסר בשנים 2004-2008

משתנה	קטגוריות	2004	2005	2006	2007	2008
מספר האסירים רצידיביזם כלי		5,935	6,643	6,713	6,581	6,724
		42.3	41.9	41.5	41.6	41.3
מגדר	גברים	42.4	42.1	41.7	41.7	41.7
	נשים	35.4	33.3	31.3	36.6	24.2
גיל	עד 29	47.6	48.4	47.1	47.2	48.6
	עד 49	41.2	40.3	40.3	40.4	38.8
	50+	23.9	22.3	24.5	22.6	25.7
מצב משפחתי	נשוי	34.3	33.5	35.4	34.4	34.2
	רווק	49.3	50.5	48.1	49.5	49.7
	נרוש	49.6	48.3	47.0	45.8	44.7
דת	אלמן	51.3	55.8	44.4	39.6	48.6
	יהודי	42.2	41.9	41.2	40.9	40.6
	מוסלמי	42.4	42.2	42.4	42.5	42.3
אופן השחרור	נוצרי	48.7	45.8	44.6	47.9	49.5
	דרוזי	32.4	39.3	30.0	47.9	37.5
	אחר	32.7	23.5	31.7	21.6	22.9
אורך המאסר	שחרור בתום מאסר מלא	47.3	46.4	46.6	47.0	47.1
	שחרור מוקדם	31.6	32.9	31.1	31.6	27.8
	שחרור מוקדם על ידי נציב	35.3	35.1	31.4	29.8	35.7
מספר מאסרים קודמים	עד שישה חודשים	38.2	34.4	35.9	36.8	36.3
	שישה חודשים עד 5 שנים	46.0	48.1	45.8	45.0	44.8
	5 שנים ומעלה	33.9	38.3	30.2	33.1	25.0
	1	28.4	28.1	26.2	26.7	23.4
	2	45.0	46.2	41.0	41.0	38.8
	3	50.0	54.0	54.3	51.8	48.9
	4 או יותר	63.3	61.9	63.4	62.2	62.0

ירידה גדולה באחוז הרצידיביזם. עדיין אי אפשר לקבוע אם מדובר בממצא חד-פעמי או בשינוי מגמה, בעיקר לנוכח המספרים הקטנים של הנשים המשוחררות. מגמה של ירידה קלה אפשר לזהות באחוז הרצידיביזם של האסירים הגרושים (מ-49.6% ל-44.7%). כן אפשר להבחין בירידה מתמדת באחוז הרצידיביזם של אסירים עם מאסר קודם אחד או שניים.

דיון

למדד הרצידיביזם שימושים מגוונים בתכנון מערכות אכיפת החוק. שימוש במדד זה מאפשר לקובעי המדיניות לאמוד את היקף מערך הכליאה בשנים הבאות ולהיערך לכך בהיבטים של תשתית ותכנון כוח אדם. כך למשל הדגים כרמל (2012) שנידול או קיטון של אחוז אחד במדד הרצידיביזם לאורך חמש שנים, משמעו תוספת או גריעה של כ-400 מקומות כליאה. כמו כן מדידת הרצידיביזם מאפשרת להעריך את האפקטיביות של תכניות התקון. משנת 2012 מחלקת מחקר ואסטרטגיה של ש"ס עורכת מחקר חמש-שנתי משותף עם המכון לקרימינולוגיה באוניברסיטה העברית והמכללה האקדמית אשקלון. המחקר בוחן את האפקטיביות והיעילות הכלכלית של תכניות התקון המרכזיות בש"ס, ואחד ממדדי התוצאה המרכזיים שנבחן הוא הרצידיביזם. כך נמצא שהשתתפות בתכנית השכלה להשלמת 12 שנות לימוד הפחיתה את הרצידיביזם ב-40.9% (חסייסי, וייסבורד, שהם, חביב, אביב, אלישע וזמיר, 2014), והשתתפות בתכנית שיקום קבוצתי הפחיתה את הרצידיביזם ב-23.5% (וייסבורד, חסייסי, שהם, אביב, אלישע וחביב, 2014). כמו כן ניתוח רצידיביזם לפי משתנים מגוונים מאפשר לאתר קבוצות הנתונות בסיכון לרצידיביזם גבוה, כגון צעירים ועברייני רכוש, ולהתאים להן דרכים להתמודד עם סיכון החזרה לעבריינות.

רצידיביזם בישראל ובעולם

אחוז הרצידיביזם בקרב משוחררי 2008 הוא 41.3%. בתוך שלוש שנים מהשחרור חזרו לכלא 34.1% מהאסירים,

מזהים בנקודת זמן זו תחילת מגמה של ירידה באחוז הרצידיביזם. ניתוח הרגרסיה בוצע בשלושה צעדים ההולמים את ההצטרפות הכרונולוגית של המשתנים: תחילה מאפיינים סוציו-דמוגרפיים, לאחר מכן מאפייני עבירה, ולבסוף מאפיינים הקשורים למאסר.

בעמודה השמאלית שכלוח 5 מופיעים הערכים של הרגרסיה המלאה עם מאפייני האסיר, העבירה והמאסר, ומהם בולטים הממצאים האלה: הסיכוי של אסיר המשתחרר ממאסר שני ומעלה לחזור לכלא בתוך חמש שנים גבוה פי שניים וחצי מסיכויו של אסיר המשתחרר ממאסר ראשון. הסיכוי לחזור למאסר גבוה יותר אצל גברים (לעומת נשים), צעירים בני פחות מ-30 (לעומת מבוגרים יותר) ואסירים שהשתחררו בתום נשיאה מלאה של תקופת המאסר (לעומת משוחררים בשחרור מוקדם). בכל אחד ממאפיינים אלה מדובר בסיכוי כפול או קרוב לכפול. בנוסף, הסיכוי של עברייני רכוש (לעומת עבריינים בקטגוריות עבירה אחרות) לחזור למאסר גבוה פי 1.8, והסיכוי של עברייני מין (לעומת עבריינים בקטגוריות עבירה אחרות) נמוך פי 1.8. למשתנים נוספים יש השפעה מובהקת סטטיסטית, אך תרומתם ליחס הסיכויים קטן יחסית.

כדי להמחיש את ניתוח הרגרסיה חישבנו את סיכוי החזרה למאסר אצל אסירים עם מאפיינים מגוונים. כך למשל, אסיר משוחרר רווק שגילו פחות מ-30, שעבר עבירות רכוש וסמים ושוחרר ממאסר שני לאחר תקופת מאסר מלאה, סיכויו לחזור למאסר בתוך חמש שנים מהשחרור הוא 79%. לעומתו הסיכוי של אסיר עם אותם מאפיינים אך ללא עבירת רכוש או סמים לחזור למאסר הוא רק 60%, והסיכוי של אסיר עם המאפיינים של האסיר הראשון, אך זה לו המאסר הראשון והוא שוחרר שחרור מוקדם, הוא רק 40%.

רצידיביזם בשנים 2004-2008

כלוח 6 מוצגים אחוזי הרצידיביזם לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ומאפייני מאסר לאורך השנים. באופן כללי אפשר להתרשם מיציבות ברובם המכריע של המאפיינים. עם זה חלה בשנת 2008 בקרב הנשים

הקטנה במערכת הכליאה הישראלית מאפשרת תנודתיות מקוהורטה לקוהורטה, שאינה בהכרח משקפת מגמה. עם זה כדאי לתת את הדעת להבדלים מגדריים בגורמי הסיכון שמאחורי משתנה המגדר. כך מצא בנדה (Benda, 2005) במחקרו על תכנית boot camp, כי גורמים הקשורים לרצידיביזם בקרב גברים שונים מהגורמים בקרב נשים. למשל, רצידיביזם בקרב נשים קשור לגורמים נפשיים - כגון התעללות בילדות, דיכאון וחרדה ומחשבות אובדניות - יותר מבקרב גברים, ובקרב גברים רצידיביזם קשור לגורמים מצביים או מוחצנים - כגון קשרים עם עבריינים, נשיאת נשק ורגשות תוקפניים - יותר מבקרב נשים. **גיל:** אחוז הרצידיביזם בקרב צעירים עד גיל 18 גבוה ביותר, והוא נשאר גבוה יחסית עד סוף שנות העשרים של האסיר המשוחרר. אז הוא הולך ויורד עם הגיל. ייתכן, כפי שלאוב (Laub, 2006) מצוין במסגרת חקר "מסלולי חיים" בקרימינולוגיה (life-course criminology), שפעילות עבריינית בגיל ההתבגרות היא נורמטיבית במידת-מה, והתייחסות לעבריינות בגיל זה כאל סטייה עלולה דווקא לגרום לקיבועה ולהחמרתה. באופן דומה מכחינה מופיט (Moffitt, 1993) בין שני דפוסים עבריינות של נערים. האחד הוא עבריינות מוגבלת-התבגרות (adolescence-limited), שפעילותה נובעת מפער הבשלות (maturity gap) שבין הבגרות הפיזית לאיסור החברתי להתנהג כמבוגרים והיא ניזונה מהעידוד של קבוצת השווים. הדפוס השני הוא של קבוצת העבריינים המתמידים (life-course-persistent), הצפויה לנהל אורח חיים עברייני כל החיים. לצד זה, הרצידיביזם הנמוך שנצפה בקרב האסירים שהשתחררו בגיל מבוגר עשוי להיות קשור לעייפות פיזית ומנטלית, המקדימה להופיע בקרב אנשים שניהלו אורח חיים עברייני ומתקשים להתמיד בו (Thornton, 2006).

מצב משפחתי: אחוז הרצידיביזם בקרב אסירים משוחררים שאינם נשואים גבוה כמידה ניכרת מהאחוז בקרב נשואים. פער זה עולה בקנה אחד עם הספרות שמציגה את הנישואים כאחד מאירועי החיים בעלי המשמעות הרבה ביותר הגורמים להימנעות מפשיעה

ובתוך שנתיים - 27.9%. ההשוואה למדינות אחרות בעולם מתבקשת, אך מתגלה כבעייתית. מדינות משתמשות בתקופות מעקב ובשיטות שונות זו מזו למדידת רצידיביזם, עד כי ההשוואה נעשית חסרת תוקף, כפי שמסכמים פיזל וולף (Fazel & Wolf, 2015). עם זה כדי לקבל אומדן כלשהו באשר למקומה של ישראל בהשוואה למדינות אחרות, נציג כמה נתונים. במחקר שבחן רצידיביזם של משוחררי 2005 ב-30 מדינות בארצות הברית נמצא, כי 49.7% שבו למאסר בתוך שלוש שנים מהשחרור ו-55.1% נאסרו בתוך חמש שנים מהשחרור (Bureau of Justice Statistics, 2014a). במדינת פנסילבניה שבארצות הברית אחוז החזרה לכלא של משוחררי 2006 היה 46.0% בתוך שלוש שנים ו-52.8% בתוך חמש שנים (Pennsylvania Department of Corrections, 2013). הרצידיביזם בתוך חמש שנים 46%, ובניו-זילנד - 52%. בגרמניה אחוז החוזרים למאסר בתוך שלוש שנים היה 35% (Fazel & Wolf, 2015). במדינות סקנדינביה אחוזי השבים למאסר בתוך שנתיים מהשחרור הם אלה: 29%, 36%, 27%, 20% ו-43% - בדנמרק, כפינלנד, באיסלנד, בנורבגיה ובשוודיה, בהתאמה (Kristoffersen, 2013). באירלנד 45.1% מהאסירים שבים למאסר בתוך שלוש שנים מהשחרור (O'Donnell, 2008). באוסטרליה אחוז החזרה למאסר הוא 38% בתוך שנתיים מהשחרור (Baumer, & Hughes, 2008; Payne, 2007). מסיכום הנתונים בעולם, ובהירות המתחייבת מההבדלים באופן המדידה בכל מדינה ומדינה, נראה שאחוז הרצידיביזם בישראל נמוך בהשוואה לכמה ממדינות המערב.

רצידיביזם לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים

מגדר: אחוז הרצידיביזם בקרב הגברים נמצא כמעט כפול מבקרב הנשים. פער זה אף גדול מממצאי מחקרים אחרים שמהם עלו הבדלי מגדר בשיעור הרצידיביזם (בן צבי וולק, 2011; Freeman & Sandler, 2008; Gendreau et al., 1996; Langan & Levin, 2003; Pelissier et al., 2002). נראה שאוכלוסיית הנשים

ישירה לסוגיה זו, ונדרש מחקר נוסף כדי להסביר את התופעה הייחודית.

רצידיביזם לפי מאפייני מאסר ועבירות

מועדות: ההבדל ברצידיביזם בין אסירים שהשתחררו ממאסרם הראשון לבין אסירים ששוחררו מהמאסר הרביעי ואילך דרמטי ביותר. משתנה זה זכה למשקל הרב ביותר בניתוח הרב-משתני שהצגנו, ובספרות זכה להכרה בהיותו גורם חשוב בניבוי רצידיביזם (למשל Schmidt & Witte, 1989; Ulmer, 2001). מועדות האסיר היא שיקול מרכזי בקביעת עמדתן ופעולתן של רשויות האכיפה כלפי שיקום האסיר. למשל, מהנתונים המצויים בידינו עולה שאחוז המשתחררים בשחרור מוקדם ב-2013 היה 65.0% בקרב האסירים שזה להם מאסרם הראשון, אך 22.9% בלבד בקרב האסירים שזה להם המאסר הרביעי לפחות. שחרור מוקדם מחייב השתתפות בתכנית שיקום של הרשות לשיקום האסיר. לפיכך סיכויי השיקום של הרצידיביסט, הנמוכים ממילא, קטנים עוד יותר בשל היעדר מסגרת תומכת בקהילה. בכך נוצר למעשה מעגל קסמים, שבו העבריינות החוזרת מקטינה מאוד את הסיכוי של הרצידיביסט להיות לקוח של רשויות השיקום בקהילה, וחזרתו למאסר היא כמעט בלתי נמנעת.

התמחות בקטגוריית עבירה: ממצאי המחקר מלמדים על התמחות בולטת בעבירות מין, מרמה ורישוי ותעבורה, בדומה לממצאים שהתקבלו אצל סטנדר ועמיתיו (Stander et al., 1989). הדמיון בממצאים נשמר, אף שבמחקר שלנו מיון העבירות קפדני יותר: עשרה סוגים לעומת שישה סוגים בלבד במחקר של סטנדר ועמיתיו. בסקירה מקיפה של מחקרים רבים בתחום עבירות המין, הסביר לוסיה (Lussier, 2005) כי הממצאים המורכבים שבספרות אינם בהכרח סותרים אלא משלימים זה את זה, וכי עצם הדבר שעבריינים אינם מגבילים את עצמם לעבירות מקטגוריה מסוימת אינו שולל את התמחותם. ביטוי אחר למורכבות זו הוא ממצא של המחקר הנוכחי, המלמד שמצד אחד הרצידיביזם של עבריינים עם עבירות מין נמוך יחסית

(desistance). הסברים אחדים ניתנו להשפעה המיטיבה של הנישואים על הימנעות מפשיעה. ראשית, נישואים יוצרים מערכת של פיקוח חברתי ושל היקשרות חברתית (social bonding) (Hirschi, 1969) הניכרת במערכת של תלות של חובות, תמיכה וריסון (Sampson & Laub, 1993). מערכת ערכים זו מיתרגמת לסדרה ארוכה של פעולות שגרה במסגרת המשפחה, וביתר שאת - עם הצטרפותם של ילדים למשפחה. פעולות אלה מצמצמות ביותר את הזמינות למפגשים חברתיים מחוץ למשפחה, מפגשים שלעיתים קרובות משמשים תשתית לפעילות עבריינית (Warr, 1998). יש שתולים את הפשיעה הפחותה בקרב הנישואים כפיקוח חברתי ישיר המופעל על ידי בת הזוג. זו משמשת מפקח לא-פורמלי על סדר היום של הגבר, וכך מונעת ממנו התנהגות לא רצויה כגון שתייה לילית עם חברים (Waite & Gallagher, 2000). עם זה עבריינים לא תמיד מייחסים לזוגיות השפעה על החדילה מן הפשע, ותפקיד הפיקוח של בת הזוג אף עשוי לעורר אצלם מורת רוח, ולשיטתם אף לסכן את החדילה מפשיעה (חיימוב אילי, 2014). שלא כשאר המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים, הסטטיים מטבעם, המצב המשפחתי של האסיר נתון לשינויים, ולכן פעולות חינוך וטיפול של ארגון הכליאה עשויות להשפיע הן על שימור וטיפול של התא המשפחתי של האסירים הנישואים, הן על מתן כלים לפיתוח קשר זוגי בריא לאחר השחרור לאסירים שאינם נישואים.

דת: לא נמצאו הבדלים באחוזי הרצידיביזם בקרב הקבוצות הגדולות - יהודים ומוסלמים. ממצא זה שונה מהממצאים הנוגעים לקבוצות אתניות במקומות אחרים בעולם, המלמדים על שיעורי רצידיביזם נמוכים של קבוצת הרוב לעומת קבוצת המיעוט (Broadhurst & Loh, 1995; Gendreau et al., 1996; McGovern et al., 2009). התמיהה מתעצמת לנוכח מחקרים בישראל המלמדים על אכיפה מפלה או בוררנית כלפי המיעוט הערבי (לדוגמה Gazal-Ayal & Sulitzeanu-Kenan, 2010), ולמרות ההבדלים בשיעור הכליאה בקרב יהודים ומוסלמים (110 לעומת 390 אסירים, בהתאמה, 100,000-100,000 תושבים). בספרות לא נמצאה התייחסות

אחרות מלמדת שגם בהן אחוזי הרצידיביזם נשארים יציבים למדי לאורך שנים. השוואת אחוזי הרצידיביזם של משוחררי 1999 לאלה של משוחררי 2004 בכל מדינות ארצות הברית מלמדת על יציבות: 45.4% לעומת 43.3% לאחר שלוש שנים מהשחרור (Pew Trusts, 2011). כפנסילבניה שבארצות הברית אחוז החזרה למאסר בתוך שלוש שנים מהשחרור בשנת 1990 היה 41.6%, וב-2008 - 43.0% (Pennsylvania Department of Corrections, 2013). אמנם ב-1994 הגיע אחוז הרצידיביזם לרמה של 50.5%, אך ייתכן שהעלייה נבעה מהמדיניות של חוק "שלוש הפסילות" (three strikes and you're out) וחוק הטיפול בפשיעה חמורה (Violent Crime Control and Law Enforcement Act), שנחקקו במדינות רבות בארצות הברית באמצע שנות התשעים של המאה ה-20. נראה שרק שינוי רדיקלי במדיניות או בחקיקה עשוי להביא לשינוי של ממש באחוז הרצידיביזם הכללי.

מגבלות מדד הרצידיביזם

על אף המרכזיות של מדד הרצידיביזם במחקר ובמדיניות, ממצאי מחקר זה - המעידים על יציבות במדד הרצידיביזם לאורך שנים - רומזים על היותו בלתי יעיל בתיאור תמורות כלליות, ולא בכדי. בחמש שנות המעקב חשוף האסיר המשוחרר לכמות עצומה של גורמים משפיעים, עד שאי אפשר לייחס את החזרה למאסר לשינוי כללי של מדיניות, אלא אם כן הוא דרמטי. עם זה כאשר מדובר בהערכת תכניות שיקום ספציפיות, בעיקר אלה המביאות את האסיר המשוחרר לידי קשר בעל משמעות עם גורמי השיקום בקהילה, ובאוקלוסיות מובחנות של אסירים (כגון אסירים צעירים), נראה שיש חשיבות רבה למדד זה. אף שיש מדינות שנעשה בהן שימוש בתקופות קצרות יותר, מקובל למדוד רצידיביזם בתוך חמש שנים. השימוש בתקופה של חמש שנים הולם את עקומת הרצידיביזם המתמתנת מאוד החל בשנה השישית לשחרור. ניתוח הרצידיביזם של משוחררי 2004 מלמד על תוספת של כ-2% בשנה השישית וכחות מ-0.5% בשנה העשירית. אולם גם תקופה

לעבירות אחרות, אך בקרב עברייני המין החוזרים למאסר יש שיעור גבוה של אלו שחזרו בנין עבירות מין. ניתוח של שאלת ההתמחות העבריינית לא היה שלם באמצעות ניתוח של שני מופעים של העבריון במערכת הכליאה, כפי שנעשה במחקרנו. כדי להגיע להבנה מעמיקה של ההתמחות, יש לנתח את הקריירה של העבריון לאורך החיים בגישות של קרימינולוגיה התפתחותית (ראו למשל LeBlanc & Loeber, 1998) ושל ניתוח קריירה עבריינית (לסקירה נרחבת ראו Piquero, Farrington, & Blumstein, 2003).

במחקר זה בדקנו את השפעתם של גורמים סטטיים - בין שהם סוציו-דמוגרפיים ובין שהם נוגעים להיסטוריית העבירות והמאסרים - על רצידיביזם. עם זה קשה היה להגיע להבנה מלאה של תופעת החזרה לפשיעה ללא בחינתם של גורמים דינמיים שנמצאו בעלי השפעה לא כחותה (Gendreau et al., 1996; Jones, Brown, & Zamble, 2010). יתרה מזו, לעצם הדבר שגורמים אלה ניתנים לשינוי, יש כמובן חשיבות מיוחדת בפיתוח תכניות שיקום. כך למשל נגישות מוגבלת למשאבים כלכליים, קשרים מצומצמים עם המשפחה, שימוש לאורך זמן בסמים ומידע מועט באשר לשירותי רווחה ובריאות הנפש, נמצאו כחסמים לשיקום מוצלח (Payne, 2007). ג'נדרו וחבריו (Gendreau, et al., 1996) ערכו ניתוח-על של 131 מחקרים, ומצאו שקונפליקטים בין-אישיים (כגון סכסוכים משפחתיים וקונפליקטים עם אחרים משמעותיים) והישגים חברתיים (כגון השכלה, היסטוריה תעסוקתית והכנסה) ניבאו רצידיביזם מעט טוב יותר ממשנתנים סטטיים. גם לעמדות ולתפיסות של העבריון יש השלכות על שיעורי הרצידיביזם. ביץ' ועמיתיו (Beech, Friendship, Erikson, & Hanson, 2002) מצאו, כי אפשר להבחין בין עברייני מין עם "סטייה גבוהה" ומועדות גבוהה לבין עברייני מין עם "סטייה נמוכה" ומועדות נמוכה באמצעות מדדים דינמיים של יכולות חברתיות ותפיסות קוגניטיביות.

רצידיביזם לאורך שנים

בשנים 2004-2008 נשמר אחוז הרצידיביזם יציב, עם מגמת ירידה קלה מאוד. בדיקה של נתונים ממדינות

מקורות

- בן צבי, קי וולק, ד' (2011). רצידיביזם של אסירים פליליים משוחררי 2004 בישראל: צוהר לכית הסוהר, 14, 10-28.
- וייסבורד, ד', חסיסי, ב', שהם, א', אביב, ג', אלישע, א' וחביב, ג' (2014). מחקר הערכת תכניות תקון בשביים: הערכת התכנית שיקום קבוצתי. רמלה: שירות בתי הסוהר חיימוב אילי, ר' (2014). זוגיות בונה: תהליכי זוגיות כמניעים וכמשמרים חדילה מן הפשע (עבודה לשם קבלת תואר דוקטור). אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.
- חסיסי, ב', וייסבורד, ד', שהם, א', חביב, ג', אלישע, א' וזמיר, ר' (2014). מחקר הערכת תכניות תקון בשביים: הערכת תכניות השכלה. רמלה: שירות בתי הסוהר, רמלה ת' (2012). היערכות למדיניות כלכלית בשביים: דיון מנכ"ל המשדר לבטי"פ. מסמך פנימי.
- Beech, A., Friendship, C., Erikson, M., & Hanson, K. (2002). The relationship between static and dynamic risk factors and reconviction in a sample of U.K. child abusers. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 14(2), 155-167.
- Benda, B. B. (2005). Gender differences in life-course theory of recidivism: A survival analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 49, 325-342.
- Blumstein, A., Cohen, J., & Farrington, D. P. (1988). Criminal career research: It's value for criminology. *Criminology*, 26(1), 1-35.
- Broadhurst, R., & Loh, N. (1995). Re-arrest probabilities for the 1984-1993 apprehended Western Australian population: A survival analysis. *Journal of Quantitative Criminology*, 11(3), 289-313.
- Bureau of Justice Statistics (2014a). *Recidivism of prisoners released in 30 states in 2005: Patterns from 2005 to 2010*. NCJ 244205. Retrieved from <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/rprts05p0510.pdf>
- Bureau of Justice Statistics (2014b). Data retrieved with data analysis tool on September 17, 2014, from <http://www.bjs.gov/index.cfm?ty=datool&url=/recidivism/index.cfm>
- Fazel, S., & Wolf, A. (June 18, 2015). *A Systematic review of criminal recidivism rates worldwide: Current difficulties and recommendations for best practice*. doi: 10.1371/journal.pone.0130390

של חמש שנים עשויה להיות ארוכה מדי בעבור קובעי מדיניות הנדרשים לקבל החלטות ולבחון אותן בתוך שנים ספורות. מחלקת מחקר ואסטרטגיה בשב"ס שוקדת על פיתוח מודל שייאפשר חיזוי רצידיביזם של חמש השנים כבר בתום כשנתיים מהשחרור. לשם כך אנו משתמשים במודל של מאלץ (Maltz, 1984) המבוסס על התפלגות מעריכית חלקית (incomplete exponential distribution), החוזה את ההסתברות לחזרה למאסר על פי ההסתברות הרצידיביזם ועל פי קצב החזרה למאסר.

בעיה מהותית במדידת רצידיביזם נעוצה בכך שהוא בוחן כישלון ולא הצלחה (Maltz, 1984). כדי להשלים את תמונת ההשתלבות של האסיר בקהילה, חיוני להשתמש גם במדדים חיוביים. במחקר המשותף עם המכון לקרימינולוגיה באוניברסיטה העברית והמכללה האקדמית אשקלון, אנו עתידים לבחון את האפקטיביות של תכניות השיקום באמצעות מדדי תוצאה מגוונים, ובהם מדדי תוצאה חיוביים. באמצעות מיוזג קבצים של גופי ממשלה (משרד הפנים, משרד הרווחה והשירותים החברתיים ורשות המסים) ייבחנו היציבות המשפחתית של האסירים המשוחררים, הזדקקותם לשירותי רווחה, היקף התעסוקה שלהם ושכרם מעבודה.

לסיכום, במאמר זה נותח מדד הרצידיביזם על פי מאפיינים מגוונים של האסירים. מדד זה אינו יכול לשמש ביטוי בלעדי ליעילות מערכת אכיפת החוק ולהבנת תופעת החדילה מפשיעה. נראה שכוחו רב במיוחד באומדן התפתחותו של מערך הכליאה, במדידת אפקטיביות של תכניות שיקום ובאפיון קבוצות אסירים הנתונות בסיכון לעבריינות חוזרת.

- Maxfield, M. G., & Babbie, E. (2008). *Research methods for criminal justice and criminology* (5th ed.). Belmont, CA: Thomson.
- McCoy, L. A., & Miller, H. A. (2013). Comparing gender across risk and recidivism in nonviolent offenders. *Women & Criminal Justice, 23*(2), 143-162.
- McGovern, V., Demuth, S., & Jacoby, J. E. (2009). Racial and ethnic recidivism risks: A comparison of postincarceration rearrest, reconviction, and reincarceration among white, black, and hispanic releasees. *The Prison Journal, 89*(3), 309-327.
- Moffitt, T. E. (1993). Life-course-persistent and 'adolescence-limited' antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review, 100*, 674-701.
- O'Donnell, I., Baumer, E. P., & Hughes, N. (2008). Recidivism in the Republic of Ireland. *Criminology and Criminal Justice, 8*(2), 123-146.
- Payne, J. (2007). *Recidivism in Australia: Findings and future research*. Canberra, Australia: Australian Institute of Criminology (research and public policy series no. 80).
- Pelissier, B. M. M., Camp, S. D., Gaes, G. G., Saylor, W. G., & Rhodes, W. (2003). Gender differences in outcomes from prison-based residential treatment. *Journal of Substance Abuse Treatment, 24*(2), 149-160.
- Pennsylvania Department of Corrections (2013). *Recidivism report 2013*. Retrieved from <http://www.cor.pa.gov/Administration/Statistics/Documents/Reports/2013%20PA%20DOC%20Recidivism%20Report.pdf>
- Pew Trusts (2011). *State of recidivism: The revolving door of America's prisons*. Washington, D.C.. Retrieved from <http://www.pewtrusts.org/en/research-and-analysis/reports/2011/04/12/state-of-recidivism-the-revolving-door-of-americas-prisons>
- Piquero, A. R., Farrington, D. P., & Blumstein, A. (2003). The criminal career paradigm. In M. Tonry (Ed.), *Crime and justice: A review of research* (pp. 359-506). Chicago: University of Chicago Press.
- Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1993). *Crime in the making: Pathways and turning points through life*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Freeman, N. J., & Sandler, J. C. (2008). Female and male sex offenders: A comparison of recidivism patterns and risk factors. *Journal of Interpersonal Violence, 23*, 1394-1413.
- Gazal-Ayal, O., & Sulitzeanu-Kenan, R. (2010). Let my people go: Ethnic in-group bias in judicial decisions: Evidence from a randomized natural experiment. *Journal of Empirical Legal Studies, 7*, 403-428.
- Gendreau, P., Little, T., & Goggin, C. (1996). A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works! *Criminology, 34*(4), 575-608.
- Gottfredson, M., & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Jones, N. J., Brown, S. H., & Zamble, E. (2010). Predicting criminal recidivism in adult male offenders: Researcher versus parole officer assessment of dynamic risk. *Criminal Justice and Behavior, 37*, 860-882.
- Kristoffersen, R. (2013). Relapse study in the correctional services of the Nordic countries: Key results and perspectives. *EuroVista, 2*(3), 168-176.
- Langan, P. A., & Levin, D. J. (2002). *Recidivism of prisoners released in 1994*. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice. Retrieved from <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/pub/pdf/rpr94.pdf>
- Laub, J. H. (2006). Edwin H. Sutherland and the Michael-Adler report: Searching for the soul of criminology seventy years later. *Criminology, 44*(2), 235-257.
- LeBlanc, M., & Loeber, R. (1998). Developmental criminology updated. *Crime and Justice: A Review of Research, 23*, 115-198.
- Lussier, P. (2005). The criminal activity of sexual offenders in adulthood: Revisiting the specialization debate. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment, 17*, 296-292.
- Maltz, M. D. ([1984] 2001). *Recidivism*. Originally published by Academic Press, Orlando, Florida. Retrieved from <http://www.uic.edu/depts/lib/forr/pdf/crimjust/recidivism.pdf>

Sampson, R. J., Laub, J. H., & Wimer, C. (2006). Does marriage reduce crime? A counterfactual approach to within-individual causal effects. *Criminology*, 44(3), 465-508.

Schmidt, P., & Witte, A. (1989). Predicting criminal recidivism using split-population survival time models. *Journal of Econometrics*, 40, 141-159.

Stander, J., Farrington, D. P., Hill, G., & Altman, P. M. E. (1989). Markov chain analysis and specialization in criminal careers. *British Journal of Criminology*, 29, 317-335.

Thornton, D. (2006). Age and sexual recidivism: A variable connection. *Sexual Abuse*, 18,123-135.

Ulmer, J. (2001). Intermediate sanctions: A comparative analysis of the probability and severity of recidivism. *Sociological Inquiry*, 71(2), 164-193.

Waite, L. J., & Gallagher. M. (2000). *The case for marriage: Why married people are happier, healthier, and better off financially*. New York: Doubleday.

Warr, M. (1998). Life-course transitions and desistance from crime. *Criminology*, 36(2), 183-216.

חסד חסד תרדוף

על הקשר שבין מעשי חסד ונתינה בסתר לבין הימנעות מהתנהגות אנטי-חברתית ועבריינית בקרב נוער בסיכון

נלי מיכאלי¹ ותומר עינת²

ניתוח הגורמים העומדים בבסיס פנייתם של בני נוער בסיכון להתנהגות אנטי-חברתית ועבריינית ובחינה של אסטרטגיות התמודדות אפקטיביות עם דפוסי התנהגות אלו, זכו להתייחסות אקדמית רחבה. אחת האסטרטגיות ההתערבותיות החדשניות והיחידות המושתתת באופן בלבדי על מתן חיזוקים חיוביים בגין דפוסי התנהגות רצויים, היא סיירת חסד ייחודית (סח"י). עניינה המרכזי של אסטרטגיה זו הוא להבנות ולחזק דפוסי חשיבה והתנהגות נורמטיביים בקרב נוער בסיכון באמצעות שילובם הוולונטרי, האקטיבי והבלתי-אמצעי בערב-רב של פעולות אלטרואיסטיות מסוג נתינה וסיוע, וחשיפתם למעשי חסד.

מחקר זה בוחן את הגורמים הסובייקטיביים העומדים בבסיס בחירתם של בני נוער בסיכון להשתתף בפרויקט סח"י ובהתמדה בו, ומנתח את הקשר בין מעורבותם האקטיבית בפעילויות אלטרואיסטיות ונורמטיביות הנעשות בסתר לבין שינויים חיוביים בדפוסי חשיבתם והתנהגותם ובתפיסת עתידם. המדגם כלל 25 מתבגרים ומתבגרות בסיכון, הפעילים בסח"י בכל מחוזות פעילותו במדינת ישראל במשך 2-3 שנים, שהשתתפו בראיונות עומק חצי פתוחים.

ממצאי המחקר המרכזיים: 1. הנתינה הבלתי-אמצעית לאחר ומרכיב הסודיות שבה גורמים לנערים בסיכון לחוש סיפוק בעשייה ומספקים להם מענה נורמטיבי וקונסטרוקטיבי לצורך בחיפוש אחר ריגושים ונטילת סיכונים; 2. המעורבות האקטיבית והאוטונומית בעשייה נורמטיבית וקבלת אחריות מוחלטת בבחירת אופיה והיקפה, מבנות בקרב המתבגרים בסיכון תחושות של עצמאות מחשבתית והתנהגותית והערכה אישית גבוהה, ואלו מסייעות לפתח מוטיבציה פנימית להמשך עשייה חיובית; 3. מעשי הנתינה בסתר נתפסים כקשורים ברמות הפרקטיות, הרגשית וההצהרתית להשתלבות מחודשת ומוצלחת בחברה הכללית. מסקנות המחקר והשלכותיו נדונות בפרק הדיון.

¹ נלי מיכאלי, בעלת תואר שני בקרימינולוגיה במגמה החברתית-שיקומית בבר אילן, מנהלת את מגדלור "נגבה", מרכז לנוער במצבי סיכון, בת ים.

² ד"ר תומר עינת, מרצה בכיר במחלקה לקרימינולוגיה באוניברסיטת בר אילן, תחומי מחקר עיקריים: בתי כלא לגברים ולנשים, עונשי-ביניים, מדיניות ענישה וקשר בין לקויית למידה לבין עבריינות.

מבוא

ההתנדבותית אינה מזכה את המעורבים בה בקבלת תמריצים מכל סוג שהוא ואינה מותנית בהם; (ג) נתינה בסתר - בני הנוער המעורבים בפעילות הנתינה אינם נמצאים באינטראקציה עם מוטבי הנתינה ואינם זוכים להוקרה מצדם. לחילופין, בפעילויות שבהן בני הנוער נגלים בפני מוטבי הנתינה, הם נמנעים מלחשוף את "זהותם הארגונית" (קרי חברות בסח"י) ומציגים עצמם כנוער מתנדב ותו לא (שם).

העיקרון של תרומה לתורם באמצעות התנהגות מתרימה הוצג לראשונה על ידי רייסמן (Riessman, 1965) בנישת "תרפיית העוזר" (Helper Therapy). על פי עיקרון זה, נותן התמיכה עובר תהליך תרפויטי במסגרת פעולות התמיכה שלו, ובכללו שינויים קוגניטיביים, רגשיים או התנהגותיים חיוביים, וכך הוא מפיק תועלת אישית ממתן הסיוע לאחר (Adair, 2005; Ronel & Elisha, 2011). קונספט זה זכה לתמיכה מחקרית רחבה (Jaffe, 2012), בעיקר בכל הנוגע לקיומו של קשר בין חשיפה לערכים אנושיים חיוביים, נתינה לזולת והתנהגות אלטראיסטית לבין צמיחה אישית, הימנעות מהתנהגות סוטה או עבריינית והתחברות ל"אחרים משמעותיים" נורמטיביים (Edgar, Jacobson, & Biggar, 2011). על אף ההכרה התיאורטית והמחקרית הרבה בקיומו של קשר בין מעורבות אקטיבית בפעילויות אלטראיסטיות נורמטיביות לבין שינויים חיוביים בדפוסי חשיבה והתנהגות בקרב אוכלוסיות בסיכון (Jaffe, 2012; Riessman, 1965; 1990; Ronel & Elisha, 2011; Youniss, 2002), נראה (Bales, & Christmas-Best, 2002) מחקר רלוונטיים לא זכו להתייחסות מחקרית ראויה: (א) ניתוח הגורמים העומדים בבסיס בחירתם של בני נוער בסיכון להשתתף באופן וולונטרי, ספונטני ובלתי-אמצעי במגוון פעילויות בעלות אופי אלטראיסטי ולהתמיד בהן.

(ב) בחינת הקשר הקיים בין התנסות בפעילות וולונטרית ואלטראיסטית לבין שינוי בדפוסי חשיבה, בדפוסי התנהגות ובתפיסת העתיד בקרב מתבגרים בסיכון, כפי שהם מבינים ומנתחים זאת. חוסר מחקרי זה מקבל משנה תוקף בכל הקשור להתנהגויות הנעשות בסתר, ללא כל תגמול חיצוני,

חקר הגורמים העומדים בבסיס פנייתם של בני נוער בסיכון להתנהגות אנטי-חברתית ועבריינית וניתוח של אסטרטגיות התמודדות אפקטיביות עם דפוסי התנהגות אלו, זכו להתייחסות אקדמית רחבה (Chauhan & Srivastava, 2010; Moore, 2011; Scholte & Van Der Ploeg, 2000). בחינה מדוקדקת של ספרות אקדמית זו מלמדת על גורמים ומוטיבציות רבים המביאים בני נוער בסיכון לידי התנהגות עבריינית (Agnew, 2009; Johnson & Menard, 2011), ועל שונות רבה הנגזרת מכך באסטרטגיות ההתמודדות והטיפול בנוער (Lipschitz-Elhawi & Itzhaky, 2005). בד בבד, ועל אף קיומה של שונות זו, נראה שלמרבית אסטרטגיות ההתמודדות והטיפול בנוער בסיכון מכנה משותף קונספטואלי אחד: התמקדות בדפוסי חשיבה או דפוסי התנהגות שליליים (או שניהם) וצמצום או ביטולם (Nation et al., 2003). קונספט התערבותי-טיפול זה דבקוּתן הרבה של מרבית אסטרטגיות ההתערבות בו נראים תמוהים לנוכח קיומו של שדה תיאורטי ומחקרי נרחב, המלמד על קשר חיובי בין התמקדות בהיבטים חשיבתיים-רגשיים-התנהגותיים חיוביים של בוגרים ומתבגרים ומתן חיוקים חיוביים בגינם, לבין יצירת שינוי חיובי בדפוסי חשיבתם והתנהגותם (Maruna, 2001; Ronel & Elisha, 2011; Seligman, Linley, & Joseph, 2004).

אחת האסטרטגיות ההתערבותיות החדשניות והייחודיות המושתתת באופן בלבדי על מתן חיוקים חיוביים בגין דפוסי התנהגות רצויים היא סירת חסד ייחודית (להלן: סח"י). עניינה המרכזי של אסטרטגיה זו הוא להבנות ולחזק דפוסי חשיבה והתנהגות נורמטיביים בקרב בני נוער בסיכון באמצעות שילובם הוולונטרי, האקטיבי והבלתי-אמצעי בערב-רב של פעולות אלטראיסטיות מסוג נתינה וסיוע, וחשיפתם למעשי חסד (<http://www.sahi-israel.org>). הדבר נעשה תוך שמירה והקפדה יתרה על שלושה אלמנטים ייחודיים: (א) חוסר מיסוד - בני הנוער משתתפים בתכנית באופן וולונטרי וספונטני וללא כל דרישה, מגבלה או הנחיה חיצונית; (ב) חוסר תגמול חיצוני - ההתנסות

על ידי מייסד הפרויקט באחת משכונות המצוקה "הידועות למטרה" (<http://www.sahi-israel.org>) בעיר קריית-גת, ובהמתנה להגעה אפשרית של בני נוער משוטטים. הבחירה בשכונה נבעה מהשכיחות הגבוהה של עבריינות נוער ושל התנהגות אנטי-סוציאלית המאפיינת אותה ומאחוזי הנשירה הגבוהים של בני הנוער החיים בה ממסגרות הלימוד הנורמטיביות. הגעה ספונטנית של עשרות בני נוער משוטטים וסקרניים הביאה לידי התפתחותה של שיחה בלתי-אמצעית וחסרת שיפוטיות בינם לבין מייסד הפרויקט, וכן לתיאום מפגש נוסף בפורמט דומה שיתקיים כעבור שבוע. מפגש זה הביא לידי קיומם של מפגשים ספורדיים נוספים, אשר הפכו כעבור חודש בערך למפגשים שבועיים קבועים. במפגשים אלו התפתח שיח ייחודי אשר התמקד בתחומים כבוד, רגש, חירות המחשבה וההתנהגות, חברות וכוחה של החכורה בעיצוב התנהגות. כחודשיים לאחר קיום המפגש הראשון בין מייסד הפרויקט לבין הנערים בסיכון, העלה הראשון, באופן ספונטני כביכול אך מתוכנן למעשה, רעיון לסייע למשפחות נזקקות בשכונה באמצעות מתן חבילות מזון בסתר ובאופן אנונימי. הרעיון זכה לתגובות אוהדות בקרב בני הנוער בסיכון, אשר הכירו את המשפחות הנזקקות לסיוע מעין זה, ובעקבותיו החל מהלך אקטיבי של חלוקת חבילות מזון למשפחות הנזקקות. המהלך חזר על עצמו בכל אחד מהמפגשים השבועיים והביא לידי מיסוד הפעילות באמצעות הקמת סח"י (<http://www.sahi-israel.org>).

שלוש שנים ממועד קיומו של המפגש הראשון ולנוכח התרשמותו של מקים הפרויקט מהביקוש הרב של בני נוער (בסיכון ושלא בסיכון) להשתתף בו, וכן עקב השפעתו החיובית על דפוסי חשיבתם והתנהגותם, הוגבל מספרן של קבוצות סח"י במדינת ישראל והורחב היקף פעילותן. בסוף שנת 2014 פעלו במדינת ישראל 16 קבוצות סח"י שבהן 375 בני נוער (<http://www.sahi-israel.org>).

פעילויות החסד של סח"י ממומנות ברובן על ידי יוזמות עצמאיות של הנערים המשתתפים בפרויקט (כגון

שיר או עקיף, לנוכח היעדר מוחלט של מחקרים בתחום-תוכן זה).

המחקר הנוכחי נועד לבדוק את מכלול הגורמים העומדים בבסיס בחירתם והשתתפותם של בני נוער בסיכון בפעילות אלטראיסטית-אינטנסיבית של מתן כסתר, לבחון את החוויות הסובייקטיביות שלהם במסגרת פעילות זו ולנתח את הקשר בין בחירתם זו לבין שינוי חיובי בדפוסי חשיבתם והתנהגותם בהווה ובתפיסת עתידם.

באופן ספציפי, למחקר זה שלוש מטרות:

(א) לבחון את הגורמים הסובייקטיביים העומדים בבסיס רצונם של בני הנוער בסיכון להשתתף בפרויקט סח"י ולהתמיד בו;

(ב) לנתח את הקשר בין מעשי חסד ונתינה בסתר לבין דפוסי החשיבה וההתנהגות של בני הנוער בסיכון, כפי שנתפסים בחווייתם הסובייקטיבית;

(ג) לבדוק את מקומה הסובייקטיבי של הנתינה בסתר בסיפור חייהם, תוך התייחסות לעבר, להווה ולעתיד.

סח"י - סיירת חסד ייחודית

סח"י הוא פרויקט בפריסה ארצית, שמשותפים בו נערים ונערות בסיכון בגילים 13-18 אשר בחרו להשתתף אליו ולהשתתף באופן וולונטרי במגוון פעולות אלטראיסטיות הנעשות במסגרתו בדרך של מתן כסתר. פעולות אלו, אשר אופיין וטיבן יפורטו בהמשך, נעשות באופן המונע ממקבלי הסיוע לזהות את נותני השירות או לקשור בינם לבין הסיירת.

הפרויקט הוקם בשנת 2009 על בסיס הקונספט שהאדם טוב במהותו, על יסוד הרעיון שסיוע עצמי מותנה בעשייה למען האחר והתמקדות בו (בן יוסף, 1983, מצווה ט"ז), ותוך התעלמות חד-משמעית וטוטלית מסך כל הפתולוגיות שמהן סובל הנותן (קרי בני נוער בסיכון) ומהרקע העברייני שלו. לנוכח אופיו של הפרויקט, חזונו ומהות פעולותיו, לא מתקיים בו כל הליך של סינון או מיון של בני הנוער הרוצים להשתתף בו, ולא נאסף כל מידע על אודות הרקע העברייני שלהם, הנפשי והאישי.

תחילתו של הפרויקט בהקמה ספונטנית של מדורה

ב-12 פרויקטים בעיר ניו-יורק. במחקר השתתפו 44 מתבגרים בגילים 11-17 שענו על שאלוני דיווח עצמי ורואיינו. ממצאי מחקרם מלמדים על התרומה הנתפסת של הפעילות ההתנדבותית הן על שיפור המיומנויות הבין-אישיות והחברתיות, הן על תפיסת המסוגלות העצמית והאחריות האישית והחברתית והן על עלייה במודעות לצרכי הזולת ולקשייו.

קבוצה אחרת של מחקרים התמקדה בבחינת ההשפעה של עשייה התנדבותית על מגוון מאפיינים התנהגותיים, רגשיים ומנטליים בקרב בני נוער בסיכון (Moore & Allen, 1996; Shing-Ying, 1995). שרלו (2011) ניתח את התהליכים הרגשיים, הנפשיים, הקוגניטיביים וההתנהגותיים שעברו 13 בני נוער במצוקה השוהים במסגרת מחוץ לביתם. בני הנוער השתתפו בפעילות פרו-חברתית והתנדבותית במדינת רואנדה, המכוונת לסייע לנערים בני גילם החולקים גורל מצוקתי דומה. ממצאי מחקרו מלמדים על היותן של העשייה ההתנדבותית והיציאה מהמקום האשי לעשיית טוב למען האחר מקור לחיזוק פנימי, לסיפוק ולהנאה, לשיפור הדימוי העצמי ולמתן משמעות קונסטרוקטיבית לחיים אצל המתבגרים.

אוזן (2008) בדקה את השפעת ההשתתפות בפרויקט התנדבותי על שמונה בני נוער בסיכון בגילים 17-19 השוהים כמעון נעול. ממצאי המחקר מלמדים כי הנערים רואים בעשייה ההתנדבותית מרכיב אקזיסטנציאליסטי רב-משמעות, אמצעי לחיבור ל"טוב פנימי" ולרכישת יכולות של אמפתיה, וכלי לשיפור התחושות העצמה, הערכה, שייכות ואהבה מצד הסביבה.

הדר (2010) בחנה את ההשפעה של העשייה ההתנדבותית בפרויקט "אור ירוק" (המאפשר לנוער בסיכון להוציא רישיון נהיגה בתהליך למידה מבוקר ובכפוף לעיסוק בפעילות התנדבותית בקהילה) על 30 מתבגרים בסיכון הנמצאים במסגרת מחוץ לביתם. ממצאי מחקרה מלמדים על קשר נתפס בין העשייה ההתנדבותית לבין פיתוח תחושות שייכות קבוצתית וקהילתית, שיפור הדימוי העצמי, הבניית תחושות של מסוגלות עצמית, גאווה, סיפוק ופיתוח אחריות אישית. קבוצת מחקרים שלישית התמקדה בבחינת הקשר

מכירת כוסות לימונדה מחוץ למרכזים מסחריים), ומיעוטן ממומן על ידי תרומות של אנשים פרטיים, אנשי עסקים וחברות. פעילויות אלו מתמקדות בחלוקת מזון למשפחות נזקקות, כמתן עזרה לקשישים וליציולי שואה, בשיפוץ וצביעה של בתים של בעלי מוגבלויות, בחלוקת מים בשווקים בימי הקיץ, בהשגת ריהוט לבתים והעברתו, בהפקת הצגות תיאטרון ובהצגתן בבתי אבות ובדרכים יצירתיות נוספות של תרומה לקהילה (<http://www.sahi-israel.org>).

סקירת הספרות

מחקרים רבים התמקדו בבחינת השפעותיהן הפסיכולוגיות, הרגשיות והקוגניטיביות של פעולות התנדבותיות אלטרואיסטיות של מתנדבים בוגרים ומתבגרים (Wilson, 2000).

קבוצה אחת של מחקרים בחנה את הקשר בין השתתפות בפעילות התנדבותית לבין העלאת הדימוי עצמי של מתבגרים ומתבגרים בסיכון, שיפור מיומנויותיהם הבין-אישיות והחברתיות, חיזוק תחושות ההעצמה, השייכות והמעורבות, ופיתוח עמדות פרו-סוציאליות ואמפתיה כלפי האחר (Kuperminc, Holditch, & Allen, 2001; Youniss et al., 2002). בישר (1999) ביקשה לעמוד על השפעתה של ההתנדבות על תחושות ההעצמה, ההערכה העצמית, השייכות והמעורבות בקרב מתבגרים, ולנתח את ההבדלים בין האחרונים לבין מתבגרים שאינם עוסקים בפעילות התנדבותית. לשם כך העבירה שאלוני דיווח עצמי בקרב 122 מתבגרים מתבגרים ו-46 מתבגרים שאינם עוסקים בפעילות התנדבותית, בגילים 13-18. ממצאי מחקרה מלמדים בכירור על עוצמת תחושות גבוהה יותר של העצמה, שייכות ומעורבות בקהילה בקרב בני נוער מתנדבים לעומת מקביליהם שאינם מתנדבים, ועל מתאם חיובי בין עוצמה גבוהה של תחושת העצמה לבין מעורבות בפעילויות קהילתיות נורמטיביות ועוצמות גבוהות של תחושת שייכות קהילתית.

במחקר אחר באותה קבוצת מחקרים בחנו המילטון ופנצל (Hamilton & Fenzel, 1988) מה הם הרווחים האישיים של מתבגרים המעורבים בפעילות התנדבותית

נעשה ולו מחקר אחד אשר בחן את ההשפעות הפסיכולוגיות, הרגשיות והקוגניטיביות של פעולות התנדבותיות אלטרואיסטיות על מתבגרים בסיכון הנמצאים במתכונת חוץ-מסגרתית, קרי מתבגרים שאינם נדרשים להתנדב במסגרת הטיפולי/שיקומית שבה הם נמצאים או כחלק מתנאי הענישה שכפו עליהם רשויות החוק.

שיטת המחקר

המחקר הנוכחי מבוסס על עקרונות המחקר האיכותני ומשלב בתוכו אסטרטגיה פרשנית-קונסטרוקטיביסטית (Creswell, 2007). על פי הפרדיגמה הקונסטרוקטיביסטית, אדם מעצב את המציאות על פי חייו התרבותיים והאישיים, ובלעדיו היא אינה קיימת. מכיוון שהמשתתף במחקר הוא חלק מאותה מציאות, היא נבנית מתוך אופן פירושה על ידו ועל ידי החוקר (Charmaz, 2014; Silverman, 2013).

אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר מורכבת ממדגם של 25 מתבגרים ומתבגרות בסיכון, הפעילים בסח"י בכל מחוזות הפעילות במדינת ישראל במשך 2-3 שנים. הנחקרים נדגמו בהליך דגימה כפול: בשלב הראשון נבחרו הנחקרים בשיטת דגימת מומחים - שיטת דגימה לא הסתברותית שבה אוכלוסיית המדגם נבחרת מתוך כלל האוכלוסייה הרלוונטית (קרי מתנדבי סח"י) - תוך שימת דגש בהיכרות רבה של תחום הפעילות הנחקר או של אוכלוסיית היעד של המחקר (Atkinson & Flint, 2004). בשלב השני נבחרו נחקרים באמצעות שיטת דגימה לא הסתברותית מסוג "כדור שלג" (snowball sample). על פי שיטה זו, נחקרים נדגמים בכפוף לזמינותם ולנחיותם. התהליך מתחיל עם מספר קטן של אנשים (מומחים) מהקבוצה הכללית הנחקרת (לענייננו: מתבגרים ומתבגרות בסיכון בעלי ותק של 2-3 שנים לפחות בפעילות סח"י בכל רחבי מדינת ישראל), המספקים לחוקרים שמות של אנשים נוספים מאותה קבוצה שהם מועמדים ראויים להשתתף במחקר (Oliver, 2006).

החלוקה הפנימית של משתתפי המחקר לפי מחוזות

בין עשייה התנדבותית לבין צמצום דפוסי התנהגות אנטי-חברתית או עבריינית בקרב מתבגרים בסיכון (Wilson & Musick, 2000; Youniss et al., 2002). אקלס וברבר (Eccles & Barber, 1999) ניתחו את הקשר בין מעורבות של 1,259 מתבגרים בגילים 11-12 בפעילויות נורמטיביות בשעות הפנאי במשך 14 שנים לבין עלייה בהתנהגות פרו-סוציאלית או הפחתה בהתנהגות בסיכון או שתיהן גם יחד. ממצאי מחקרים מלמדים על קשר מתאמי חיובי ומובהק בין מעורבות בפעילות נורמטיבית בשעות הפנאי לבין עלייה בהישגים לימודיים וירידה במעורבות בהתנהגויות סיכוניות. אוגן וג'נקיולה (Uggen & Jankiula, 1999) בחנו את הקשר בין התנסות בעשייה התנדבותית בקרב מתבגרים לבין מספר המעצרים בגין חשד לכיצוע עבירות רכוש, הונאה, אלימות וסמים ותדירותן. לשם כך אספו החוקרים נתונים על אודות 1,000 נבדקים בשני פרקי זמן: במשך הלימודים התיכוניים (גילים 14-18) וכעבור ארבע שנים (גילים 18-22). ממצאי המחקר מעידים על השפעותיה החיוביות של ההתנדבות על עמדות והתנהגויות פרו-סוציאליות, על מחויבות כלפי הנורמות של החברה הקונבנציונלית ועל קיומו של קשר מובהק בין מעורבות בעשייה התנדבותית במהלך גיל ההתבגרות לבין ירידה במספר המעצרים או בתדירותם (טווח הזמן בין מעצר למעצר) או בשניהם גם יחד. יאניס, מקלן, יאנג וייטס (Youniss, McLellan, Yang, & Yates, 1999) בדקו את הקשר בין מעורבות התנדבותית של בני נוער במגוון פעילויות קהילתיות לבין סיכויי שילובם בחברה הקונפורמית ופיתוח זהות נורמטיבית. לשם כך העבירו החוקרים שאלוני דיווח עצמי הנוגעים לזיהוי של אוריינטציות נורמטיביות ואוריינטציות סוטות בקרב מתבגרים. המחקר נעשה על מדגם מייצג של 13,000 תלמידים בכתי-ספר תיכוניים ברחבי ארצות הברית. הממצאים מלמדים על קשר חיובי מובהק בין פעילות התנדבותית נורמטיבית בקרב בני נוער בסיכון לבין הפחתה בהתנהגויות אנטי-חברתיות ועברייניות (כגון שימוש במריחואנה) ועלייה בהתנהגויות נורמטיביות. על אף האמור לעיל וכפי שצוין קודם לכן, טרם

המחקר ומטרותיו והופנתה בקשה לאישור ביצועו ולסיוע בהוצאתו אל הפועל. השלב השני של המחקר, אשר החל לאחר קבלת האישור הרלוונטי מלבד אישור מוועדת האתיקה של המחלקה לקרימינולוגיה באוניברסיטת בר אילן, נחלק לשני תת-שלבים סימטריים שארכו חמישה חודשים: הראשון - הצטרפות של אחת מעורכי המחקר למפגשים שבועיים של מתנדבי הסיירת, הכרתם והשתתפות בפעילותם; השני - ראיונות של הנערים והנערות אשר נדגמו להשתתף במחקר על ידי אחת מעורכי המחקר. הראיונות תואמו בעל כה שבוע מראש במסגרת המפגשים השבועיים של החוקרת עם המתנדבים ובוצעו תוך הקפדה על כללי האתיקה המחקרית המקובלים והנדרשים. בטרם החל כל ראיון הוצגו בפני הנחקר, בשנית, הליך המחקר ומטרותיו, והופנתה בקשה כתובה להשתתף בו באופן רצוני ווולונטרי. מיד לאחר חתימה על כתב הסכמה מדעת להשתתף במחקר, החל הראיון. כל ראיון ארך כשעה וחצי - פרק זמן הנחשב אופטימלי להבניה מחודשת של החוויות ומשמעותן (Merriam, 2009). כל הראיונות הוקלטו בהסכמת המראיינים. בשלב האחרון של המחקר נותחו תכני הראיונות באמצעות שיטת ניתוח נושאי (Thematic Analysis) (Krippendorff, 2004). תהליך הניתוח כלל ארבעה שלבים עוקבים: (1) קטגוריזציה ראשונית של התכנים המשותפים שזוהו בראיונות ושיום הקטגוריות על פי מונחים מעולמם הלשוני של הנחקרים; (2) ניתוח ממפה של קטגוריות התוכן תוך התאמה ביניהן וסידורן בצירים אופקיים ואנכיים; (3) ניתוח ממוקד של קטגוריות התוכן המרכזיות והמשניות; (4) ניתוח תיאורטי של תכני הקטגוריות הנושאות תוך התבססות על תכני הראיונות ועל ספרות תיאורטית ומחקרית רלוונטית (Silverman, 2000).

תוקף ומהימנות³

שאלת התוקף במחקר איכותני-קונסטרוקטיבי נוגעת למידת ההלימה בין תיאור התופעה הנחקרת

פעילותם ההתנדבותית (56% ממחוז דרום, 28% ממחוז ירושלים והמרכז, 16% ממחוז צפון) הייתה פרופורציונלית לחלקם היחסי של כלל מתנדבי סח"י במחוזות פעילות אלו. שבועים ותשעה אחוזים מהנחקרים היו נערים ו-21.4% נערות (לעומת 60% נערים ו-40% נערות בקרב כלל מתנדבי סח"י). להחלטת החוקרים להסתפק ב-25 נחקרים ונחקרות בלבד (מדגם קטן יחסית הכולל 7.3% מכלל פעילי סח"י בכל מחוזות הפעילות במדינת ישראל) היו שתי סיבות עיקריות: (א) במהלך איסוף הנתונים נעשה שימוש בחשיבה רפלקטיבית כדי לבחון את הממצאים העולים מתוך הראיונות. לאחר איסוף הנתונים של 25 הראיונות הראשונים נראה שהתכנים חוזרים על עצמם. ניתוח תוכן של ראיונות אלו תמך בתחושת המיצוי וההתשה (Guba & Lincoln, 1989) של הנתונים. (ב) תמלילים של חמישה ראיונות וניתוח תוכניהם הועברו למשתתפי המחקר המצוטטים בהם. הדבר נועד לבחינת התאמתם להקשרים התוכניים המקוריים ולעולמם המקצועי. משתתפי מחקר אלו דיווחו על התאמת הממצאים לקונטקסט התוכני המקורי ולעולמם המקצועי, והדגישו שאין להם תכנים רלוונטיים נוספים שאליהם ירצו להתייחס.

כלי המחקר

במחקר זה נעשה שימוש בראיון עומק חצי מובנה (Denzin & Lincoln, 2005; Flick, 2009). יתרונותיו הבולטים של כלי מחקרי זה הם האפשרות לעמוד באופן מלא יותר על עולם המשמעות של כל מראיין בתחום התוכן הנחקר (Rossman & Rallis, 2012; White, Oelke, & Friesen, 2012), וכן לאפשר לחוקר זיהוי הומוגני של תמות מרכזיות וניתוחן, תוך מתן טווח רחב של התייחסויות (Denzin & Lincoln, 2005).

הליך המחקר

בשלב הראשון של המחקר נוצר קשר בין החוקרים לבין הממונה הארצי על פרויקט סח"י. הוצגו נושא

³ מונחים אלו מוצגים בספרות המחקר האיכותני לא אחת עם הכותרת trustworthiness ix אמיונות (Merrick, 1999).

ממצאים

- ניתוח הראיונות מלמד על ארבע תמות מרכזיות:
1. משמעות הנתינה הבלתי-אמצעית ומרכיב הסתר שבה.
 2. אחריות ואוטונומיה.
 3. פעילות התנדבותית כתהליך של עזרה עצמית.
 4. קשר מחודש עם החברה הכללית.
- אשר לקטגוריציית התוכנית הנזכרת יצוין, כי כמקובל בתהליכי ניתוח נושאי (Dey, 2003), סדר הצגת התמות או היקפן אינם מעידים על משקלן היחסי בנושא הנחקר ועל חשיבותן.

1. נתינה בלתי-אמצעית ומרכיב הסתר

ה"קבלה" קושרת בין "נתינה בסתר" לבין קבלה עצמית שלמה. היעדר הצורך של הנותן לקבל דבר בתמורה לנתינתו מעניק לו תחושות של מלאות ושלמות. נתינה זו מתמקדת בהזדמנות לעשות חסד לזולת במקום בראיית החסר שלו (שני, 2000). נראה כי לאמור לעיל יש חשיבות יתרה לכלל משתתפי המחקר הנוכחי, הטוענים שהמוטיבציה המרכזית העומדת בבסיס מעשי הנתינה שלהם בסתר היא היעדר תמורה כזו או אחרת לפעילותם זו מצד מושאי הנתינה:

"בהתחלה אמרו לי 'מתן בסתר' ולא הייתי יודע מה זה. עכשיו אני יודע כי זה מה שאני עושה. יש כאלה שצועקים במדרגות 'תודה' אבל אני לא צריך את התודה הזאת כי אני יודע שכלב אני מרגיש שאני עוזר להם. עדיף ככה - לא לקבל תודה. סח"י זה לא בשביל תודה יעני, זה לא תודה וגאווה ופרס וכל זה, זה בשביל לעשות טוב לאחרים וזה כ"ף. זה כמו שלא צריך שיגידו לך 'אתה עשית משהו רע ואתה רע' יעני, כשאתה עושה את זה אתה יודע את זה, אתה לא צריך שיגידו לך. פה אתה יודע שאתה עשית משהו טוב, אתה מרגיש עם עצמך שזה עושה לך טוב. אני מעצמי יודע מבכנים וזה מה חשוב. העזרה הזאת (למקבל הנתינה) - כאילו מלאכים משמים באו פתאום" (ב').

כ' מחזק דברים אלו:

לבין ההסברים המדעיים הניתנים לה. הדבר נעשה בשלושה מישורים: (1) תוקף פנימי - האם המדידה בפועל תואמת את כוונתה הראשונית; (2) תוקף חיצוני - רמת ההכללה האפשרית של ממצאי המחקר לעומת תופעות דומות אחרות; (3) תוקף המבנה - רמת ההתאמה בין הקטגוריות שנבחרו לבין מאפייני התופעה (Dey, 2003).

מרכיב המהימנות במחקר איכותני נוגע לרמת הדיוק והעקיבות שבה מנותחים תכני הראיונות, אשר נאספו תוך שימוש בכלי המחקר שנבחר (Merrick, 1999). שתי הדרכים המרכזיות לשמירה על מהימנות במחקר איכותני הן הצגה בהירה ושקופה (transparent) של שיטת העבודה עם היצמדות לטקסטים העולים מן הראיונות, והסתייעות במומחה חיצוני בכל הליך המחקר, החל בשלב איסוף הנתונים וכלה בנייתם (ibid.).

התוקף והמהימנות במחקר זה הושגו בשלוש דרכים: (1) נוכחות מתמדת של אחת מעורכי המחקר בעבודת השדה של סח"י על בסיס שבועי קבוע ולאורך שמונה חודשים רצופים: נוכחות מעין זו מאפשרת קליטה של מידע תוך-מערכתי, הבנה של השפה והקודים שבהם משתמשים מושאי המחקר, הצגת שאלות הבהרה בזמן אמת והסקת מסקנות העולות מתכני הראיונות ומהקשרם הרחב (Green, 2001).

(2) מקצועיות באיסוף הנתונים: ראיונות המחקר נעשו והוקלטו על ידי אחת מעורכי המחקר בלבד, ותומללו מילה במילה, בשקיפות מלאה ותוך הצגה גלויה ומוכללת של התפיסות של מראייני המחקר ודעותיהם (Miles & Huberman, 1994).

(3) הסתייעות במומחה שלא השתתף בתהליך איסוף הנתונים לשם הערכת תהליך המחקר, איסוף הנתונים וכתבתם. כדי לנטרל הטיה אפשרית באופן הצגת הממצאים ובפרשנותם, בחן העורך השני של מחקר זה את דרך כתיבת הממצאים וניתוחם באופן אוטונומי ובלתי אמצעי. ממצאים או פרשנויות שנתפסו בעיניו מוטים, נדונו על ידי החוקרים וניתנה פרשנות המוסכמת על שני הצדדים (Merrick, 1999).

מישהו בסח"י לא יעשה כזה דבר. אנחנו שלוש שנים כלוס מחלקים גם לאנשים שאנחנו מכירים אישית. הרבה. ואף אחד לא מוציא מילה. הם לא יודעים והם גם לא יידעו וככה זה יישאר" (ב').

"סודיות פה זה לפני הכול! זה הדבר הראשון שאתה כאילו קולט שאתה מגיע לפה פעם ראשונה. לא אני לא ואף אחד פה רוצה שיראו אותנו, את הפנים שלו. למה לא מתאים לי מחר כאילו ללכת ברחוב ולראות אותם נגיד והם ילכו עם הראש ככה (כלפי מטה) למה כאילו פידחתי (ביישתי) אותם שנתתי להם בפנים. בגלל זה עושים (את חלוקת המזון) בלילה, בחושך, בשקט לא רעש, לא בלגן: עולים, בודקים כמו שצריך שאין אף אחד, ועושים את זה" (א').

הנימוק המרכזי שהועלה בנוגע לחשיבותו הרבה של מרכיב הסתר שבנתינה הוא מניעה של בושח בקרב מקבליה. בושח נתפסת בעיני מתנדבי סח"י כפגיעה והיא בלתי נסלחת:

"פה אנחנו עושים בסתר כדי לא לכייש את המשפחות. זה לא נעים שנתנים לך אוכל. אם אני הולך (מחלק אוכל) ורואים אותי, אז מה עשיתי בזה? אני מבייש אותם ואז מבייש את עצמי. אני מבאס את עצמי למה אם עכשיו הבן-אדם הזה יראה אותי ברחוב (הוא) ישפיל את הראש. לא נעים לו שאני מביא לו אוכל. אני לא רוצה שהוא יתבייש בגללי" (ד').

"קורים דברים ואין מה לעשות. עם כמה שמנסים לוודא שלא יראו, לא ישמעו ומתכוננים ועושים מבצעים של ממש כדי לסיים את זה כמו שצריך, קורה פה ושם שבום, הילד פותח את הדלת ורואה אותם מניחים את השקית. וואלה זה מבהיל ומכניס אותך לסרטים (מטריד ומעיק). עכשיו אתה אומר לעצמך 'ימה הוא חושב על מה שאתה חושב עליו וימה אתה חושב', ואתה מתבאס על עצמך. זה הולך אתך אחרי זה כמו רבינה (מועקה) בלב" (א').

מכלול הציטוטים המובא כאן מעיד הן על קיומו הנתפס של קשר בין מרכיב הנתינה בסתר לבין שינוי בדפוסי החשיבה וההתנהגות של בני נוער בסיכון המתנדבים בסח"י, והן על מרכזיותו הרבה של מרכיב זה. יתרה מזו, נדמה שעצם הסתר בפעילות הסיירת מאפשר

"זאת הרגשה טובה שלי, שאני עושה משהו טוב ואני לא מקבל על זה תמורה בחזרה כי אני גם לא צריך. אני גם לא רוצה בכלל. אני עושה את זה בשביל עצמי, לדעת שסוף-סוף אני עושה משהו טוב ואני לא רוצה עליו משהו. לא מקבל עליו כלום ואף אחד לא יגיד לי 'אתה עושה את זה בגלל זה ובגלל זה'. אני עושה בשביל עצמי - יש יותר מזה? זה כל היופי שאתה עוזר למישהו ואתה לא יודע מי ומה, וגם הוא לא יודע מי אתה... זה נותן חיוך מאוזן לאוזן".

ע' מסכם רעיון זה תוך התייחסות לאלמנט הטהור הקיים לדידו בבתינה ללא קבלת תמורה:

"אני מקבל את התמורה שלי... אני יודע שהמשפחה הזאת והזאת הולכת לראות טוב (ארגז מצרכי מזון) בזכותי, וכמו שטוב להם, טוב גם לי כי אני עשיתי את זה. אני, אחרי חלוקה (של מזון), מרגיש לכן טהור, כמו ביום-כיפור. טהור ונקי, בלי כתמים בלי כלום. אלה מסביבי הם הכתום, ירוק, כחול, הצבעוני, אבל אני הלבן הטהור, אני הנקי, אני יודע שזה שלי. מה עוד אני צריך?".

היבט מרכזי נוסף הנוגע לחשיבות הנתינה הבלתי-אמצעית בסתר ואשר הועלה על ידי כלל משתתפי המחקר הוא מרכיב הסתר. הרמב"ם התייחס בכתביו להלכות מתנות לעניים (הלכות ז-יד) כמצוות צדקה, וטען שמכין שמונה המעלות לנתינה התואמות את רמת המוסריות ודרגות הרגישות של זה הנותן כלפי צרכיו ורגשותיו של זה המקבל, המעלה השלישית נוגעת לאנונימיות של הנותן בעיני מקבלה: "שיידע הנותן למי ייתן ולא יידע העני ממי לקח" (מוסד הרב קוק, 1984, עמ' קלא). לטענת משתתפי המחקר, מרכיב הסתר והאנונימיות אבסולוטיים והכרחיים להמשך פעילותה וקיומה של סח"י:

"כל מי שבא לסח"י יודע שקודם כל זה סודיות, לא משנה אם אתה מכיר או לא, גם אם אתה רואה את המשפחה שאתה נותן לה, גם אם נגיד מחלקים למשפחה שאתה מכיר או משהו כזה, שהבן שלהם חבר שלך, וגם אם יהיה מצב שאתה תריב איתו מכות, אתה לא תבוא לו בחיים "יא מגעיל, אנחנו הבאנו לך אוכל אתמול, אין לך מה לאכול בבית". זה בחיים

ת' מסכימה עם האמור לעיל ומדגישה את מרכיב הבחירה החופשית והשפעתו החיובית: "כיף לי וזה טוב שכיף לי. לא היו הרבה דברים בחיים שלי שהיו עושים לי טוב, כי הייתי חייבת. כאילו (בסח"י) זה לא משהו שאומרים לי 'תעשי ככה' ו'תעשי ככה', כי כאן זה לא ככה. כאן זה בחירה שלי איך לעשות ומתי לעשות הכול: אם לאסוף את הארגז או לצאת לחלוקה. הכול פה זה אנחנו, וזה כיף לדעת שיש משהו כזה שאני בחרתי בו".

במעין תהליך ספירלי, האוטונומיה והבחירה החופשית בעשייה הניתנות למתדבי סח"י, נתפסות על ידם כמחזקות עוד יותר את תחושת האחריות ואת הרצון להעניק עזרה:

"בסח"י, אף-אחד לא בא ונופל עלינו (אומר לנו) 'תעשה ככה' ו'תעשה ככה', למה חסד עושים איך שמרגיש ולא כי אומרים לך פקודות איך לעשות. אף-אחד לא יבוא לשכנע אותי ולהכריח אותי. כשאתה רואה שחברים שלך עושים זה ופה ושם (עובדים), אז אתה קם בסוף (לעבוד) בלי שיגידו לך, למה אתה מרגיש שאתה רוצה לעזור ולעשות, למה בשביל זה באת. לא בשביל היופי שלך. באת למטרה, אז אל תהיה בול עץ" (ד1).

"כולנו מתאספים פה, כל אחד שבא יעני הוא בא לעשות. עכשיו אין פה דבר כזה להסתכל מה הוא עושה ואז ככה אני אעשה. מי שבא עושה מה שהוא יכול, או את זה או את זה, או שקיות או חלוקה, לא חסר יעני. אף אחד לא מכריח אותך. אם כבר באת אז אתה עושה. אתה לא חייב, אתה בא בשביל לעשות חסד, כל החבריה באים ככה, ביחד, בכיף" (פ1).

היכולת של סח"י לאפשר לבני נוער בסיכון לבחור באופן אוטונומי ואחראי את אופן פעילותם בסירת מיד עם הצטרפותם אליה, וזאת באופן בלתי אמצעי ובלתי שיפוטי, עומדת בניגוד ברור לפרויקטים התנדבותיים אחרים המיועדים לאוכלוסיות של נוער בסיכון (פישר, 1999; Sundeen & Raskoff, 1994), ונדמה שהיא מסייעת בהעצמת אמונתם העצמית ביכולותיהם האישיות ובפיתוח מוטיבציה פנימית להמשך העשייה. יתרה מזו, המחויבות הטוטלית (או כמעט טוטלית)

למתבגרים שבסיכון להתחבר לצדדים החיוביים והקונסטרוקטיביים שבהם, באופן שמאתגר את חשיבתם והתנהגותם ומעודד אותם להקפיד על האדרת האלמנט. נראה שמרכיב הסודיות מספק לבני הנוער בסיכון מענה חיובי אפשרי לחיפוש הריגושים ולנטייה לנטול סיכונים, שהם מאפיינים של תקופת גיל ההתבגרות (הראל-פיש, 2010) אשר מוצאים את ביטוים השכיח במגוון דרכים שליליות (למשל, צריכה של סמים ואלכוהול, אלימות בין-אישית והתנהגויות מיניות).

2. אחריות ואוטונומיה

"אחרי המעשים ימשכו הלבבות" (בן יוסף, 1983, מצווה ט"ז), כלומר עשיית טוב כלפי חוץ מטיבעה חותם בנפשו של הפרט, מאחר שבכוחה להשפיע על רגשותיו ומחשבותיו ולכוונן לשינוי ולטוב פנימי. מוטיב זה, העומד בבסיסו של פרויקט סח"י, מתאר במדויק את אחד הצירים המרכזיים והדומיננטיים שלו - עשייה בפועל תוך מתן הזדמנות שווה לכל פעיל ופעילה ליזום, לבחור את הפעילויות שבהן ירצו להשתתף, להתנסות בתחושה של קבלת אחריות ולהיות פעילים בקבלת החלטות. כל משתתפי המחקר הביעו את שביעות רצונם הרב מהזכות שהוקנתה להם, באופן טוטלי ובלתי-אמצעי, להיות שותפים מלאים ושווי זכויות בתהליכי קבלת ההחלטות בסח"י ולבחור את פעילותם ההתנדבותית בה:

"אנחנו הולכים לשם (לבתי הנתרמים) ומביאים את המצרכים באופן קבוע. לא צריך לשאול ולבדוק (אם פעולות אלו בוצעו) ויבואו ויגידו לנו 'לך תעשה את זה' ו'לך תעשה ככה'. אנחנו יודעים שיש היום סח"י ומתארגנים: מי הולך לאן ומה עושה. עושים (מארגנים) שקיות מצרכים ומתחילים לארוז. את (איתור) המשפחות זה מאיתנו (באחריותנו), הנערים כאילו, כל אחד מכיר משפחה או ראה בחוץ זקנה מחטטת בפח אשפה והלך אחריה וראה את הבית (שבו היא גרה), ומאז נותנים לה. אנחנו מחלקים (מצרכים) בכיף, וזה לא כמו במקומות שאומרים לך 'אתה חייב לעשות ככה וככה'. פה, אני בוחר לעשות" (ב1).

ועכשיו יש וברוך השם... אני עושה ואני נותן מעצמי ואני מקבל בחזרה והכול טוב".

"פה אני בא ככה פעם בשבוע כדי לברוח מהמחשבות והבלגן. מה זה לברוח - יעני פה זה עוזר לי לסדר ת'מחשבות. מה עשיתי, מה אני רוצה, מה אני לא רוצה, זה יעני עוזר לי לעשות סדר. פה אני עסוק במישהו אחר, במשפחות לעזור להם. ואחרי זה אני מבין שזה חוזר אליי כי זה עושה לי סדר, מרגיע אותי, מוציא לי את הקוצים מהתחת".

עדויות של משתתפי המחקר מלמדות על התועלת האישית שהם מפיקים במישורים הקוגניטיבי וההתנהגותי עקב פעילותם המסייעת לאחר. אשר למישור הקוגניטיבי, משתתפי המחקר ציינו את תרומתה של פעילות הנתינה לאחר למציאת זהות עצמית וקבלה עצמית: "בסח" תפסתי את הכיוון שלי, זה סידר לי את הראש. אני, ילד שיש לו קוצים בתחת, לא רגוע, כל הזמן מחפש את עצמי, חושב. המחשבות גמרו אותי. פה השתחררתי, נרגעתי, אפשר לדבר איתי, אני מקשיב, מדבר. זה לא היה ככה לפני שנה-שנתיים (טרם ההנעה לסח"י). (אז) הייתי מקבל סיבוב, זורק כיסא, לא הייתי יכול לשבת רגוע שעה. נרגעתי" (ג'). "תמיד ראו אותי ילד בלגניסט, וככה הייתי. בבית-ספר, המורים היו רואים אותי, הייתה נופלת להם הלסת (חוששים, מתעצבים), כל החיוך היה נמחק להם: עוד פעם זה הגיע! היו מוציאים אותי (מבית-ספר), ובשכונה יש הכול: סמים, מכות, סכינים, בלגן. ואתה רואה את זה ומושפע. אני הייתי עצבני, לא עניין אותי כלום: מילה (שבאמרה לי) לא במקום הנכון - ישר מרים (זורק) בלטה לפני; ישר כוסה (חתך) לפני. עכשיו נרגעתי: אני יושב עם אנשים והם אומרים לי: 'השתנית ברמות מטורפות'. וזה כיף לשמוע את זה. גם בבית, אימא שלי והאחים שלי סומכים עליי. הם יודעים כשאני יוצא (מהבית). וכשאני חוזר - אין אחריי משטרה" (ד').

אשר למישור ההתנהגותי, מרביתם המוחלט של משתתפי המחקר (95%) תופסים את פעילות הנתינה כסתר כמשפרת את יכולות הביטוי, האמפתיה וההבלגה שלהם. שיפור זה נתפס על-ידם כמסייע

של חברי סח"י לעשייה, עומדת בניגוד לתזה המוצגת בכרדיגמת הנתינה (שרלו, 2011). לפי פרדיגמה זו, נתינה אישית המאופיינת בקשר של פנים-מול-פנים בין העוזר לבין מקבל העזרה, מפתחת בקרב הראשון מחויבות רבה יותר לעשייה לעומת הנותן האנונימי.

3. פעילות התנדבותית כעזרה עצמית

אחד העקרונות המנחים של גישת תרפיית העוזר (The Wounded Healer) (Riessman, 1965) הוא התועלת האישית שמקבל מגיש העזרה עקב הסיוע לאחר (Adair, 2005; Devilly, Sorbello, Eccleston, & Ward, 2005). על פי עקרון זה, יצירת שינויים חיוביים בחייו של האחר (מקבל התמיכה) מעצימה בקרב נותן התמיכה את תחושות המוטיבציה, ההעצמה האישית והמסוגלות העצמית, ומפתחת בקרבו מגוון מיומנויות רגשיות מהותיות (Dhaliwal & Harrower, 2009; LeBel, 2007). מרבית משתתפי מחקר זה (70%) העידו על קיומו של קשר נתפס בין הגשת סיוע לאוכלוסיות נזקקות ועשייה של מעשי נתינה בחסד לבין תהליכי עזרה עצמית.

"שאתה עוזר לאנשים זה כאילו אתה עוזר לעצמך, ואתה לא צריך יותר מזה. אני מרגיש שמתני שאני עוזר, אני נותן את כל הלב שלי, את כל הנשמה שלי, אני מקבל בחזרה אהבה. אני מקבל מזה עזרה לסדר את הראש לעצמי. וגם שאני מרגיש פתאום דברים שמי חשב בכלל שיש (ביי?)! אני מגלה על עצמי דברים (חיוביים) חדשים וזה עוזר לי להסתכל (על עצמי) אחרת במראה" (ר').

דברים דומים אמרו ט' וע' (בהתאמה), אשר גדלו במחסור בשכונה של מעוטי יכולת:

"אנחנו לא גדלנו ברמת-אביב (סמל לשכונה מבוססת), אנחנו גדלנו כאן. מילדות אתה רואה ואתה יודע שיש כאלה כאן שאין להם, ואלו שכנים שלך שאתה מכיר. זה מה שאתה רואה מהחלון בחדר. לפני שידעתי לדבר ידעתי מה זה שאין, אז צריך לעזור. זה תמיד היה עצוב אבל לא עשיתי כלום, למה לא היה לנו דרך. גם מי חשב על זה, למי זה עבר בראש בכלל

תרומה לזולת כעדות למעורבות ולנתינה לחברה הכללית; (ג) אורינטציה חיובית באשר לעתיד.

א. רצון לשרת בצבא

כל משתתפי המחקר הביעו רצון ונכונות להתגייס לצה"ל ולשרת שירות מלא ביחידות קרביות. לתפיסתם, מעשי הנתינה בסתר במסגרת פעילותם בסח"י, גרמו להם לעבור שינוי קונספטואלי מתפיסת השירות הצבאי ככזבוז זמן וכתרומה למדינה שלא תרמה להם דבר, לתפיסתו כתרומה בסתר לחברה שלה הם מחויבים כאזרחי המדינה:

"צבא זה גם סח"י. זה לתרום למישהו, למדינה. (אני מעוניין להתגייס) לאחת (היחידות) המסוגלות, נגיד מסתערבים. פעם (צוחק) אם היו שואלים אותי (איפה תרצה לשרת) הייתי אומר - 'מי עכשיו ילך ירוק 3 שנים מהחיים שלו? מה אני פראיר' (פ').

א' ו-ב' (בהתאמה) מחזקים דברים אלו ומציינים: "אם היית באה אליי לפני שנה וזה הייתי אומר 'אני??' שלוש שנים מהחיים שלי למדינה הדפוקה הזאת?'. עכשיו אני נשבע שאני מת להתגייס. יש לי תיקים (פיליליים) ובלגן, אבל אני חייב להתגייס. אני אהיה חייל מעולה. פה בסח"י אתה לומד כאילו להיות בן-אדם ומבין שצבא אין אתה צריך לעשות וזה רק יפתח לך דרך אחרי זה ותהיה בן-אדם. מה יש? במה שאני שונה ממישהו?".

"בטח! צבא זה גם נתינה. בוא, קום, תיתן מהחיים שלך. כולם צריכים לעשות צבא, אין אפס... למה במה אני שונה? אני מת ללכת לשייטת 13. אנחנו חיים פה אז לכחות שנביא (שנתרום) שלוש שנים מהחיים שלנו למדינה, לחברה. יש חיילים שמתים. שמה בשביל כולנו, אז אין דבר כזה שלא נעשה צבא".

ב. תרומה לזולת כעדות לקשר מחודש עם החברה

מרבית משתתפי המחקר (85%) רואים במעשי הנתינה בסתר עדות מעשית למעורבותם בחברה הכללית ואינדיקציה למחויבותם המוסרית הגבוהה כלפיה. פרספציה זו של החברה הכללית ושל מקומם בה,

בהימנעות מבחירה בדפוסי התנהגות שלילים שבהם נהגו לבחור בעבר בסיטואציות מתסכלות. כך העידו ע' ו-ב' (בהתאמה):

"היינו מסתובבים בלילות שורפים דברים, הורסים, שוברים, מעשנים (סמים)... זה המשבר של גיל 16-15. כתאום... החברים שלי בסח"י... אתה יכול לסמוך עליהם, נהיו בני-אדם: זה חזר לבית-ספר, ההוא נכנס לפנימייה, זה התחיל לעבוד. פעם, הייתי ביישן, לא הייתי מסוגל לדבר, אז במקום לדבר הייתי מכה. (בעקבות סח"י) קיבלתי ביטחון: אני מדבר, שואל, מספר מה אני חושב, מה אני מרגיש".

"יש דברים שהשתניתי לגמרי: פעם, היינו רבים מכות, נשלחים למעצר-בית, תיקים במשטרה... עכשיו, אנחנו ילדים אחרים. היינו ילדים נגרים. היינו עושים הרבה שטויות: שוברים, הורסים, גונבים, שורפים. אנשים מהצד היו אומרים 'זה ילדים מפגרים, לא ייצא מהם כלום'. מה שאני עושה עכשיו (הפעילות ההתנדבותית במסגרת סח"י) זה ישר לי את הראש, זה גרם לי לחשוב על איך התנהגתי פעם. היום אני לא אחשוב אפילו על לעשות דברים שהייתי עושה אז למה סח"י אמתי (מתנדב אותנטי בסיירת) לא עושה דברים כאלה".

בדומה למחקרים רבים המלמדים על קשר בין פעילות התנדבותית וחשיפה לטוב-לב לבין הפנמה של נורמות, ערכים ודפוסי חשיבה והתנהגות נורמטיביים ושיפור בדימוי העצמי (Mueller, 2005; Piliavin, 2003; Post, 2005), גם ממצאי מחקר זה מלמדים על קשר חיובי נתפס בין פעילות אלטראיסטית וולונטרית מסוג נתינה לזולת בסתר לבין אימוץ דפוסי חשיבה והתנהגות נורמטיביים, שיפור הדימוי העצמי והמודעות הפנימית והימנעות מפעילות אנטי-חברתית או עבריינית.

4. קשר מחודש עם החברה

כל משתתפי המחקר התייחסו להשפעות החיוביות של הפעילות בסח"י ושל מעשי הנתינה בסתר על תפיסתם הסובייקטיבית את החברה הכללית ועל חיזוק הקשר עמה. התייחסויותיהם התמקדו בשלושה תחומי-תוכן מרכזיים: (א) רצון לשרת בצבא; (ב)

בוטן אפשר להתחלקי. זה לחפש אדם שצריך עזרה ולעזור גם אם אתה ממהר. לעצור, לעזור, זה חלק מלכבד. זה למדתי בסח"י" (ע'י).

כ' מחזק את האמור לעיל תוך התמקדות במרכיב הבושה שאותה הוא חש בהווה לנוכח יחסו המזלזל לצרכיו של האחר בעבר:

"יש משהו שעד היום לא יוצא לי מהראש: אני לא מאמין בכלל שהעזתי לעשות את זה. ישבתי באוטובוס ברכייעיה (מקום המכיל ארבעה כיסאות והמיועד לארבעה נוסעים) ושמתי רגליים על הכיסא מול (אחד מארבעת הכיסאות). בא כן-אדם, בן 60-65, והתחיל להגיד לי 'למה אתה שם רגליים על הכיסא ולמה זה?' ואני, ברוב טיפשותי, במקום להגיד לו 'בסדר, אני מצטער, סליחה' ולהוריד את הרגליים, התחלתי לצאת עליו בצעקות. היום אני חושב, 'מה עבר לך בראש כן-אדם? אדם בא, אומר לך משהו, ועוד יותר מבוגר ממך (ואתה צעקת עליו)? כבוד בסיסי! מה אתה מדבר אליו ככה, יא אפסי'. טמטום. היום, גם אם האוטובוס חנוק (מלא בנוסעים) ואין מקום (לשבת), זה ברור מאליו (שאני אפנה לו מקום). רק אני רואה אותו עולה (ומיד אני מפנה את מקומי). אפילו ביאגד' שמו (תלו בכל אוטובוס סטיקר) 'מפני שיבה תקום'. אז שאני לא אעשה את זה?"

ג. אוריינטציה עתיד חיונית

דויטש ושניידר (1994) טוענים שמתבגרים בסיכון מחזיקים בפרספקטיבת זמן שטחית מאוד המתמקדת בעיקר בהווה המיידי. משום כך רבים מהם מתקשים לתפוס את השפעות התנהגותם בהווה על עתידם, ומיעוטם מניח שההשפעות יהיו מינוריות. בניגוד לטענה זו, ממצאי המחקר הנוכחי מעידים שלמתדבי סח"י פרספקטיבת זמן רחבה ועמוקה והבנה מוכללת ומגובשת של הקשר בין הפעילות בסח"י בהווה לבין השתלבות מוצלחת וחיונית בחברה הכללית בעתיד: "אני רוצה להיות סטודנט, לשאול דברים חדשים, ללמוד דברים שלא ידעתי. לעזור, לחפש מה אני אוהב לעשות, מה אני עושה טוב, ולעבוד. שיהיו לי ילדים, אני אתן להם הכול. אני אחנך אותם (את) מה

התפתחה לדידם בעת פעילותם השוטפת בסיירת. עי-ו-א' (בהתאמה) מבירים נקודה זו תוך התייחסות לקשר בין מעורבות בפעילויות נתינה בסיירת במסגרת סח"י לבין הירטמות למגוון פעילויות אלטרואיסטיות נורמטיביות נוספות במסגרות קהילתיות אחרות:

"יש פה בשכונה מועדון. כשהייתי קטן הייתי הולך אליו. עכשיו אני מדריך במועדון בהתנדבות ואני מכוון ילדים קטנים (לפעול באופן נורמטיבי) כדי שיפנימו. אני מנסה להסביר להם. אני מאמין שיש להם מה ללמוד ממני. אני מדריך אותם לחיים, שלא יעברו את המשבר הזה של גיל 16. יש בנות, בנות 8-9, באות אליי למועדון וצועקות... ועכשיו אני יודע שכל אחת כזאת שצועקת צריך לדבר איתה, לשאול מה קרה. זה לא סתם (שהיא צועקת), היא בטח רוצה לדבר. אני מעביר הלאה את מה שלמדתי פה (בסח"י)" (ע'י). "השכנים פה בשכונה סומכים עליי - חבל על הזמן. מתקלקל משהו, נשבר משהו, הם צריכים להרים קניות (עזרה בסחיבה), ללכת להביא משהו - הם יודעים שהם יכולים לפנות אליי. אני יושב פה בשכונה, לא משנה (אם) לכד (או עם) חברים, אני הולך מסדר, מתקן. אם יש איתי חבר אז אני מביא גם אותו. אני מנסה לעזור כאילו מה שאני יכול. זה סח"י... וכל זה משם" (א'י).

זויות אחרת הוצגה על ידי 72% ממשתתפי המחקר (n=18) בהקשר זה וקושרת בין סח"י לבין הרצון לחדש את הקשר עם החברה הכללית. הנערים מפתחים תחושות חזקות של אמפתיה ומוודעות לצרכיו ולקשייו של האחר וכן מוטיבציה לסייע לו:

"לפני סח"י, הייתי מתעלם הרבה (מצרכים של אחרים). הייתי מתחבא שלא יבקשו ממני לעזור. היום, בלי שישאלו אותי (שיבקשו ממני) אני לוקח, עוזר, רואה אישה מרימה שקיות - מיד שואל אותה אם צריכה עזרה. אתה כל הזמן רוצה לעשות. אתה הולך עם לב פתוח, רק לעזור" (ח'י).

"אם פעם הייתי רואה ילד בוכה, לא היה מעניין אותי. סח"י זה לגשת אליו (ולשאלו) 'למה אתה בוכה?', אולי אני יכול לעזור לו. סח"י זה לעבור עם זקנה אחת את הכביש במעבר חצייה. יש משפט שאומר 'גם עם

שלמדתי כאן (בסח"י) - להמשיך לתת ולהרבה. זה כיף לעשות את זה" (ר').

"להתגייס לצבא, להקים משפחה, לפתוח עסק קטן - מחשבים או משהו. שתמיד אני אהיה זה שנותן. ואני אעשה גם סח"י. מסתכל קדימה, דואג לעתיד, מה יהיה, איך יהיה. אני אעשה מה שצריך" (ח').
"ללמוד בכיתות יג-יד, צבא (להתגייס). ללמוד, לגדול, לעבוד, להתחנן, (להוליד) ילדים. להגדיל את סח"י לעוד מקומות בארץ, שלעוד אנשים יידלק אור בכתים, שעוד אנשים יידעו מה זה חסד, מה זה נתינה, ילמדו לכבד, ככה יהיה טוב יותר" (ד').

לסיכום, נדמה שפעילותם ההתנדבותית, המתמדת והבלתי-אמצעית של חברי סח"י בקהילה, יחסם החיובי לחברה הכללית ושאיפתם להשתלב בה באופן מוצלח בעתיד, מבטאים חובה פנימית כלפיה לצד פיתוח או חיזוק של זהות חברתית קונפורמית. לנוכח חשיבותם הרבה של מרכיבים אלו בחיזוק תחושות המחויבות האישית והחברתית של אוכלוסיות בסיכון לחברה הכללית ובהעצמת רגש השייכות שלהן אליה (Kuperminc et al., 2001; Spring, Dietz, & Grimm, 2007), נראה שלפרויקט סח"י תרומה פוטנציאלית חשובה בשינוי עמדותיהן ובהבעת נכונות לשינוי התנהגותי, המגבירים את סיכויי השילוב המוצלח מחדש של מתבגרים בסיכון בחברה.

דין

מחקר זה בוחן את המוטיבציות העיקריות העומדות בבסיס בחירתם של בני נוער בסיכון להשתתף באופן וולונטרי ובלתי אמצעי בפעילות אלטרואיסטית-אינטנסיבית של מתן בستر ולהתמיד בה, ומנתח את הקשר הנתפס בין פעילות זו לבין שינוי חיובי בדפוסי חשיבתם והתנהגותם בהווה ותפיסת עתידם. בטרם יידונו ממצאי המחקר המרכזיים והמסקנות והתובנות העולות מהם, יוצגו מגבלות העיקריות: מחקר זה לוקה בשלוש מגבלות עיקריות:

(1) שיטת המחקר: המחקר מבוסס על דיווח עצמי וסובייקטיבי של הנחקרים והנחקרות על חוויותיהם בתחום הנתינה כחסד במסגרת סח"י. סובייקטיביות

זו מקשה את אימות הנתונים ועלולה להביא לידי הטיה אפשרית של התופעה הנחקרת (Denzin & Lincoln, 2005; Krysik & Finn, 2013). משום כך ראוי לעשות בעתיד מחקרי המשך אשר ישתמשו במתודולוגיות מחקר אחרות הנוגעות למשתנים רלוונטיים נוספים, ויבחנו את השפעותיהם של מעשי החסד והנתינה בستر על דפוסי חשיבתם והתנהגותם של חברי סח"י.
(2) גודל המדגם: במחקר זה השתתפו 25 מתבגרים בלבד שהם 7.2% מתוך 350 המתבגרים בסיכון הפועלים בשלושת מחוזות הפעילות של סח"י במדינת ישראל. לפיכך יכולת ההכללה של ממצאי המחקר על כלל עמדותיהם של המתבגרים והמתבגרות הפועלים בסח"י כלפי הסיירת והשפעתה על דפוסי חשיבתם והתנהגותם מוגבלת, ואין ודאות שממצאים אלה אכן משקפים את פעילותה האובייקטיבית של הסיירת בכל המחוזות ואת השפעתה על מרבית חבריה. כדי לנסות להתגבר על מגבלה זו, כנהוג בפרוצדורות המקובלות במחקרים מסוג זה (Krippendorff, 2004), מיונו הנתונים שנאספו, קוטלגו בקטגוריות לפי שיטת ניתוח התוכן (Content Analysis) ונבחנו שוב ושוב לשם גיבוש נרטיבים קוהרנטיים. פרוצדורה זו מקובלת בסוג מחקרים זה. לנוכח מגבלה זו ואופיו האקספלורטיבי של המחקר, ראוי לערוך מחקרי המשך אשר יתמקדו באוכלוסייה רחבה יותר ואשר יעקבו אחריה פרקי זמן ממושכים יותר.

(3) שיטת הדגימה: המגבלה המרכזית של שתי שיטות הדגימה הלא הסתברותיות שבהן נעשה שימוש במחקר זה - דגימת מומחים ודגימת "כדור השלג" - קשורה בחוסר מהימנות, בחוסר ייצוג של כלל אוכלוסיית המחקר הרלוונטית (מתנדבי סח"י) ובהטיה אפשרית (שקדי, 2011).

למרות גודל המדגם והעיקרון הסובייקטיבי המאפיין את עדויותיהם של הנחקרים, נראה שאי אפשר לבטל את הנחת האמת הסובייקטיבית של הדוברים כאמת היחידה בעלת המשמעות הקיימת בתודעתם והקובעת את מהלכי חייהם בהווה ובעתיד. הבחירה בחוויות ובסיטואציות מסוימות לצורך התייחסות לנושא הנבדק וניתוח משמעויותיהן, משמשת כלי דיאגנוסטי

תחושות של עצמאות מחשבתית והתנהגותית, אחריות אישית והערכה אישית גבוהה, ואלו מסייעות בפיתוח מוטיבציה פנימית להמשך עשייה חיובית. עשייה זו מעצימה, ככתהליך ספירלי, את תחושות האחריות האישית, האוטונומיה המחשבתית וההתנהגותית ואת האמונה העצמית ביכולות האישיות, וחוזר חלילה. על פי גישת "תרפיית העוזר" (Riessman, 1965), עשייה חיובית למען האחר, קל וחומר אם היא נעשית על בסיס וולונטרי ובלתי-אמצעי, משפרת מאוד את מצבו הנפשי של נותן העזרה לנוכח יכולתה להסיח את דעתו (באופן זמני או קבוע) מבעיותיו האישיות ומדימויו העצמי הנמוך. ממצאי המחקר הנוכחי, בדומה לממצאי מחקרים רבים אחרים (LeBel, 2007; Mueller, 2005), תומכים בגישה תיאורטית זו ומלמדים על קשר נתפס בין עזרה לאחר לבין עזרה עצמית. בשונה מהממצאים של מרבית המחקרים אשר נעשו בתחום זה בקרב מתבגרים בסיכון, תהליכי העזרה העצמית אשר זוהו במחקר הנוכחי התרחשו למרות אופיה הנסתר מהעין של פעילות הנתינה וחוסר הכרת התודה החברתית למבצעה. יתרה מזו, בניגוד לממצאים של מחקרים אחרים בתחום (שרלו 2011; Piliavin, 2003), ממצאי המחקר הנוכחי מלמדים על הבנה ומודעות לתהליכים של עזרה עצמית רק בקרב מתנדבים הפעילים בסיירת יותר משלוש שנים. ייתכן שלמשתני הזמן וההתמדה לאורך זמן יש השפעה על תהליכים של עזרה עצמית בקרב אוכלוסיות של מתבגרים בסיכון הפעילים בעשייה אלטרואיסטית התנדבותית. משתנים אלו יכולים לאפשר עיבוד מוכלל ועמוק של מכלול התהליכים הרגשיים, הקוגניטיביים והנפשיים הנחווים בפעילות נתינה. זווית חשובה נוספת הקשורה במרכיב האחריות נוגעת לקבלת המוחלטת של המתנדבים לפעילות ההתנדבותית בסח"י, ללא תנאי מוקדם, ללא שיפוט וללא הדרכה מובנית ופורמלית הנוגעת לפעילות הנדרשת מהם. בניגוד למסגרות התנדבותיות אחרות המיועדות לבני נוער ולמתבגרים בסיכון, המאופיינות כפורמליזציה ניהולית ותפעולית במגוון רמות ובהצבת

רב-חשיבות להבנת מקומן המרכזי של סח"י ושל הפעילות המבוצעת בה בעבור משתתפי המחקר. לפיכך נראה שלמרות ההסתייגויות הנזכרות, ממצאי מחקר זה עשויים לתרום תרומה מהותית להרחבת הידע הקיים בנוגע לחשיבותה של פעילות הנתינה בסתר בקרב מתבגרים בסיכון ובנוגע להשפעותיה על דפוסי חשיבתם ופעולתם בהווה ובעתיד. הממצא המרכזי הראשון של המחקר קשור לחשיבותם הרבה של מרכיב הנתינה הבלתי-אמצעית לאחר ומרכיב הסודיות שבנתינה מבחינת הנערים. מרכיבים אלו, שלתפיסת הנערים מעצבים את אופי פעילותה הייחודי של הסיירת ולדעתם הם תנאי הכרחי להמשך פעילותה, מאפשרים להם לחוש סיפוק בעשייה ומספקים להם מענה נורמטיבי וקונסטרוקטיבי לצרכים חיפוש ריגושים ונטילת סיכונים (הראל-פיש, 2010). אופיה האלטרואיסטי, הבלתי-אמצעי והוולונטרי של פעילות הנתינה הנעשית בסתר, חושף את המתבגרים לערכ-רב של תחושות העצמה חיוביות המביאות אותם לנוכח באופן אקטיבי דפוסי התנהגות שליליים, לאמץ דפוסי התנהגות נורמטיביים ולהבנות אוריינטציה שומרת-חוק. תהליכים אלו מתיישבים עם גישות הפסיכולוגיה החיובית (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000) והקרימינולוגיה החיובית (Ronel & Elisha, 2011). הראשונה מלמדת על הצורך בהבניה של חוזקות וטיפוח צדדים חיוביים בקרב יחידים לשם מימוש הפוטנציאל הקיים בכל אדם באשר הוא והשגת קיום מלא, סיפוק ומשמעות חיים. השנייה מלמדת על נתינה לזולת וביצוע מעשי חסד כמרכיבים מרכזיים בחשיפה של יחידים בסיכון לערכים חברתיים מרכזיים רבים. חשיפה זו נתפסת כמעודדת צמיחה אישית בקרב יחידים בסיכון וכמסייעת בהימנעות מהתנהגות אנטי-סוציאלית או עבריינית. ממצא מרכזי נוסף של מחקר זה נוגע למרכזיות ולחשיבותם של מרכיבי האחריות והאוטונומיה שבבעשייה ההתנדבותית בתהליכי העזרה העצמית של המתנדבים. המעורבות האקטיבית והאוטונומית בעשייה הנורמטיבית וקבלת האחריות המוחלטת בכחירת אופיה והיקפה, מבנות בקרב חברי סח"י

הנתינה והתרומה לזולת כשליחות וכמחויבות לחברה. תהליכי הסוציאליזציה שעוברים מתנדבי סח"י בעת פעילותם הוולונטרית והאלטרואיסטית בסיירת ומחויבותם הרבה אליה, גורמים להם להבין ולהכיר באופן אינטרוספקטיבי ברצונם העז להיות חלק מהחברה הכללית. תובנות אלו מתורגמות למילוי (או לשאיפה למלא) של מגוון רב של תפקידים בעלי אופי מתרים ואלטרואיסטי בתחומים אחרים בקהילה, ובהם שירות בצבא, השתתפות במגוון פעולות התנדבותיות מלבד סח"י, חיפוש יומיומי אחר אינדיבידואלים הזקוקים לעזרה וסיוע להם והשתלבות בשוק העבודה הנורמטיבי. אם כן נראה שלמעשי נתינה בחסד השפעה חיובית על אימוץ פרספקטיבות ערכיות, נורמטיביות, מוסריות ופרקטיות חדשות הן מבחינת החברה הכללית והן מבחינת מקומם של המתבגרים בסיכון בהווה ובעתיד (ראו גם: מוס, 1988). יתרה מזו, מאחר שתפיסת עתיד חיובית/נורמטיבית נמצאה כקשורה בהתחזקות החוסן הנפשי של מתבגרים בסיכון, בעיצוב זהות עצמית נורמטיבית ובהגדלת רמות המוטיבציה ויכולתם להשתלב בהצלחה בחברה הכללית (Newman, Newman, Griffen, O'Connor, & Sulimani-Aidan & Benbenishty, 2011; Spas, 2007), נראה שלפעילויות התנדבותיות בעלות אופי ספונטני ובלתי-אמצעי שנעשות בסתר, פוטנציאל רב בשילוב מוצלח של מתבגרים בסיכון בחברה הכללית (ראו גם: Spring et al., 2007; Sundeen & Raskoff, 1994).

רשימת מקורות

אוזן, ת' (2008). ההתהוות העבריינית וההתנדבות בסיפורי חיים של נוער בסיכון (עבודה לשם קבלת תואר מוסמך). אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.
בן יוסף, א' (1983). ספר החינוך: על תר"י מצוות, חלק א': מצוות א-מא. ורשה: דפוס לעבעמאחן.
דויטש, ח' ושניידר, ס' (1994). נטילת סיכונים בגיל ההתבגרות: לקט הרצאות מימי העיון השנתיים לזכרו של צבי סטיסקין. ירושלים: מכון סאמיט.
הדד, ל' (2010). התנדבות ככלי להעצמת בני נוער בסיכון. מנתוק לשילוב, 16, 43-59.

יעדים קונקרטיים (Carlo, Crockett, Wilkinson, & Beal, 1996; Eccles & Barber, 1999; Moore & Allen, 2011), פרויקט סח"י נעדר, כמוצהר ובמכוון, כל אלמנט פורמלי והצבת יעדים מוצהרת. נעדרות פורמליסטית זו, הן בשלבי איתור המשפחות המזקקות והן בשלבי העשייה, אינה נעלמת מעיניהם של המתבגרים ונתפסת על ידם כחוויה קונסטרוקטיבית-רגשית רבת עוצמה. לטענת משתתפי המחקר, למרבית בני הנוער החברים בסח"י עבר רצון חוויות של כישלונות ואכזבות, דפוסי חשיבה אנטי-חברתיים או עברייניים, הפרעות התנהגות, דימוי-עצמי וחברתי נמוך ודחייה מצד גורמי הקהילה (כגון בית-ספר). חוסר הפורמליות המאפיין את סח"י, הקבלה המוחלטת וחסרת התנאים והציפיות מהפעילים בה, מעידים לתפיסתם של הנערים על שלחנות מוחלטת מצד החברה כלפיהם וכלפי המעשים השליליים שביצעו בעבר, ומעוררים בהם אופטימיות ראשונית או נשכחת בנוגע ליכולותיהם העצמיות החיוביות ולאמונתם באחר (ראו גם: Braithwaite, 1989; Elshaug & Metzger, 2011; Ronel & Elisha, 2001). בהתאם, וברוח פרויקט סח"י, ייתכן שעל ארגונים של מניעה, טיפול ושיקום הפועלים עם מתבגרים בסיכון, לשקול נטישה של אוריינטציות טיפול המושתתות על מידור הגדרתי של האוכלוסייה (Resnick & Burt, 1996) ולאמץ אסטרטגיות המדגישות קבלה טוטלית ונטולת שיפוטיות של אוכלוסייה זו. מדיניות מעין זו, נדמה שמשרתת את התפיסות שלפיהן כל בני האדם טובים במהותם וזכאים לתרום לחברה ולקבל ממנה באופן שווה, ללא קשר להבדלים האובייקטיביים והסובייקטיביים הקיימים ביניהם.
ממצא שלישי, מרכזי ואחרון של מחקר זה נוגע לקשר שבין מעשי נתינה בסתר לבין השתלבות מחדשת בחברה הכללית. קשר זה מוצא את ביטויו הן במישור הפרקטי - השקעת זמן רב בביצוע מגוון עשיר של מעשים קונפורמיים בשביל החברה על בסיס וולונטרי, הן במישור הרגשי - פיתוח אמפתיה וכבוד לזולת ומודעות לצרכיו ולקשייו, והן במישור ההצהרתי - רצון ונכונות להתגייס לצה"ל וראיית

- Chauhan, B. & Srivastava, M. (2010). Sociological and criminological explanation of juvenile delinquency. *The Indian Police Journal*, LVIII(1), 37-51.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (2005). *Handbook of qualitative research* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Devilly, G. J., Sorbello, L., Eccleston, L., & Ward, T. (2005). Prison-based peer-education schemes. *Aggression and Violent Behavior*, 10, 219-240.
- Dey, I. (2003). *Qualitative data analysis: A user-friendly guide for social scientists*. London: Routledge.
- Dhaliwal, R. & Harrower, J. (2009). Reducing prisoner vulnerability and providing a means of empowerment: Evaluating the impact of a listener scheme in the listeners. *British Journal of Forensic Practice*, 11(3), 35-44.
- Eccles, J. S. & Barber, B. L. (1999). Student council volunteering basketball and marching band: What kind of extracurricular activity matters? *Journal of Adolescent Research*, 14(1), 10-43.
- Edgar, K., Jacobson, J., & Biggar, K. (2011). *Time well spent: A practical guide to active citizenship and volunteering in prison*. London: Prison Reform Trust.
- Elshaug, C., & Metzger, J. (2001). Personality attributes of volunteers and paid workers engaged in similar occupational tasks. *The Journal of Social Psychology*, 141(6), 752-763.
- Flick, U. (2009). *An introduction to qualitative research* (4th ed.). London: Sage Publications.
- Green, E. (2001). Can qualitative research produce reliable quantitative findings? *Field Methods*, 13(1), 3-19.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1989). *Effective evaluation: Improving the usefulness of evaluation results through responsive and naturalistic approaches*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- הראל-פיש, י" (2010). נוער בישראל: בריאות, חוחה נפשית וחברתית וזכסי התנהגויות סיכון: סיכום ממצאי המחקר הארצי החמישי (2006), ניתוח מגמות בין השנים 1994-2006 והשוואה בינלאומית. רמת גן: תוכנית המחקר הבינלאומי על חוחתם ובריאותם של בני הנוער, בית הספר לחינוך, הפקולטה למדעי החברה, אוניברסיטת בר-אילן.
- מוס, ר' (1988). תיאוריות על גל ההתבגרות. תל אביב: ספרית פועלים.
- מוסד הרב קוק (1984). משנה תורה למבנים, ספר זרעים: הלכות מתנות לעניים פ"י. ירושלים: ספרי חמד.
- פישה, א' (1999). הקשר בין תחושת העצמה לבין התנדבות ומעורבות בקהילה בקרב בני נוער (עבודה לשם קבלת תואר מוסמך). אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.
- שני, נ' (2000). וסודו אהבת חנים. תל אביב: פראג.
- שקדי, א' (2011). המשמעות מאחורי המילים: מתודולוגיות במחקר האיכותני - הלכה למעשה. תל אביב: רמות, אוניברסיטת תל אביב.
- שרלו, י" (2011). העצמת בני נוער החיים במסגרת חוץ ביתית על ידי התנדבות חוצת גבולות. פרויקט: *We are one* (עבודה לשם קבלת תואר מוסמך). אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.
- Adair, D. (2005). *Peer support programs with prisoners*. Hobart: University of Tasmania School of Sociology and Social Work.
- Agnew, R. (2009). *Juvenile delinquency: Causes and control*. Los Angeles: Roxbury Publishing.
- Atkinson, R. & Flint, J. (2004). Snowball sampling. In M. S. Lewis-Beck, M. S. Bryman, & T. F. Liao (Eds.), *Encyclopedia of social science research methods*. London: Sage.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Carlo, G., Crockett, L. J., Wilkinson, J. L., & Beal, S. J. (2011). The longitudinal relationship between rural adolescent pro-social behaviors and young adult substance use. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(9), 1192-1202.
- Charmaz, K. (2014). *Constructing grounded theory* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Moore, C. W. & Allen, J. A. (1996). The effects of volunteering on the young volunteer. *Journal of Primary Prevention, 17*(2), 231-258.
- Moore, M. (2011). Psychological theories of crime and delinquency. *Journal of Human Behavior in the Social Environment, 21*(3), 226-239.
- Mueller, A. (2005). Antidote to helplessness: Improving youth through service. *Reclaiming Children and Youth, 14*(4), 16-19.
- Nation, M., Crusto, C., Wandersman, A., Kumpfer, K. L., Seybolt, D., Morrissey-Kane, E., & Davino, K. (2003). What works in prevention principals of effective prevention programs. *American Psychologist, 58*(6-7), 449-456.
- Newman, B. M., Newman, P. R., Griffen, S., O'Connor, K., & Spas, J. (2007). The relationship of social support to depressive symptoms during the transition to high school. *Adolescence, 42*(167), 441-459.
- Oliver, P. (2006). Snowball sampling. In V. Jupe (Ed.), *The Sage dictionary of social research methods*. London: Sage. doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9780857020116>.
- Piliavin, J. A. (2003). Doing well by doing good: Benefits for the benefactor. In C. L. M. Keyes & J. Haidt (Eds.), *Flourishing, positive psychology and the life well-lived* (pp. 227-247). Washington, DC: American Psychological Association.
- Post, G. C. (2005). Altruism, happiness, and health: It's good to be good. *International Journal of Behavioral Medicine, 12*(2), 66-77.
- Resnick, G. & Burt, M. R. (1996). Youth at risk: Definitions and implications service delivery. *American Journal of Orthopsychiatry, 66*(2), 172-188.
- Riessman, F. (1965). The "helper" therapy principle. *Social work, 10*, 27-32.
- Riessman, F. (1990). Restructuring help: A human service paradigm for the 1990's. *American Journal of Community Psychology, 18*(2), 221-230.
- Hamilton, S. F., & Fenzel, L. M. (1988). The impact of volunteer experience on adolescent social development: Evidence of program effects. *Journal of Adolescent Research, 3*, 65-80.
- Jaffe, M. (2012). *Support and seeking help in prison: A study of the listener scheme in four prisons in England*. England: Dissertation, University of Keele.
- Johnson, M. C. & Menard, S. (2011). A longitudinal study of delinquency abstention: Differences between life-course abstainers and offenders from adolescence into adulthood. *Youth Violence and Juvenile Justice, 10*(3), 278-291.
- Krippendorff, K. (2004). Reliability in content analysis: Some common misconceptions and recommendations. *Human Communication Research, 30*(3), 411-433.
- Krysiak, J. L. & Finn, J. (2013). *Research for effective social work practice* (3rd ed.). New York: Routledge.
- Kuperminc, G., Holditch P. T., & Allen, J. P. (2001). Volunteering and community service in adolescence. *Adolescent Medicine: State of the Art Reviews, 12*(3), 445-457.
- LeBel, T. P. (2007). An examination of the impact of formerly incarcerated persons helping others. *Journal of Offender Rehabilitation, 46*(1/2), 1-24.
- Lipschitz-Elhawi, R. & Itzhaky, H. (2005). Social support, mastery, self-esteem and individual adjustment among at-risk youth. *Child and Youth Care Forum, 34*(5), 329-346.
- Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington, DC: American Psychological Association Books.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco: John Wiley & Sons
- Merrick, E. (1999). An exploration of quality in qualitative research: Are 'reliability' and 'validity' relevant? In M. Kupala & L. A. Suzuki (Eds.), *Using qualitative methods in psychology* (pp. 25-36). Thousand Oaks, CA: Sage

- Uggen, C. & Jankiula, J. (1999). Volunteerism and arrest in the transition to adulthood. *Social Forces*, 78(1), 331-362.
- White, D. E., Oelke, D. O., & Friesen, S. (2012). Management of a large qualitative data set: Establishing trustworthiness of the data. *International Journal of Qualitative Methods*, 11(3), 244-258.
- Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26, 215-240.
- Wilson, J. & Musick, M. (2000). The effect of volunteering on the volunteer. *Low and Contemporary Problems*, 62(4), 141-168.
- Youniss, J., Bales, S., & Christmas-Best, V. (2002). Youth civic engagement in the twenty-first century. *Journal of Research on Adolescent*, 12(1), 121-148.
- Youniss, J., McLellan, J., Yates, M., & Yang, S. (1999). The role of the community service in identity development: Normative, unconventional & deviant orientation. *Journal of Adolescent research*, 14(2), 248-261.
- Ronel, N. & Elisha, E. (2011). A different perspective: Introducing positive criminology. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(2), 305-325.
- Rossmann, G. B. & Rallis, S. F. (2012). *Learning the field: An introduction to qualitative research* (3rd ed.). US: Sage Publications.
- Scholte, E. M. & Van Der Ploeg, J. D. (2000). Exploring factors governing successful residential treatment of youngsters with serious behavioral difficulties: Findings from a longitudinal study in Holland. *Childhood: A Global Journal of Child Research*, 7, 129-153.
- Seligman, M. E. P. & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14.
- Seligman, M. E. P., Linley, P. A., & Joseph, S. (2004). *Positive psychology in practice*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Shing-Ying, W. (1995). *Volunteering experience of juvenile delinquents: A case study*. Dissertation presented in partial fulfillment for the degree in Master of social work. The University of Hong Kong, Hong Kong.
- Silverman, D. (2000). *Doing qualitative research: A practical handbook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Silverman, D. (2013). *Doing qualitative research: A practical handbook* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Spring, K., Dietz, N., & Grimm, R. (2007). *Youth helping America: Leveling the path to participation: Volunteering and civic engagement among youth from disadvantaged circumstances*. Washington, DC: Corporation for National and Community Service.
- Sulimani-Aidan, Y. & Benbenishty, R. (2011). Future expectations of adolescents in residential care in Israel. *Children and Youth Service Review*, 33(7), 1134-1141.
- Sundeen, R. A. & Raskoff, S. A. (1994). Volunteering among teenagers in the United States. *Nonprofit & Voluntary Sector Quarterly*, 23(4), 383-403.

מסתננים לפשע

פשיעת זרים מאפריקה

אינה לוי וטלי רוטשילד²

פשיעה בקרב זרים ומהגרים מעוררת בדרך כלל דאגה רבה בציבור הרחב, והתיאוריות תומכות בטענה שקיים קשר בין הגירה לפשיעה. בשל התחושה כי בשנים האחרונות פשיעה בקרב זרים מאפריקה נעשתה בעיה חברתית, מטרת המחקר הנוכחי היא לאפיין את פשיעת הזרים מאפריקה ולהשוות בין היקף פשעיהם לבין היקף הפשיעה באוכלוסייה הכללית בישראל. לצורך המחקר נעשה שימוש בקובץ נתונים שהתקבל מהמשטרה וכלל 35,500 עבירות שבוצעו על ידי זרים מאפריקה. גם הנתונים לגבי פשיעה בקרב כלל הזרים ובקרב האוכלוסייה הכללית בישראל התבססו על נתוני המשטרה. מתוך הנתונים עלה ששיעור הפשיעה בקרב זרים אומנם עלה במהלך העשור האחרון, אך נבלם ב-2013. כמו כן נראה שפשיעת זרים מהווה כ-0.5% מכלל הפשעים בישראל. הדיון עוסק בממצאי המחקר בהתייחס לטיעונים על הקשר בין פשיעה והגירה לפניקה מוסרית.

¹ד"ר אינה לוי, קרימינולוגית חברתית-שיקומית ופרופילאית פלילית. מרצה במחלקה לקרימינולוגיה באוניברסיטת אריאל בחוג הרב-תחומי במכללה האקדמית צפת. innale@ariel.ac.il
²רפ"ק טלי רוטשילד, קצינה במדור מחקר וסטטיסטיקה באגף התכנון במשטרת ישראל.

היעדרם עלולים לגרום לאנשים מסוימים לבצע עבירות כדי להשיג הצלחה כלכלית (Merton, 1938). לפי הסבר זה, הגירה גורמת לעבריינות, מכיוון שתהליך ההגירה מלווה בדרך כלל בקשיים כספיים, באבטלה ובמיעוט הזדמנויות לגיטימיות להשגת רווחה כלכלית (Martinez & Lee, 2000). קלוורד ואוהלין (Cloward & Ohlin, 1960) הוסיפו, כי קבוצות מסוימות נמצאות בסכנה גבוהה יותר למעורבות בפשיעה לא רק בגלל מחסור בהזדמנויות לגיטימיות, אלא גם בשל החשיפה להזדמנויות בלתי חוקיות. הואיל ומהגרים גרים לרוב בשכונות עירוניות שמאופיינות בעוני ובשיעורי פשע גבוהים, הם נחשפים להזדמנויות בלתי חוקיות, ורמת הסיכון שיהיו מעורבים בפשיעה עולה.

גישה נוספת, שמאגדת מספר תיאוריות שתומכות בטענה בדבר הקשר בין פשיעה להגירה, היא הגישה התרבותית. אחת מהן היא התיאוריה בדבר "תת תרבות עבריינית", שלפיה האלימות באזורי מצוקה עוברת תהליך נורמליזציה ונעשית אמצעי מקובל לפתרון קונפליקטים (Wolfgang & Ferracuti, 1967). הסבר תרבותי אחר נוגע לטענה שלמהגרים יש ינטיות תרבותיות ('cultural predisposition') לסוגים מסוימים של עבירות (Sellin, 1938 & Sutherland, 1947 in Martinez & Lee, 2000). בנוסף, סלין (Sellin, 1938 in Martinez & Lee, 2000) טען כי מהגרים חווים 'קונפליקט תרבותי' שמתבטא בחוסר התאמה בין הקודים התרבותיים של ארץ המוצא שלהם לבין הקודים התרבותיים המקובלים בארץ ההגירה. כמו כן יש לאחרונה עיסוק נרחב ב'תהליך התירבות' (acculturation) (Rudmin, 2003) ובקשר שבין עבריינות לבין אופן הסתגלותם של המהגרים לתרבות החברה הקולטת (Lee, Yim, Curry, & Rodriguez, 2012; Wang, Kim, Anderson, & Chen, & Yan, 2012).

בדומה לכך, התיאוריה בדבר חוסר ארגון חברתי תומכת בטענה שהגירה יוצרת עלייה בשיעורי הפשיעה. לפי תיאוריה זו, השילוב של עוני, הטרוגניות אתנית ותחלופה תדירה של התושבים בשכונות מייצר חוסר ארגון חברתי אשר מביא לידי פשיעה. הגירה מגדילה את כמות האנשים דוברי שפות שונות זו

מבוא

הסתננות הזרים מאפריקה היא סוגיה שמדאיגה את הציבור הישראלי (משטרת ישראל, 2014; פינקלשטיין, 2014). אחד הטיעונים המרכזיים נגד המסתננים הוא שהגעתם לישראל גורמת לעלייה בשיעורי הפשיעה (קלינגר, 2009). טענה זאת זוכה לתמיכה מצד התקשורת הישראלית, אשר נוטה להדגיש את הפשעים של הזרים מאפריקה (למשל אשכנזי, 9 ביולי, 2013; עמרם, 2 במאי, 2012). כמו כן נראה שהגישות המרכזיות בסוציולוגיה ובקרימינולוגיה תומכות בטענה כי ההגירה מגבירה פשיעה (Martinez, Lee, & Rosenfeld, 2001). עם זה מחקרים רבים הראו כי לגלי הגירה לא הייתה השפעה על שיעור הפשיעה, וכי שיעור העבירות בקרב מהגרים נמוך משיעור העבירות בקרב האוכלוסייה המקומית (למשל Bell, Machin, & Fasani, 2010; Herzog, 2009; Ousey & Kubrin, 2009). כדי לבחון את הטענות התיאורטיות כי הגירה גורמת לפשיעה, המחקר הנוכחי יבחן את תופעת הפשיעה בקרב הזרים מאפריקה בשנים האחרונות וישווה את דפוסי הפשיעה בקרב זרים מאפריקה לאלה של אוכלוסיית הזרים הכללית ואוכלוסיית האזרחים במדינת ישראל.

הקשר בין הגירה לפשיעה בראייה תיאורטית

העיסוק בקשר שבין הגירה לפשיעה אינו ייחודי למדינת ישראל. במדינות מערביות רבות שנוהגות לקלוט מהגרים, התעוררה לא פעם פניקה סביב פשיעת זרים (ראה Martinez, 2008). הציבור הרחב מאמין כי קיים קשר בין הגירה לפשיעה (Espenshade & Belanger, 2007; Simon & Sikich, 1998), וגישות תיאורטיות רבות תומכות בטענה זו. עם הגורמים שנחשבים גורמים מקשרים בין הגירה לפשיעה נמנים מבנה ההזדמנויות, גורמים תרבותיים, חוסר ארגון חברתי ומאפיינים דמוגרפיים של המהגרים (Martinez et al., 2001). אחד ההסברים לקיומו של קשר בין הגירה לפשיעה נוגע לסוגיית ההזדמנויות הכלכליות והחברתיות. גישות מוגבלות למשאבים חברתיים וכלכליים או

בקרב מהגרים נמוכה יותר מזו שבמדינות שלא מעודדות הגירה, כגון יפן, גרמניה וצרפת (Lynch & Simon, 2007).

בניגוד למחקרים אלה, שמוצאים קשר בין הגירה לפשיעה, הולך וגדל מספרם של המחקרים התומכים בטענה כי הגירה לא גורמת לפשע. כך למשל המחקרים הקנדיים שנערכו בשנות ה-80 ובשנות ה-90, המעידים כי שיעור הפשיעה בקרב האוכלוסייה המקומית היה כפול משיעור הפשיעה בקרב מהגרים (Killian, 2002). גם מחקרים עדכניים יותר מלמדים שאין קשר בין הגירה לפשיעה (למשל, Ousey & Sampson, 2006; 2008; Kubrin, 2009). יתרה מזו, סמפסון (Sampson, 2006) טוען כי לא רק שהגירה לא מעלה את שיעור הפשיעה, הירידה בשיעורי הפשיעה, שהחלה בארה"ב בשנות ה-90, קשורה לעלייה בשיעור ההגירה.

הטענה כי מהגרים אינם מבצעים יותר עבירות מאשר האוכלוסייה המקומית, עוברת כחוט השני ברוב המחקרים שבחנו את הנושא. כך למשל, הגן ופלוני (Hagan & Palloni, 1999) מצאו שכאשר מנטרלים את ההשפעה של גיל, מגדר ותעסוקה, שכיחות המעצרים בקרב מהגרים נמוכה מזו שבאוכלוסייה המקומית. בדומה לכך, במחקר שנעשה באיטליה בין השנים 1998 ל-2003 נמצא שלהגירה לא הייתה השפעה על שיעורי הפשיעה האלימה, על שיעורי עבריינות רכוש ועל סחר בסמים (Bianchi, Buonanno, & Pinotti, 2008).

כמו כן מצא סמפסון (Sampson, 2008), שהתמקד במהגרים מדרום אמריקה, כי ככל שמתקדמים בזמן ומתרחקים מדור המהגרים הראשון, כך גדלה הסכנה להתנהגות העבריינית. מלבד מחקרים אלה, שעניינם היה פשיעה ברמה הארצית, נעשו מספר מחקרים ברמה הקהילתית. במחקר של אוסי וקוברין (Ousey & Kubrin, 2009) נבחן הקשר בין שיעורי ההגירה לבין שיעורי הפשיעה בערים הגדולות בארה"ב בין השנים 1980 ל-2000. ממצאי המחקר הראו שהעלייה בשיעור ההגירה הביאה לידי ירידה בשיעור הפשיעה. במחקרם של סמפסון, ראודנבוש ואירלס (Sampson, Raudenbush, & Earls, 2009) נמצא כי שיעור הפשיעה בקרב מהגרים אינו גבוה יותר משיעור הפשיעה בקרב האוכלוסייה המקומית, וזאת אחת הסיבות לקושי הרב ליצור בשכונות אלה קהילה מלוכדת ופיקוח חברתי למניעת עבריינות (Shaw & Mckay, 1931; [1942] 1969). כטיעון נוסף הנוגע לקשר בין הגירה לפשיעה מודגשים השינויים הדמוגרפיים שמיצרת הגירה. טיעון זה נוגע בעיקר לגיל ולמגדר של המהגרים. נראה שמרבית העבריינים הם מתבגרים ומבוגרים צעירים. ככל שהגיל עולה, כך קטנה הסבירות למעורבות במעשי עבריינות (Hirschi & Gottfredson, 1983). בנוסף, קיימת תלות בין מגדר לפשיעה. גברים נוטים לעבריינות יותר מנשים, ובמיוחד נוטים לעבריינות אלימה (Pastore & Maguire, 2006). הואיל ורוב המהגרים הם צעירים וחלק לא מבוטל מהם גברים, אפשר לטעון כי הגירה מגדילה את כמות הגברים הצעירים, ועקב כך יש עלייה בשיעורי הפשיעה (Ousey & Kubrin, 2009).

מזו ובעלי תרבויות מגוונות, מוסיפה לעירוב עדתי, יוצרת תחלופת תושבים בשכונות וכך פוגעת במבנה החברתי. מהגרים נוטים להתגורר בשכונות מצוקה שהתחלופה בהן גבוהה, וזאת אחת הסיבות לקושי הרב ליצור בשכונות אלה קהילה מלוכדת ופיקוח חברתי למניעת עבריינות (Shaw & Mckay, 1931; [1942] 1969). כטיעון נוסף הנוגע לקשר בין הגירה לפשיעה מודגשים השינויים הדמוגרפיים שמיצרת הגירה. טיעון זה נוגע בעיקר לגיל ולמגדר של המהגרים. נראה שמרבית העבריינים הם מתבגרים ומבוגרים צעירים. ככל שהגיל עולה, כך קטנה הסבירות למעורבות במעשי עבריינות (Hirschi & Gottfredson, 1983). בנוסף, קיימת תלות בין מגדר לפשיעה. גברים נוטים לעבריינות יותר מנשים, ובמיוחד נוטים לעבריינות אלימה (Pastore & Maguire, 2006). הואיל ורוב המהגרים הם צעירים וחלק לא מבוטל מהם גברים, אפשר לטעון כי הגירה מגדילה את כמות הגברים הצעירים, ועקב כך יש עלייה בשיעורי הפשיעה (Ousey & Kubrin, 2009).

הקשר בין הגירה לפשיעה מנקודת מבט אמפירית

אומנם התיאוריות המרכזיות בקרימינולוגיה מנבאות קשר חיובי בין הגירה לפשיעה, אולם לא כל המחקרים תומכים בטענה זו. המחקרים שמצאו קשר בין הגירה לפשיעה התמקדו בדרך כלל בקבוצות ספציפיות של מהגרים. כך למשל מצאו סיגל ובווינקרק (Siegel & Bovenkerk, 2007) כי המהגרים מרוסיה אחראים לרוב הפשע המאורגן בהולנד, ווצוניה וקיליאס (Vazsonyi & Killias, 2001) מצאו שבני נוער מהגרים בשוויץ ביצעו יותר עבירות מבני נוער מקומיים. רטנר (Rattner, 2007) מצא כי בין השנים 1991 ל-1994 הייתה בישראל עלייה ניכרת בשיעור העבירות שביצעו העולים החדשים מבר"מ לשעבר, אך הדבר לא השפיע על שיעור העבירות הכללי. מלבד השתייכות לקבוצת מהגרים ייחודית, היחס כלפי מהגרים עשוי להשפיע על הקשר בין הגירה לפשיעה. כך למשל, במדינות ארה"ב וקנדה, שבהן שיעור ההגירה גבוה ומחסומי ההגירה נמוכים יחסית, רמת הפשיעה

המחקר הנוכחי

גישות תיאורטיות רבות תומכות בטענה כי קיים קשר בין הגירה לפשיעה (Cloward & Ohlin, 1960; Merton, 1938; Sellin cited in Martinez & Lee, 2000; Shaw & McKay, 1942; Sutherland cited in Martinez & Lee, 2000; Wolfgang & Ferracuti, 1967). בניגוד לטענות התיאורטיות, מרבית המחקרים שבחנו את הקשר בין פשיעה להגירה מצאו כי ההגירה לא משפיעה על שיעורי הפשיעה הכלליים באוכלוסייה המקומית ולא מגבירה את הנטייה לפשיעה בקרב זרים (Martinez, 2008). עם זה מחקרים שבדקו קבוצות מהגרים ייחודיות מצאו כי שיעור הפשיעה בקבוצות אלה היה גבוה משיעור הפשיעה בקרב הילידים (Siegel & Bovenkerk, 2007; Vazsonyi & Killias, 2001). המחקר הנוכחי מתמקד במסתננים מאפריקה אשר מאופיינים בקשיים משפטיים, כלכליים וחברתיים ייחודיים (סופר, 2009). מטרת המחקר היא לאפיין את דפוסי הפשיעה שלהם ולבחון את ההבדלים בשיעורי הפשיעה בין האוכלוסייה המקומית לבין הזרים מאפריקה.

שיטה מדגם

לצורכי המחקר הנוכחי נעשה שימוש בשני קבצי נתונים שהתקבלו ממשטרת ישראל: 1) קובץ שכלל מידע הנוגע ליותר מ-35,500 עבירות שבוצעו בין השנים 2000 ל-2013 על ידי עבריין שסווג כ"זר" (קוד 20); 2) קובץ שכלל את כל העבירות שנעשו על ידי זרים (כ-14,000) בין השנים 2010 ל-2013. בין הנתונים נכללו בכל האחד מהקבצים שנת הביצוע של העבירה, מקום הביצוע, היישוב שבו נעשתה העבירה, מין העבריין ומין הקורבן, ארץ המוצא של העבריין, יישוב מגוריו, סוג העבירה, גיל העבריין בעת ביצוע העבירה וגיל הקורבן, דת הקורבן והזיקה לקורבן.

כלים והליך

ניתוח הנתונים נעשה באמצעות תוכנת SPSS19. מאחר שלא מדובר במדגם אלא באוכלוסייה (כל העבירות של זרים בשנים 2000 עד 2013 וכל

שכדק את הקשר בין רמת ההטרונגיות של שכונות לבין הגירה וסכנת רצח, נמצא שריכוזיות גבוהה של מהגרים בשכונות הביאה לידי ירידה בשיעור מקרי הרצח והשווד. במחקר דומה שנעשה בחיפה נמצא שריכוזיות של עולים מברמה"מ לשעבר הייתה קשורה לירידה בשיעור הפשיעה (Herzog, 2009).

הזרים מאפריקה בישראל

סוגיית הזרים ממדינות אפריקה היא חלק מבעיה מורכבת יותר של הזרים בישראל. בעקבות מעשי הטבח בחבל דארפור שבסודאן, הגיעו לישראל פליטים רבים ואיתם מאות אלפי מהגרי עבודה מאפריקה (סופר, 2009). חלק מהמסתננים זכאים למקלט מדיני בישראל וחלקם שוהים כאן ללא אישור (רוזנהק, 1999). לפי נתוני רשות האוכלוסין וההגירה (רשות האוכלוסין וההגירה, 2012), עד שנת 2006 הגיעו לישראל 2,814 מסתננים. כ-57% מהם הגיעו מאריתריאה, 26% הגיעו מסודן והשאר ממדינות אחרות. כפי שאפשר לראות בלוח 1, מספרם של המסתננים בתוך גבולות ישראל הלך וגדל עם השנים. לאחרונה חזרו חלקם לארצות המוצא שלהם, ועל פי נתוני רשות האוכלוסין וההגירה (2012) שוהים כיום בישראל כ-54,000 מסתננים. רובם מתגוררים באזור דרום תל-אביב ובדרום הארץ (נתן, 2012).

לוח 1: מספר המסתננים לישראל בראייה שנתית בין השנים 2006 ל-2013

שנה	כמות מסתננים
עד 2006	2,758
2007	5,132
2008	8,866
2009	5,261
2010	14,715
2011	17,272
2012	10,421
2013	35

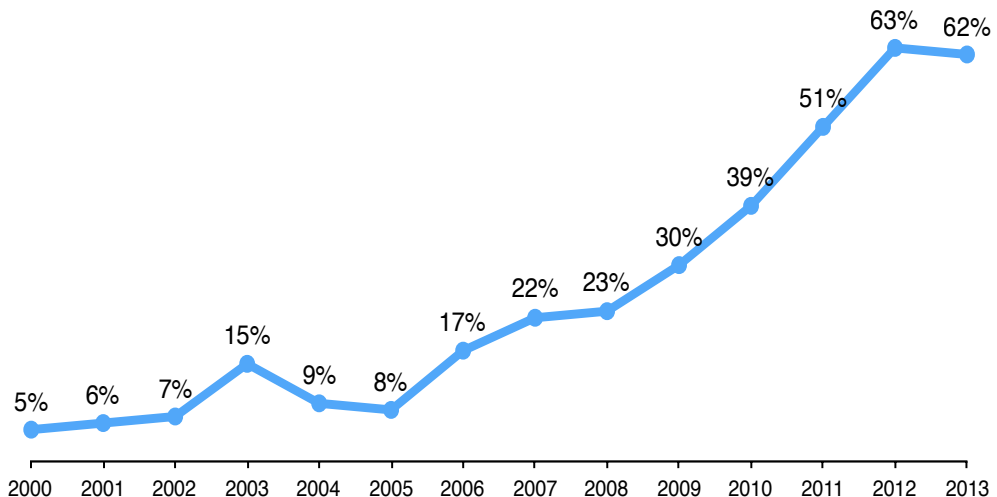
ממצאים מגמות רב שנתיות

בחינה של פשיעת האפריקאים יחסית לסך העבירות שביצעו זרים בישראל בין השנים 2000 ל-2013 מלמדת, כי חלקן של העבירות שביצעו זרים מאפריקה נמצא במגמת עלייה. כפי שאפשר לראות בתרשים מס' 1, בשנת 2005 עמד חלקן על 8%, ומאז החלה עלייה עד שנת 2012, אז עמד חלקן על 63%. בשנת 2013 ניכרת יציבות בנתונים של פשיעת הזרים ממדינות אפריקה.

לצורך הבחינה של פשיעת הזרים ממדינות אפריקה יחסית לגודל האוכלוסייה, הסתמכנו על הערכות של רשות האוכלוסין וההגירה לגבי כמות המסתננים בישראל בשנים האחרונות (רשות האוכלוסין וההגירה, 2012). כפי שאפשר לראות מתוך תרשים מס' 2, בשנים 2006 עד 2009 חלה ירידה חדה בפשיעה לאלף נפש באוכלוסיית הזרים מאפריקה. בשנת 2006 היו 141 עבירות לאלף נפש, ובשנת 2009 ירד מספרן ל-26.4 עבירות לאלף נפש. משנת 2010 החלה עלייה, ובשנת 2012 עמד הנתון על 48.6 עבירות לאלף נפש. בשנת 2013 שוב חלה ירידה

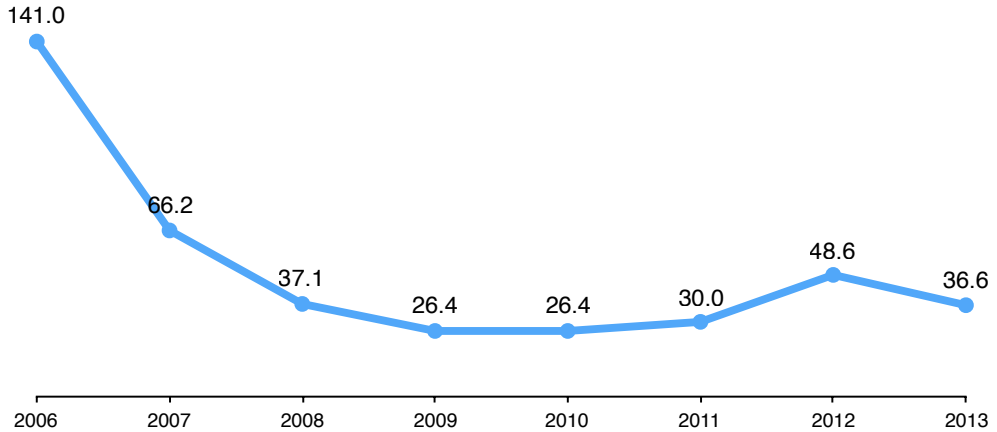
העבירות של זרים מאפריקה בשנים 2010-2013), אין חשיבות למובהקות, ולכן הנתונים נותחו באמצעות סטטיסטיקה תיאורית: התפלגות שכיחויות ומבחני χ^2 . נעשה שימוש בקובץ שכולל את כל העבירות של זרים בין השנים 2000 ל-2013 לצורך זיהוי השינויים בשיעור פשיעת הזרים מאפריקה לאורך שנים. הואיל ושיעור הזרים מאפריקה עלה בשנים האחרונות ו"תמהיל" הזרים ששוהים בישראל השתנה במהלך העשור, הקובץ שכלל עבירות זרים מאפריקה בין השנים 2010 ל-2013 מציג את הנתונים העדכניים והרלוונטיים. לכן אפיון של פשיעת הזרים מאפריקה לפי סוג העבירה, סוג הקורבן, מיקום הפשיעה וכדומה, התבסס על הקובץ שכלל את העבירות שבוצעו בשנים 2010-2013. נתוני הפשיעה לגבי הזרים מאפריקה כוללים דיווחים על עבירות זרים מאריתריאה, מסודן ועוד. הנתונים לגבי התפלגות הפשיעה ומספר העבירות לאלף נפש באוכלוסיית אזרחי ישראל הופקו מתוך נתוני המשטרה לשנת 2013 (משטרת ישראל, 2013). נתונים אלה שימשו להשוואה בין הפשיעה באוכלוסיית הזרים הכללית והזרים מאפריקה לבין הפשיעה באוכלוסיית מדינת ישראל.

תרשים מס' 1: חלקם של הזרים ממדינות אפריקה מתוך סך פשיעת הזרים בישראל

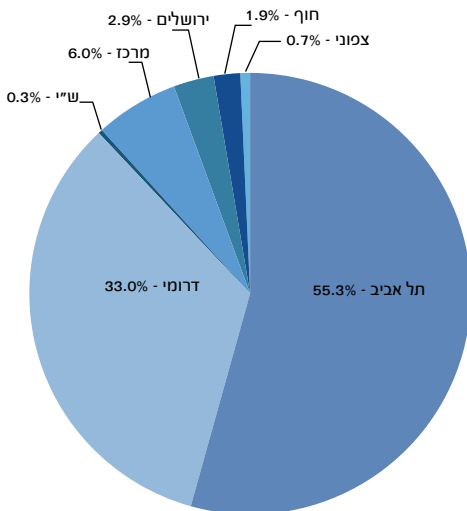

תרשים מס' 2: התפלגות נתוני הפשיעה לאלף נפש (אוכלוסיית האפריקאים) לאורך השנים

תרשים מס' 3: התפלגות העבירות בקרב זרים מאפריקה לפי אזור ביצוע העבירה

שנפתחו לעבריינים ממדינות אפריקה נסגרים בשל חוסר ראיות או חוסר עניין לציבור. רק כ-11% מהם נידונים בבתי משפט.

קלה, ל-36.6 עבירות לאלף נפש. לצורך ההשוואה, שיעור הפשיעה לאלף נפש בכלל האוכלוסייה בישראל עומד על 45 עבירות לאלף נפש.

גיל, מגדר ואזור הביצוע של העבירה

הממצאים (מתוך קובץ נתוני המשטרה לשנים 2010-2013) מלמדים כי את מרבית העבירות ביצעו גברים אפריקאים (95%) בגילים 18-34 (80%) (הגיל הממוצע = 28.66, סטיית תקן = 10.89). לגבי אזור הביצוע של העבירות, **תרשים מס' 3** מלמד כי מרביתן נעשו במחוז תל אביב ובמחוז הדרומי.

רצידיביזם וטיפול בתלונות

מתוך סך העבירות שנבחנו בשנים האחרונות (2010-2013) מכלל העבירות של זרים מאפריקה, 60% היו העבירה היחידה של העבריין, 14% מהעבירות היו של עבריינים שביצעו עד שתי עבירות, וכרבע מהעבירות (26%) בוצעו על ידי עבריינים שלהם שלוש עבירות ויותר. יש לציין כי 73% מכלל התיקים

סוגי העבירות

תרשים מספר 4 מציג השוואה בין כלל הפשיעה בישראל לבין כלל פשיעת הזרים ופשיעת הזרים מאפריקה. הנתונים על סך הזרים וסך האפריקאים המוצגים בגרף זה נוגעים לשנים 2010-2013, ונתונים על סך הפשיעה בישראל נכונים לשנת 2012. בהשוואה לסך הפשיעה בישראל, נראה כי זרים באופן כללי זרים מאפריקה נוטים לבצע יותר עבירות אלימות, עבירות ביטחון ועבירות מין ופחות עבירות רכוש. לפיכך שיעור עבירות הרכוש בקרב כלל הזרים ובקרב הזרים מאפריקה קטן במידה ניכרת משיעור עבירות הרכוש בכלל הפשיעה בישראל. לעומת זאת, שיעור עבירות האלימות בקרב כלל הזרים ובקרב הזרים מאפריקה גדול כמעט פי שניים משיעור עבירות האלימות בסך הפשיעה בישראל, ושיעור עבירות המין מתוך סך הפשיעה בקרב זרים וסך הפשיעה בקרב זרים מאפריקה גדול פי ארבעה משיעור עבירות המין בסך הפשיעה בישראל.

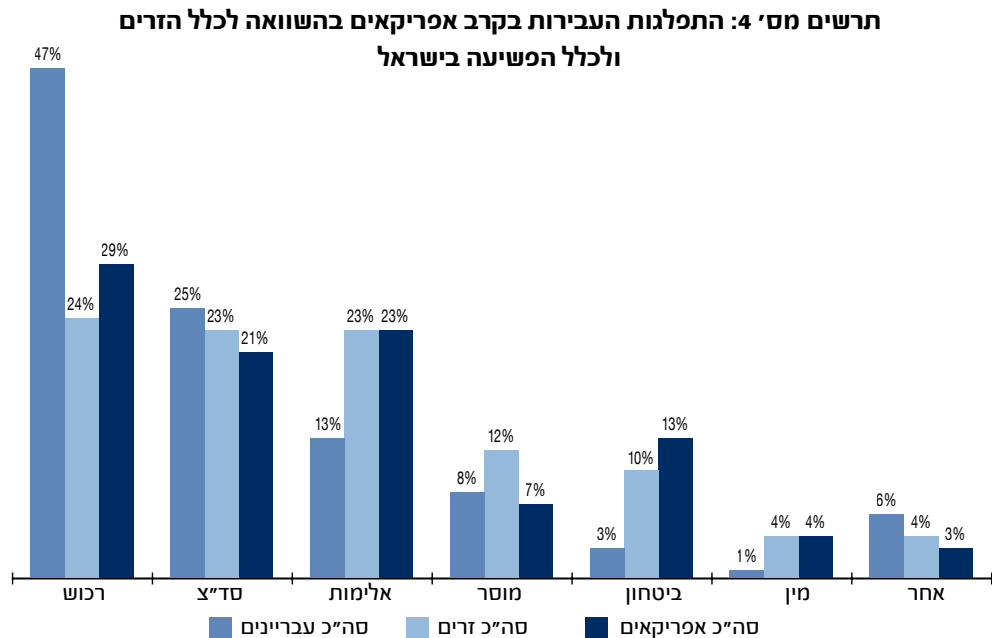
עבירות מין

ההתפלגות של ארצות המוצא של מבצעי עבירות מין מבין כלל הזרים בישראל (**תרשים מס' 5**) מלמדת, כי בין השנים 2010 ל-2013 מרבית (41%) מבצעי עבירות המין הם ממדינות אפריקה, כחמישית ממבצעי העבירה הם ממדינות המזרח הרחוק ו-17% ממבצעי העבירה הם ממדינות מזרח אירופה.

בחינה של עבירות המין מבחינת מקום הביצוע של העבירה (**תרשים מס' 6**) מלמדת, כי אחוז גבוה (45%) של עבירות המין שמתבצעות על ידי עבריינים ממדינות אפריקה נעשה באזורים ציבוריים פתוחים. לעומת זה בקרב עברייני מין ממדינות המזרח הרחוק, 53% מהעבירות מתבצעים בבתי מגורים פרטיים.

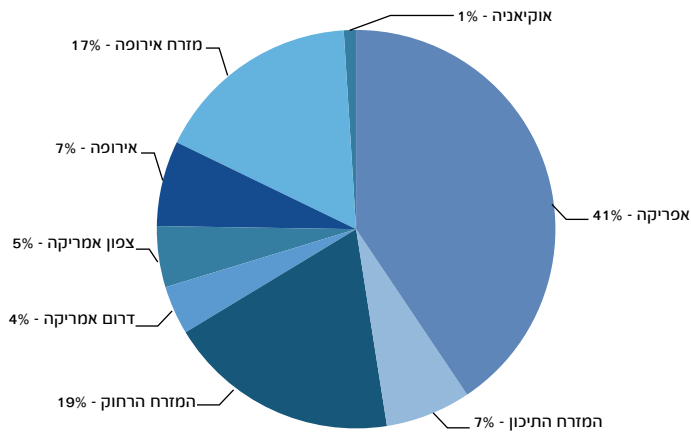
מאפייני הקורבנות של עבריינים ממדינות אפריקה

את מאפייני הקורבנות של עבריינים ממדינות אפריקה בחנו על בסיס הנתונים לגבי השנים 2010 עד 2013,

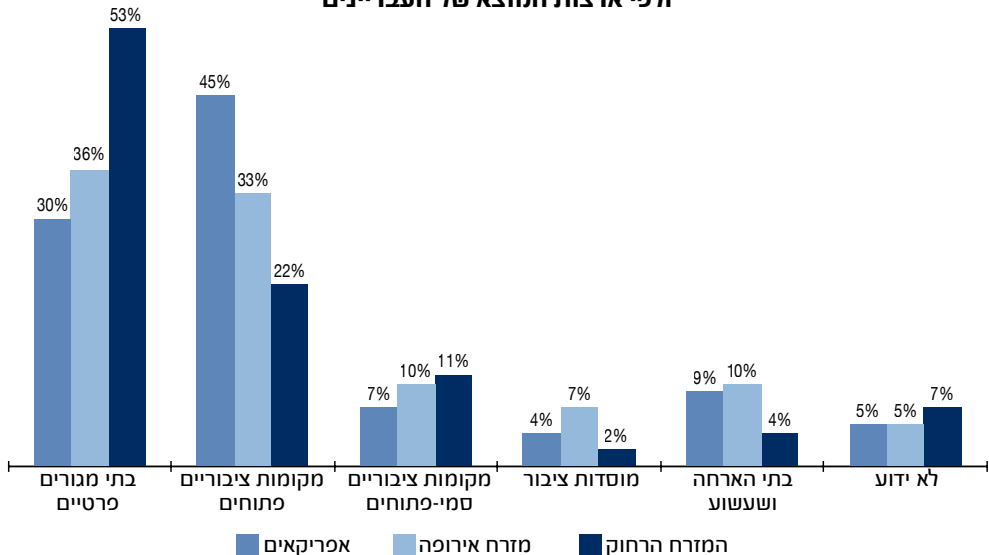
תרשים מס' 5: התפלגות עבירות מין לפי ארצות המוצא של העבריינים

הקורבן נמצאו אחוזים גבוהים של חוסר קטלוג של מין העברייני. מתוך העבירות שבהן הנתונים לגבי מגדר הזנו כראוי, נמצא שמבין הקורבנות של עבירות מין שיעור הנשים גבוה בהרבה משיעור הגברים (67% לעומת 7% בהתאמה). לעומת זאת בקרב הקורבנות של עבירות האלימות והקורבנות של עבירות הרכוש,

תוך התמקדות בשלוש העבירות הדומיננטיות והרלוונטיות: עבירות אלימות, עבירות רכוש ועבירות מין. בלוח מס' 2 אפשר לראות, כי מרבית הקורבנות הם צעירים עד גיל 18 ושיעור הקורבנות הקטינים גבוה יותר בעבירות אלימות (65%) מאשר בעבירות מין (51%) ועבירות רכוש (51%). בעת בחינת מין

תרשים מס' 6: התפלגות של עבירות מין לפי מקום ביצוע העבירה ולפי ארצות המוצא של העבריינים

לוח 2: מאפייני הקורבנות של עבריינים ממדינות אפריקה - גיל, מין ודת

סוג העבירה				
רכוש	מין	אלימות		
51%	51%	65%	עד 18	גיל הקורבן
12%	16%	8%	19-24	
18%	17%	14%	25-34	
10%	10%	6%	35-44	
10%	6%	6%	45+	
22%	67%	19%	אישה	מין הקורבן
35%	7%	31%	גבר	
42%	26%	51%	אחר	
0.3%	1.8%	0.3%	יהודי	דת הקורבן
24.4%	16.8%	15.4%	מוסלמי	
23.7%	26.9%	19.7%	נוצרי	
2.2%	1.5%	2.0%	אחר	
49.5%	53.0%	52.6%	לא ידוע	

לוח 3: הזיקה לקורבן בחלוקה לעבירות נבחרות

רכוש	מין	אלימות	
82.3%	72.5%	46.6%	זר
1.4%	3.0%	4.9%	מוכר
1.5%	10.8%	36.0%	משפחה
14.9%	13.8%	12.4%	אחר

אלימות, מין ורכוש בשנים 2010 עד 2013. מהנתונים שמוצגים בלוח 3 אפשר לראות, כי במרבית עבירות המין ועבירות הרכוש העבריין לא מכיר את הקורבן (72.5% ו-82.3% בהתאמה). בשונה מכך, בעבירות אלימות רק ב-46.6% מהמקרים לא הייתה היכרות בין העבריין לבין הקורבן, ו-36% מסך עבירות האלימות בוצעו כלפי בני משפחה.

שיעור הגברים גבוה יותר משיעור הנשים. בדומה לנתונים הנוגעים למגדר, גם במקרה של דת הקורבן חלק גדול מהנתונים חסר. מתוך הנתונים הקיימים נמצא ששיעור הקורבנות היהודים נע בין 0.3% (בעבירות אלימות ורכוש) לבין 1.8% (בעבירות מין). אם כן, נראה כי מרבית הקורבנות, כפי שמשקף מהדיווחים למשטרה, הם מוסלמים או נוצרים.

זיקה בין העבריין לקורבן

הגדרת הזיקה בין העבריין לקורבן במחקר זה כוללת שלוש קטגוריות: 1) משפחה: בקבוצה זו נכללים אנשים בעלי קרבה משפחתית לעבריין, כגון אם, אב, אח ואחות; 2) מוכר: בקבוצה זו נכללים שכנים, מעסיקים וכדומה; 3) זר: בקבוצה זו נכללים אנשים שאינם מוכרים לקורבן. כל זיקה אחרת שלא הוגדרה בתיק הפלילי נרשמה "אחר". אופי הזיקה נבחן בעבירות

דין

2004) ובסלובניה (Erjavec, 2003) מלמדים על הגזמה בתיאור של סכנת הפשיעה הנשקפת ממהגרים. הגזמה זו לעתים מייצרת פניקה מוסרית. לנוכח ממצאי המחקר הנוכחי, נראה שחשוב לבחון לא רק את שיעורי הפשיעה בקרב זרים מאפריקה, אלא גם את מאפייני השיח הציבורי הנוגע לפשיעה בקבוצה זו. כאשר למאפיינים דמוגרפיים של מסתננים מאפריקה שמבצעים עבירות בישראל, ממצאי המחקר מראים כי רוב העבירות באוכלוסייה זו מבוצעות על ידי גברים צעירים. סביר להניח שנתון זה נובע מהיותם של מרבית הזרים מאפריקה (85%) גברים (סופר, 2009), והוא מבטא קשר שלילי בין גיל לבין מספר העבירות (Hirschi & Gottfredson, 1983; Kanazawa & Still, 2000). עם זה בהשוואה לעבריינים מהאוכלוסייה הרגילה, העבריינים מקבוצת המסתננים מאפריקה צעירים בהרבה. ייתכן שהמאפיין קשור לאופיה של תופעת ההסתננות: מי שמסתכן במסע לישראל, הם בעיקר גברים צעירים.

ממצא נוסף נוגע לאזור הביצוע של העבירה. נראה שמכלל פשיעת הזרים מאפריקה, מרבית העבירות מבוצעות במחוז הדרום ובמחוז תל-אביב. כיוון שעבריינים מעדיפים לפעול באזורים שמוכרים להם מתוך פעילותם היום-יומית (Morselli & Royer, 2008; Wiles & Costello, 2000), סביר להניח שאופי ההתפלגות של עבירות הזרים מאפריקה לפי אזורים קשור לריכוז המסתננים במחוז הדרומי ובמחוז תל-אביב (נתן, 2012). אולם נראה ששיעורי פשיעה גבוהים מצד המסתננים באזורים האלו לא השפיעו על שיעורי הפשיעה הכלליים באותם אזורים. לראיה, בין השנים 2010 ל-2014 ירד מספר התיקים שנפתח במחוז תל-אביב, ואילו במחוז הדרומי לא היה שינוי בולט במספר התיקים באותה תקופה (משטרת ישראל, 2015). תמונת מצב זו דומה לממצאי מחקרים קודמים, אשר הראו כי ריכוזיות המהגרים לא גורמת לעלייה בשיעורי הפשיעה הכללית באזורי הריכוז (Herzog, 2009; Sampson et al., 1997).

כאשר לסוג העבירות, נראה שהעבירות השכיחות בקרב זרים מאפריקה הן עבירות אלימות, עבירות

המחקר הנוכחי בחן את פשיעת המסתננים מאפריקה בישראל והעלה מספר ממצאים חשובים. ראשית, נראה שחלקם של המסתננים מאפריקה מתוך כלל הפשיעה של זרים בישראל גדל באופן ניכר בין השנים 2000 ל-2013. עם זה חשוב לבחון ממצא זה תוך התייחסות לשיעור הפשיעה לאלף נפש ולעלייה במספר המסתננים מאפריקה. סביר להניח שהעלייה בשיעור העבירות של זרים מאפריקה יחסית לכלל אוכלוסיית הזרים קשורה לעלייה במספר המסתננים מאפריקה, אשר החלה ב-2006 ונבלמה ב-2013. כמו כן שיעור פשיעת הזרים מאפריקה מכלל הפשיעה בישראל הוא פחות מ-0.5%. ממצא זה תואם את ממצאי המחקרים הקודמים, שמצאו שיעורי פשיעה נמוכים בקרב מהגרים והיעדר קשר בין הגירה לפשיעה (Killian, 2002; Ousey & Kubrin, 2009; Rattner, 2007; Sampson, 2006; 2008), ומנוגד לטענותיה של תיאוריית המתח (Cloward & Ohlin, 1960; Merton, 1938). לפי תיאוריית המתח, מחסור בהזדמנויות לגיטימיות (Merton, 1938) וגישה להזדמנויות לא לגיטימיות (Cloward & Ohlin, 1960) עלולים להגביר את הסבירות למעורבות בביצוע עבירות. בניגוד לטענה זו ולמרות המצב הכלכלי והחברתי הקשה של זרים מאפריקה (סופר, 2009), שיעור העבירות שמבצעים זרים מאפריקה אינו עולה על שיעור העבירות בקרב אזרחי מדינת ישראל.

נראה שהדאגה בציבור הישראלי באשר לפשיעת המסתננים מאפריקה (משטרת ישראל, 2014; פינקלשטיין, 2014) אינה פרופורציונלית לסכנה הנשקפת מצדם. תופעות שמאופיינות בדיספרופורציה בין רמת הסכנה הנשקפת מהן לבין עוצמת התגובה החברתית מוגדרות בספרות כפניקות מוסריות (Cohen, 1972; Erjavec, 2003; Goode & Ben-Yehuda, 2004; Sciortino & Colombo, 2012), וייתכן שהדאגה בנושא פשיעת המסתננים היא מקרה נוסף של פניקה מוסרית. החשש מכפי פשיעת זרים אינו ייחודי למדינת ישראל. מחקרים שבחנו את הסיקור התקשורתי של פשיעת המהגרים באנגליה (Hall, Critcher, Jefferson, 1978; Clarke, & Roberts, 1978), באיטליה (Sciortino & Colombo, 2012),

תהיה גבוהה בהרבה מהשכיחות שנמצאה. הסבר אפשרי נוסף לממצאים באשר לעבירות מין בקרב זרים מאפריקה קשור לתחושות של כעס. כעס הוא אחד המניעים השכיחים ביותר לאונס (Mann & Hollin, 2007). יכול להיות שהכעס של הזרים מאפריקה על מצבם הכלכלי והחברתי הקשה (ליאר, 27 בפברואר, 2014) מתבטא בתוקפנות מינית.

הבדל נוסף הנוגע לעבירות מין קשור לשיטות הפעולה. שלא כזרים ממדינות אחרות, חלק ניכר מעבירות המין שביצעו זרים מאפריקה התרחש במקומות ציבוריים (רחובות, פארקים, גינות וכדומה). ייתכן שנתון זה הוא פועל יוצא של מצבם הבעייתי של זרים מאפריקה. כיוון שרבים מהם מחוסרי בית ומתגוררים ברחובות ובפארקים ציבוריים (בנדר, 17 בספטמבר, 2013), אין זה מפתיע שהם מבצעים עבירות מין בעיקר במקומות ציבוריים.

אשר למאפייני הקורבנות, המחקר הנוכחי בחן זיקה לקורבן, לגיל, למגדר ולדת. הממצאים מלמדים כי במקרה של עבירות אלימות קיימת שכיחות גבוהה יותר של קורבן שמכיר את התוקף, ואילו בעבירות מין ובעבירות רכוש מרבית הקורבנות לא מוכרים לתוקפים. נתון זה אינו תואם מחקרים ודו"חות קודמים, שלפיהם במרבית המקרים של פגיעות מיניות קיימת היכרות בין התוקף לקורבן (איגוד מרכזי הסיוע, 2004; 2005; Bureau of Justice Statistics). ייתכן שממצא זה קשור להיותם של רוב המסתננים מאפריקה גברים. מיעוט הנשים ומיעוט המשפחות בקבוצה זו מגביר את הסבירות שהקורבן בעבירות מין לא יהיה מוכר לתוקף.

בנוסף, נמצא שהשכיחות של קורבנות שמשתייכים לקבוצות שונות זו מזו של גיל, מין ודת, תלויה בסוג העבירה. קטינים נפגעים בשכיחות גבוהה יותר מעבירות אלימות מאשר מעבירות רכוש ומעבירות מין, ונשים נפגעות בשכיחות גבוהה יותר מעבירות מין מאשר מעבירות רכוש ומעבירות אלימות. ממצאים אלה תואמים את ממצאי מחקרם של רמיטו וגראסי (Romito, & Grassi, 2007), שמצאו כי גברים נפגעים יותר מאלימות פיזית ונשים נפגעות

רכוש ועבירות נגד הסדר הציבורי. ההבדל המרכזי בהתפלגות העבירות בין המסתננים מאפריקה לבין אוכלוסיית כלל העבריינים בישראל נובע מנטייתם של המסתננים לבצע פחות עבירות רכוש ויותר עבירות אלימות ועבירות ביטחון מאשר כלל העבריינים בישראל. אחת הסיבות האפשריות לשוני זה קשורה להיותה של ההסתננות עבירת ביטחון. כתוצאה, כל מסתנן מוגדר אוטומטית כעובר על עבירת ביטחון. בנוסף, ייתכן שלעבירות שמבצעים זרים מאפריקה מאפיינים ייחודיים שקשורים לתת-דיווח למשטרה. כך למשל, ממצאי מחקרם של גאודריאן, וויטרוד וניאוברטה (Goudriaan, Wittebrood, & Nieuwebeerta, 2006) מלמדים שהחלטת הקורבן להגיש תלונה למשטרה תלויה ברמת הנזק ובמאפייני השכונה שבה נפגע. במקרים שהנזק הכספי או הפיזי היה קל ובמקרים של שכונות מצוקה, הקורבנות לרוב נמנעו מלדווח למשטרה. היות שזרים מאפריקה פועלים בדרך כלל בשכונות מצוקה ובהיעדר ניידות גיאוגרפית מבצעים עבירות מזדמנות וקלות יחסית (Wiles, & Costello, 2000), ייתכן שנתוני משטרת ישראל, שמבוססים במידה רבה על דיווחים, לא משקפים את שיעורי הפשיעה של המסתננים בפועל.

אשר לשכיחותן של עבירות מין, שיעורן מכלל העבירות של המסתננים מאפריקה (4%) גבוה פי ארבעה משיעורן מכלל העבירות בישראל (1%). אחת הטענות האפשריות לגבי ממצא זה נוגעת למחסור בהזדמנויות לגיטימיות ליצור קשר עם נשים בקרב אוכלוסיית המסתננים (Baumer, 2007; Merton, 1938). טענה זו תואמת את מינם של רוב הזרים מאפריקה - גברים (סופר, 2009). אולם המניע המיני איננו המניע המרכזי בעבירות מין (Mann, & Hollin, 2007). מחקרים מלמדים שחלק מהאנסים הם אנשים נשואים ויש להם הזדמנויות לגיטימיות לקיום יחסי מין (למשל, Sigre-Beauregard & Mieczkowski, 2012; Leirós, Carvalho, & Nobre, 2015). אם היעדר הזדמנויות לגיטימיות ליצירת קשר עם נשים היה המניע המרכזי לאונס, אפשר היה לצפות ששכיחותן של עבירות מין באוכלוסייה הכללית, ובמיוחד באוכלוסיית הזרים,

סיכום ומסקנות

במחקר זה נבחנה סוגיה חשובה של פשיעת זרים מאפריקה והיא השוואתה עם פשיעת האוכלוסייה הישראלית. ממצאי המחקר מלמדים ששיעור הפשיעה בקרב זרים מאפריקה נמוך יחסית ותומכים בטענה כי אין קשר בין הגירה לפשיעה (Martinez, 2008). נראה שהדאגה והחשש מפני פשיעת הזרים מאפריקה לא תואמים את הסכנה בפועל. רצוי לבחון את הגורמים שמשפיעים על העמדות הקיימות בציבור הישראלי כלפי פשיעה מצד הזרים מאפריקה, ובתוך כך גם את הטענה כי הדיווחים בתקשורת מייצרים פניקה מוסרית בנושא. בנוסף, בשל מיעוט יחסי של העבירות בקרב זרים, ייתכן שרצוי לבחון את הגורמים שמונעים ממרבית המסתננים מאפריקה לבצע עבירות תוך התייחסות למסגרת תיאורטית של קרימינולוגיה חיובית (Ronel, & Elisha, 2011).

אשר למשמעויות היישומיות של המחקר הנוכחי, הממצאים לגבי דפוסי הפעולה העברייניים של הזרים מאפריקה עשויים לסייע למשטרת ישראל לבנות פרופיל עברייני ולפענח עבירות. כמו כן ייתכן שהתאמת דרכי שיטור, תוך מתן סיוע לזרים מאפריקה בתחום הדיור, התעסוקה והרווחה, תצמצם עוד יותר את שיעור העבירות שמתבצעות ברחובות ותגביר את תחושת הביטחון האישי בקרב אוכלוסיית מדינת ישראל, במיוחד בקרב דיירי השכונות שמאופיינות בריכוז המסתננים.

מקורות

איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית ולנפגעי תקיפה מינית (2004). דו"ח אלימות מינית בישראל 2003-2004. איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית ולנפגעי תקיפה מינית. נדלה מתוך http://www.1202.org.il/download/files/hebrew_3204.pdf

אשכנזי, א' (7 ביולי, 2013). 500 נתינים זרים מאפריקה מוחזקים במעצר מנהלי. NRG. נדלה מתוך <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/488/429.html>

בבדק, א' (17 בספטמבר, 2013). "אם השופטים היו גרים בשכונת התקווה, ההחלטה הייתה אחרת". NRG. נדלה מתוך <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/507/642.html>

יותר מאלמות מינית. אשר לשיעורי ההיפגעות לפי השתייכות דתית, נראה שבעבירות מין, עבירות רכוש ועבירות אלימות, שיעור הקורבנות היהודים נמוך הרבה יותר מזה של הקורבנות המוסלמים והנוצרים ועומד על פחות מ-2% מכלל העבירות של זרים מאפריקה. אומנם בכמחצית מהמקרים אין בידי המשטרה נתונים לגבי דת הקורבן, וחלק מן העבירות כלל לא מדווח למשטרה, אולם אין כל סיבה להניח שבקרב יהודים יש נטייה גדולה יותר לתת-דיווח מאשר בקרב מוסלמים או נוצרים (נתן, 2010).

מגבלות המחקר

לנוכח מסקנתנו כי לפשיעת הזרים מאפריקה היקף מצומצם יחסית, חשוב להתייחס למגבלותיו המתודולוגיות של המחקר. המחקר הנוכחי בחן פשיעה בקרב זרים מאפריקה באמצעות ניתוח נתונים משטרתיים. כידוע, הנתונים המשטרתיים משקפים רק את היקף העבירות המדווחות, וישנן עבירות רבות שאינן מדווחות למשטרה. כך למשל, ייתכן שהנתונים לגבי עבירות רכוש בקרב זרים מאפריקה לא משקפים את ההיקף האמיתי של עבירות רכוש. הרי במקרים רבים של גניבות "קטנות", כגון גניבת אופניים, הקורבנות מרגישים שהגשת התלונה לא תביא לידי החזרת הרכוש הגנוב ולפיכך לא פונים למשטרה (מערכת רכב, 26 בפברואר, 2014). כדי להתגבר על מגבלה זו רצוי שמחקרים עתידיים יבחנו את הפשיעה בקרב זרים מאפריקה באמצעות מחקרי דיווח עצמי שיעשו בקרב תושבי השכונות שמאופיינות בריכוזים גבוהים של זרים מאפריקה.

מגבלת מחקר אחרת קשורה לקובץ הנתונים. בקובץ היו נתונים על מאפייני העבירות ולא על מאפייני העבריינים. הואיל וחלק מהעבריינים ביצעו יותר מעבירה אחת, נתונים הקשורים במבצעי העבירה (גיל ומין למשל) מופיעים בקובץ כמספר העבירות שביצע הפרט. לפיכך ממצאי המחקר הנוכחי משקפים את מאפייני העבירות שביצעו זרים מאפריקה ולא את מאפייני העבריינים.

- רשות האוכלוסין וההגירה (2012). נתוני זרים בישראל, אוגוסט 2012. *רשות האוכלוסין וההגירה*. דלה מתוך <http://www.piba.gov.il>
- Baumer, E. P. (2007). Untangling research puzzles in Merton's multilevel anomie theory. *Theoretical Criminology*, 11(1), 63-93.
- Beauregard, E., & Mieczkowski, T. (2012). From police interrogation to prison: Which sex offender characteristics predict confession?. *Police Quarterly*, 20(10), 1-18. doi: 10.1177/109861112442814.
- Bell, B., Machin, S., & Fasani, F. (2010). Crime and immigration: Evidence from large immigrant waves. *Centre for economic performance discussion paper No. 984 and IZA discussion paper No. 4996*. Retrieved from <http://eprints.lse.ac.uk/28732/1/dp0984.pdf>
- Bianchi, M., Buonanno, P., & Pinotti, P. (2008). *Do immigrants cause crime?* Paris School of Economics Working Paper No 2008-05.
- Bureau of Justice Statistics (2005). *Personal crimes of violence 2005: Number and percent distribution of incidents, by type of crime and victim-accused offender relationship*. Washington, DC: Author.
- Cloward, R., & Ohlin, L. (1960). *Delinquency and opportunity: A theory of delinquent gangs*. New York: Free Press.
- Cohen, S. (1972). *Folk devils and moral panics*. St. Albans, UK: Paladin.
- Erjavec, K. (2003). Media construction of identity through moral panics: Discourses of immigration in Slovenia. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29(1), 83-101.
- Espenshade, T. J., & Belanger, M. (1998). Immigration and public opinion. In M. M. Suarez-Orozco (Ed.), *Crossings: Mexican immigration in interdisciplinary perspectives* (pp. 363-403). Cambridge: Harvard University Press.
- Goode, E., & Ben-Yehuda, N. (1994). Moral panics: Culture, politics, and social construction. *Annual Review of Sociology*, 20, 149-171.
- Goode, E., & Ben-Yehuda, N. (2012). Moral panic. In C. D. Bryant (Ed.), *The Handbook of Deviant Behavior* (pp. 46-52). New York: Routledge.
- ליאור, א' (27 בפברואר, 2014). שיא בעזיבת מבקשי מקלט מאפריקה: 1,705 יצאו מישראל בכבואר הארץ. דלה מתוך <http://www.haaretz.co.il/1.2255769>
- מערכת רכב (26 בפברואר, 2014). מי גנב את האופניים שלי. וואלה. דלה מתוך <http://cars.walla.co.il/item/2722664>
- משטרת ישראל (2013). *השנתון הסטטיסטי לשנת 2013*. ירושלים: משטרת ישראל.
- משטרת ישראל (2014). *דו"ח ממצאים ומסקנות בנושא סקר עמדות תושבי דרום תל-אביב - תחנות שרת ושכונות, ינואר 2014*. מסמך פנימי. ירושלים: משטרת ישראל.
- משטרת ישראל (2015). *התפלגות שיעורי הכשיעה בהתאם למחוזות - מגמות רב שנתיות*. ירושלים: משטרת ישראל.
- נתן, ג' (2010). נתונים על פשיעה של מסתננים ומבקשי מקלט וכנגד מסתננים ומבקשי מקלט. *הכנסת, מרכז המידע והמחקר*. דלה מתוך <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02625.pdf>
- נתן, ג' (2012). פיזורם הגיאוגרפי של מסתננים ומבקשי מקלט בישראל. *הכנסת, מרכז המידע והמחקר*. דלה מתוך <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m03052.pdf>
- סופר, א' (2009). פליטים או מהגרי עבודה ממדינות אפריקה. *מרכז המחקר המכללה לביטחון לאומי וקתדרת חייקין לאואסטרטגיה*. דלה מתוך http://ch-strategy.hevra.haifa.ac.il/images/publications/pdf/darfur_refugees.pdf
- עמרם, ע' (2 במאי, 2012). 40% ממקרי הפשע בת"א: פליטים ומסתננים. *Mako*. דלה מתוך <http://www.mako.co.il/news-law/crime/Article-5ff613f98db0731018.htm>
- פינקלשטיין, א' (2014). זרים שאינם אזרחים בישראל - סקירת נתונים ועמדות. *המכון לאסטרטגיה ציונית*. דלה מתוך <http://izs.org.il/papers/foreigners.pdf>
- קלינגר, ע' (2009). הגירה מאפריקה לישראל והשפעתה על הביטחון הלאומי. בתוך ס' ארנון (עורך), *פליטים או מהגרי עבודה ממדינות אפריקה* (עמ' 15-48). חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- חזנהק, ד' (1999). מהגרי עבודה במדינת הרוחה הישראלית: מגמות הדרה והכלה. *ביטחון סוציאלי*, 56, 112-97.

- Martinez, R., Lee, M. T., & Rosenfeld, R. (2001). Does Immigration Increase Homicide?. *The Sociological Quarterly, 42*(4), 559-580.
- Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review, 3*, 672-682.
- Morselli, C., & Royer, M. N. (2008). Criminal mobility and criminal achievement. *Journal of Research in Crime and Delinquency, 45*(1), 4-21.
- Ousey, G. C., & Kubrin, C. E. (2009). Exploring the connection between immigration and violent crime rates in U.S. cities, 1980-2000. *Social Problems, 56*(3), 447-473.
- Pastore, A. L., & Maguire, K. (Eds.) (2006). *Sourcebook of Criminal Justice Statistics*. Retrieved from <http://www.albany.edu/sourcebook/pdf/t482006.pdf>
- Rattner, A. (2007). Crime and Russian immigration: Socialization or importation? The Israeli case. In J. Freilich, & G. Newman (Eds.), *Crime and immigration* (pp. 165-178). Burlington: Ashgate.
- Romito, P., & Grassi, M. (2007). Does violence affect one gender more than the other? The mental health impact of violence among male and female university students. *Social Science & Medicine, 65*(6), 1222-1234.
- Ronel, N., & Elisha, E. (2011). A different perspective: Introducing positive criminology. *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology, 55*(2), 305-325.
- Rudmin, F. W. (2003). Critical history of the acculturation psychology of assimilation, separation, integration, and marginalization. *Review of General Psychology, 7*(1), 3-37.
- Sampson, R. J. (2006). Open doors don't invite criminals: Is increased immigration behind the drop in crime? *The New York Times (March 11)*, A27.
- Sampson, R. J. (2008). Rethinking crime and immigration. *Contexts, 7*(1), 28-33.
- Sampson, R. J., Raudenbush, S. W., & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science, 277*(5328), 918-924.
- Goudriaan, H., Wittebrood, K., & Nieuwbeerta, P. (2006). Neighbourhood characteristics and reporting crime effects of social cohesion, confidence in police effectiveness and socio-economic disadvantage. *British Journal of Criminology, 46*(4), 719-742.
- Hagan, J., & Palloni, A. (1998). Immigration and crime in the United States. In J. P. Smith & B. Edmonston (Eds.), *The immigration debate* (pp. 367-387). Washington, D.C.: National Academy Press.
- Herzog, S. (2009). Ethnic and immigrant residential concentration, and crime rates. *Journal of Criminal Justice, 37*(5), 427-434.
- Hirschi, T., & Gottfredson, M. (1993). Age and the explanation of crime. *American Journal of Sociology, 89*, 552-584.
- Kanazawa, S., & Still, M. C. (2000). Why men commit crimes (and why they desist). *Sociological Theory, 18*(3), 434-447.
- Killian, C. (2002). Bicultural competence: A means to crime reduction among the children of immigrants? In: J. D. Freilich, G. Newman, S. G. Shoham, & M. Addad (Eds.), *Migration, culture conflicts and crime* (pp. 121-133). Aldershot: Ashgate.
- Lee, G., Yim, K., Curry, T., & Rodriguez, S. F. (2012). The relevance of social and cultural contexts: Religiosity, acculturation and delinquency among Korean Catholic adolescents in Southern California. *The Social Science Journal, 49*(4), 537-544.
- Lynch, J., & Simon, R. (2007). A comparative assessment of criminal involvement among immigrants and natives across seven nations. In J. Freilich, & G. Newman (Eds.), *Crime and immigration* (pp. 273-290). Burlington: Ashgate.
- Mann, R. E., & Hollin, C. R. (2007). Sexual offenders' explanations for their offending. *Journal of Sexual Aggression, 13*(1), 3-9.
- Martinez, R. (2008). Immigration, crime and recidivism: Editorial introduction. *Criminology & Public Policy, 7*(1), 53-58.
- Martinez, R., & Lee, M. T. (2000). On immigration and crime. *Criminal Justice, 1*(1), 486-524.

Sciortino, G., & Colombo, A. (2004). The flows and the flood: The public discourse on immigration in Italy, 1969-2001. *Journal of Modern Italian Studies*, 9(1), 94-113.

Shaw, C., R., & McKay, H. D. (1931). Social factors in juvenile delinquency. In Report on the causes of crime. *National Commission on Law Observance and Enforcement* Report no. 13. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.

Shaw, C., R., & McKay, H. D. [1942] (1969). *Juvenile delinquency and urban areas*. Chicago: University of Chicago Press.

Siegel, D., & Bovenkerk, F. (2007). Crime and manipulation of identity among Russian-speaking immigrants in the Netherlands. In J. Freilich, & G. Newman (Eds.), *Crime and immigration* (pp. 251-272). Burlington: Ashgate.

Sigre-Leirós, V., Carvalho, J., & Nobre, P. (2015). Cognitive schemas and sexual offending: Differences between rapists, pedophilic and nonpedophilic child molesters, and nonsexual offenders. *Child Abuse & Neglect*, 40, 81-92.

Simon, R., & Sikich, K. (2007). Public attitudes toward immigrants and immigration policies across seven nations. *International Migration Review*, 41(4), 956-962.

Vazsonyi, A. T., & Killias, M. (2001). Immigration and crime among youth in Switzerland. *Criminal Justice and Behavior*, 28(3), 329-366.

Wang, Y., Kim, S. Y., Anderson, E. R., Chen, A. C. C., & Yan, N. (2012). Parent-child acculturation discrepancy, perceived parental knowledge, peer deviance, and adolescent delinquency in Chinese immigrant families. *Journal of Youth & Adolescence*, 41(7), 907-919.

Wiles, P., & Costello, A. (2000). *The 'road to nowhere': The evidence for travelling criminals* (Vol. 207). London: Research, Development and Statistics Directorate, Home Office.

Wolfgang, M., & Ferracuti, F. (1967). *The subculture of violence: Towards an integrated theory in criminology*. London: Tavistock.

גם הקורבן אשם

ייחוסים של אשמה וחומרה של אונס כפונקציה של התנהגות הקורבן בטרם האונס, במהלכו ולאחריו בקרב מטפלות ושאינן מטפלות

יעל אידיסיס¹ ואליס עדות²

המחקר בדק את ההשערה של מודולריות שיפוטית בהקשר של ייחוסים של חומרה ואשמה לקורבן ולתוקף באירועי אונס. על בסיס ההנחות של תיאוריית העולם הצודק, הצורך להאשים את הקורבן מונע מהרצון להאמין שהעולם הוא מקום הוגן וצודק, כדי לחוש תחושה של שליטה וביטחון. עם זה ייחוסים של אשמה ואחריות משתנים כפונקציה של תפקידים, מטרות ומניעים, דבר שאפשר להסבירו על ידי תיאוריית הייחוס ההגנתי. 29 מטפלות בקורבנות תקיפה מינית, 29 מטפלות בתוקפים מינית ו-30 נשים שאין להן נגיעה למקצוע טיפולי כלשהו נחשפו ל-16 תרחישי אונס. התרחישים כללו מידע על התנהגות הקורבן לפני האונס, במהלכו ולאחריו, והמשתתפות נתבקשו להעריך על גבי סולם (1-20) את מידת התרומה של הקורבן והתוקף לאירוע ואת חומרתו. כמושוער, ייחוסים של אשמה וחומרה לאירוע הושפעו מהתנהגות הקורבן לפני האונס, במהלכו ולאחריו. נמצא קשר חיובי בין ייחוס אשמה לתוקף לבין חומרת האירוע, ונמצא קשר שלילי בין ייחוס אשמה לקורבן לבין ייחוס אשמה לתוקף ובין ייחוס אשמה לקורבן לבין חומרת האירוע. בהתאם להשערת המודולריות השיפוטית, נמצא כי מטפלות בקורבנות תקיפה מינית ומטפלות בתוקפים מינית ייחסו פחות אשמה לקורבן ויותר אשמה לתוקף ולחומרת האירוע לעומת נשים שאינן מטפלות. הממצא הבולט היה המשקל היחסי שהוקנה להתנהגות הקורבן לאחר האונס (המשקל הגבוה ביותר מבין המשתתפים) - משתנה שאין לו כל רלוונטיות לעצם התרחשות האונס. הממצאים נדונים תוך התייחסות להשפעה של האשמה של קורבנות תקיפה מינית ותוקפיהם בקורבנות על הנחיצות להגביר את המודעות לדעות קדומות, למיתוסים ולשבירתם, ולהרחבה של הידע וההסברה בעניינם.

¹ ד"ר יעל אידיסיס, קרימינולוגית קלינית, מרצה בכירה (מסלול מומחים נלווה), המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן.
² אליס עדות, בעלת תואר שני, קרימינולוגית קלינית.

מבוא

לה תימוכין אמפיריים (ראה לדוגמה: אידיסיס ווולף, 2002; Wolf, Ron, & Walters 1996). מודולריות שיפוטית עשויה להיות מוסברת על ידי תיאוריית הייחוס ההגנתי (Bell, Kuriloff, & Lottes, 1994; Shaver, 1970), שלפיה ייחוסים למיניהם של אשמה ואחריות באירועי אונס הם פונקציה של רמת ההזדהות של הצופה המעריך עם הקורבן. ככל שהדמיון בין המעריך לקורבן גבוה יותר, מתעוררת במעריך ההכרה כי גורל דומה יכול להיות גם מנת חלקו. הדבר מביא לידי האשמה פחותה יותר של הקורבן (Allison, 1993; Parent, 2010), שכן האשמת המעריך את הקורבן כמוה כהאשמתו את עצמו (Caldwell, Hunter, & Muller, 1994; Idisis et al., 2007). מחקרים אמפיריים תומכים בהנחות של תיאוריית הייחוס ההגנתי (Stel, Van den Bos, & Bal, 2012). התיאוריה הפונקציונלית של קוגניציה (Anderson, 1996) מספקת פרדיגמה לחקר של מודולריות שיפוטית. על פי התיאוריה, האשמה והימנעות מהאשמה הן חלק מההחלטות היומיומיות של אדם (Anderson, 2013). לפי אנדרסון (Anderson, 1996), האשמה משקפת את האופן שהפרט מארגן את תפיסותיו כאשר למעשים שתוצאותיהם לא רצויות או עלולות להיות כאלה. אנדרסון מציע סכמת האשמה שהיא מיוזג של שני מקורות מידע: אחריות - יסוד המייצג את האופן שהצופה תופס את אחריותו של הפוגע להימנע מגרימת נזק, ותוצאות - יסוד המייצג תפיסה של חומרת המעשה הפוגעני. הפרדיגמה שמציע אנדרסון מאפשרת לגזור את המשקל היחסי המוקנה לכל אחד מהגורמים בייחוס אשמה ולספק הבנה לגבי החשיבות הסובייקטיבית שמקנה להם הצופה. תוך שימוש בהגדרה של ברון (Baron, 1977) על תוקפנות, הכוללת בחובה את אחריות הקורבן ואת כוונתו להימנע מלהיפגע, אפשר להתייחס לכוונה במשוואה של אנדרסון, תוך התמקדות בהתנהגות הקורבן ולאו דווקא בהתנהגות התוקף, כך שכוונה מייצגת את האופן שהצופה תופס את הניסיון של הקורבן להימנע מלהיפגע. התוודעות והתייחסות למשתנים הקשורים לקורבן במסגרת סכמת האשמה, מספקים לתוקף הזדמנות להצדיק את מעשיו ולהסביר

למרות השכיחות הגבוהה של אירועי אונס, קיים תת דיווח על אודות התופעה (מור, 2009; Lee, Pomeroy, & Rheinboldt, 2005; Sable, Danis, Mavzy, & Gallagher, 2006), בין השאר בגלל החשש של קורבנות לדווח, שמה יואשמו בקורבנותם (Ahrens, 2006), דבר שעלול לגרום להם לחוות טראומה נוספת (ראה: Fanflick, 2007; Suarez & Gadalla, 2010).

תיאוריית העולם הצודק (Lerner, 1980; Lerner & Miller, 1978) עשויה לספק הבנה של הצורך בהאשמת הקורבן. על פי התיאוריה, אנשים צריכים להאמין בעולם המושתת על עקרונות של סדר, שלפיו כל אדם מקבל את שמגיע לו (Lerner, 1977; Lerner & Parent, 2010), וקורבנות ראויים לאסון שפקד אותם, שכן ככל הנראה עשו משהו שהביא עליהם את אסונם (Hafer, 2000; Hafer & Bègue, 2005). בדרך זו אנשים מספקים לעצמם תחושה של ביטחון, ומאמינים שלאדם יש היכולת לשלוט על חייו ולמנוע את קורבנותו אם ינהג באופן מסוים (Furnham, 2003), ושהעולם הוא מקום ברור, מסודר וצודק (Lerner & Matthews, 1967; Parent, 2010).

ואכן, מחקרים רבים לימדו כי קיימת נטייה להאשים קורבנות אונס כפונקציה של מגוון גורמים. אלה כוללים בין השאר ניסיון מיני קודם (L'Armand & Schuller & Klippenstine, 2004; Pepitone, 1982), שימוש באלכוהול (Abbey, Buck, Zawacki, & Saenz, 2007; Sims, Noel, & Maisto, 2003), התנהגות או לבוש פרובוקטיביים (Whatley, 2005; Workman & Orr, 1996), תגובות אמוציונליות והתנגדות או היעדר התנגדות לתקיפה (Gavey & Gow, 2001), היסטוריה קודמת של אונס (Anderson, Cooper, & Okamura, 1997; Frese, 2004; Moya, & Megías, 2004), היכרות מוקדמת עם התוקף (Idisis, Ben-David, & Ben-Nachum, 2007; Schuller & Klippenstine, 2004) ועוד.

עם זה שיפוט מוסרי, ובכללו ייחוס אשמה לקורבן, משתנה כפונקציה של תפקידים, מטרות ומניעים. לאמור, שיפוט מוסרי הוא תלוי הקשר, תופעה שוולף (Wolf, 2001) מכנה 'מודולריות שיפוטית' ואשר נמצאו

שנמצא קשר חיובי בין אחיזה במיתוסים של אונס להאשמת קורבנות (Blumberg & Lester, 1991) ונמצא קשר שלילי בין אחיזה במיתוסים ובדעות קדומות בכלל לבין השכלה, ידע ויכולת הזדהות (ראה לדוגמה: וילינגר, תשע"ד; Bryant, 1991; Blumberg & Lester, 1991; Jones, & Russell, 1998; Hosseinali, 1999; Nayak, 2000), סביר להניח כי על רקע ההיכרות המעמיקה יותר עם התופעה של אונס, מטפלות בתוקפים ובקורבנות ואחוזות פחות בתפיסות סטריאוטיפיות מנשים שאינן מטפלות. לפיכך נטייתן של הראשונות להאשים את הקורבן תהיה פחותה מזו של נשים שאינן עוסקות במקצוע טיפולי ואשר אין להן ידע ונגישות לנושא (ראה לדוגמה: Idisis et al., 2007).

זאת ועוד, במסגרת תפקידן, מטפלות בקורבנות מכוונות לסייע לקורבנות להתמודד עם החוויה שעברו ולהקל את סבלן, ומטפלות בתוקפים מכוונות לסייע להכחדת ההתנהגות הפוגענית בקרב תוקפים מתוך רצון למנוע הישנות של פגיעות נוספות. משכך, הן נמצאות בפוזיציה אמפיטית ודואגית לאינטרסים של קורבנות יותר ממי שלא עוסקות בתחום זה.

מכל האמור לעיל, השערות המחקר:

1. ייחוס אשמה לקורבן ולתוקף וייחוס חומרה לאירוע ישתנו כפונקציה של כל אחד מהמשתנים. הצירוף של ניסיון מיני עשיר, התנגדות מילולית מועטה ופגישה עם התוקף לאחר האונס יניב את ייחוס אשמה הגבוהים ביותר לקורבן ולהפך, היעדר ניסיון מיני, התנגדות פיזית רבה והימנעות מפגישה התוקף לאחר האונס יניבו את הייחוסים הנמוכים ביותר.

2. ימצאו קשר ישיר בין ייחוס אשמה לתוקף לבין ייחוס חומרה לאירוע וקשר הפוך בין אלה לייחוס אשמה לקורבן.

3. מטפלות בקורבנות תקיפה מינית ומטפלות בתוקפים מינית ייחסו אשמה פחותה יותר לקורבן וגבוהה יותר לתוקף ולחומרת האירוע מנשים שאינן מטפלות.

שיטה

המחקר כלל שלושה ניסויים. בניסוי הראשון נבדק ייחוס אשמה לקורבן, בשני - ייחוס אשמה לתוקף,

מדוע לא נמנע מלתקוף את הקורבן. הצדקות מסוג זה מספקות גם לצופה הזדמנות להצדיק את מעשי התוקף ולהאשים את הקורבן.

במחקר הנוכחי נבחנו ייחוס אשמה לקורבן ולתוקף וייחוס חומרה לאירוע אונס כפונקציה של ארבעה משתנים: האחד קשור להיסטוריה של הקורבן בטרם האונס (ניסיון מיני), שני משתנים קשורים להתנהגות הקורבן במהלך האונס (סוג ההתנגדות ועוצמתה) והמשתנה הרביעי קשור להתנהגות הקורבן לאחר האונס (פגישה עם התוקף).

לנוכח ממצאים בדבר האשמת קורבנות אונס כפונקציה של תכונותיהם והתנהגותם, אפשר להניח כי יימצא קשר בין ההיסטוריה של הקורבן והתנהגותו בעת האונס ולאחריו לייחוס אשמה כלפיו. באשר לניסיון מיני קודם, כבר בעבר נמצא קשר בין משתנה זה לבין ייחוס אשמה (Schuller & Klippenstine, 2004). באשר להתנהגות בעת האונס, התנגדות חזקה מספקת הבנה ברורה באשר לחוסר רצונו של הקורבן במעשה, ולפיכך הנטייה להאשימו פחותה יותר (Gavey & Gow, 2001). לעומתה התנגדות מועטה למעשה או היעדר התנגדות עשויים להתפרש על ידי הצופה כביטוי לעמדה אמביוולנטית או אפילו תומכת. **באשר להתנהגות הקורבן לאחר האונס (פגישה עם התוקף), כאן טמון החידוש במחקר הנוכחי, מאחר שלמשתנה זה אין רלוונטיות לעצם האשמת הקורבן באירוע שהתרחש קודם לכן.** ועם זה סביר כי נכונותו של קורבן לשוב ולהיפגש עם מי שתקף אותו תעורר בקרב הצופה תמיהה והסתייגות, לפי שהוא, הצופה, ככל הנראה לא רואה עצמו כמי שהיה מתנהג כך, ולפיכך ייטה להאשימו, כפי שעולה מתיאוריית הייחוס ההגנתי (Bell et al., 1994; Shaver, 1970).

ייחוסים של אשמה וחומרה נבדקו במחקר הנוכחי בקרב שלוש קבוצות של נשים: מטפלות בתוקפים מינית, מטפלות בקורבנות תקיפה מינית וקבוצת נשים שלא עוסקת במקצוע טיפולי כלשהו. ההנחה הייתה כי יימצאו הבדלים בין קבוצות אלה, לפי שכל קבוצה נושאת תפקיד חברתי אחר, זאת כנגזרת של הטענה של וולף (Wolf, 2001) בדבר מודולריות שיפוטית. היות

הליך

השאלונים הועברו למשתתפות באמצעות דואר אלקטרוני ובאמצעות איש קשר של הנסיינות לאחר שנושא המחקר הוצג בפניהן. המשתתפות חתמו על טופס הסכמה להשתתפות במחקר. הובטחו להן סודיות ואנונימיות, והובהר להן כי הן רשאיות להפסיק את השתתפותן בכל שלב שיחפצו.

כלים

1. שאלון פרטים דמוגרפיים, שכלל מידע על גיל, מצב משפחתי, שנות לימוד והכשרה מקצועית.
 2. שאלון למילוי עצמי המודד ייחסי אשמה לקורבן אונס (עד כמה הקורבן אשם באונס שבוצע בו), ייחסי אשמה לתוקף וייחסי חומרה לאירוע. לשאלון שני חלקים. בחלק הראשון נתבקשה כל משתתפת לדמיין סולם בן 20 דרגות למדידת אשמה של קורבן במעשה אונס. הסיפורה 1 מייצגת ייחוס אשמה מועט

ובשלישי - ייחוס חומרה לאירוע. מערך המחקר בכל שלושת הניסויים היה זהה. כל המשתתפות נטלו חלק בכל שלושת הניסויים.

משתתפות

במחקר נטלו חלק 88 נשים: 29 נשים מטפלות בנפגעות תקיפה מינית, חלקן מבית חולים וחלקן מלשכות רווחה באזור הצפון; 29 נשים מטפלות בתוקפים מינית - מהמרכז לבריאות הנפש בכלא "אילון", מהמרכז לטיפול יום בעברייני מין בקהילה ומשירות המבחן למבוגרים; ו-30 משתתפות שאין להן נגיעה למקצוע טיפולי כלשהו. בלוח 1 מוצגים מאפיינים דמוגרפיים של המשתתפות. עיון בלוח מלמד, כי שלוש הקבוצות של המשתתפות שומרות על הומוגניות תוך קבוצתית ובין-קבוצתית באשר למשתנים גיל, השכלה, סטטוס משפחתי ועיסוק מקצועי.

לוח 1: מאפיינים דמוגרפיים של שלוש קבוצות המשתתפות

משתנים	מטפלות בנפגעות	מטפלות בתוקפים	שאינן מטפלות
גיל	ממוצע	40.28	38.77
	סטיית תקן	11.47	12.65
	טווח	61-28	65-24
	ממוצע	17.05	17.12
	סטיית תקן	1.45	2.08
	טווח	20-15	24-15
שנות לימוד	רוקות	8	7
	נשואות	20	21
	גרשיות	1	1
	אלמנות	1	1
סטטוס משפחתי	עו"סיות	27	1
	פסיכולוגיות	2	2
	קרימינולוגיות קליניות	24	24
	עורכות דין		7
	שיווק		9
	אחר		13
	עיסוק מקצועי		

ניסתה לדבר אל ליבו של דני ולשכנעו כי יפסיק, אך ללא הועיל ולכן הפסיקה לנסות לשכנעו. דני לא הרפה מרינת ואנס אותה. לאחר המקרה לא שבה רינת להיפגש עם דני (או שבה ונפגשה עם דני לאחר שהבטיח לה כי לא יחזור על מעשיו).

ניסוי 1: ייחוס אשמה לקורבן

ממצאים

כדי לבחון את השערות המחקר, חושבו ממוצעים וסטיות תקן של ייחוס אשמה לקורבן בקרב כלל המשתתפות ובקרב שלוש קבוצות המשתתפות בנפרד. נמצאה מגמה דומה בקרב שלוש קבוצות המחקר בייחוס אשמה לקורבן כפונקציה של המשתנים הרלוונטיים:

1. ניסיון מיני - ייחוס אשמה גבוה יותר לקורבן בעלת ניסיון מיני עשיר לעומת קורבן חסרת ניסיון מיני (בקרב מטפלות בקורבנות: 3.83 לעומת 2.76; בקרב מטפלות בתוקפים: 3.72 לעומת 2.72; בקרב לא מטפלות: 8.01 לעומת 6.21).

2. סוג ההתנגדות - ייחוס אשמה גבוה יותר לקורבן שביטאה התנגדות מילולית לעומת קורבן שביטאה התנגדות פיזית (בקרב מטפלות בקורבנות: 3.72 לעומת 2.88; בקרב מטפלות בתוקפים: 3.72 לעומת 2.73; בקרב לא מטפלות: 7.87 לעומת 6.34).

3. עוצמת ההתנגדות - ייחוס אשמה גבוה יותר לקורבן שהתנגדותה הייתה מועטה לעומת קורבן שהפגינה התנגדות עוצמתית (בקרב מטפלות בקורבנות: 3.73 לעומת 2.86; בקרב מטפלות בתוקפים: 3.64 לעומת 2.81; בקרב לא מטפלות: 8.00 לעומת 6.21).

4. פגישה עם התוקף לאחר האונס - נמצאו ייחוס אשמה גבוהים יותר כאשר הקורבן נפגשה עם התוקף לאחר האונס לעומת קורבן שלא נפגשה עמו (בקרב מטפלות בנפגעות: 4.07 לעומת 2.52; בקרב מטפלות בתוקפים: 4.03 לעומת 2.42; בקרב לא מטפלות: 8.95 לעומת 5.27).

בקרב קבוצת הלא מטפלות נמצאה נטייה גבוהה יותר במידה ניכרת להאשים את הקורבן לעומת קבוצת

ביותר והסיפירה 20 מייצגת ייחוס אשמה רב ביותר. כל משתתפת נתבקשה לתאר בכתב באופן מפורט ומוחשי ביותר אירוע אחד, שאם הייתה שופטת אותו מנקודת מבטה, הייתה מייחסת לקורבן אשמה מועטה ביותר באשר לאונס שבוצע בו (1 בסולם) ואירוע נוסף שאם הייתה שופטת אותו מנקודת מבטה, הייתה מייחסת לקורבן תרומה רבה ביותר לאונס שבוצע בו (20 בסולם). הדבר נועד לקבוע גירוי עגינה ולכיל את המשתתפות. בחלק השני של השאלון הוצגו לכל משתתפת שישה-עשר תרחישי אונס. כל תיאור כלל התייחסות לשלושה משתנים: האחד, עברה של הקורבן **בטרם** ביצע האונס (אם לקורבן היה ניסיון מיני או לא), השני, התנהגות הקורבן **בזמן** האונס (התנגדות מילולית או פיזית והתנגדות רבה או מועטה), והשלישי, התנהגות הקורבן **לאחר** האונס (פגישה עם התוקף לאחר האונס או הימנעות מהפגישה). לגבי כל אחד מ-16 התרחישים נתבקשו המשתתפות לדרג את אשמת הקורבן, את אשמת התוקף ואת חומרת האירוע על גבי הסולם (1-20). מהימנות השאלון לגבי תרומת הקורבן לאירוע, תרומת התוקף וחומרת האירוע היא $\alpha=0.97$, $\alpha=0.96$, $\alpha=0.98$ והמהימנות הכללית של השאלון היא $\alpha=0.91$.

תיאור האירוע:

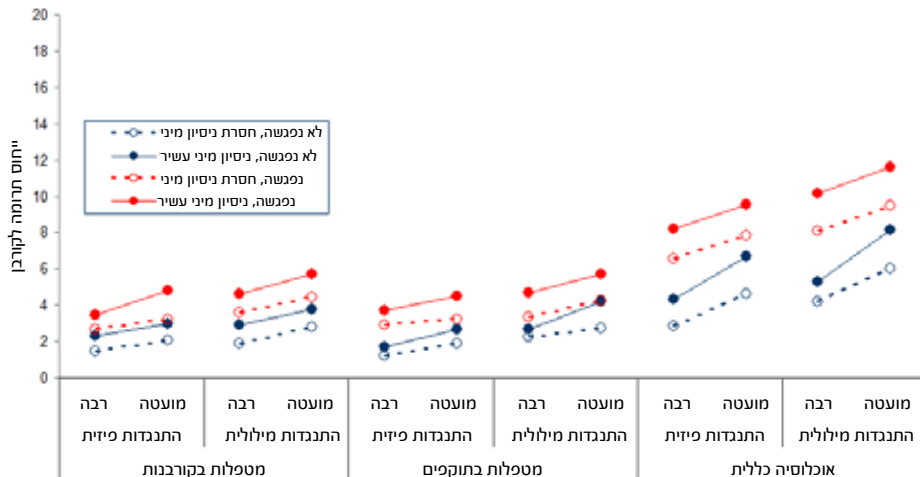
דני ורינת היו ידידים מזה זמן רב. הם התארחו רבות האחד בביתו של האחר, יצאו לבלות יחד, למדו יחד - הקשר היה הדוק. ערב אחד, כאשר דני ורינת נפגשו בביתו של דני, הם ישבו על המיטה, דיברו, צחקו, שמו קצת אלוהול והשיחה סבבה סביב כל מיני נושאים, ביניהם גם מין. הם דיברו בפתיחות על מין, גם על דברים שעליהם לא דיברו עד אותו יום. שניהם היו בראש טוב, אחרי 2-3 בירות והמשיכו לדבר כשהם שכובים במיטה. לפתע, דני ניסה לכפות את עצמו על רינת. רינת שהיא חסרת ניסיון מיני קודם (או בעלת ניסיון מיני קודם עשיר) עשתה כל שביכולתה להיאבק בדני: הכתה באגרופיה, בעטה בו ואף שרטה אותו, אך ללא הועיל (או הדפה אותו קלות בידיה או צעקה עליו שאינה מעוניינת ובכתה ללא הרף, או

נראה כי לפגישה בין הקורבן לתוקף לאחר האונס או להיעדרה היו משמעות רבה יותר בקרב קבוצת הלא מטפלות לעומת קבוצות המטפלות. כן נמצאו יחסי גומלין מובהקים בין סטטוס הקבוצה לעוצמת ההתנגדות של הקורבן ובין סטטוס הקבוצה לניסיון המיני של הקורבן [F(2, 85)=5.63, p<0.01]. נראה כי לעוצמת ההתנגדות ולניסיון המיני, בהתאמה, הייתה השפעה גדולה יותר על ייחוס אשמה לקורבן בקרב קבוצת הלא מטפלות לעומת קבוצת המטפלות. בנוסף נמצאו מקדמים מובהקים ליחסי הגומלין בין ניסיון מיני לעוצמת ההתנגדות [F(1, 85)=15.95, p<0.001], בין ניסיון מיני לקיום פגישה לאחר האונס [F(1, 85)=8.48, p<0.01] ובין ניסיון מיני לסוג ההתנגדות [F(1, 85)=4.87, p<0.05]. לאמור, ניסיונה המיני העשיר של הקורבן השפיע יותר על ייחוס אשמה כאשר הפגינה התנגדות מועטה, כאשר בחרה להיפגש עם הקורבן וכאשר הפגינה התנגדות מילולית (ולא פיזית), בהתאמה. נראה כי למשתתפות ציפיות דיפרנציאליות מקורבנות בעלות ניסיון מיני עשיר לעומת קורבנות ללא ניסיון מיני. עוד נמצא, כי האפקטים הראשיים של כל חמשת

המטפלות בקורבנות תקיפה וקבוצת המטפלות בתוקפים (ממוצעים של ייחוס אשמה לקורבן: 7.11, 3.22, 3.29, בהתאמה). **תרשים 1** מציג את ייחוס האשמה לקורבן בקרב שלוש קבוצות המשתתפות. מבחן ניתוח שונות (GLM) חמישה כיווני למדידות נשנות מספק תמיכה במסקנות שהופקו מהתרשמות בלבד. ארבעת משתני התפעול (ניסיון מיני, סוג ההתנגדות, עוצמתה ופגישה עם התוקף) שימשו משתנים תוך-נבדקיים (within), וההשתייכות המקצועית של המשתתפות שימשה משתנה בין-נבדקי (between). יחסי הגומלין בין ארבעת הגורמים - סטטוס המשתתפת, עוצמת ההתנגדות, ניסיון מיני וקיום פגישה לאחר האונס - הם מובהקים: F(2, 85)=4.14, p<0.05.

גם יחסי הגומלין בין סטטוס המשתתפות, עוצמת ההתנגדות וקיום פגישה לאחר אירוע האונס נמצאו מובהקים [F(2, 85)=4.95, p<0.01]. מקור יחסי הגומלין הוא בצירוף של התנגדות רבה והיעדר פגישה עם התוקף בקרב קבוצת הלא מטפלות. מקדם יחסי הגומלין בין סטטוס הקבוצה לקיום פגישה לאחר אירוע האונס נמצא מובהק [F(2, 85)=19.43, p<0.001].

תרשים 1: ייחוס אשמה לקורבן

ורק לבסוף למשתנה הקשור להתנהגותה בעת ביצוע העבירה. מעניין כי ההבדלים המהותיים ביותר נמצאו בקרב קבוצת הלא מטפלות, אחר כך בקרב המטפלות בתוקפים ולבסוף בקרב המטפלות בקורבנות.

ניסוי 2: ייחוסי אשמה לתוקף

ממצאים

חישוב של ממוצעים וסטיות תקן של ייחוסי אשמה לתוקף באירוע האונס בקרב מטפלות בקורבנות, מטפלות בתוקפים וקבוצת הלא מטפלות, מלמד על מגמה דומה בכל הקבוצות: ייחוסי אשמה לתוקף הושפעו מארבעת המשתנים כדלקמן: 1. ניסיון מיני - יוחסה אשמה רבה יותר לתוקף כאשר הקורבן חסרת ניסיון מיני לעומת קורבן בעלת ניסיון מיני עשיר (ממוצעים של ייחוסי אשמה בקרב מטפלות בקורבנות: 18.53 לעומת 17.51; בקרב מטפלות בתוקפים: 18.92 לעומת 18.03; בקרב לא מטפלות: 16.87 לעומת 15.31). 2. סוג ההתנגדות - יוחסה אשמה רבה יותר כאשר הקורבן ביטאה התנגדות פיזית לעומת התנגדות

המשתנים מובהקים: פגישת התוקף לאחר האונס, $F(1, 85)=205.07, p<0.001$; עוצמת ההתנגדות, $F(1, 85)=141.29, p<0.001$; ניסיון מיני, $F(1, 85)=152.55, p<0.001$; סוג ההתנגדות $F(1, 85)=78.29, p<0.001$; וסטטוס הנבדקת $F(2, 85)=33.25, p<0.001$.

בלוח 2 מוצג משקלו היחסי של כל משתנה בייחוסי אשמה לקורבן. משקל יחסי הוא מדד המופק מתוך ייחוסי האשמה. הוא מוזד את המשקל היחסי של מקור המידע החשוב מבחינה אמפירית או עיונית. במחקר הנוכחי, התנהגות הקורבן לאחר האונס היא המשתנה החשוב, לפי שאין לו כל רלוונטיות להאשמת הקורבן באונס שהתבצע בו קודם לכן. חושב המשקל שניתן למרכיב זה יחסית למשקל הכולל, הניתן לשלושת המרכיבים יחד, על ייחוס האשמה לקורבן (המשתנה המוסבר). המשקל היחסי הוא מדד חשוב ביותר, וקיימות ראיות מוצקות הנוגעות להיותו בלתי מוטה (Unbiased, ראה: Anderson, 1982; 2001; Wolf, 2001). כפי שמלמד הלוח, שלוש קבוצות המשתתפות ייחוסו חשיבות רבה ביותר למשתנה הקשור להתנהגותה של הקורבן לאחר ביצוע העבירה, אחר כך למשתנה שקשור לקורבן בטרם ביצוע העבירה (ניסיונה המיני),

לוח 2: משקל יחסי של כל משתנה בייחוסי אשמה לקורבן. ערכי F ומקור ההבדלים בקרב שלוש הקבוצות

מקור ההבדלים	F (3)	מפגש עם התוקף (4)	עוצמת ההתנגדות (3)	סוג ההתנגדות (2)	ניסיון מיני (1)	
4>3, 2, 1	6.356	0.360	0.200	0.194	0.246	מטפלות בקורבנות
4>3, 2, 1	3.010*	0.363	0.188	0.223	0.266	מטפלות בתוקפים
4>3, 2, 1	10.452***	0.419	0.203	0.174	0.204	לא מטפלות

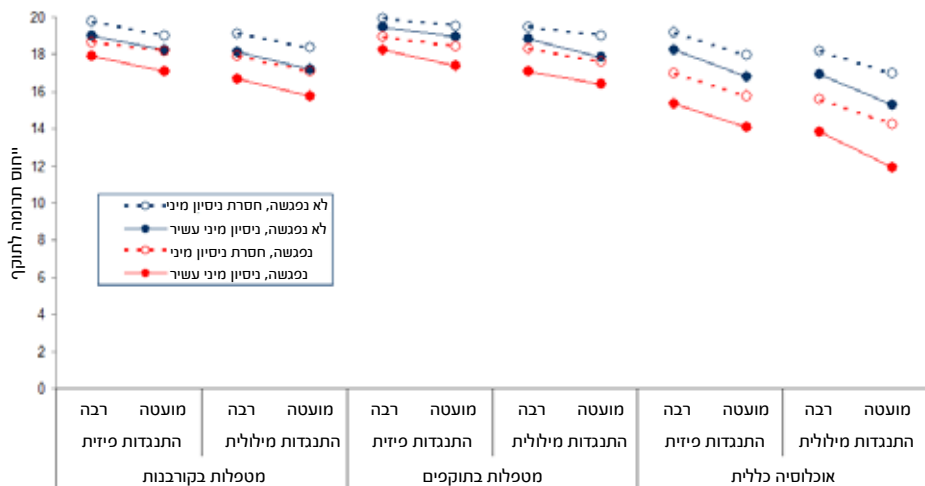
* $p<0.05$

*** $p<0.001$

המשתתפות לבין קיום פגישה לאחר אירוע האונס המשתתפות [F(2, 85)=16.40, p<0.001], בין סטטוס המשתתפות לבין עוצמת ההתנגדות [F(2, 85)=8.22, p<0.01] ובין סטטוס המשתתפות לבין ניסיון מיני [F(2, 85)=3.94, p<0.05]. נראה כי מקור יחסי הגומלין הוא במשקל הדיפרנציאלי שהעניקו המשתתפות הלא מטפלות לפגישה עם התוקף לאחר האונס או להיעדרה, לעוצמת ההתנגדות ולניסיון המיני בטרם האונס, בהתאמה. גם יחסי הגומלין שבין ניסיון מיני לקיום פגישה לאחר אירוע האונס [F(1, 85)=22.06, p<0.001], בין ניסיון מיני לסוג ההתנגדות [F(1, 85)=19.73, p<0.001] ובין ניסיון מיני לעוצמת ההתנגדות [F(1, 85)=9.95, p<0.01] נמצאו מובהקים. נראה כי כאשר הקורבן בעלת ניסיון מיני, לקיומה ולא לקיומה של פגישה בינה לבין התוקף לאחר האונס יש משמעות רבה יותר לעוצמת קורבן חסרת ניסיון מיני, וכך גם לגבי עוצמת ההתנגדות שלה וסוג ההתנגדות, בהתאמה. בדומה לייחוסי אשמה לקורבן, גם בייחוסי אשמה לתוקף נראה כי הציפיות של המשתתפות מקורבן בעלת ניסיון מיני אחרות מהציפיות מקורבן חסרת ניסיון מיני. בנוסף, סוג ההתנגדות נמצא באינטראקציה זוגית עם עוצמת

מילולית (בקרב מטפלות בקורבנות: 18.50 לעומת 17.54; בקרב מטפלות בתוקפים: 18.87 לעומת 18.07; בקרב לא מטפלות: 16.80 לעומת 15.38).
3. עוצמת ההתנגדות - יוחסה אשמה רבה יותר לתוקף כאשר הקורבן הפגינה התנגדות עוצמתית לעומת קורבן שהפגינה התנגדות מועטה (בקרב מטפלות בקורבנות: 18.41 לעומת 17.62; בקרב מטפלות בתוקפים: 18.80 לעומת 18.14; בקרב לא מטפלות: 16.80 לעומת 15.38).
4. פגישת התוקף לאחר האונס - יוחסה אשמה גבוהה יותר לתוקף כאשר הקורבן לא נפגשה עמו לאחר האונס לעומת קורבן שנפגשה עם התוקף (בקרב מטפלות בנפגעות: 18.63 לעומת 17.41; בקרב מטפלות בתוקפים: 19.14 לעומת 17.81; בקרב לא מטפלות: 17.45 לעומת 14.73). המטפלות בקורבנות והמטפלות בתוקפים ייחסו אשמה גבוהה יותר לתוקף לעומת קבוצת הלא מטפלות (ממוצעים של ייחוסי אשמה לתוקף: 18.02, 18.47, 16.09, בהתאמה).
בתרשים 2 מוצגים ייחוסי אשמה לתוקף בקרב שלוש הקבוצות מבחן ניתוח שונות (GLM) חמישה כיווני למדידות נשנות לימד על אינטראקציות זוגיות: בין סטטוס

תרשים 2: ייחוסי אשמה לתוקף

ניסוי 3: ייחוסי חומרה לאירוע

ממצאים

בדומה לייחוסי אשמה לקורבן ולתוקף, נמצא שלהתנהגות הקורבן לפני האונס, במהלכו ולאחריו יש השפעה דומה ובעלת משמעות על ייחוסי חומרה לאירוע בקרב שלוש קבוצות המשתתפות, כדלקמן:

1. **ניסיון מיני** - יוחסה חומרה רבה יותר לאירוע כאשר הקורבן הייתה חסרת ניסיון מיני לעומת הייתה בעלת ניסיון מיני עשיר (בקרוב מטפלות בקורבנות: 16.39 לעומת 14.98; בקרב מטפלות בתוקפים: 18.55 לעומת 17.95; בקרב לא מטפלות: 16.39 לעומת 14.98). 2. **סוג ההתנגדות** - יוחסה חומרה רבה יותר כאשר הקורבן ביטאה התנגדות פיזית לעומת קורבן שביטאה התנגדות מילולית (בקרוב מטפלות בקורבנות: 16.17 לעומת 15.20; בקרב מטפלות בתוקפים: 18.68 לעומת 17.82; בקרב לא מטפלות: 16.17 לעומת 15.20). 3. **עוצמת ההתנגדות** - יוחסה חומרה רבה יותר לאירוע כאשר הקורבן ביטאה התנגדות רבה לעומת קורבן שביטאה התנגדות מועטה (בקרוב מטפלות בקורבנות: 16.29

ההתנגדות) ועם קיום פגישה לאחר האונס $[F(1, 85)=6.49, p<0.05]$. נראה כי ההשפעה של סוג ההתנגדות עולה כאשר הקורבן נפגשה עם התוקף וכאשר עוצמת ההתנגדות של הקורבן בעת האונס הייתה מועטה, בהתאמה.

האפקטים הראשיים של כל חמשת המשתתפים נמצאו מובהקים. פגישת התוקף לאחר האונס: $F(1, 85)=214.07, p<0.001$; עוצמת ההתנגדות: $F(1, 85)=120.00, p<0.001$; ניסיון מיני: $F(1, 85)=135.69, p<0.001$; סוג ההתנגדות: $F(1, 85)=69.40, p<0.001$; וסטטוס הנבדקת: $F(2, 85)=26.44, p<0.001$.

לוח 3 מוצג משקלו היחסי של כל משתנה בייחוס אשמה לתוקף. כפי שעולה מהלוח, שלוש קבוצות המשתתפות ייחסו חשיבות רבה ביותר למשתנה הקשור להתנהגותה של הקורבן לאחר ביצוע העבירה, אחר כך למשתנה שקשור לקורבן בטרם ביצע העבירה (ניסיונה המיני) ורק לבסוף למשתנה הקשור להתנהגותה בעת ביצוע העבירה (סוג ההתנגדות ועוצמתה). כבייחוסי אשמה לקורבן, ההבדלים המהותיים ביותר נמצאו בקרב קבוצת הלא מטפלות, אחר כך בקרב המטפלות בתוקפים מינית ולבסוף בקרב המטפלות בקורבנות תקיפה מינית.

לוח 3: משקל יחסי של כל משתנה בייחוס אשמה לתוקף, ערכי F ומקור ההבדלים בקרב שלוש הקבוצות

מקור ההבדלים	F (3)	מגש עם התוקף (4)	עוצמת ההתנגדות (3)	סוג ההתנגדות (2)	ניסיון מיני (1)	
4>3, 2>1	5.860**	0.306	0.198	0.239	0.257	מטפלות בקורבנות
4>3	1.780*	0.363	0.179	0.217	0.241	מטפלות בתוקפים
4>3, 2, 1	5.860**	0.383	0.199	0.199	0.219	לא מטפלות

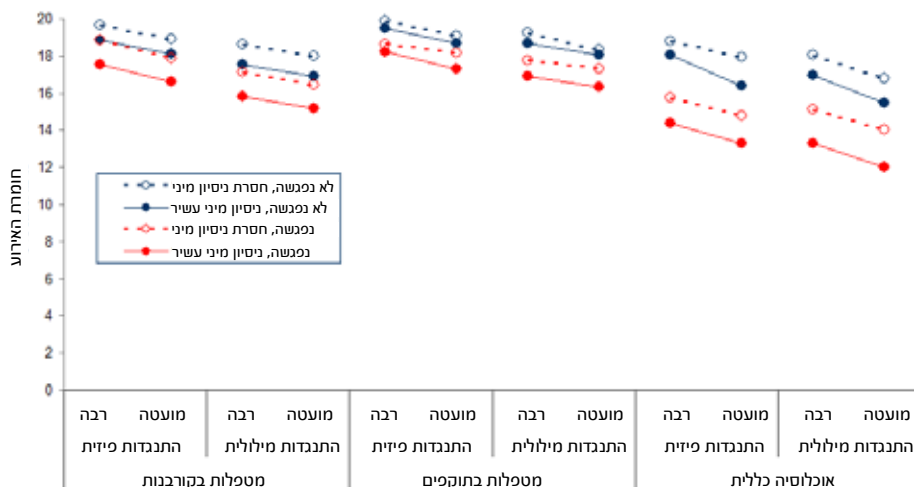
* $p<0.05$

** $p<0.01$

כמו כן נמצאה אינטראקציה זוגית מובהקת בין סטטוס הקבוצה לקיום פגישה לאחר אירוע האונס [F(2, 85)=14.37, p<0.001]. לקיום פגישה בין הקורבן לתוקף לאחר האונס או להיעדרה משקל דיפרנציאלי רב יותר בקרב הלא מטפלות, והוא מקור יחסי הגומלין המובהקים האלו. בנוסף נמצאה אינטראקציה מובהקת בין סטטוס הקבוצה לבין ניסיון מיני [F(2, 85)=4.98, p<0.01]. נראה כי בקרב מטפלות בתוקפים, לניסיון המיני אין כמעט השפעה על שיפוטי החומרה (הפרש של 0.60 דרגות) לעומת השפעה דיפרנציאלית בקרב מטפלות בקורבנות (1.11 דרגות) ובקרב לא מטפלות (1.41). נמצאה גם אינטראקציה בין סטטוס הקבוצה לעוצמת ההתנגדות [F(2, 85)=3.77, p<0.05]. מקור יחסי הגומלין הוא במשקל הדיפרנציאלי של עוצמת ההתנגדות בקרב הנשים שאינן מטפלות (פער של 1.14 דרגות לעומת 0.75 ו-0.72 בקרב המטפלות בקורבנות ובתוקפים מינית, בהתאמה). נמצאו גם יחסי גומלין מובהקים בין ניסיון מיני לקיום פגישה לאחר אירוע האונס, [F(1, 85)=13.76, p<0.001], בין ניסיון מיני לעוצמת ההתנגדות [F(1, 85)=6.88, p<0.05] ובין ניסיון מיני לסוג ההתנגדות [F(1, 85)=6.86, p<0.05]. כמו כן נמצאו יחסי גומלין מובהקים בין ניסיון מיני

לעומת 15.08; בקרב מטפלות בתוקפים: 18.61 לעומת 17.89; בקרב לא מטפלות: 16.29 לעומת 15.08). 4. פגישה עם התוקף לאחר האונס - יוחסה חומרה רבה יותר כאשר הקורבן לא נפגשה עם התוקף לאחר האונס לעומת קורבן שנפגשה עמו (בקרב מטפלות בנפגעות: 17.30 לעומת 14.07; בקרב מטפלות בתוקפים: 18.93 לעומת 17.57; בקרב לא מטפלות: 17.30 לעומת 14.07). עם זה בקרב שתי קבוצות המטפלות בנפגעות ובתוקפים, ייחסי החומרה גבוהים יותר לעומת הלא מטפלות (17.59, 18.25, 15.68, בהתאמה). **תרשים 3** מציג את ייחסי החומרה לאירוע בקרב שלוש קבוצות המשתתפות. מבחן ניתוח שונות (GLM) חמישה כיווני למדידות נשנות לימד על אינטראקציה מחומשת בין סטטוס המשתתפת לבין עוצמת ההתנגדות, סוג ההתנגדות, קיום פגישה לאחר האונס וניסיון מיני, F(2, 85)=3.74, p<0.05. אינטראקציה זו ניכרת גם באינטראקציה משולשת בין סוג ההתנגדות לבין קיום פגישה לאחר אירוע האונס והניסיון המיני, F(1, 85)=5.02, p<0.05. מקור יחסי הגומלין הוא בצירוף של קורבן בעלת ניסיון מיני עשיר עם התנגדות מילולית בעת האונס וכגישה עם התוקף לאחריו.

תרשים 3: ייחסי חומרה לאירוע

אחר כך לעוצמתה ולבסוף לניסיון המיני. כבייחוסים אשמה לקורבן ולתוקף, גם בייחוסים חומרה ההבדלים הבולטים נמצאו בקרב המשתתפות שאינן מטפלות, אחר כך בקרב המטפלות בתוקפים ולבסוף בקרב המטפלות בקורבנות. כמשוער, נמצא קשר חיובי חזק בין ייחוסים אשמה לתוקף לבין ייחוסים חומרה לאירוע [$r=0.877, p<0.01$]. כמו כן קיים קשר שלילי בין ייחוסים אשמה לתוקף לבין ייחוסים אשמה לקורבן [$r=-0.563, p<0.01$] ובין ייחוסים חומרה לאירוע לייחוסים אשמה לקורבן [$r=-0.580, p<0.01$].

דין

הממצאים במחקר הנוכחי מלמדים כי בקרב שלוש קבוצות המשתתפות, ייחוסים אשמה לקורבן, ייחוסים אשמה לתוקף וייחוסים חומרה לאירוע הושפעו מהתנהגות הקורבן בטרם האונס, במהלכו ולאחריו. לניסיון מיני יש השפעה על ייחוסים אשמה וייחוסים חומרה. ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם ממצאי מחקרם של מיוהלנהרד ועמיתיו (Muehlenhard, Friedman, & Thomas, 1985): גברים דירגו אונס כ"מוצדק יותר" וחמור פחות מבניסיונות מסוימות יותר מאשר באחרות, אחת מהן היא היות הקורבן לא בתולה. ייתכן כי יש אנשים שמייחסים חומרה רבה יותר לאונס של בתולה

לקיום פגישה לאחר אירוע האונס, [$F(1, 85)=13.76, p<0.001$], בין ניסיון מיני לעוצמת ההתנגדות ובין ניסיון מיני לסוג ההתנגדות [$F(1, 85)=6.88, p<0.05$] וכאשר לקורבן ניסיון מיני, לקיום פגישה עם התוקף לאחר האונס או להיעדרו, לעוצמת ההתנגדות ולסוג ההתנגדות שלה באירוע, בהתאמה, יש משקל גדול יותר מאשר קורבן חסרת ניסיון מיני.

גם האפקטים הראשיים של כל חמשת המשתתפים נמצאו מובהקים: פגישת התוקף, [$F(1, 85)=156.15, p<0.001$]; עוצמת ההתנגדות, [$F(1, 85)=96.73, p<0.001$]; ניסיון מיני [$F(1, 85)=93.90, p<0.001$]; סוג ההתנגדות, [$F(2, 85)=21.66, p<0.001$]; וסטטוס הנבדק, [$F(1, 85)=91.97, p<0.001$].

מעיון בלוח 4, המציג את המשקלות היחסיים של המשתתפים בשיפוטם של חומרת האירוע, אפשר לראות כי בקרב כל הקבוצות המשתתפה הרלוונטי ביותר לשיפוט החומרה קשור בהתנהגותה של הקורבן לאחר ביצוע העבירה. בקרב המטפלות בקורבנות ובקרב הנשים שאינן מטפלות, המשקל הניתן למשתתפים הוא בסדר יורד, כדלקמן: ניסיון מיני, עוצמת ההתנגדות וסוג ההתנגדות. בקרב קבוצת המטפלות בתוקפים הסדר אחר, והמשקל השני ניתן לסוג ההתנגדות,

לוח 4: משקל יחסי של כל משתתפת בחומרת האירוע, ערכי F ומקור ההבדלים בקרב שלוש הקבוצות

מקור ההבדלים	F (3)	מגש עם התוקף (4)	עוצמת ההתנגדות (3)	סוג ההתנגדות (2)	ניסיון מיני (1)	
4>3, 2	2.74*	0.473	0.178	0.143	0.206	מטפלות בקורבנות
4> 3, 1	4.71**	0.387	0.203	0.241	0.169	מטפלות בתוקפים
4> 3, 2, 1	11.18***	0.479	0.167	0.145	0.209	לא מטפלות

* $p<0.05$

** $p<0.01$

*** $p<0.001$

וסטריאוטיפית (ראה לדוגמה: Muehlenhard et al., 1985) נגד התוקף, ציפיה שמוסברת על ידי טרנר וסטטס (Turner & Stets 2005). רק התנגדות כזו מנקה אותה מאחריות למעשה שהתרחש. תגובת קיפאון של קורבן, המוכרת תדיר במצבי איום (Baldwin, 2013), או התנגדות מעטה, גם אם היא נובעת מכחד או מהבנה שאין כל טעם להתנגד, עלולה להיתפס כמדד ל"רצונה" של הקורבן להיאנס (Goodchilds, Zellman, & Johnson, 1988).

הממצאים מתיישבים גם עם ממצאי מחקרם של שוגרמן ובביט (Sugarman & Babbitt, 1995), שהראו כי תוקפים הואשמו יותר כאשר הקורבן ביטאה התנגדות מילולית לעומת קורבן שלא ביטאה התנגדות כלל. התנגדות קורבן לתקיפה מינית נמצאה כבעלת השפעה על ייחוס חומרה גם במחקרים אחרים (ראה לדוגמה: Muehlenhard, et al., 1985). במחקרה של נבו (תשס"ג) נמצא, כי ככל שהקורבן הפגינה התנגדות פיזית רבה יותר וגלויה, כך התעצמה תפיסת החומרה של אירוע התקיפה המינית וייחוס האשמה לקורבן פחת. ממצאים אלה מחזקים גם את הטענה, כי אנשים נוטים להתייחס רק לאירועים מצומצמים וסטריאוטיפיים כאירועי תקיפה חמורים (Gavey & Gow, 2001). בדומה לכך, אוסמן ודייוויס (Osman & Davis, 1999) מצאו, כי גברים אשר תומכים בהבעת סימני התנגדות ברורים, מאמינים בסבירות נמוכה ביותר שהתרחש אונס, אלא אם כן ישנן הוכחות מוצקות לסירובה של האישה, הניכרות בהתנגדות חזקה, הן מילולית והן פיזית.

סוג ההתנגדות ועוצמתה היו במקום השני בחשיבותם בקרב מטפלות בתוקפים ובמקום אחרון בחשיבותם בקרב שתי הקבוצות האחרות. ממצא זה מפתיע, לפי שאפשר היה לשער שדווקא התנהגות הקורבן בעת האירוע היא זו שתהיה לה השפעה הגדולה ביותר על האשמתה, וכפועל יוצא - על האשמת התוקף וייחוס החומרה לאירוע.

מעניין ומפתיע במיוחד הממצא שהתנהגות הקורבן **לאחר האונס** (פגישה עם התוקף) **קיבלה את המשקל הגדול ביותר בייחוס אשמה ובייחוס**

לעומת אונס של אישה שחוותה מגע מיני קודם לכן. אם כך הוא, החומרה המיוחסת למעשה קשורה יותר ככל הנראה למק שהם מעריכים שנגרם לקורבן (Ames & Fiske, 2013).

התייחסות להתנהגות המינית של הקורבן כבעלת השפעה על האחריות והאשמה שאפשר לייחס לקורבן אונס, משתקפת גם בממצאי מחקרן של גייגר ועמיתיה (Geiger, Fischer, & Eshet, 2004), שערכו מחקר מקיף על 900 תלמידי תיכון בישראל (כמחציתם נשים). ממחקרן עלה שכ-15% מהנשים הסכימו ש"בנות אשר מפרטטות עם גברים, מזמינות אותם לביתן או הולכות עמם לפגישה לילית על חוף הים בלבוש חושפני", מזמינות על עצמן כפייה מינית.

תמיכה לממצא זה נמצאת גם בממצאי מחקרן של בוגוש ודון-יחייא (2000), שהראו כי ניסיון מיני עשיר של אישה והיותה "נוקטת גישה מתירנית" מוזכרים בהקשר של "התגרות בנאשם" ומשמשים "נסיבה מקלה". זאת ועוד, האיסור לחקור בחקירה נגדית את הקורבן על ההיסטוריה המינית שלו, כפי שנקבע בקנדה (Rape shield) ב-1983 (Schuller & Klippenstine, 2004), מעיד על הניסיון לכאורה לקשור בין היסטוריה מינית של קורבן אונס לאשמתו במה שקרה לו גם בשיפוט מקצועי.

גם לסוג ההתנגדות ולעוצמתה הייתה השפעה על ייחוסים של אשמה וחומרה. הממצאים עולים בקנה אחד עם ממצאי מחקרים שמלמדים על קשר בין ייחוס אשמה לקורבן לבין סוג ההתנגדות שלו (נבו, תשס"ג; Brady, Chrisler, Hosdale, Osowiecki, & Veal, 1991) ועל קשר בין ייחוס אשמה לקורבן לבין עצם קיומה של התנגדות או היעדרה (Cohn, Dupuis, & Brown, 2009; McCaul, Veltum, Boyechko, & Crawford, 1990). התפיסה שהתנגדות מועטה מעידה על שיתוף פעולה מצד הקורבן, ומכאן מיוחסת לה אשמה רבה יותר, תואמת את הסטריאוטיפ הרווח, שעד שבחורה לא מפעילה התנגדות ממשית, הרי היא בעצם רוצה בקיומה של האינטראקציה המינית (Gilbert, Pelham, & Krull, 1988). נראה כי על מנת שהקורבן תיתפס כמי שאינה רוצה בקיום יחסי מין, עליה להתעמת עם הציפיה הסטריאוטיפית ולהפגין התנגדות קיצונית

(Pivotal category) (Lofland, 1969) שעל פיה מוגדר הפרט, כך גם בקרב קורבנות: קורבנותם משמשת בסיס לסטטוס העיקרי שלהם, וקורבנות זו מגדירה את מהותם.

קשר חיובי בין ייחוס אשמה לתוקף לבין חומרת האירוע וקשר שלילי בין ייחוס אשמה לקורבן לבין ייחוס אשמה לתוקף ולחומרת האירוע שנמצאו במחקר הנוכחי, משקפים תפיסות אונס שהוגדרו על ידי סימנסון וסוביץ' (Simonson & Subich, 1999) כמינימיזציה של חומרת האונס. מינימיזציה כזו מתבטאת בהפחתה של אשמת התוקף, בייחוסים של אשמה ואחריות לקורבן ובאי תיוג והגדרה של האירוע כ'אונס' (Ben-David & Schneider, 2005).

אף על פי שלוש אוכלוסיות המחקר הפגינו מגמות דומות, קבוצות המטפלות, כמשוער, ייחסו אשמה פחותה לקורבן, אשמה גבוהה יותר לתוקף וחומרה רבה יותר לאירוע לעומת קבוצת הלא מטפלות. אפשר להניח, כי למטפלות שהשתתפו במחקר הנוכחי יש ידע ומודעות רבה הנוגעים לתופעה של אונס לעומת המשתתפות שאינן מטפלות. היות שידע מפחית אחיזה בסטריאוטיפים ובדעות קדומות והיות שאחיזה בסטריאוטיפים ובדעות קדומות נמצאה קשורה להאשמת קורבנות ולתמיכה באונס (Blumberg & Lester, 1991; Burt, 1980; Hosseinial, 1999; Pass, 1988; Popma, 1996), סביר היה שהמטפלות ייטו פחות להאשים קורבנות. הסבר זה מקבל משנה תוקף מממצאי מחקריהם של שחורי ואידיסיס (Shechory & Idisis, 2006) ושל פרגוסון ועמיתיו (Ferguson, Duthie, & Graf, 1987). במחקרן של שחורי ואידיסיס נמצא, כי מטפלות אוחזות פחות בדעות קדומות ודבקות פחות במיתוסים של אונס לעומת סטודנטיות. ממצאי מחקרם של פרגוסון ועמיתיו מלמדים כי כאשר נבדקים מקבלים מידע מדעי על המניעים העומדים בבסיס האונס, הם מייחסים אחריות פחותה לקורבן, ללא קשר להתנהגות הקורבן בזמן האירוע.

זאת ועוד, אפשר להסביר ממצאים אלה בתיאוריית התפקיד (Role theory) של סרבין ואלן (Sarbin & Allen, 1968), הגורסת כי בכל אירוע חברתי הפרט מוצא עצמו באחת מבין שתי עמדות משלימות של

חומרה בקרב שלוש קבוצות המשתתפות.

ממצא זה מתמיה, מאחר שאין רלוונטיות להתנהגות הקורבן לאחר האונס על עצם ביצועו. יתרה מזו, אף הויקטימולוגיה, אשר בוחנת אילו תכונות מייצרות את הסבירות שאנשים מסוימים יהיו קורבנות (Dillenburger, 2007) ואילו דרכים הם נוקטים העלולות להביא עליהם תגובה פוגענית (Karmen, 2009), אינה מתייחסת להתנהגות הקורבן לאחר מעשה בכואה לקבוע את תרומתו למעשה העבירה שאירע, אלא היא מנסה לזהות אילו תכונות והתנהגויות לפני העבירה ובזמן העבירה גרמו לעבירה להתרחש. ולמרות זאת, לבנת (1998) הראה כי כמעט תמיד התקשה בית המשפט להבין את מצבה הרגיש של הקורבן, ונטה כמעט תמיד לראות באי ניתוק הקשר של הקורבן עם הנאשם סממן להסכמתה למגע המיני, חרף טענתה בדבר אינוס, ופעמים רבות אף זיכה את הנאשם בעבירה. ייתכן שהסבר להשפעת משתנה זה אפשר למצוא בתיאוריית הייחוס ההגנתי, הגורסת כי ייחוסים של אשמה ואחריות הם פונקציה של רמת ההזדהות של הצופה עם האדם המעורב באונס (Bell et al., 1994; Shaver, 1970). אנשים נוטים לייחס אשמה פחותה לאלה שאיתם הם מזדהים ולייחס אחריות ואשמה רבות יותר לזרים מהם. ייתכן כי המשתתפות במחקר הנוכחי מאמינות שאם הן היו נקלעות לאירוע כזה, הן היו מגיבות אחרת בעת האונס, כל שכן לאחר האונס, מה שמסייע להן לשמר את האמונה בסביבה בטוחה ונשלטת (Walster, 1966).

זאת ועוד, נראה כי להערכת המשתתפות במחקר, אם הקורבן בחרה לשוב ולהיפגש עם מי שביצע בה אונס, אפשר לייחס לה תכונות ומאפיינים המלמדים על תדמיתה השלילית. היא לא נהגה כפי שהיה מצופה ממנה, ולפיכך נראה שיש לה מידת-מה של תרומה לאירוע. תפיסה כזו היא למעשה נגזרת של תיאוריית העולם הצודק - Just World (Lerner, 1980; Lerner & Miller, 1978).

אפשר גם כי כפי שעבירותיהם של פרטים סוטים משמשות מלכתחילה בסיס לסטטוס העיקרי שלהם (Master status) (Becker, 1963) או לקטגוריה מוקדית

צוין בכירוש "לפתע, דני ניסה לכפות את עצמו על רינת... לא הרפה מרינת ואנס אותה", והאשימו את הקורבן במידה כזו או אחרת, מדגים עד כמה ארוכה הדרך להגברת המודעות לאונס ולדינמיקה שלו. עדות לכך עולה גם ממחקר שביצעו ראסל, אוסוולד וקראוס (Russell, Oswald, & Kraus, 2011), שמצאו כי 30% מהסטודנטים שהשתתפו במחקרם כמושבעים מדומים, לא ראו באירוע שהיה במובהק מין בכפייה, אירוע המתאים להגדרה החוקית של תקיפה מינית.

היבטים מתודולוגיים

שיתוף הפעולה של המשתתפות היה מלא. חלק לא מבוטל מהמשתתפות הנמנות עם אוכלוסיית המטפלות אף הפגינו רצון רב לתרום את חלקן למחקר זה מתוך הבנה של חשיבותו הרבה, שכן אינוס הוא אירוע חמור שאינו זוכה להתייחסות המתאימה בציבור ואף מצד הקורבנות עצמם. עם זה תשע נשים, חמש המטפלות בקורבנות וארבע מקבוצת הלא מטפלות, החליטו מלכתחילה לא למלא את השאלון, משתי סיבות: האחת קשורה לעצם הבקשה לייחס אשמה לקורבנות, דבר שעורר התנגדות בעיקר בקרב המטפלות בקורבנות, והשנייה היא אורכו של השאלון ומבנהו החזרתי.

במקור תוכן לאסוף את הנתונים בפגישה אישית של החוקרת עם כל אחת מהמשתתפות, אולם מפאת מגבלות אחדות הועבר להן לבסוף שאלון למילוי עצמי. עם זה נמצא, כי המהימנות הכללית של השאלון ומהימנות השאלון באשר לכל המשתנים התלויים, היו גבוהות מאוד. באופן מפתיע, על אף החשש מהנטייה להגיב לשאלון באופן של רצייה חברתית והחשש כי מילוי עצמי של השאלון יגנע בתוקף הפנימי של המחקר, נמצא כי התגובות של המשתתפות היו תקפות ומכילות. זאת ככל הנראה מכיוון שהנבדקות נתבקשו לתאר שני אירועים קיצוניים ששימשו גירוי ענינה, ורק לאחר מכן להגיב ל-16 התנאים הניסויים, ועל אף שהמשתתפות ציינו כי השאלון היה ארוך ומסורבל (16 תרחישים שהוצגו שלוש פעמים, פעם אחת לכל ניסוי).

מערכים תפקידיים (למשל, תוקף/קורבן). הפרט לומד למלא אחר הציפיות ההתנהגותיות בעמדות ובמצבים מסוימים בכל אחד ממערכי התפקיד, ולכן השיפוט המוסרי שלו ברגע נתון תלוי במצב או בעמדה שהוא מאמץ במערך התפקיד הרלוונטי. כך למשל, מצופה שמעשה יישפט בחומרה יתרה מנקודת מבטו של הקורבן לעומת נקודת מבטו של התוקף, או שהקורבן יתמקד יותר במק שחווה וכחות כוונת התוקף (Wolf et al., 1996). יכולתן של מטפלות להזדהות עם קורבנות מאפשרת להן לשיפוט את התנהגות הקורבן בעיניים שיפוטיות פחות, ולפיכך אין זה מפתיע שהאשמת הקורבן תהיה נמוכה יותר מנקודת מבטן לעומת שיפוטיתן של הצופות הנאיביות. ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם ממצאי מחקרן של אידיסיס ועמיתותיה (Idisis et al., 2007). החוקרות העלו סברה, שכאשר אנשי מקצוע שמטפלים בתוקפים מינית מתבקשים לדרג חומרה של אירוע אונס, הם חשים דיסוננס בין הצורך להיות מטפלים אמפטיים, אשר עושים כל מאמץ לטפל בתוקפים ולשקמם, לבין ההשקפה השיפוטית כלפיהם. שיפוטיות ואמפתיה אינן הולכות יד ביד, ואחת הדרכים להשתחרר מדיסוננס זה היא לנקוט עמדה שיפוטית מחמירה של אירוע האונס. הסיבה לכך עשויה להיות הצורך החברתי לא להיתפס כמזדהים עם תוקפים מינית.

בהתחשב בהכשרה המקצועית שעוברות מטפלות בקורבנות ובתוקפים לשם עבודתן עם המטפלות והמטופלים, מפתיע שהן תמכו בהאשמת הקורבן, גם אם פחות מהנשים שאינן מטפלות. מטפלות בקורבנות אמורות לסייע למטופלותיהן, בין השאר להשתחרר מתחושות אשמה שקורבנות מטילים על עצמם, מתוך רצון דומה לזה של הצופה לחוש תחושה של שליטה עתידית. מטפלות כפוגעים אמורות לסייע להם להכיר בעיוותי החשיבה שלהם ולהבין כי האחריות לאונס היא עליהם. משכך מפתיע כי הן עצמן מייחסות אשמה ואחריות כפונקציה של גורמים שאינם רלוונטיים לאונס.

עצם הדבר שמטפלות בתוקפים ובקורבנות כאחד היו מוסחות על ידי המשתנים, למרות שבתיאור התרחיש

מסקנות והיבטים יישומיים

החידוש במחקר הנוכחי הוא בחינה של ייחוסי חומרה וייחוסי אשמה לקורבנות אונס ולתוקפים, הן בקרב משתתפות נאיביות (לא מטפלות) והן בקרב נשות טיפול משני צדי המתרגם - מטפלות בתוקפים ומטפלות בקורבנות. יתרה מזו, המחקר בחן את התלות של אותם ייחוסים במשתנה ייחודי והוא התנהגותה של הקורבן לאחר האונס. משתנה זה אמור להיות חסר כל משמעות לאונס עצמו בעת התרחשותו. מעניין הממצא כי לא רק המשתתפות הנאיביות, אלא גם שתי קבוצות המטפלות, ייחסו את החשיבות הגבוהה ביותר לפגישת הקורבן עם התוקף לאחר האונס, וכי על אף היותן נשות טיפול הן ייחסו לקורבן אשמה במידת-מה. ממצא זה מלמד כי מטפלות המעורבות בתחום הפגיעות המיניות והחשופות לידע נרחב בתחום, אינן חסונות משיפוטיות ומייחוסיות אשמה לקורבן, גם כאשר המשתנים אינם רלוונטיים. זאת ככל הנראה בשל תחושת הפגיעות שהן נושאות עמן (ראה לדוגמה, Shechory & Idisis, 2006). ייתכן כי קירבה אינטימית לקורבן מעוררת פחד ותחושת פגיעות, ומשך מטפלות משתמשות במנגנוני הגנה כגון הכחשה והשלכת אשמה.

בד בבד עם הצורך של הצופה להאשים את הקורבן כדי להגביר את תחושת הביטחון שלו (Lerner, 1977; Lerner & Simmons, 1966; Peterson & Muehlenhard, 2004), האשמת הקורבן ממלאה תפקיד חברתי, שכן היא מצניעה את החומרה של עבירת אונס. על ידי הסתת האשמה מהתוקף לקורבן והטלת אחריות על הקורבן, החברה יכולה להתעלם מלהתמודד עם הבעיה של אונס (Lonsway & Fitzgerald, 1994; Ryan, 2011). מצב זה יכול לסייע גם לאנס: הוא עלול לאפשר לו לנטרל את תחושותיו ולעשות פיוחות לקורבן, תוך הדגשה והצגה של אישיות הקורבן ותכונותיו כשיליות. הדבר עלול להתקבל על ידי הסביבה. מצב זה עלול לדרבן גם אנס פוטנציאלי לנטרל את העכבות שלו בטרם יבצע אונס, שכן יש סכנה שהוא ישכנע את עצמו שמה שהוא מבצע אינו אונס (Ryan, 2011).

ייחוסיות אשמה לקורבן כפונקציה של משתנים שאינם

רלוונטיים לאירוע האונס, כפי שעלה מממצאי המחקר הנוכחי, מעידים כי גם כיום קיימת אחיזה בתיסות סטריאוטיפיות ובמיתוסים של אונס, ומכאן מסתמנת חשיבות רבה להרחיב ולהעשיר את הידע בתחום של פגיעות מיניות (Grubb & Harrower, 2009). ההשפעה של האונס עצמו מוגברת על ידי תגובות שליליות ולא מועילות, ששותפים להן לא רק בני משפחה והסביבה החברתית אלא גם חלק מאנשי המשטרה ואנשי המקצוע (Ahrens, 2006). משך, הרחבת ידע שתכוון לשינוי עמדות, לערעור של מיתוסים ולצמצום הנטייה להאשים את הקורבן, הן בקרב הציבור הרחב והן בקרב אנשי טיפול, תפחית את הסיכוי של קורבנות לחוות טראומה נוספת (ראה לדוגמה, Fanflick, 2007; Miller, Canales, Amacker, Backstrom, & Gidycz, 2011; Suarez & Gadalla, 2010), תסייע לקורבנות ותקל עליהם להתמודד ברמה האישית והחברתית כאחד. זאת מכיוון שחוויות אונס, וכמוהו האמונה שמהו שעשתה הקורבן או שנכשלה בעשייתו יכול לגרום להאשמתה, עלולות להביא לידי תוצאות פסיכולוגיות והתנהגותיות חמורות לקורבנות (McGrath, 2011).

מקורות

- אידיסיס, י' ווולף, י' (2002). מטה-שיפוט של שיפוטיות האשמה בביל הרך. *מגמות*, מאו(4), 606-591.
- בוגוש, ר' ודון-יחייא, ר' (2000). *משפט וממד - אפליית נשים בבתי המשפט בישראל*. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- וילינג, ע' (תשע"ד). *ייחוסיות חומרה ואשמה לקורבן אונס ולתוקף כפונקציה של מין הקורבן ועיסוק בזנות בקרב גברים ונשים* (עבודה לשם קבלת תואר מוסמך). אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
- לבנת, י' (1998). אונס, שתיקה, גבר, אישה - על יסוד אי ההסכמה בעבירת האונס. *פלילים*, ו', 233-187.
- מור, א' (2009). הערכה ראשונית של מימדי ומאפייני החשיפה לאלימות מינית בקרב נשים בישראל. *סוגות חברתיות בישראל*, 7, 65-46.
- נבו, ג' (תש"ג). *היכרות קודמת והתנגדות כמרכיבים בהאשמת קורבן אונס: מודלים פונקציונאליים ופסיכופיזיים* (עבודת לקבלת תואר מוסמך). אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

- Ben-David, S., & Schneider, O. (2005). Rape perception, gender role attitudes and victim-perpetrator acquaintance. *Sex Roles, 53*, 385-399.
- Blumberg, M. L., & Lester, D. (1991). High school and college students' attitude towards rape. *Adolescence, 26*, 727-729.
- Brady E. C., Chrisler, J. C., Hosdale, D. C., Osowiecki, D. M., & Veal, T. A. (1991). Date rape: Expectations, avoidance strategies, and attitudes towards victims. *Journal of social Psychology, 131*, 427-429.
- Bryant, F. B., Jones, M. E., & Russell, R. L. (1998). The structure of rape attitudes for men and women: A three-factor model. *Journal of Research in Personality, 32*, 331-350.
- Burt, M. (1980). Cultural myth and support for rape. *Journal of Personality and Social Psychology, 38*, 217-230.
- Caldwell, R. A., Hunter, J. E., & Muller, R. T. (1994). Factors predicting the blaming of victims of physical child abuse or rape. *Canadian Journal of Behavioral Science, 26*, 259-279.
- Cohn, E. S., Dupuis, E. C., & Brown, T. M. (2009). In the eye of the beholder: Do behavior and character affect victim and perpetrator responsibility for acquaintance rape? *Journal of Applied Social Psychology, 39*, 1513-1535.
- Dillenburg, G. (2007). A behavior analytic perspective on victimology. *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy, 3*, 433-448.
- Fanflick, P. L. (2007). *Victim responses to sexual assault: Counterintuitive or simply adaptive?* Alexandria, VA: National District Attorneys Association.
- Ferguson, P. A., Duthie, D. A., & Graf, R. G. (1987). Attribution of responsibility to rapist and victim: The influence of victim's attractiveness and rape-related information. *Journal of Interpersonal Violence, 2*, 243-250.
- Frese, B., Moya, M., & Megías, J. (2004). Social perception of rape: How rape myth acceptance modulates the influence of situational factors. *Journal of Interpersonal Violence, 19*, 143-161.
- Abbey, A., Buck, P. O., Zawacki, T., & Saenz, C. (2003). Alcohol's effects on perception of a potential date rape. *Journal of Studies on Alcohol, 64*, 669-677.
- Ahrens, C. E. (2006). Being silenced: The impact of negative social reactions on the disclosure of rape. *American Journal of Community Psychology, 38*, 263-274.
- Allison, J. A. (1993). Explaining negative reactions toward rape victims. In J. A. Alison, & L. S. Wrightsman (Eds.), *Rape: The misunderstood crime* (pp.127-145). Newbury Park, California: Sage Publications.
- Ames, D. L., & Fiske, S. T. (2013). Intentional harms are worse, even when they're not. *Psychological Science, 10*, 1-8.
- Anderson, K. B., Cooper, H., & Okamura, L. (1997). Individual differences and attitudes toward rape: A meta-analytic review. *Personal and Social Psychology Bulletin, 23*, 295-315.
- Anderson, N. H. (1982). *Methods of information integration theory*. New York: Academic Press.
- Anderson, N. H. (1996). *A Functional theory of cognition*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Anderson, N. H. (2001). *Empirical direction in design and analysis*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Anderson, N. H. (2013). Unified psychology based on three laws of information integration. *Review of General Psychology, 17*, 125-132.
- Baldwin, D. V. (2013). Primitive mechanisms of trauma response: An evolutionary perspective on trauma-related disorders. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 37*, 1549-1566.
- Baron, R. A. (1977). *Human aggression*. New-York: Plenum Press.
- Becker, H. (1963). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York: Free Press.
- Bell, S. T., Kuriloff, P. J., & Lottes, I. (1994). Understanding attribution of blame in stranger rape and date rape situation: An examination of gender, race, identification and student social perception of rape victim. *Journal of Applied Social Psychology, 24*, 719-734.

- L'Armand, K., & Pepitone, A. (1982). Judgments of rape: A study of victim-rapist relationship and victim sexual history. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 8, 134-139.
- Leahy, M. M. (1994). Attempting to ameliorate therapists' negative stereotype of the stuttered. *European Journal of Disorder of Communication*, 29, 39-49.
- Lee, J., Pomeroy, E. C., & Rheinboldt, K. T. (2005). Attitudes towards rape: A comparison between Asian and Caucasian college students. *Violence against Women*, 11, 177-196.
- Lerner, M. J. (1977). The justice motive: Some hypotheses as to its origins and forms. *Journal of Personality*, 45, 1-52.
- Lerner, M. J. (1980). *The belief in a just world: A fundamental delusion*. New York: Plenum Press.
- Lerner, M. J., & Matthews, G. (1967). Reactions to suffering of others under conditions of indirect responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 319-325.
- Lerner, M. J., & Miller, D. T. (1978). Just world research and attribution process: Looking back and ahead. *Psychological Bulletin*, 85, 1030-1051.
- Lerner, M. J., & Simmons, C. H. (1966). Observer's reaction to the 'innocent victim': Compassion or rejection? *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 203-210.
- Lofland, J. (1969). *Deviance and identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Lonsway, K. A., & Fitzgerald, L. F. (1994). Rape myths: A review. *Psychology of Women Quarterly*, 18, 133-164.
- McCaul, K., Veltum, L. G., Boyechko, V., & Crawford, J. J. (1990). Understanding attributions of victim blame for rape: Sex, violence and foresee ability. *Journal of Applied Social Psychology*, 20, 1-26.
- McGrath, M. (2011). Rape trauma syndrome and the investigation of sexual assault. In J. O. Savino, & B. E. Turvey (Eds.), *Rape investigation handbook* (pp. 251-268). London, UK: Academic Press.
- Furnham, A. (2003). Belief in a just world: Research progress over the past decade. *Personality and Individual Differences*, 34, 795-817.
- Gavey, N., & Gow, V. (2001). 'Cry wolf', cried the wolf: Constructing the issue of false rape allegations in New Zealand media texts. *Feminism & Psychology*, 11, 341-360.
- Geiger, B., Fischer, M., & Eshet, Y. (2004). Date-rape-supporting and victim-blaming attitudes among high school students in a multiethnic society. *Journal of Interpersonal Violence*, 19, 406-426.
- Gilbert, D. T., Pelham, B. W., & Krull, D. S. (1988). On cognitive busyness: When person perceivers meet person perceived. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 733-740.
- Goodchilds, J. G., Zellman, G. L., Johnson, P. B., & Giarrusso, R. (1988). Adolescents and their perceptions of sexual interactions. In A. W. Burgess (Ed.), *Rape and Sexual Assault* (pp. 245-270). New York: Garland.
- Grubb, A. R., & Harrower, J. (2009). Understanding attribution of blame in cases of rape: An analysis of participant gender, type of rape and perceived similarity to the victim. *Journal of Sexual Aggression*, 15, 63-81.
- Hafer, C. L. (2000). Investment in long term goals and commitment to just means drive the need to believe in a just world. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 1059-1073.
- Hafer, C. L., & Bègue, L. (2005). Experimental research on just world theory: Problems, developments and future challenges. *Psychological Bulletin*, 131, 128-167.
- Hosseinali, T. (1999). International psychology. *Journal of Philosophy and History of Education*, 49, 70-85.
- Idisis, Y., Ben-David, S., & Ben-Nachum, E. (2007). Attribution of blame to rape victims among therapists and non-therapists. *Behavioral Science & the Law*, 25, 103-120.
- Karmen, A. (2009). *What is victimology? In crime victims: An introduction to victimology* (7th ed., pp. 1-29). Belmont CA: Wadsworth Cengage Learning.

- Sarbin, T. R., & Allen, V. L. (1968). Role theory. In G. Lindzey, & E. Aronson (Eds.), *Handbook of social psychology* (2nd ed.) (Vol. 1, pp. 488-567). Reading, MA: Addison-Wesley.
- Schuller, R. A., & Klippenstine, M. A. (2004). The impact of complainant sexual history evidence on jurors' decisions: Consideration from a psychological perspective. *Psychology, Public Policy and Law, 10*, 321-342.
- Shaver, K. G. (1970). Defensive attribution: Effects of severity and relevance on the responsibility assigned for an accident. *Journal of Personality and Social Psychology, 14*, 101-113.
- Shechory, M., & Idisis, Y. (2006). Rape myths and social distance toward sex offenders and victims among therapists and students. *Sex Roles, 54*, 651-658.
- Simonson, K., & Subich, L. M. (1999). Rape perception as a function of gender role traditionality and victim perpetrator association. *Sex Roles, 40*, 617-634.
- Sims, C. M., Noel, N. E., & Maisto, S. A. (2007). Rape blame as a function of alcohol presence and resistance type. *Addictive Behavior, 32*, 2766-2775.
- Stel, M., Van den Bos, K., & Bal, M. (2012). On mimicry and the psychology of the belief in a just world: Imitating the behaviors of others reduces the blaming of innocent victims. *Social Justice Research, 25*, 14-24.
- Suarez, E., & Gadalla, T. M. (2010). Stop blaming the victim: A meta-analysis on rape myths. *Journal of Interpersonal Violence, 25*, 2010-2035.
- Sugarman, D. B., & Babbitt, E. (1995). *Impact of victim's sex and withdrawal of consent on date rape attributions*. Paper presented at the annual meeting of the Eastern psychological Association. Boston MA.
- Turner, J. H., & Stets, J. E. (2005). *The sociology of emotions*. New York: Cambridge.
- Walster, E. (1966). Assignment of responsibility for an accident. *Journal of Personality & Social Psychology, 3*, 73-79.
- Miller, A. K., Canales, E. J., Amacker, A. M., Backstrom, T. L., & Gidycz, C. A. (2011). Stigma-threat motivated nondisclosure of sexual assault and sexual revictimization. A prospective analysis. *Psychology of Women, 35*, 119-128.
- Muehlenhard, C. L., Friedman, D., & Thomas, C. (1985). Is date rape justifiable? The effects of dating activity, who initiated, who paid, and men's attitudes toward women. *Psychology of Women Quarterly, 9*, 297-310.
- Nayak, M. B. (2000). Factors influencing hesitancy in medical students to assess history of victimization in patients. *Journal of interpersonal violence, 15*, 123-133.
- Osman, S., & Davis, C. M. (1999). Predicting perceptions of date rape based on individual beliefs and female alcohol consumption. *Journal of College Student Development, 40*, 701-709.
- Parent, S. L. (2010). College students' perceptions of an uncomfortable sexual experience. *Wayne State University Dissertations*. Available in http://digitalcommons.wayne.edu/oa_dissertations/111
- Pass, N. (1988). Race relation and the implication of education within prison. *Journal of Offender and Counseling, Services and Rehabilitation, 12*, 145-151.
- Peterson, D., & Muehlenhard, C. L. (2004). Was it rape? The function of women's rape myth acceptance and definitions of sex in labeling their own experience. *Sex Roles, 51*, 129-144.
- Popma, J. (1996). The impact of psychologists' knowledge, attitudes, and training on survivors of childhood sexual abuse. *Dissertation Abstracts International, 56*, 5181.
- Russell, B. L., Oswald, D. L., & Kraus, S. W. (2011). Evaluations of sexual assault: Perceptions of guilt and legal elements for male and female aggressors using Various coercive strategies. *Violence and Victims, 26*, 799-815.
- Ryan, K. M. (2011). The relationship between rape myths and sexual scripts: The social construction of rape. *Sex Roles, 65*, 774-782.
- Sable, M. R., Danis, F., Mavzy, D. L., & Gallagher, S. K. (2006). Barriers to reporting sexual assault for women and men: Perspectives of college students. *Journal of American College Health, 55*, 157-162.

Whatley, M. A. (2005). The effect of participant sex, victim dress, and traditional attitudes on causal judgments for marital rape victims. *Journal of Family Violence, 20*, 191-199.

Wolf, Y. (2001). Modularity in everyday life judgment of aggression and violent behavior. *Aggression and Violent Behavior: A Review Journal, 5*, 18-24.

Wolf, Y., Ron, N., & Walters, J. (1996). Modularity in normal judgment by police officers. *Policing and Society, 6*, 37-52.

Workman, J. E., & Orr, R. L. (1996). Clothing, sex of subject, and rape myth acceptance as factors affecting attributions about an incident of acquaintance rape. *Clothing & Textiles Research Journal, 14*, 276-284.

מדינה עם פתות אסירים?

רפורמת הענישה בצרפת ומה אפשר ללמוד ממנה בישראל

אברהם טננבוים¹ ורון סופר^{2,3}

האם יכולה מדינה לצמצם את מספר האסירים, וזאת בלי קשר להורדת רמת הפשיעה בה?

באוגוסט 2014 עברה רפורמת ענישה בחקיקה הצרפתית. עיקריה של הרפורמה נעוצים במדיניות שמטרתה המוצהרת היא הקטנת מספר האסירים מתוך מחשבה שעונש המאסר יקר ולא יעיל, ואין להשתמש בו אלא מחוסר ברירה וכמוצא אחרון. על רקע זה בוטלו עונשי המינימום שהיו קיימים קודם לכן במדינה ולשופטים ניתן שיקול דעת לגביהם. בנוסף, כתחליף לעונש המאסר ניתנו לשופטים אפשרויות ענישה ופיקוח אחרות. תכלית רשימה זו היא לתאר את הסיבות לרפורמה, עקרונותיה העיקריים ותחליפי המאסר שמוצעים בה. כן נתאר מה ידוע בזמן המועט שעבר על הצלחתה או כישלונה, וכמובן ננסה להבין אם בישראל אפשר ללמוד ממנה ומה אפשר לעשות.

¹ ד"ר אברהם טננבוים, שופט בדימוס של בית משפט השלום בירושלים ומרצה למשפטים במכללה האקדמית צפת.

² עו"ד רון סופר, מייסד משרד Soffer בכריז, בעל רישיון לעיסוק בעריכת דין בישראל, במדינת ניו-יורק ובצרפת.

³ אנו מודים לאסתר טפטה, לגיא פיטוסי, לאיריס קנאור, לגיל פריינט, ל-Laura Scurti, Sabrina Toscani, Antoine Garapon ו-Pierre V. Tournier על הערותיהם לגרסאות הקודמות של המאמר. כן אנו מודים לסוקרי המאמר ולמערכת "צוהר לבית הסוהר" על תיקוניהם והערותיהם. האחריות היא כמובן שלנו בלבד.

מאה אלף איש. הנתונים הם של The International Centre for Prison Studies, גוף מחקר אקדמי הנמצא בבית הספר למשפטים של אוניברסיטת Birkbeck בלונדון (<http://www.prisonstudies.org>). שיעור האסירים בכל מדינה נוגע לשנה האחרונה שבה ידועים נתונים

לוח 1: מספרי אסירים למאה אלף איש במדינות נבחרות

Ranking	Title	Prison Population Rate
1	Seychelles	868
2	USA	698
5	Turkmenistan	522
6	Cuba	510
7	Rwanda	492
8	Russian Federation	468
9	Thailand	457
11	El Salvador	447
44	Taiwan	266
51	Israel	240
65	Turkey	212
89	Saudi Arabia	161
99	United Kingdom: England & Wales	149
123	Greece	120
144	France	100
168	Egypt	76
171	Norway	75
179	Denmark	67
198	Japan	49
201	Iceland	45
212	India	33

מבוא: עונש מאסר והרצון לצמצמו

מאסר כעונש עיקרי הוא חידוש יחסי בתרבות המערבית. שימוש במאסר היה רווח כאמצעי להחזקת אנשים עד למשפט עוד מימי המקרא וקודם לכן. יוסף היה בבית האסורים עם שר המשקים ושר האופים עד אשר נגזר דינם (בראשית, פרק ל"ט, פסוק א'), והנביאים מיכיהו בן ימלה (מלכים א', פרק כ"ב, פסוק כ"ד) וירמיהו (ירמיהו, פרק ל"ז, פסוק כ"א) הוחזקו במקומות כאלה. אולם מקובל בין היסטוריוני הענישה, כי רק במאתיים השנים האחרונות עלה עונש המאסר לגדולה עד שנעשה כיום העונש העיקרי (בזק, 1998, עמ' 111; ואקי, קמיני ורבין, 2014, עמ' 1-5).

מלכתחילה נועד המאסר להיות בעיקר עונש משקים. ההנחה הבסיסית הייתה שבמסגרת כופה וממושמת יהיה קל יותר לחנך את העבריינים להתנהגות נורמטיבית. אלא שכבר מההתחלה הסתבר כי עונש המאסר איננו עומד בציפיות שתלו בו (שביט, 1988). חוקרים לא מעטים טענו וטוענים, כי השאלה הנכונה צריכה להיות מדוע למרות כישלונם נשאר השימוש בעונש המאסר כה דומיננטי בתרבות המערבית. על פי גישתו של גורברט אליאס (אצל טננבוים ולוי, 2011), הסיבה העיקרית לשימוש בעונש המאסר היא היותו עונש 'תרבותי'. קרי עונש שאיננו משתמש באלימות פיזית הניכרת לעין כגון הוצאה להורג או מלקות, ואיננו פוגע ברגישות חברתית כמו העונשים הקודמים. לעומת זאת טען מישל פוקו (אצל טננבוים ולוי, 2011), כי יתרון הכלא הוא ביכולתו הרבה יותר לשלוט על האסירים ולמשמע אותם. זו הסיבה שנעשה בו שימוש למרות כישלונם הכללי. לדעת שני החוקרים הפופולריות של הכלא איננה נובעת מעילותו, שכן הן אליאס והן פוקו מסכימים שעונש המאסר איננו יעיל יותר מעונשים אחרים. מכל מקום, אין חולק כי עונש המאסר הוא העונש העיקרי כיום במדינות המערב, ובמיוחד כשהעבירות חמורות.

שימוש בעונש המאסר שונה מאוד ממדינה למדינה (גזל-אייל וקמאי, 2011, הערת שוליים 26). בלוח 1 מוצגים שיעורי הכליאה על פי מספר האסירים לכל

ככלל, אולם זוהי דעת מיעוט. רוב העוסקים בתחום מסכימים שאין מנוס לעתים מלהשתמש בעונש זה, השאלה היא מה היקפו ותיחומו.

גם בצרפת עסקו בשאלה זו למרות שמספר האסירים במדינה היה תמיד רחוק מלהיות גבוה. בשנים האחרונות, כנראה עקב רפורמה ענישתית שהאחראי לה היה הנשיא לשעבר ניקולה סרקוזי, עלה מספר האסירים בצרפת (נדון בעניין זה בהמשך). למרות שמספרם נמוך יחסית גם כיום, בשל המדיניות הצרפתית הרגילה הוא נחשב גבוה מדי. אשר על כן הוצעה הרפורמה שמטרתה המוצהרת היא להפחית את מספר האסירים בבתי הכלא. העיקרון המרכזי שלה הוא לבטל את עונשי החובה ולאפשר לשופט מגוון אמצעי ענישה ואמצעי טיפול שיחליפו את עונש המאסר במקרים הרגילים ויתירו את השימוש בו במקרים הקשים בלבד.

מדיניות הענישה הצרפתית איננה מפורסמת במערב (Kezemian, 2015), אך הרפורמה עשויה לעניין את הקורא הישראלי משתי סיבות. ראשית, אפשר לבחון אם על ידי רפורמה בדרכי הענישה אכן אפשר להשפיע מהותית על מספר האסירים. שנית, הרפורמה עשויה לאפשר בחינה של כלי ענישה נוספים הניתנים ליישום בישראל, וזאת בלי קשר להשפעתם על רמת הכליאה. לשם כך, מכאן ואילך נעסוק ברשימה זו במדיניות הענישה הצרפתית וברמת הכליאה בצרפת עד לתקופת הרפורמה הנוכחית, נתאר את הסיבות לרפורמה, את עקרונותיה הכלליים ואת יישומה בפועל, נציג את השפעותיה הידועות ונסכם בתובנות שאפשר ללמוד ממנה על המצב בישראל (הן לגבי יישום דרכי ענישה נוספות והן לגבי השפעותיה על הכליאה).

מדיניות הענישה הצרפתית ועקרונותיה

שיטת המשפט הצרפתית היא קונטיננטלית במהותה ושונה לחלוטין משיטת המשפט האנגלו-סקסית

עליה, ולפיכך אינם בהכרח נתוני שנת 2014. אפשר לראות כי ההבדלים בין המדינות גדולים מאוד, למרות שהפרשי הפשיעה ביניהן אינם כה בעלי משמעות⁴. מבין מדינות המערב, המדינה שהשתמשה שימוש רב ביותר בעונש המאסר היא ארצות הברית. אחוזי הכליאה בארצות הברית הם מעל ומעבר לכל מדינה מערבית אחרת, והם עלו בהתמדה בעשרות השנים האחרונות בלי קשר לרמת הפשע. נכון להיום יש בארצות הברית קרוב ל-2.2 מיליון אסירים (כולל עצורים לפני משפט), ולמרות שאוכלוסייתה היא פחות מ-5% מאוכלוסיית העולם, הרי קרוב ל-25% מאסירי העולם כולאים בה (The Economist, June 20, 2015A). נגד גודש זה נמתחה ביקורת רבה, ובשלוש-ארבע השנים האחרונות ישנה התמתנות, ואולי אך ירידת מה במספר האסירים. יש הטוענים כי החלטת בית המשפט העליון בארצות הברית, שלפיה חויבו הרשויות בקליפורניה לצמצם את מספר האסירים בקליפורניה ב-25% תוך שנתיים, תרמה לכך רבות (Petersilia, 2014; Petersilia & Cullen, 2015). אחרים טענו כי המשבר הכלכלי בארצות הברית גרם לשינוי השיח הענישתי. במקום לדון בהצדקת העונש כפי שהיה קודם לכן, החל השיח לדון במחירו של העונש. הואיל ועונש המאסר יקר להפליא, נעשו ניסיונות להוזילו, וממילא היה זה אחד הגורמים להפחתת השימוש במאסר (Aviram, 2015).

כמעט כל המלומדים סוברים כי מן הראוי לצמצם את שיעורי המאסר, אולם השאלה הקשה היא כיצד לעשות זאת. נושא זה נמצא בחזית המחקר האקדמי בתחום בתי הסוהר בארה"ב. לדוגמה, גיליון מיוחד של כתב העת Criminology & Public Policy מנובמבר 2014 עוסק כולו בשאלה זו של כליאה ומלא הצעות מגוונות של מלומדים להפחית את מספר האסירים. על פי הקיצוניות שבהן (הגישה האבוליוניסטית, ראו טננבוים, 2001; Piché & Larsen, 2010), יש לבטל את בתי הסוהר ולצמצם את הענישה הפלילית

⁴ המדינה הראשונה ברשימה, הרפובליקה של סיישל (Republic of Seychelles), היא מדינת איים שאוכלוסייתה פחותה ממאה אלף איש ובבתי הכלא שלה עצורים פחות מתשע מאות איש, בהם פיראטים סומאליים. לפיכך היא איננה רלוונטית.

תפקידו של המחוקק חשוב יותר במשפט הקונטיננטלי מאשר במשפט האנגלו-סקסי. באופן הגיוני ומאחר שהתקדים איננו רלוונטי, המחוקק משפיע הרבה יותר על תוצאות המשפט מאשר השופטים. לכך יש כמה השלכות שעל חלקן נמתחה ביקורת. אומנם גם המשפט האנגלו-סקסי מלא וגדוש בפרטים, אך הרבה פחות מהמשפט הצרפתי, הכולל אינספור סעיפים ותתי סעיפים כמעט בכל תחום. אפילו גבינות מסוימות מוגדרות בחוק (The Economist, June 20, 2015⁷). כתוצאה מתופעה כללית זו, הוראות המחוקק לשופטים בענייני ענישה הן הרבה יותר מדוקדקות ומפורטות. השפעה אחרת וחיובית יותר קשורה למהירות הרבה יחסית שבה נחקקים ומשתנים חוקים בצרפת. מהירות החקיקה גבוהה בהרבה מהמקובל בישראל. לחקיקה מהירה יש יתרונות, אך גם חסרונות - שינויים קיצוניים ומהירים מדי. כהערת אנב נעיר כי לדעתנו האישית יתרונותיה עולים על חסרונותיה.

המשפט נתפס כהליך ארוך ומומשך. תפקיד השופט בפלילים שונה מתפקידו במשפט המקובל. כך גם

(ה-common law) הנהוגה בישראל (וכן בארצות הברית, באנגליה ובמדינות הכתר הבריטי)⁵. על השפעות השיטה הצרפתית על הענישה נכתב מעט מאוד בשפות אחרות, ואף הושמעו תלונות על מיעוט המחקרים ואפילו על המידע הבסיסי בתחום שנכתב בשפה האנגלית (Padfield, 2011). לענייננו נציין מספר נקודות שבהן השיטה הצרפתית משפיעה במישורין על הענישה.

המשפט הצרפתי איננו מכיר בתקדים כהלכה מחייבת. יתרה מזו, שופט המשתמש בתקדים בפסק דינו מסתכן בכך שזה יבוטל בגלל הסתמכותו על מקרה קודם, שכן הוא צריך להתבסס אך ורק על המקרה שלפניו ועל לשון החוק. זהו כמובן רק העיקרון. בפועל מסתמכים בתי המשפט פעמים רבות על פרשנות החוקים של ה-cour de cassation, אך לא בהכרח מקבלים אותה⁶. הדבר רלוונטי לענייננו משום שהסוגיה של אחידות הענישה, שהיא מרכיב כה חשוב בשיח האנגלו-סקסי (והישראלי) על ענישה, איננה כה חשובה במשפט הקונטיננטלי. הנחת היסוד היא שהעונש אמור להיות אינדיבידואלי וממילא פחות אחיד.

⁵ המערכת המשפטית בצרפת מורכבת משלושה גופים שאין ביניהם כל קשר. בית הדין לחוקה, בתי המשפט המנהליים ובתי המשפט הרגילים. החשוב (והקטן) הוא בית הדין לחוקה (Le Conseil constitutionnel), שרשאי לקבוע אם חוק כלשהו פוגע בחוקה ולכן גם רשאי לבטלו. בית משפט זה נכרך לחלוטין מהגופים האחרים. היושבים בו אינם שופטים מקצועיים והם ממונים לתקופה של תשע שנים. בתי המשפט המנהליים דנים בכל הסכסוכים שבין האזרח למדינה או לגופים מעין מדינתיים (רשויות שלטון, רשויות מקומיות וכדומה). הם דנים בשאלות של מסוי, היתרי בנייה, מכרזים, נזקים שנגרמו על ידי רשויות ועוד. בראש ההיררכיה המנהלית עומד ה-Conseil d'État. הגוף השלישי כולל את בתי המשפט הרגילים העוסקים במשפט אזרחי ובמשפט פלילי כמקובל בישראל, וערכאת הערעור הסופית היא ה-cour de cassation. כל שקשור לענישה ולבתי סוהר נוגע לאגף הפלילי של בתי המשפט הרגילים (האתר הרשמי של משרד המשפטים הצרפתי: http://www.justice.gouv.fr/publication/french_legal_system.pdf). בשנים האחרונות, עקב הגלובליזציה ומשפט האיחוד האירופי, הצטמצמו ההבדלים באירופה מתוך רצון ליצור אחידות. הדבר נכון גם לענישה, שכן כבר בשנת 2006 נקבעו באירופה כללים המחייבים את כל המדינות באשר ליחס כלפי אסירים ולטיפול בהם (לכללי האיחוד ראו: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=955747>). צרפת חוקקה בשנת 2009 חוק המנסה ליישם כללים אלו (Herzog-Evans, 2012-2013).

⁶ שתי סיבות מוזכרות במשפט הצרפתי לדחיית התקדים כמחייב. האחת קשורה להפרדת הרשויות. אם ניתן לתקדם תוקף, פירושו של דבר שבתי המשפט משמשים כמחוקקים הקובעים את החוק, ובכך יש פגיעה בהפרדה המוחלטת המתחייבת בין הרשות המחוקקת לרשות השופטת. הסיבה השנייה, ואולי החשובה יותר, היא שאם לתקדים יש תוקף מחייב, השופט חייב לשקול במתן פסק הדין לא רק את המקרה הספציפי שלפניו, אלא גם את ההשפעות של פסק דינו על מקרים עתידיים ועל כל המקרים שיגיעו לבתי המשפט. ממילא אין הוא יכול להתרכז בפתרון הצודק למקרה שלפניו, אלא עליו להתייחס גם למקרים היפותטיים אחרים. כך הוא פוגע בזכויות הצדדים שלפניו, שזכאים שפסק הדין ידון בהם בלבד.

⁷ כך למשל, יצרני גבינת רוקפורט (Le Roquefort) חייבים לעמוד בתנאים הקשורים לסוג החלב, לצאן שממנו נחלב החלב, לתנאים שבהם הגבינה מוחזקת בשעת ייצורה, צורתה ועוד. כשמדובר בנושא מורכב יותר כגון חוקי העבודה, אלה משתרעים על כפי 3,089 עמודים. ברור שהכמות מסרבלת את ההליכים.

לוח 2: מספר האסירים בצרפת על פי שנים

שנה	מספר האסירים	רציו למאה אלף אסירים
1980	35,655	66
1985	42,937	78
1990	43,913	78
1995	51,623	89
2000	48,049	82
2002	45,319	76
2004	55,355	91
2006	55,633	91
2008	59,468	96
2011	62,467	99
2014	72,796	114

האסירים להחמרת הענישה שהנהיג הנשיא סרקוזי בזמנו. בהתאם לחקיקה שהעביר, נחקקו עונשי מינימום לעבריינים חוזרים ללא שיקול דעת לשופטים, הוחמרו העונשים והוגדל מספר שנות המאסר. נטען שחקיקה זו הגדילה את מספר האסירים בארבעה אחוזים בערך מאז שנת 2007 (Leturcq, 2012). עם זה יצוין שמגמת העלייה במספר האסירים הייתה קיימת כבר קודם לכן. בצרפת האחריות על בתי הסוהר נמצאת בידי שרת

תפקיד השופט בכלל במשפט הצרפתי⁸. אנו רגילים לשופט העוסק בשיפוט בלבד, אך בצרפת השופטים מלווים את ההליך כולו. שופט חוקר עוסק בחקירת אירועים ומלווה את המשטרה בחקירותיה (באירועים קלים מאוד המשטרה יכולה לחקור לבדה); שופטי ההרכב דנים בתיק ותפקידיהם דומים למקובל בעולם ה-Common law (וגם בישראל); שופט ליישום העונש מיישם את העונש השיפוטי ומבקר את ביצועו (Juge de l'application des peines). לפיכך המשפט איננו נתפס כהליך חד-פעמי שבו העניין מתחיל ומסתיים, אלא כהליך ארוך שמתחיל עוד קודם למשפט הפורמלי ומסתיים הרבה אחריו. גם הענישה אינה נתפסת כהליך חד-פעמי של שופטי ההרכב אלא כהליך שהשופט המיישם יכול להתערב בו לפי שיקול דעתו⁹.

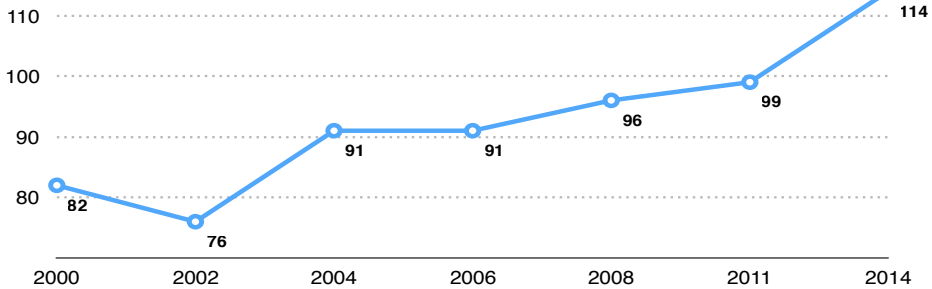
ריבוי עונשי המאסר כגורם לצורך ברפורמה

הנתונים מלמדים כי עד לשנים האחרונות עונש המאסר ניתן במשורה בצרפת, ומאז החל שינוי ומספר האסירים גדל פלאים. לוח 2 והתרשימים מדגימים את מגמת העלייה. משנת 1980 ועד שנת 2014 הכפיל מספר האסירים בצרפת את עצמו, והרציו (מספר האסירים לכל מאה אלף תושבים) עלה בשבעים אחוז בערך (The International Centre for Prison Studies, <http://www.prisonstudies.org>). העלייה במספר האסירים במרוצת השנים ברורה, אך בין השנים 2011 ל-2014 יש קפיצת מדרגה, ואוכלוסיית האסירים עלתה כמעט ב-15% (עלייה של 5% מדי שנה). עלייה כזו נחזתה ברוב מדינות המערב בעשרות השנים האחרונות. הסיבות לעלייה הדרמטית במספר האסירים בצרפת אינן מוסכמות. אחת הטענות המבוססות קושרת את העלייה במספר

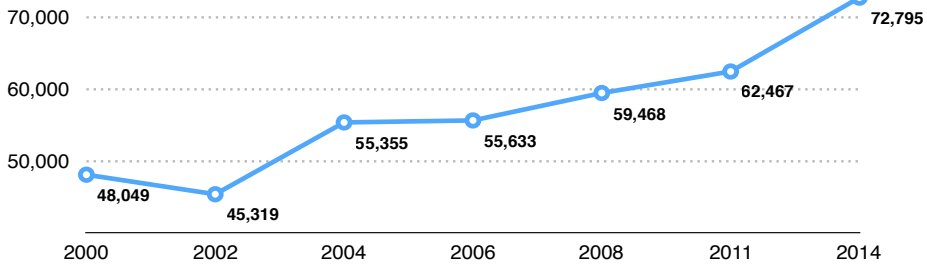
⁸ הכשרת השופטים בצרפת ומינויים שונה מהקיים בישראל, והם נתפסים כפקידי ממשלה. רוב רובם של השופטים בצרפת אינם עורכי דין שהתמנו לשיפוט. באפשרותם של עורכי דין לבקש הסבה לשיפוט, אך רק מעטים מנצלים זאת. על פי המקובל, עם תום לימודי המשפטים יכולים כוגרים מצטיינים להתקבל לבית הספר לשופטים ולאחר מספר שנות לימוד בו הם ממונים לשופטים. תחילה הם עובדים בכיקוח שופטים ותיקים (מעין התמחות) ואחר כך באופן עצמאי. לפיכך אין זה נדיר לפגוש שופטים שגילם פחות משלושים ורובם המוחלט לא עבד מעולם בעריכת דין. הם נחשבים עובדי מדינה לכל דבר. ⁹ ראו אתר משרד המשפטים הצרפתי, http://www.justice.gouv.fr/art_pix/french_legal_system.pdf The French legal system:

Prison population rate

Prison population total

חדשים לאלטרנטיבות מאסר (Collier, May 20, 2012). משרדה החל לעבוד על הרפורמה באותם ימים, וכבר בשנת 2013 הוצעו הצעות שזכו לחשיפה ציבורית רחבה, ובעיקרן שינוי ממאסר לדרכי ענישה ופיקוח אחרות. הרפורמה עברה לבסוף בפרלמנט ב-17 ביולי 2014 (תיעוד מקיף של הרפורמה, ובכללו מסמכים רלוונטיים רבים, אפשר למצוא אצל Tournier, 2015).

החקיקה הסופית והעברת הרפורמה

החוק הסופי עבר ב-17 באוגוסט 2014¹⁰. הרפורמה כוללת מספר עקרונות. העיקרון התיאורטי המרכזי שעליו היא מתבססת קשור להנחה שהענישה היא

המשפטים (justice ministerion) ולא בידי המשרד האחראי על המשטרה או על ביטחון פנים. משרד המשפטים אחראי על ניהול בתי המשפט, התביעה, ניהול בתי הסוהר והחנינה הנשיאותית. עם עליית המפלגה הסוציאליסטית לשלטון לצרפת במאי 2013, מונתה השרה כריסטיאן טובירה (Christiane Taubira) לשרת המשפטים. כבר בשעת מינויה היה מספר האסירים 66,445, יותר ממספר מקומות הכליאה המאושרים באותם ימים - 57,213. טובירה בחרה לפתוח את תפקידה בהופעה בטורניר כדורסל של אסירים, ובו הכריזה כי יש לתת עדיפות לשיקום על פני ענישה. באותו מעמד אף הכריזה כי תבדוק אם אפשר לנצל כסף שיועד לכניית מקומות כליאה

¹⁰ שם החוק הוא LOI n 2014-896 du 15 août 2014 relative à l'individualisation des peines et renforçant l'efficacité des sanctions pénales. בתרגום חופשי למדי לעברית שמו הוא "חוק מספר 2014/896 מיום 15 באוגוסט 2014 באשר לאינדיבידואליזציה של עונשים וחיוק אפקטיבי של הסנקציות הפליליות" (נוסח מלא של החוק אפשר למצוא אצל Tournier, 2015, כרך שני, 179-183), וכמובן באתר משרד המשפטים הצרפתי <http://www.legifrance.gouv.fr>. סיכום קצר ניתן למצוא ב-Le Figaro ב-17 ביולי 2014.

האסירים במידה רבה, וללא כל תועלת. זאת משום שעונשי המינימום גורמים שעוברי עבירות קלות שאינם אלימים ומסוכנים נשפטים למאסר ממושך. הנשיא הולנד הבטיח במסע הבחירות שלו לבטל את עונשי המינימום, ואלו אכן בוטלו במסגרת הרפורמה. עיקרון אחר הוא האפשרות לדחות את גזר הדין לשם קבלת מידע חדש וטעוניהם לעונש שיוטל על הנאשם. אפשרות זו, שנראית מובנת מאליה במשפט הישראלי, לא הייתה קיימת קודם לכן במשפט הצרפתי, והיה צריך לתת את גזר הדין צמוד להכרעת הדין. היתרון בשיטה הקודמת היה כמובן מהירות ההחלטות, ואילו השיטה החדשה מאפשרת שיקול דעת רב יותר וקבלת מידע בטרם ניתן גזר הדין.

שחרור בשלבים הוא עיקרון נוסף. במקום שאסיר ישוחרר בבת אחת ממאסר מלא לחופש מלא, נעשה מאמץ לשחררו בשלבים. כלומר בשלב הראשון יעבור ממאסר מלא למצב של מאסר חלקי או לפיקוח הדוק, ותוך כדי כך יוקל מפעם לפעם הפיקוח. כל זאת כדי לאפשר לו להשתלב בקהילה ולפקח עליו קודם לשחרור המלא.

נקודה אחרונה קשורה לזכויות הקורבן. החוק מחזק את זכויות הקורבנות ומאפשר להם לפנות לבית המשפט כאשר הם סבורים שזכויותיהם נפגעו. כעת באפשרותם לקבל מידע על העונש שהוטל ועל מועד סיום המאסר. הקנסות המוטלים יוגדלו בעשרה אחוזים כדי לממן תמיכה בקורבנות העבירה. בנוסף, יוקם מנגנון של "צדק מאחה" שיעשה בו שימוש במקרים המתאימים.

יש להוסיף כי מפלגות הימין תקפו את החוק בבית הדין לחוקה בצרפת בטענה כי סעיפיו כלליים מדי ומקנים כוח נרחב מדי ולא מוגדר בידי השופט. ב-7 באוגוסט 2014 דחה בית הדין לחוקה את הטענה, וקבע כי כעיקרון, סעיפי החוק לגיטימיים ומתאימים

אישית ואמורה להיות מותאמת לנאשם ספציפי. גישה זו לא תמיד ננקטה בצרפת. בטרם החלה המהפכה הצרפתית ב-1789 היו לשופטים סמכויות נרחבות ושיקול דעת כמעט ללא הבחנה. נגד שיקול הדעת הזה נטען שבמסגרתו הופלו לטובה אצילים, עשירים ועוד. לכן אחרי המהפכה בוטל לחלוטין שיקול הדעת השיפוטי, והעונשים היו עונשי חובה בלי שהתאפשר לשופט לשנותם. השיטה הייתה כה קשוחה, עד כי לא ניתנה הקלה אף לקטינים ולחולים בנפשם, ואלו נידונו באופן זהה לבגירים בריאים. אולם מאז עבר המשפט הצרפתי דרך ארוכה, וכיום עיקרון הענישה האינדיבידואלית הוא העיקרון המוצהר והרשמי של מערכת המשפט במדינה (PROJET DE LOI, 2013).

מבחינה מעשית, העיקרון ואולי החידוש העיקרי של הרפורמה קשור לטענה שאפשר לפקח על התנהגות הנאשם מחוץ לכלא ולנטר אותה¹¹. אם כן, מבחינה פורמלית אפשר לדון את הנאשם ל"מאסר", אך לא בכלא. אפשר לקרוא לכך "מאסר בתנאים" או "שחרור בתנאים". הנידון חייב לקיים מערך של חובות ואיסורים שנקבעו בגזר הדין ונועדו למנוע ממנו לחזור על העבירה ולקדם את שיקומו. חובות ואיסורים אלו עשויים לכלול מקומות שבהם יגור ויבלה, אנשים שאיתם ישהה ועוד (בהמשך נבהיר נקודות אלו). בפרספקטיבה אנגלו-סקסית אפשר לראות בכך עונש של "מבחן מוגבר" (קגאי, 2011), אך צריך לזכור שמי שמפקח על ביצוע התנאים בצרפת הוא בית המשפט ולא שירות המבחן, והוא יכול לקבוע זאת באופן נוקשה למדי.

עיקרון נוסף של הרפורמה הוא ביטול עונשי המינימום שקבע המשטר הקודם בנשיאות סרקוזי בשנים 2007 עד 2011. עונשי מינימום אלו נקבעו על עבריינות חוזרת ועל עבירות אלימות כדי להילחם בפשע. מבקרי עונשי המינימום טענו שאלו הגדילו את מספר

¹¹ התקיים ויכוח על אילו עבירות יחול החוק החדש. שרת המשפטים ביקשה כי יחול על כל העבירות שעונשן הוא עד עשר שנות מאסר, ואילו ועדת החוקה ביקשה שהחוק יחול רק על פשעים שעונשם המרבי חמש שנות מאסר. בסופו של דבר הושגה פשרה: מ-1 בינואר 2015 חל החוק על עבירות עד חמש שנים, ומ-1 בינואר 2017 יורחב החוק לעבירות של עד עשר שנות מאסר. זאת בכפוף למחקרים שיעשו על השפעת החוק (PROJET DE LOI, 2013).

או כלליים, במיוחד מקומות שבהם נהוג לצרוך אלכוהול.

- לא ייפגש עם אנשים ששמותיהם נכתבו בפסק הדין או לא יקיים כל קשר איתם (בדרך כלל יהיו אלה שותפיו לעבירה או אנשים שבית המשפט סבור שיש להם השפעה שלילית עליו או קורבנות העבירה).

אלה רק חלק מהתנאים. אפשר לומר שהרפורמה אפשרה לשופטים לדרוש מהנאשם לעמוד בביקורת ובפיקוח יומיומיים נוקשים למדי. כפי שהסברנו קודם לכן, הגוף המפקח על ביצוע העונש יהיה אותו שופט האחראי על יישום העונש (Juge de l'application des peines). הוא זה שיפקח על העונש שהוטל על ידי שופטי ההליך, הוא גם יכול לשנותו חלקית עם השתנות הנסיבות, והוא זה שיחליט על החלפתו במאסר אם יהיה צורך בכך.

ביצוע בפועל

אולי מוקדם מדי לדעת את תוצאות הרפורמה בצרפת, אולם כבר בזמן הקצר שעבר אפשר לראות שהרפורמה גרמה לירידה במספר האסירים. נכון ליום 1 באפריל 2015, כבר צומצמה אוכלוסיית האסירים בצרפת. הירידה הייתה של 2,098 אסירים (כ-3% מכלל האסירים). זו ירידה מהירה להפליא בהתחשב במועד אישורה הסופי של הרפורמה, 15 באוגוסט 2014. לפי התכנון המקורי, המטרה הייתה להוריד את מספר האסירים בארבעת אלפים אסירים בתוך שלוש שנים. והנה, בתוך פחות משמונה חודשים, הושגה יותר ממחצית הדרך.

הרשויות נרתעות בשלב זה מלקבוע בכירור את הסיבות המדויקות להפחתה במספר האסירים, משום שאין עדיין נתונים מדויקים מספיק ולא עבר זמן רב מאז החל יישום הרפורמה. מנהלת בתי הסוהר מסרה באופן לא רשמי, כי נראה שהגורמים הם ביטול עונשי המינימום, הפעלה מתונה יותר של מאסרים על תנאי והגדלת מספר המשוחררים בתנאים כתחליף למאסר (Gonzales, April 25, 2015).

באשר לאופציה של מאסר/שחרור בתנאים, זו מתאפשרת כאשר המאסר המרבי הוא חמש שנים. מסתבר שבת

לחוקה (Le Conseil Constitutionnel Décision, August 7, 2014; Le Monde, August 7, 2014).

המהירות שבה התנהלו הדיונים מרשימה. החוק עבר בפרלמנט ב-17 ביולי 2014, הערעורים הוגשו בסמוך, וההחלטה הסופית ניתנה ב-7 באוגוסט 2014, כשבועיים אחרי הערעורים. מהירות זו כמעט בלתי נתפסת למשפטן ישראלי.

תנאי המאסר ותנאי השחרור

הרפורמה קרויה בצרפתית 'contrainte pénale', ותרגומה הלא לגמרי מדויק לעברית הוא 'כפייה פלילית'. כלומר על הנאשם נכפים התנהגות או תנאים שעליו לעמוד בהם כתחליף למאסר. התנאים לא קלים, והפרתם עלולה להביא לידי עונש מאסר של עד שנתיים ימים (או מקסימום המאסר הקבוע לעבירה המקורית). מובן מאליו שהתנאים אמורים להיות מוסברים בפרוטרוט לנאשם על ידי נשיא ההרכב (ברוב הדיונים הפליליים בצרפת ההרכב הוא של שלושה שופטים).

על פי התיקון, סעיפים 45-132 לחוק הפלילי הצרפתי קובעים כי בגזר הדין יכול שייקבעו תנאים רבים ומקיפים להתנהגות הנאשם בשחרורו, ואף ייתכן שתיקבע לו תכנית מקיפה ומדוקדקת. בין השאר ניתן לקבוע לנידון:

- היכן וכמה יעבוד או ילמד, או ילמד מקצוע או יעבור טיפול רפואי או שיקומי.
- כתובת מגוריו, ואם צריך - יעתיק מקומו לכתובת אחרת.
- יוכיח כי הוא תורם לפרנסת משפחתו או תומך בילדיו.
- ישלם פיצויים לנפגעים או מסים שהוא מחויב בהם לרשויות.
- אם עבירותיו קשורות לנהיגה, יימנע מלנהוג או ייקח קורסים בנהיגה מונעת.
- לא ישהה ולא יבקר במקומות מוגדרים שהוגדרו בפסק הדין.
- יימנע מלשהות או מלבקר במקומות בילוי ספציפיים

שנית, נראה כי ההפחתה במספר האסירים לא פגעה בביטחון הציבור ולא הגדילה את היקף העבריינות. לכל הפחות אין ראיות לכך עד עתה. קרימינולוגים אינם מופתעים במיוחד מהתוצאות, משום שהם יודעים שרוב העבריינים היושבים בבית הסוהר אינם נמצאים שם בגין עבירות אלימות ומסוכנות. עובדה זו אינה שנויה במחלוקת, ובכל זאת המאסר היה, ועדיין, העונש היחיד כמעט המוטל על מכלול עבירות. אמנם נמתחה ביקורת על הרפורמה. חלק מהביקורת מתחו מפלגות הימין ומפלגות שמרניות, שטענו כי הרפורמה פוגעת בהרתעה ומקנה כוח מוגזם ולא מוגדר דיו לשופטים. ביקורת אחרת השמיעה המשטרה, שטענה כי יותר מדי פושעים יצאו מוקדם מדי לחופשי. זה היה הרקע לפנייה לבית הדין לחוקה, שנדחתה. אולם בעוד הירידה במספר האסירים ברורה ומוכחת, לטענות על סיכונים אין ראיות אמפיריות. שלישיית, וכאן אולי המסר יכול לעורר קנאה בישראל, רפורמות ענישה לא חייבות להימשך שנים רבות. בין שאר הכרזות של הנשיא הולנד בטרם נבחר, הייתה ההכרזה כי ינסה לצמצם את מספר האסירים בבתי הכלא. הוא נבחר בשנת 2012, ושרת המשפטים הנבחרת הכריזה בשנת 2012 על כוונתה לערוך רפורמה. זו החלה בשנת 2013, ובשנת 2014 כבר יושמה הרפורמה. כרונולוגיה מפורטת של התאריכים אפשר למצוא אצל טורנייר (2015, Tournier), כרך 1, עמ' 181-197). אולי אפשר להתווכח על פרטים אלו או אחרים, ואולי אפשר לא להסכים איתם, אבל זו ההוכחה שיישומה של רפורמה אפקטיבית במדינה מערבית מתוקנת לא חייב להימשך שנים. דוגמה ישראלית לא רצויה היא ההיסטוריה הארוכה של תיקון 113 לחוק העונשין הישראלי, שהיה אמור להשפיע על הענישה. רבין וואקי (2015, עמ' 1455-1534) מפרטים את הגלגולים הרבים שעבר התיקון עד שהגיע למצבו כיום. ועדת גולדברג הוקמה בשנת 1996, ודין וחשבון פורסם בשנת 1997. החקיקה החלה בשנת 2006 והסתיימה בשנת 2013. מכל מקום, שבוע-עשרה שנה לקח לתקן תיקון אחד. כבר עכשיו יש מבקרים רבים לתיקון, ואחד משופטי בית

המשפט משתמשים בה שימוש חלקי ומתון. בששת החודשים הראשונים של הרפורמה נעשה בה שימוש רק ב-536 מקרים. בארבעים אחוזים בקירוב מבתי המשפט שיכלו להטיל עונש זה, לא הוטל אפילו עונש אחד. נראה שיעבור זמן עד שהשופטים הצרפתיים ילמדו אילו מקרים מתאימים ליישום אופציה זו, אבל אפילו בתוך הזמן הקצר שעבר אפשר לראות שהשימוש בה הועיל למטרתו.

ללמוד מהרפורמה בצרפת על המצב בישראל

לדעתנו אפשר להפיק מהרפורמה בצרפת מספר מסרים משלימים. ראשית וחשוב מכל, הוכח כי מדינה מערבית יכולה לצמצם את מספר האסירים, ובלכד שהמטרה תוגדר היטב. המטרה הרשמית הייתה הפחתת מספר האסירים. כך נמלטו הצרפתים מאפקט 'הרחבת הרשת' (Cohen, 1985). נסביר: אחת הטענות שהושמעו בעבר נגד תחליפי מאסר הייתה שהם הגדילו את כמות הנידונים שנענשו, אך לא הפחיתו את מספר האסירים. כך למשל, במקרים של אזיקים אלקטרוניים נטען כי הם לא שימשו באמת אלטרנטיבה למעצרים. ההפך קרה. קרי אנשים שבעבר כלל לא נעצרו, נאלצו לשהות עם אזיקים אלקטרוניים. באותו אופן היה אפשר לטעון כי שחרור בתנאים מחמירים לא יפחית את מספר האסירים אלא יוסיף את מספר האנשים שהמערכת הפלילית מטפלת בהם.

הרפורמה בצרפת עקפה מכשול זה על ידי הגדרה ברורה של המטרה, והיא "הפחתת מספר האסירים". זו מטרה חד-משמעית ומדידה, שאין לגביה מחלוקת. אשר על כן אפשר לראות את תוצאותיה מהר יחסית (Cohen, 1985). לדעתנו, המסר הוא שיש להימנע ממטרות ערטילאיות כגון "שיפור רמת הענישה" או "מתן עונשים צודקים והולמים יותר". כוונות ערטילאיות עלולות לגרום לא רק להרחבת הרשת אלא לתוצאות שלא פיללנו אליהן. עלינו ללמוד שבכל רפורמה שברצוננו ליישם בענישה, עלינו להגדיר היטב, ובאופן מדיד, את תכליתה.

על 20% לעומת 43% בישראל (בן-צבי וולק, 2011). כלומר עונש המאסר מוטל על פחות אנשים, ואלו חוזרים פחות לכלא (Sterbenz, 2014). למען הסר ספק נציין, כי ישנם אנשים אשר אין מנוס מהרחקתם מן החברה ומנעילתם מאחורי סורג ובריח לפרכי זמן ממושכים, אולי אף יותר מהתקופות הנוהגות כיום. אולם אלו הם רק אחוז קטן מכלל הנשלחים כיום למאסר. בספרות האבוליוניסטית המתנגדת למאסר, מקובל להמעיט ולטעון שמדובר בחמישה אחוזים מהאסירים בלבד, אך גם לדעת המרבים לא מדובר על יותר מעשרים אחוז מהעבריינים (Suede, 2011; Thomas & Boehlefeld, 1991, p. 239). שאלה קשה הרבה יותר היא ההבחנה בין שתי הקבוצות, בין אלו שאין מנוס מלאסרם לאלו שאפשר למצוא להם פתרונות אחרים (זולים ועילים יותר). כיום, עם הטכנולוגיה המתוחכמת והזמינה, החל באזיקים אלקטרוניים וכלה במצלמות המוצבות בכל מקום, נראה מוזר השימוש בעונש היקר בעליל והלא בהכרח יעיל.

סוף דבר

שאלה היא אם אפשר להקיש ממדינה למדינה. ככלות הכול, ישראל שונה מאוד מצרפת לא רק במערכת המשפט אלא במכלול תחומים: הרכב האוכלוסייה, המשטר, הגודל, הכלכלה, המתחים החברתיים, הבעיות הפנימיות והחיצוניות ועוד. על הבעיות הביטחוניות בישראל אין צורך להכביר מילים. אך בעיות לא חסר גם למדינות אחרות ובהן צרפת¹². בשל ההבדלים המהותיים, יהיה זה יומרני לטעון כי מה שאפשר לעשות במדינה אחת אפשר לעשות גם באחרת. כל שהוכיחה הרפורמה בצרפת הוא שמדינה מערבית מתוקנת הצליחה לצמצם את מספר האסירים ומהר יחסית, בלי שנצפתה עלייה בכשיעה ותוך שמירה על העיקרון המרכזי של הענישה בצרפת,

המשפט העליון קרא לו "תקלה חקיקתית" (גזל-אייל, 2015, עמ' 7, הערת שוליים 26). אין אנו נכנסים לתיקון לגופו, שכן ברור כי יהיו עמדות לכאן ולכאן, וייתכן שהתיקון ראוי. אולם דומנו כי שבע-עשרה שנה הם פרק זמן ארוך מדי. המסר הרביעי הוא שאפשר ורצוי ללמוד מניסיונם של אחרים. כפי שכבר צוין בספרות (Nelken, 2009), מחקר השוואתי של מערכות אכיפת החוק וענישה מלמד אותנו בראש ובראשונה צניעות. הוא מראה שהדרכים שנראות לנו נכונות להתמודד עם פשע, אינן אוניברסליות, ואחרים נוקטים שיטות אחרות. מדובר במדינות דמוקרטיות וליברליות, שישראל רואה עצמה שייכת לסוגן (כגון צרפת). אולי שיטותיהן אינן מתאימות לישראל, ואולי דרכינו עדיפות, אולי כלל אי אפשר ללמוד מהמצב במדינות אחרות. אך בוודאי מן הראוי לבדוק, להשוות ולהרהר אם יש מה לישם אצלנו. אין אלא להצטער על שאין מספיק מחקר השוואתי כזה.

המסר החמישי ואולי החשוב מכל הוא שהרפורמה מלמדת על תחושה של חוסר נוחות בכל ארצות המערב כלפי השימוש במאסר ככלי ענישה עיקרי. הרפורמה בצרפת מצטרפת לרפורמות קודמות שנעשו במדינות אחרות עם אותן מטרות. באנגליה למשל הורחב השימוש בהליכי צדק מאחה עם הרחבה של הפיקוח האלקטרוני (דגן, 2014). אפילו בארצות הברית ישנה מגמה של נטישת עונשי המאסר הגורפים וביטול וריכוך של עונשי המינימום למיניהם, מה שגורם לירידה במספר האסירים הכולל בארה"ב לראשונה זה עשרות שנים. איננו מכוונים למדינות כגון נורבגיה, שעונש המאסר בהן מלכתחילה איננו מיועד להפחיד ולהרתיע את העבריין אלא לנסות לשקמו בחברה. בנורבגיה מספר האסירים ל-100,000 תושבים הוא 75 בלבד (240 בישראל). בנוסף, הרצידיביזם עומד

¹² כך למשל, אחת הבעיות בצרפת היא הרכב אוכלוסיית האסירים. המוסלמים מהווים לפי ההשערות בין שבעה לעשרה אחוזים, אך אחוז המוסלמים בכלא קרוב לשבעים אחוז. בתי הכלא הסמוכים לפריז ולמרטני מספרם אף גדול יותר. מדובר בהשערות, הואיל ועל פי החוק הצרפתי אסור לאסוף פרטים על דתו של אדם, אך אין ספק כי האחוז גבוה באופן מדאיג (Alexander, 2015).

Alexander, H. (January 17, 2015) What is going wrong in France's prisons? *The Telegraph*. Retrieved from <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11352268/What-is-going-wrong-in-Frances-prisons.html>

Almost out of time (June 20, 2015B) *The Economist*, p. 28.

Aviram, H. (2015). *Cheap on crime: Recession-era politics and the transformation of American punishment*. California: University of California Press.

Ce que va changer la réforme pénale de Christiane Taubira (July 7, 2014). *Le Figaro*. Retrieved from <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2014/07/17/01016-20140717ARTFIG00259-ce-que-va-changer-la-reforme-penale-de-christiane-taubira.php>

Cohen, S. (1985). *Visions of social control: Crime, punishment and classification: Polity press*. Cambridge: Polity.

Collier, R. (May 20, 2012). France's new justice minister commits to prison reform. *RFI*. Retrieved from <http://www.english.rfi.fr/france/20120520-france-s-new-justice-minister-commits-prison-reform>

Gonzales, P. (April 25, 2015) La réforme Taubira entraîne une baisse du nombre de détenus. *Le Figaro*. Retrieved from <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2015/04/25/01016-20150425ARTFIG00003-la-reforme-taubira-entraîne-une-baisse-du-nombre-de-detenus.php>

Herzog-Evans, M. (2012-2013). *Droit Pénitentiaire [Correctional Law]*. Paris: Dalloz.

Kezemian, L. (2015). Conducting prison research in a foreign setting. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 4(1), 113-127.

Le Conseil Constitutionnel (August 7, 2014). Décision n° 2014-696 DC du 07 août 2014. Retrieved from <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/2014/2014-696-dc/decision-n-2014-696-dc-du-07-aout-2014.142082.html>

שהוא האינדיבידואליזציה של הענישה. רפורמה זו, עם רוחות חדשות במדינות אחרות, מעלה את המסקנה שגם בישראל ראוי לשקול היטב את מדיניות המאסר. זאת מתוך הכרה שיש לצמצם את מספר האסירים עד כמה שאפשר ולעבור לאלטרנטיבות. לא מובטח כלל כי נצליח במשימה זו, אך אין אנו פטורים מלהשתדל.

מקורות

בזק, י" (1998). הענישה הפלילית - דרכה ועקרונותיה (מהדורה שנייה מתוקנת). תל-אביב: הוצאת דביר.

בן צבי, ק' וולק, ד' (2011). חוזרים למאסר - רצידיביזם של אסירים פליליים משוחררי 2004 בישראל. עבירות ועונשים בישראל: תיאוריה ויישום - צוהר לבית הסוהר, 14, 10-28.

מל-אייל, א' (בכפרסום). חריגה ממתחם העונש ההולם. בתוך ק' אזולאי, א' בר סימן-טוב, א' ברק ושי' ליפשיץ (עורכים), *דורית ביינש (עמ' 1-31)*.

מל-אייל, א' וקנאי, ר' (2011). כיצד קובעים עונשי מוצא? *חוקים*, ג', 155-189.

דגן, נ (2014). מגמות חדשות במשפט הפלילי האנגלי. עבירות ועונשים בישראל: תיאוריה ויישום - צוהר לבית הסוהר, 16, 163-169.

ואקי, י', קמיני, ר' ורבין, י" (2014). עונש המאסר - תכליות, מגמות והלכות. *הפרקליט*, (ג'1), 1-40.

טננבוים, א' (2001). הגישה האבולוציוניסטית - האם הגיעה העת לבטל את הענישה הפלילית? *שערי משפט*, 2(3), 261-284.

טננבוים, א' ולוי, שי' (2011). המעבר הגורף מענישה גופנית לעונש המאסר - בין אליאס לפוקו והשלכות לעתיד. בתוך ד' האן, ד' כהן-לקח ומי' בך (עורכים), *ספר גבריאל בך (עמ' 305-333)*. שריגים: הוצאת נבו.

קנאי, ר' (2001). צו מבחן - מחלופה לעונש לעונש חילופי. *מחקרי משפט*, טז(2), 353-376.

רבין, י' וואקי, י" (2015). דיני עונשין (מהדורה שלישית) (כרך ג', עמ' 1,429-1,435). תל אביב: הוצאה לאור של לשכת עורכי הדין.

שביט, ג' (1988). השימוש במאסר - לשם מה? *הפרקליט*, לח, 221-225.

Suede, M. (2011). Victimless crime constitutes 86% of the federal prison population. *Libertarian News*. Retrieved from <https://www.libertariannews.org/2011/09/29/victimless-crime-constitutes-86-of-the-american-prison-population>

The right choices: America's bloated prison system has stopped growing. Now it must shrink (June 20, 2015A). *The Economist*, pp. 23-26.

Thomas, J., & Boehlefeld, S. (1991). Rethinking abolitionism. What Do We Do with Henry? *Social Justice*, 18(3), 239-251.

Tournier, P. V. (2015). *Naissance de la contrainte penal: Sanctionner sans emprisonner*. Paris: Harmattan.

חקיקה ישראלית

חוק העונשין (תיקון מס' 113), התשע"ב-2012, ס"ח תשע"ב מס' 2330.

Le Conseil constitutionnel valide la réforme pénale contestée par l'UMP En savoir plus sur (August 7, 2014). *Le Monde*. Retrieved from http://www.lemonde.fr/politique/article/2014/08/07/le-conseil-constitutionnel-valide-la-reforme-penale-contestee-par-l-ump_4468876_823448.html#9y61MOt2Le5cohZy99

Leturcq, F. (2012). Peines planchers: Applications et impace de la lou du 10 aout 2007. *Bulletin d'information statistique*, 118. Retrieved from http://www.justice.gouv.fr/art_pix/stat_infostat_118_20121017.pdf

Nelken, D. (2009). Comparative Criminal Justice: Beyond ethnocentricism and relativism. *European Journal of Criminology*, 6(4), 291-311.

Padfield, N. (March 26, 2011). An Entente Cordiale in Sentencing?. *Criminal Law & Justice Weekly*, 175 (16 April-14 May 2011). University of Cambridge Faculty of Law Research Paper No. 11/2013. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2239618> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2239618>

Petersilia, J. (2014). California prison downsizing and its impact on local criminal justice systems. *Harvard Law & Policy Review*, 8, 801-831.

Petersilia, J., & Cullen, F. (2015). Liberal but not stupid: Meeting the promise of downsizing prisons. *Stanford Journal of Criminal Law and Policy*, 2, 1-45.

Piché, J., & Larsen, M. (2010). The moving targets of penal abolitionism: ICOPA, past, present and future. *Contemporary Justice Review: Issues in Criminal, Social, and Restorative Justice*, 13(4).

Relatif à la prévention de la récidive et à l'individualisation des peines (October 7, 2013). *PROJET DE LOI*. Retrieved from <http://www.assemblee-nationale.fr/14/projets/pl1413-ei.asp>

Sterbenz, c. (December 11, 2014). Why Norway's prison system is so successful?. *Business Insider*. Retrieved from <http://www.businessinsider.com/why-norways-prison-system-is-so-successful-2014-12>

על בחירה בין דרכי ענישה ו"הוראות סף" בגזירת הדין

בעקבות טיוטת ה-Model penal code: Sentencing (draft no. 11) 2015

נתנאל דגן¹

המאמר מתמקד בבחירה בין דרכי ענישה בגזירת הדין, ובין השאר דן בהוראות סף. הוראות סף נועדו להכווין את שיקול דעתו של השופט בגזירת הדין בקו הגבול בין גזירת עונשי מאסר בפועל לבין עונשים בקהילה. לשם בחינת הנושא, המאמר יתמקד בסקירה ובדין תיאורי של טיוטת המודל לדוגמה המוצע ב-Model penal code: Sentencing (draft no. 11) (2015), בחלק הדין בבחירה בין סנקציות (להלן: המודל המוצע). במודל המוצע מומלץ לקבוע בשיטה האמריקנית הוראות שעניינן בחירה בין דרכי ענישה, ובעיקרן הגבלות על שימוש בעונשי מאסר, עונשים בקהילה ופיקוח על משוחררים ממאסר. מודגשים בהן שיקולים של יעילות וחסיכות בהפעלת דרכי הענישה ולצד שיקולים הכרוכים בשמירה על ענישה מידתית שאינה חורגת מהעונש ההולם את חומרת העבירה בנסיבות ביצועה. במאמר מתוארים העקרונות התיאורטיים והמעשיים של המודל המוצע, תוך בחינת המניעים לקביעתם והתוכנות העומדות בבסיסם. בנוסף, מוצע דיון השוואתי תמציתי הנוגע לנעשה בישראל, ובמסגרתו נבחן המודל לנוכח המגמה להבנות את שיקול הדעת השיפוטי בענישה בשיטה הישראלית.

¹ נתנאל דגן, ד"ר למשפטים. בעת כתיבת המאמר חוקר אורח, המכון לקרימינולוגיה והפקולטה למשפטים, אוניברסיטת אוקספורד (2015). ברצוני להודות לקוראים החיצוניים על הערותיהם הטובות לטיטוט המאמר וכן לפרופ' רות קגאי על הערותיה לטיטוט המאמר.

מבוא

אחרים היוצאים לאור על ידי גוף זה, המודל המוצע נועד לסייע למחוקקים בקביעת החוק הפלילי הראוי ולהדריכם. הוא משמש מודל לדוגמה שיסייע למדינות ארצות הברית בקביעת המשפט הראוי. אין להמלצות ה-MPC תוקף מחייב, אך למעשה מחוקקי המדינות נעזרים בו כבואם לחוקק ולקבוע את המדיניות הראויה.² המודל המוצע מקיף נושאים רבים, ובמסגרתו מוצעים יותר מעשרה תיקונים בכל שלבי גזירת הדין ויישומו (היבטים ראייתיים ודיוניים בגזירת הדין, הליכים של צדק מאחה, ערעור ועוד).

מתוך מגוון הנושאים הרחב בטייטה זו, אקדיש את המאמר לסקירה של הוראות הדנות בבחירה בין דרכי ענישה. בתמצית, המודל המוצע מסדיר לראשונה הוראות הדנות בבחירה בין גזירת עונשי מאסר, עונשים בקהילה ופיקוח לאחר השחרור ממאסר. הוא עושה זאת תוך דיון נרחב במשמעות של עונשים אלו, יישומם היעיל והצורך בשמירה על מידתיות ביישומם.³ המאמר יתמקד בנושא זה ויציע דיון תיאורי בעיקרו בהוראות אלו, במגמה לעורר עניין עתידי בנושא וכלי להתיימר למצות את הדיון המורכב בו, המקיף סוגיות רבות.

במאמר זה ארבעה חלקים. תחילה אציג רקע קצר בעניין תכליות הענישה ומטרות המערך העונשי לפי המודל המוצע. לאחר מכן אתמקד בסעיף "בחירה בין סנקציות" והצורך בו כפי שעולה מדברי ההסבר למודל המוצע. בהמשך אציג דיון השוואתי קצר הנוגע לנעשה בישראל ואדון במצב שלאחר המגמה להכנות את שיקול הדעת השיפוטי בענישה עם חקיקת חוק העונשין (תיקון מס' 113), התשע"ב-2012 (להלן: *תיקון 113*). לבסוף אסכם את הדיון ההשוואתי ואציע שתי תובנות עקרוניות הנלמדות ממנו, והכול תוך מודעות לשוני הרב בין המודל האמריקני למודל הענישה הישראלי.

התאמה של חומרת העונש לחומרת העבירה שביצע הנאשם בנסיבות ביצועה ולנסיבותיו האישיות היא שלב מרכזי בגזירת הדין. כדי לסייע לשופט בשאלה זו פותחו בשיטות רבות הוראות המכוונות את השופט בשאלת העונש הראוי. הוראות אלו נועדו לשמור על ענישה מידתית, ההולמת את חומרת העבירה אך אינה מחמירה מדי, תוך הכוונת שיקול הדעת של השופט. במאמר זה אתמקד בבחירה בין סנקציות ובסוג מסוים של הוראות לשופט המכוונות לעתים הוראות סף. הוראות אלו נועדו להנחות את השופט בשאלה העקרונית: מתי יטיל על נאשם עונש מאסר בפועל, ומתי יטיל עונש בקהילה או עונש מותנה (Ashworth, 2010; Easton & Piper, 2012; Padfield, 2013). השאלה היכן עובר קו הגבול בין עונש מאסר בפועל לעונש בקהילה היא שאלה נכבדה ובעלת השלכות רבות על חומרת העונשים הנגזרים והשלכות נרחבות על מערך הענישה בכללו. היא דורשת מענה במיוחד בשיטות שבהן השופט מונחה באופן כללי ונשמר לו שיקול דעת בגזירת הדין. בשיטות כאלו, כאשר גזירת הדין אינה נגזרת מהנחיות ספציפיות ומספריות הקובעות במדויק באיזה מקרה ייגזר עונש מאסר בפועל ובאיזה מקרה אפשר להסתפק בעונש בקהילה, צריך להדריך את השופט (ראו כללית: קנאי, 2010). נושא זה זכה לאחרונה לדיון נרחב עם פרסום טיוטת המודל המוצע ב-Model penal code: Sentencing (tentative draft no. 11) (2015) (להלן: MPC, 2015), או המודל המוצע. ה-MPC הוא מסמך משפטי בעל מעמד נכבד במשפט האמריקני. הוא יוצא מדי פעם לאור על ידי המכון האמריקני למשפט (American Law Institute), שהוא גוף של מומחים בעל שם המורכב מאנשי אקדמיה ופרקטיקה היוצרים מסמך המשקף את הנוסח הראוי ביותר לגישתם. בדומה למסמכים

² מדובר בטייטה שעתידיה להתפרסם ככל הנראה בשנת 2016, וייתכנו בה שינויים בטרם תאושר סופית.
³ סנקציות כלכליות הוסדרו לאחרונה בדוח נפרד, ובמסגרתו מוקדש דיון לענישה כלכלית ובכלל זה פיצוי, קנסות, חילוט ואף שיקום כלכלי של נידונים [Model Penal Code: Sentencing (tentative draft no. 3) (2014)]. עיסוק בנושא זה חורג מגדר המאמר הנוכחי. במסגרת זו אף לא אתמקד בהוראות שנועדו לצמצם את מספר האסירים ובשאלת הסמכות שאמורה להסדיר נושא חשוב זה, המשיק לנושא הדיון שלפנינו והמעסיק רבות את המשפט האמריקני (ראו לעניין זה: הסניגוריה הציבורית, 2013; MPC, 2015).

חלק 1: תכליות הענישה ב-MPC

בפתיחת המודל המוצע נקבעו תכליות ענישה. תכליות אלו משלכות מטרות המכוונות במפורש לא רק לשופט אלא לכלל הסמכויות השותפות למערך העונשי המקובל במשפט האמריקני: ועדת הענישה המופקדת על עיצוב ההנחיות לשופט הגוזר את הדין, בתי המשפט לערעורים, רשויות בית הסוהר והרשויות המופקדות על תקון ופיקוח בקהילה (ראו: MPC, 2015, בסעיף 1.02(2) במודל המוצע).

המודל המוצע מעמיד בבסיס גזירת הדין את הגישה התיאורטית של גמול מוגבל (limiting retributivism). במודל של גמול מוגבל העונש האינדיבידואלי נקבע בתוך מתחם שנקבע משיקולי גמול. שיקולי גמול מבוססים ככלל על חומרת העבירה - הנזק שגרמה והאשם שליווה את ביצועה. הם מכוונים ליצירת יחס מידתי הולם בין חומרת העבירה בנסיבות ביצועה לבין חומרת העונש המוטל על הנאשם. המתחם ההולם נקבע כאמור משיקולי גמול. מדובר במתחם ולא בעונש מדויק. הקביעה של העונש המתאים לנאשם בתוך המתחם נשענת על שיקולים תועלתניים כגון שיקום, הרתעה ומניעה, וכן על התחשבות בתכליות ה-אינטגרטיביות ואף בשיקולי צדק מאחה במקרים המתאימים (Frase, 2013).

בהתאם לאמור לעיל, התכליות המוצעות בבסיס המודל המוצע כוללות שיקולי גמול וממוקדות בחומרת העבירה בנסיבות ביצועה [ס"ק 2(ii) במודל המוצע]. עם זאת, כאשר הדבר אפשרי, נכללות גם תכליות תועלתניות של שיקום, הרתעה, מניעת עבירות מעבריינים מסוכנים, פיצוי לנפגע העבירה ורה-אינטגרציה בקהילה [ס"ק 2(iii) במודל המוצע]. תכליות נוספות הקבועות בראשיתו של המודל המוצע הן הימנעות מענישה חמורה יותר מהנדרש להשגת מטרות הענישה; הימנעות משימוש בסנקציות שיחמירו את הסיכוי לעבריינות עתידית [ס"ק 2(iii) במודל המוצע]; שמירה על שיקול הדעת האינדיבידואלי של השופט במסגרת הגבולות הקבועים בחוק; יצירת מערכת ענישה אחידה ככל האפשר וביטול אי-שוויון

בענישה בין הקבוצות באוכלוסייה; שאיפה לדירוג רציונלי של השימוש במשאבי הענישה; הגברה של השקיפות והאחריותיות במערכת הענישה והתקון; וכן שיפור הלגיטימציה של מערכת הענישה בעיני הציבור כולו [ס"ק 2(b) במודל המוצע].

דברי ההסבר למודל המוצע מבהירים כי התכלית של הימנעות מעונשים חמורים יותר מהנדרש להשגת מטרות הענישה נובעת מהעיקרון (הרמאי בעיקרו) של מניעת נזק (do no harm). היא מבטאת את ההכרה שלעיתים סנקציות פליליות מביאות לידי נזק רב יותר מהתועלת הגלומה בהם בפרספקטיבה ארוכת טווח. הוסבר עוד כי ענישה לא יעילה גורמת נזקים הן לשלום הציבור והן לעבריינים עצמם - המצויים במצב גרוע יותר משהיו ערב גזר הדין - מבחינת המסוכנות הנשקפת מהם. לנוכח כל זאת, המודל המוצע קובע כי עונשים העשויים להגביר מועדות יוטלו רק כאשר האינטרס הציבורי בגזירתם גובר על הסיכון הצפוי מפשיעה עתידית כתוצאה מהטלתם (MPC, 2015). כך מפנים ה-MPC את התובנות הקרימינולוגיות-ביקורתיות הנוגעות בדבר הקשיים הרבים שמציב עונש המאסר והיותו לעתים עונש המגביר רצידיביזם במקום מפחיתו ואת המשמעות של מאסר ממושך על מידת השילוב העתידית של המשוחררים בקהילה (ראו למשל: טננבוים, תשס"א; Pritikin, 2008).

בהמשך, המודל המוצע ממקד את הדיון בהשלכותיה הלא רצויות של ענישה לא מידתית בקהילה. בדברי ההסבר למודל המוצע מובהר, כי בעוד שהסכנה כי מאסר בפועל יגביר פשיעה עתידית במקום להקטין אותה ידועה יחסית, השלכותיה האפשריות של ענישה לא מידתית בקהילה ידועות פחות. בדברי ההסבר למודל המוצע מובהר, כי אף לעונשים בקהילה עלולה להיות השפעה חמורה על הנאשם. מודגש כי בדומה לעונשי מאסר בפועל, אף עונשים בקהילה עלולים להיות בלתי יעילים ולעודד פשיעה עתידית אם הם אינם מותאמים לנתוניו האישיים של העבריין. בדומה לכך, מוסבר כי הנטל הנובע מענישה כלכלית לא ריאלית מקשה על עבריינים להתייצב

בקהילה, או לשם הפחתת הסיכון שהעברייני יבצע עבירה נוספת (MPC, 2015).

החידוש במודל המוצע הוא דיון נרחב וספציפי (בהקשר אמריקני) בצורך לקבוע הוראות המגבילות ענישה לא רק לגבי מאסר בפועל, אלא גם לגבי ענישה בקהילה ופיקוח לאחר השחרור. בדברי ההסבר למודל המוצע מובהר כי שתי ההוראות האמורות לעיל נועדו לעודד שופטים להסתפק במקרים המתאימים בהרשעה או בעונש מאסר על תנאי, ללא עונש נוסף בקהילה (MPC, 2015). על פי דברי ההסבר, העלייה החדה בשיעור המאסרים בארצות הברית בעשורים האחרונים לוותה בעלייה חדה בשיעורם של אסירים המצויים בפיקוח בצו מבחן, או בפיקוח לאחר שחרורם ממאסר (לפי המודל המצוי במשפט האמריקני, שלפיו פיקוח על משוחררים ממאסר הוא רכיב אפשרי בגזר הדין, כמתואר להלן). כלומר בניגוד להנחה שעלייה בשיעור העונשים בקהילה תשמש חלופה למאסר, נוצרה במשפט האמריקני עלייה בשתי דרכי הענישה המתקיימות זו לצד זו: פיקוח המוני (mass supervision) וכליאת המונים (mass incarceration). לפי דברי ההסבר למודל המוצע, השימוש המוגבר בענישה בקהילה מעבר לנדרש, ובשיעור גבוה בהרבה ממדינות אירופה (פי שבעה בערך), הוא הבסיס לעמדה המוצעת השואפת לתחום את השימוש בה (MPC, 2015). הריסון בגזירת עונשים בקהילה, כמו בשימוש בפיקוח לאחר השחרור ממאסר, נדרש משיקולים של חלוקת משאבים יעילה, וכן משום שאוכלוסיות המצויות בפיקוח הן גורם מרכזי בהזנה מחדשת של אוכלוסיית בתי הסוהר: יותר משליש מהכניסות למאסר נובע מביטול צווי מבחן או מהפרה של תנאי הפיקוח, ולא מעבירות חדשות שביצעו המצויים בפיקוח (MPC, 2015). ניכר כי הרוח הכללית המאפיינת הוראות אלו היא הצפיפות הרבה בבתי הסוהר בארה"ב וההשלכות החברתיות והכלכליות הקשות של כליאה ופיקוח בהיקף רחב (Tonry, 2014).

מבחינה כלכלית. דרכי ענישה כאלו עשויות לעתים לעודד עבריינות עתידית ולמנוע רה-אינטגרציה של העבריינים בקהילה (MPC, 2015)⁴.

חלק 2: בחירה בין סנקציות להוראות סף

לאחר סקירת התכליות הכלליות הקבועות במודל המוצע, אעבור להתמקד בהוראה חדשה הקבועה בו, שכותרתה היא "בחירה בין סנקציות" (MPC, 2015, s. 7.02). הוראה זו כוללת חמישה סעיפי משנה ובהם עקרונות ענישה לצורך בחירה בין סנקציות במקרה נתון בשלב גזר הדין. להלן אסקור סעיפי משנה אלו ואציג בתמציתיות את התובנות העומדות בבסיסן והמשקפות את התכליות שפורטו לעיל.

סעיף משנה ראשון: לפי המודל המוצע, בית המשפט יטיל, לאחר הרשעה, עונש על-תנאי. זאת כאשר סנקציה חמורה יותר אינה נדרשת לשם קידום תכליות הענישה [תכליות המפורטות בסעיף (a)(2)1.02 במודל המוצע]. במסגרת זו, וכדי להעריך אם עונש מותנה הוא עונש מידי במקרה דון, על בית המשפט לשקול, בין השאר, את הסטיגמה הכרוכה בעצם קיומה של הרשעה פלילית, את האפשרות שההרשעה תובא בחשבון במסגרת העבר הפלילי במשפט עתידי, וכן את ההשלכות ההיקפיות הצפויות של ההרשעה (MPC, 2015).

סעיף משנה שני: כוונת המחוקק היא שעונש מבחן לא יהיה עונש של ברירת מחדל הנגזר באופן מעין-אוטומטי עם דרכי ענישה אחרות יחד. במקום זאת, המטרה היא שצו מבחן יוכר כעונש מובחן ועצמאי לכל דבר. בהתאם לכך, משאבי שירות התקון לא ינוצלו ללא התאמה לתכליות הענישה. נקבע גם כי אורכה של תקופת המבחן ותנאיה לא יהיו חמורים מהנדרש לעמידה בתכליות הענישה. כלומר עונש של תקופת מבחן לא יוטל, אלא אם כן הדבר דרוש לשם קידום קבלת אחריות בידי העברייני, שיקום, רה-אינטגרציה

⁴ המחקר הסוציולוגי לימד שעבריינים רבים נעשים במונחים סוציולוגיים פליטים בתוך קהילותיהם שלהם בשל חשש מרשויות אכיפת החוק (Goffman, 2014).

מדיניות ומשפטים פרקטיים בארצות הברית (צוטטו ב-MPC, 2015, pp. 77-78). לפי כללי ה-ABA, גזירת עונש מאסר בפועל ראויה בשלושה מקרים: (1) כאשר ישנו סיכון בתקופת המבחן שהנבחן יבצע עבירה נוספת; (2) כאשר הנאשם זקוק לטיפול שיינתן באופן אפקטיבי דווקא במהלך ריצוי המאסר; ו-(3) כאשר עונש קל יותר יעביר מסר של הפחתה מחומרת העבירה שביצע הנאשם.

בטיטה מוקדמת של ה-MPC משנת 2007 נסעיף (2) 7.01[S. (צוטטה אצל MPC, 2015)], הוצעה רשימת קריטריונים, בלתי סגורה, שבהתקיים יטה בית המשפט שלא להטיל עונש מאסר בפועל: העבירה לא גרמה לנפגע העבירה נזק חמור (או לא יצרה סיכון לכך), או הנאשם לא שאף לגרימת נזק כאמור. נקבע עוד כי השופט יכול לשקול נסיבות נוספות לשם הימנעות מגזירת עונש מאסר בפועל: מקרים שבהם פעל הנאשם תחת התגרות חזקה מצד נפגע העבירה בטרם ביצע את העבירה; תנאים המצדיקים את התנהגות הנאשם, גם אם אינם מגיעים לכלל הגנה הפוסרת אותו מאחריות פלילית; הנאשם פיצה או יפצה את נפגע העבירה; לנאשם אין עבר פלילי פרק זמן ארוך קודם לביצוע העבירה; העבירה בוצעה בנסיבות שאינן צפויות לשוב כעתיד; אופיו של העברין מלמד שהוא אינו צפוי לשוב על המעשים; העברין צפוי להגיב בחיוב יוצא דופן לטיפול במסגרת זו מבחן; ולבסוף, המאסר יגרום לעברין או למשפחתו סבל חריג (MPC, 2015).

ההוראה האמורה נועדה לרסן את השימוש בעונשי מאסר, והיא משתלבת בהוראה הכללית שנקבעה לגבי עונשי מאסר, לפיה יש להטיל עונש מאסר כאשר סנקציה אחרת תהיה לא מידתית לקולה, וכן למנוע מעבריינים מסוכנים לבצע עבירות (ס' 6.06 במודל המוצע). בכך הוראה זו נותנת ביטוי הן לתכלית הגמולית והן לתכלית התועלתנית של שימוש במאסר. בנוסף נקבע כאמור, כי בית המשפט לא יטיל עונש מאסר אלא אם כן הדבר נדרש לקידום תכליות הענישה, ואורך המאסר לא יהיה ארוך יותר מהנדרש להגשמת תכליות אלו (ס' 3 בהוראה זו).

בדברי ההסבר למודל המוצע נטען עוד, כי שימוש יתר בצווי מבחן הוא תוצאה של הנטייה השיפוטית "לעשות משהו" במקרים שבהם עונש מאסר אינו ראוי, או כדי שהעונש המותנה לא ייתפס כעונש קל מדי על ידי הנאשם או החברה. כדי להגביר את התפיסה שעונש מותנה הוא סנקציה מתאימה, מודגש בדברי ההסבר כי ההרשעה הפלילית עצמה, אף ללא עונש נוסף, היא תגובה עונשית חמורה להתנהגות עבריינית. זאת בשל הסטיגמה הכרוכה בהרשעה, בשל חשיפת הנאשם לעונש חמור יותר לו יורשע בעתיד ובשל ההשלכות ההיקפיות הנלוות להרשעה. בדברי ההסבר למודל המוצע מודגש כי שילוב המציאות האמורה במשקפי מידתיות בענישה מלמד, כי בהרשעה עצמה גלום רכיב עונשי בהיקף מסוים אף בטרם החל שלב גזירת הדין (MPC, 2015).

דומה כי בכך התיקון המוצע משקף את התובנה הקרימינולוגית כי "הרחבת הרשת" העונשית של דרך ענישה אחת אינה מפחיתה בהכרח את השימוש בדרכי ענישה חלופיות (Morris & Tonry, 1991). תיקון זה משקף גם שיקולים של חיסכון כלכלי וניצול יעיל של משאבי הענישה, הנדרשים לנוכח העלות הגבוהה של המאסר או הפיקוח ההדוק. בכך הוא משקף שינוי מגמה כללי בארה"ב לגבי היקף המימון של מערכת הענישה בעשור האחרון באמצעות מערך חדש של טיעונים, אסטרטגיות פוליטיות, מדיניות ענישה ותקון ותפיסות חברתיות הממוקדות בחיסכון כלכלי במסגרת מערכת אכיפת החוק (humoneterianism, בלשונה של Aviram, 2015).

סעיף משנה שלישי: במודל המוצע נקבעה הנחיה כללית למקרים שבהם ראוי לגזור עונש מאסר בפועל. נקבע כי עונש כזה יכול להיות מוטל באחד משני מקרים: ראשית, כאשר הדבר דרוש למטרות מניעה - במקרה של עבריינים מסוכנים. שנית, כאשר סנקציות עונשיות אחרות לא יהלמו את חומרת העבירה. מכיני המודל המוצע שקלו להשתמש בקריטריונים שנקבעו בסטנדרטים לענישה של ארגון עורכי הדין האמריקני, ה-ABA (American Bar Association) משנת 1994 - מסמך המשמש להנחייתם של מעצבי

עוד בטרם ריצה האסיר את מלוא העונש שנגזר עליו. לעומת זאת, הפיקוח שעליו מדובר במודל המוצע ב-MPC הוא רכיב ענישה המוטל על ידי השופט כחלק מגזר הדין. רכיב זה כולל פיקוח על הנידון לאחר ריצוי מלוא העונש שנגזר עליו בגזר הדין⁵. בדומה למוצע לגבי צו מבחן בקהילה, כוונת המודל המוצע היא שפיקוח לאחר השחרור המוטל על ידי בית המשפט לא יהיה סנקציה של ברירת מחדל לכל אלו שנידונו לעונש מאסר. הסבר כי השאיפה היא שמשאבי שירותי התקון והפיקוח לא ינוצלו לשם פיקוח לאחר השחרור ללא התאמה לתכליות הענישה, וכי משאבים אלו ידורגו ויתועדפו כדי שיוקדשו בהיקף ובזמן הראויים לאלו הזקוקים להם ביותר (MPC, 2015).

לפי ההוראה המוצעת, בתי המשפט לא יטילו פיקוח לאחר השחרור אלא אם כן הדבר נדרש לשם אחד מאלה: קידום קבלת אחריות בידי העבריין, הפחתת הסיכון לביצוע עבירה חדשה, שיקום ורה-אינטגרציה בקהילה, קידום השגת דיור, תעסוקה, תמיכה משפחתית וטיפול רפואי או נפשי במהלך המעבר מהמאסר לקהילה. הודגש כי אורך תקופת הפיקוח לאחר השחרור ותנאי המוטלים על ידי בית המשפט לא יעלו על הנדרש כדי לשרת תכליות אלו. בדברי ההסבר למודל המוצע צוין עוד, כי משוחררים מעטים מבית הסוהר אינם בעלי סיכון ממשי לביצוע עבירות חמורות עם שחרורם, ולפיכך אינם נזקקים לליווי באותה שעה, ואילו למשוחררים רבים ישנם צרכים אקוטיים עם שחרורם שאינם זוכים לטיפול מספק בידי רשויות התקון והשיקום בקהילה, ויש סיכון ממשי שאלו יבצעו עבירות חמורות נוספות עם שחרורם. נראה כי בכך המודל המוצע משקף את התובנות האמפיריות האלה: נדרש טיפול ממוקד באוכלוסיות בסיכון גבוה או בעלות צרכים; הסיכון לחזרה לפשיעה הוא בעיקר בתקופה הסמוכה לשחרור ממאסר; והסיכון

בדברי ההסבר מודגש, כי התיקון המוצע נועד למנוע שימוש יתר במאסר, הנפוץ בארצות הברית, ובייחוד לנוכח השפעותיו הקשות וארוכות הטווח של עונש זה. מודגש כי מטרה מרכזית של מערכת הענישה האמריקנית היא להימנע מסנקציות שיעודדו פשיעה עתידית במקום להפחיתה [ס' (iv)(a)(2) 1.02 במודל המוצע (MPC, 2015, pp. 36-38)].

סעיף משנה רביעי: על פי טיוטת המודל המוצע, עונש מאסר שאורכו עד חודשיים יכול להיות מוטל בהסכמת העבריין כחלופה לעונש של צו מבחן (ס"ק 4 במודל המוצע) (MPC, 2015). הוראה זו משקפת את התפיסה כי לעתים צו מבחן יכול להיות עונש חמור יותר מעונש מאסר קצר. דברי ההסבר למודל המוצע מלמדים על חומרתו של עונש הכולל צו מבחן: צו מבחן יוצר רגולציה פולשנית לחיי הנבחן, ולעתים הוא נמשך זמן רב. בתקופה זו הנבחן מצוי בסיכון פוטנציאלי שהצו יבוטל והוא ידון למאסר (ראו גם Goffman, 2014). זאת ועוד, כפי שהמחקר האמפירי מלמד, בעיני עבריינים לא מעטים תקופות מאסר קצרות כפועל הן עונש השקול בחומרתו (ולעתים אף חמור יותר) מצו מבחן הכולל פיקוח הדוק. הודגש כי הוראה זו מתאימה רק לעונשי מאסר קצרים שאכן יכולים לשמש חלופה הולמת לעונש של צו מבחן, ולא לעונשים שאורכם יותר משניים-שלושה חודשי מאסר (MPC, 2015).

סעיף משנה חמישי: סעיף זה עוסק בפיקוח לאחר שחרור ממאסר (post-release supervision). הפיקוח לאחר השחרור, שבו עוסק המודל המוצע, שונה בעיקרו מהמודל הישראלי. במודל הישראלי (להוציא צו פיקוח בקהילה על עבריין מין לאחר שחרור ממאסר לפי חוק), הפיקוח על אסירים משוחררים הוא חלק משלב השחרור המוקדם ומבוצע על ידי ועדת השחרורים במסגרת שחרור על תנאי ממאסר

⁵ המודל המוצע משנת 2011 [American Law Institute (2011). Model penal code: Sentencing (tentative draft no. 2)]. איננו מאמץ הסדר שחרור על תנאי כפרול (parole). כך הוא משקף העדפה לענישה קצובה עם אפשרות מנהלית מינימלית ביותר לשחרור מוקדם על ידי רשויות בית הסוהר. כך הוא גם זוחה את המודל של מאסר לא קצוב עם שיקול דעת רחב ואפשרות ממשיית לשחרור על תנאי על ידי ועדת פרול (parole), לאחר ריצוי רק חלק קטן מהעונש שנגזר על האסיר (ראו גם: Reitz, 2004).

שאורכו הולם את חומרת העבירה ולא עונש החורג לחומרה מהעונש ההולם (UK Sentencing Guidelines Council, 2004).

יצוין כי אימוץ הוראות סף אינו חף מקשיים, ובפרט כשהשיטה נעדרת הנחיות קונקרטיות לגזירת הדין. כלי למצות את הדיון בכך, שתי ביקורות מרכזיות עומדות נגד הוראות אלו.

ראשית, הוראות סף נעדרות לא פעם בהירות כאשר לקריטריון הראוי ליישום עונשי מאסר, והן אינן מסייעות לשופט דיון בגזירת הדין. על השופט לחפש בסבך הנסיבות לחומרה ולקולה בגזירת הדין את נקודת המפנה החוצה את סף המאסר ללא הדרכה מתאימה (לסקירת פסיקה אנגלית המבקרת את עמימות המבחינים הכלולים בהוראות הסף הקיימות ראו: Ashworth, 2010, p. 299).

שנית, הוראות אלו יוצרות היררכיה, לא בהכרח מוצדקת, של חומרת העונשים, כאילו בכל מקרה עונש מאסר בפועל חמור מעונש בקהילה. בהקשר זה נטען, כי ההשקפה הראויה על הוראת סף אינה צריכה להיות במודל היררכי קשות, כי אם במודל רך יותר הכולל אזורי חפיפה בין הסנקציות. כך למשל, עונש ארוך בקהילה עשוי להיות חמור יותר מעונש מאסר קצר, ועונש קנס מכביד עשוי להיות חמור מעונש בקהילה. לפיכך ההחלטה לגזור מאסר צריכה להביא בחשבון את אזורי החפיפה בין חומרות הסנקציות (Padfield, 1996-97, pp. 96-97). נדמה כי במודל המוצע ב-MPC יש התייחסות לפחות לחלק מהקשיים המתוארים. הדבר ניכר במודעות לכך שעונשים המכילים רכיב של פיקוח מוגבר בקהילה עשויים להיות שקולים לעונשי מאסר קצרים, וכי יש לאפשר במקרה המתאים המרה של דרכי ענישה אלו.

חלק 3: הוראות סף - השוואה לדיני הענישה בישראל

מהדיון הזר - לשיטת הענישה הנהוגה בישראל. על פניו, בחוק העונשין, התשל"ז-1977 (להלן: חוק העונשין), אין קביעה מוגדרת מתי השופט יגזור עונש מאסר ומתי

לרצידיביזם יורד באופן מתמשך בחלוף הזמן, ככל שהמשוחרר משתלב כראוי בקהילה (MPC, 2015).

המודל המוצע ב-MPC מאמץ מספר עקרונות הקיימים זה מכבר במשפט האנגלי. כך למשל, ה-Criminal Justice Act 2003 האנגלי (להלן: CJA) מונה שלוש הוראות סף (custody threshold) לצורך גזירת הדין בהתאם לדרכי הענישה למיניהן: **הוראה אחת** מיועדת לעונשים בקהילה, ולפיה לא יגזור בית המשפט עונש בקהילה אלא אם כן לדעתו העבירה או העבירות חמורות דיון להצדיק זאת (נס' 148(1)); **הוראה שנייה** מיועדת לעונשי מאסר, ולפיה לא יגזור בית המשפט עונש מאסר אלא אם כן לדעתו העבירה או העבירות חמורות דיון, ועונש קנס או עונש בקהילה אינם מוצדקים (נס' 152(2)). **הוראה שלישית** מיועדת אף היא לעונשי מאסר, ולפיה בהנחה שבית המשפט סבר כי צריך להטיל עונש מאסר, יוטל עונש המאסר הקצר ביותר שלפי דעת בית המשפט הולם את חומרת העבירה או העבירות (נס' 153(3) ב-CJA) (ראו: Ashworth, 2010, pp. 105-106, 295-296).

בנוסף, בדברי ההסבר להנחיות האנגליות לגזירת הדין (UK Sentencing Guidelines Council, 2004, pp. 8-9) מובהרים מספר עקרונות הנוגעים לגזירת עונשי מאסר בפועל (הוראות דומות קיימות לגבי ענישה בקהילה וקנסות). **ראשית**, בעת יישום הוראות סף, על השופט לזכור שעונש המאסר נועד למקרים החמורים ביותר. **שנית**, מוסבר כי אי אפשר לקבוע באופן מוגדר בכל מקרה ספציפי אם העבירה חמורה דיה להצדיק מאסר בפועל. עוד צוין, כי חקיקת סעיף המגביל את יישומו של עונש מאסר אין משמעה שמאסר ייחשב עונש שאי אפשר להטילו. עם זאת, יש לשאוף שלא יגזור עונש מאסר בפועל על נאשם אם אפשר להתחשב בנסיבות אישיות מקלות, או כאשר מתאפשרת התערבות טיפולית מתאימה בקהילה. על פי ההנחיות האנגליות, על השופט לשאול את עצמו במקרה שהוא שוקל לגזור עונש מאסר, בין השאר, אם עונש המאסר הוא בלתי נמנע. אם התשובה חיובית, עליו לשאול את עצמו אם העונש יכול להיות על תנאי. מכל מקום, מודגש כי יוטל עונש מאסר

מבחן מספק לשופט עובדות, הערכות והמלצות מתוך נקודת מבט אינדיבידואלית (ראו כללית: הורוויץ, 2003). יש בכך כדי להדריך את שיקול הדעת של השופט, ולו באופן ראשוני, ולפחות בחלק מהמקרים, ובפרט המורכבים שבהם, העוסקים במאשמים צעירים לימים⁶. **שנית**, בפסיקת בית המשפט העליון נקבעו במרוצת השנים שיקולים להטלת מאסר בפועל. בין השיקולים למיניהם אפשר לציין את אלו: חומרת העבירה, הרשעה ראשונה או לא, הצורך בהרתעה בעבירה נפוצה, עברו הפלילי של הנאשם ושיקולי הגנה על שלום הציבור (ראו: ואקי, קמיני ורבין, תשע"ד, עמ' 13-11).

שלישית, חוק העונשין קובע נוסחת איזון המסייעת בהכוונת שיקול הדעת. עונש בקהילה עשוי לנבוע משיקולי מניעה ושיקום וכן משיקולי הלימה (Rex, 2013), אולם בפועל השאלה אם לכחור עונש מאסר בפועל או עונש בקהילה מבטאת במקרים רבים את ההכרעה אם לתת עדיפות לשיקולי הלימה או לשיקולי שיקום. עונש בקהילה נדרש למקרים שבהם שיקולי הלימה אינם דומיננטיים, ולהפך. תיקון 113 לחוק העונשין תורם במידת-מה לשיקול הדעת של השופט בעניין זה. נקבעו בו נוסחת איזון בין שיקולי הלימה לשיקולי שיקום בגזירת הדין. באופן רגיל, השופט קובע מתחם הולם לפי חומרת העבירה בנסיבותיה: הערך החברתי שנפגע מכיצוע העבירה, רמת הפגיעה בו ומדיניות הענישה הנהוגה. בתוך המתחם ההולם נקבע העונש המתאים לנאשם על בסיס נסיבות שאינן קשורות בכיצוע העבירה, ועיקרן הוא נסיבותיו האישיות של הנאשם. עם זאת השופט רשאי לחרוג לקולה מהמתחם ההולם, משיקולי שיקום או משיקולי הגנה על שלום הציבור, בהתקיים תנאים מסוימים (להרחבה ראו: גזל-אייל, בדפוס; ואקי ורבין, 2013; חוק העונשין, סעיף 40ג-ד; לרנאו ושרון, 2012)⁷.

האפשרות לחרוג לקולה מהמתחם ההולם משיקולי שיקום מתחלקת לשני מסלולים: **המסלול הראשון**

עונש בקהילה, וגם לא נקבעה הוראת סף המנחה את השופט במקרים שיש בהם התלבטות איזו דרך ענישה עדיפה מבין השתיים. בדוח גולדברג (הוועדה לבחינת דרכי ההבנייה של שיקול הדעת השיפוטי בגזירת הדין, 1997) הודגש, כי עיקרון הלימה אינו מחייב בהכרח גזירת עונש מאסר. בסעיף 8(ב) בדוח מוצע לכלול בחוק העונשין הוראת חסכנות הקובעת, כי "לא יגזר בית המשפט מאסר בפועל אלא אם חומרת המעשה ואשמו של הנאשם אינם מתיישבים עם הטלת עונש מסוג קל יותר" (עמ' 25). עם הליכי התיקון לחוק העונשין שעסק בהבניית שיקול הדעת השיפוטי בענישה (תיקון מס' 113) התשע"ב-2012], נדונה האפשרות להוסיף סעיף המכוון את שיקול הדעת של השופט בגזירת עונש מאסר בפועל, מקום שיש בו יותר מעונש אחד המתאים לנאשם, ואחד מהעונשים יכול שיהיה בקהילה. במסגרת הליכי החקיקה הוצע נוסח מרוכך של סעיף הוראה זו על ידי הסניגוריה הציבורית, ולפיו לאחר שהשופט איזן בין כל מטרות הענישה ונתן להן משקל מתאים, ונמצא שיש יותר מעונש אחד המתאים לנאשם ואחד מהעונשים יכול שיהיה ללא מאסר בפועל מאחורי סורג ובריח, לא יגזר בית המשפט מאסר בפועל לריצוי בכלא (הסניגוריה הציבורית, 2011, ס' 1). בסופו של דבר, הוראה זו, או כזו הדומה לה, לא נכללה בהצעת תיקון 113, וממילא לא בחוק העונשין בנוסחו הנוכחי. על היעדרה של הוראה כזו הובעה ביקורת (הסניגוריה הציבורית, 2011; סניגור, 2006; קנאי, 2010).

במצב הקיים אפשר לעמוד על שלושה גורמים, שבהיעדר הוראת סף פורמלית בחוק מדריכים במידת-מה את שיקול הדעת של השופט בשאלה אם להטיל עונש מאסר בפועל או עונש בקהילה.

ראשית, הטלת מאסר בפועל מצריכה קבלת תסקיר של קצין מבחן בכתב לנידונים שגילם מתחת ל-21 שנים לפי סעיף 38 לחוק העונשין. תסקיר של קצין

⁶ אדניש כי עניינו כאן הוא כלים **אפשריים** להדרכת שיקול הדעת. שאלה נפרדת היא הישום והזמינות של תסקירי המבחן בפועל לצורך גזירת הדין.

⁷ לצד זאת אפשר לחרוג מהמתחם ההולם לחומרה משיקולי הגנה על שלום הציבור בתנאים המפורטים בחוק.

שיפגע מהותית בשיקומו של הנאשם, ויש לשמור ככל האפשר על עיקרון ההלימה (גזל-אייל, בדפוס; לראו ושרון, 2012).

אם כן, נוסחת האיזון שקבע המחוקק לגבי יישום שיקולי שיקום בגזירת הדין, אף היא משמשת הדרכה מסוימת בשאלה באילו מקרים יוטל עונש מאסר בפועל ובאילו מקרים יוטל עונש בקהילה, או עונש מותנה, כאשר "ככל שהעבירה ונסיבותיה חמורות יותר - גובר הנטל על הטוען להקלה בשל שיקולי שיקום" נע"פ 5936/13 פלוני נ' מדינת ישראל, בפס' 5 בפסק הדין (פורסם בנבו, 2015.1.14.1).

כך למשל, אפשר למצוא דוגמה לאפשרות לחרוג מהמתחם ההולם משיקולי שיקום בלי להטיל על הנאשם מאסר בפועל גם במקרה בעל חומרה בע"פ 779/15 פלוני נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 2015.4.12.4). בפרשה זו דובר על מקרה "יוצא דופן של הצלחה שיקומית" (פס' 1 בפסק הדין): נאשם צעיר לימים, כבן 21 שנים, הורשע במסגרת הסדר טיעון בעבירת שוד. לנאשם היו נסיבות חיים קשות שכללו מעבר בין מסגרות, פגיעה מינית שחווה בילדותו ושימוש בסמים. בהמלצת שירות המבחן הוא שולב בהליך טיפולי שבו השתתף בהצלחה בהליך של צדק מאחה וכיצה את המתלונן. שירות המבחן המליץ להטיל עליו עונש של עבודות שירות וצו מבחן. על אף המלצה זו נגזר עליו בבית המשפט המחוזי מאסר בפועל לשנה וחצי. בית המשפט העליון קיבל את ערעור הנאשם אחרי שנתן משקל רב לחלוק הזמן מאז גזר הדין, להמשך המוצלח של ההליך השיקומי ולעצם הדבר שהנאשם מימש את הפוטנציאל השיקומי. לבסוף שקל בית המשפט את המשמעות השלילית שתהיה לשליחתו של הנאשם למאסר לאחר התהליך שעבר. בית המשפט ציין:

"...ההתחשבות בשיקולי השיקומי תיעשה ביחס לעבירות בעלות חומרה יתרה רק 'בנסיבות מיוחדות ויוצאות דופן, לאחר שבית המשפט שוכנע שהן גוברות על הצורך לקבוע את העונש במתחם העונש ההולם'. תחושתנו היא שמילים אלה של החוק נכתבו כשמקרה כמו זה של המערער עומד נגד עיניו של המחוקק.

מיועד למקרים שאינם בעלי חומרה יתרה, אם בית המשפט מצא "כי הנאשם השתקם או כי יש סיכוי של ממש שישתקם" (נסעיף 40ד(א) בחוק העונשין).

המסלול השני הוא מקום בו "היו מעשה העבירה ומידת אשמו של הנאשם בעלי חומרה יתרה". במקרה כזה, בית המשפט לא יחרוג מהמתחם ההולם "אף אם הנאשם השתקם או אם יש סיכוי של ממש שישתקם, אלא בנסיבות מיוחדות ויוצאות דופן, לאחר שבית המשפט שוכנע שהן גוברות על הצורך לקבוע את העונש במתחם העונש ההולם בהתאם לעיקרון המנחה, ופירט זאת בגזר הדין" (נסעיף 40ד(ב) בחוק העונשין. גזל-אייל (בדפוס) טען, כי אבחנה זו היא אחד החידושים הבולטים בתיקון 113. לדבריו, הבחירה של המחוקק לקבוע את רף החומרה המבחין בין מקרים שבהם יש להעדיף שיקולי שיקום על פני שיקולי הלימה לבין מקרים בעלי חומרה יתרה שבהם יש להעדיף שיקולי הלימה למרות פוטנציאל שיקומי, מלמדת כי כל עוד לא מדובר בעבירה בעלת חומרה יתרה, הרי שככלל יש להעדיף גזר דין הניתן לפי שיקולי שיקומו של הנאשם, וזאת כאשר הוכח סיכוי של ממש לשיקום:

"כדי לצמצם עבירויות בחר המחוקק מפורשות להעדיף שיקולי שיקום על שיקולי הלימה, כאשר יש סיכוי של ממש לשיקום ואין בעבירות חומרה יתרה... ככלל, אם נמצא כי יש סיכוי של ממש לשיקום, הרי שבהיעדר שיקולים מיוחדים כגון מסוכנות או נזק צפוי לנפגע העבירה, יש להעדיף את הליך השיקום. כך, אין מקום להימנע מסטייה מהמתחם רק מכיוון שהעבירה שביצע הנאשם חמורה, כל עוד אין מדובר בעבירה שחומריתה יתרה..." (גזל-אייל, בדפוס).

לדעת גזל-אייל (בדפוס), גם כאשר השופט מחליט לחרוג מהמתחם ההולם לצורכי שיקום, עליו להתחשב בשיקולי הלימה. לכן אם מתאפשר להטיל עונש קרוב יותר לעונש ההולם בלי לפגוע בשיקום הנאשם, יש להעדיף עונש כזה על פני עונש קל יותר. כך למשל ייעשה בנאשם שביצע עבירה חמורה, אך בבית הסוהר יינתן מענה שיקומי הדומה למענה שיקבל מחוץ לבית הסוהר. מכל מקום, אין לבחור בעונש

כפועל, הן עונשים בקהילה והן צווי פיקוח לאחר שחרורו של הנאשם ממאסר. שינוי המגמה מבוסס על שיקולים תועלתניים של ניהול המשאבים של מערכת אכיפת החוק, שיקולי התייעלות ושיקולים של הפחתת מסוכנות עתידית, אך גם על חשיבותה של ענישה הולמת שאיננה חמורה מהדרוש לצורך שמירה על יחס מידתי בין חומרת העבירה לחומרת העונש. השינוי מבטא את הקושי הקיים בשיטה האמריקנית, הסובלת לדעת רבים מהיקפי ענישה לא רצויים. הנושא עומד בשנים האחרונות בלב דיונים רבים בספרות המשפטית, הקרימינולוגית והפנולוגית בארצות הברית.

האם אפשר ללמוד מהאמור עד כה על השיטה הישראלית? ההבדלים בין מודל הענישה המקובל בארצות הברית למודל הישראלי רבים למדי. על כן היכולת ללמוד ממגמות עונשיות במשפט האמריקני מוגבלת מעצם טיבה. עם זאת נדמה שהאמור לעיל עשוי ללמד על שתי תובנות שעוגנו במסגרת המודל המוצע. לתובנות אלו יש משמעות גם לגבי השיטה הישראלית, המתמודדת אך היא עם אתגרים בעת עיצוב מערך הענישה הראוי, והן עשויות לשרתה.

התובנה הראשונה היא מתן ביטוי מוחשי לעמדה שהרשעה שמתלווה אליה עונש מותנה, הרשעה שמתלווה אליה עונש בקהילה ואף הרשעה שלא מתלווה אליה כל עונש פורמלי, לכולן יש משמעות עונשית מהותית בעבור הנאשם. זאת בשל ההשלכות האינהרנטיות הנלוות להרשעה כמונחי סטיגמה וההשלכות ההיקפיות הנובעות מההרשעה. כן מודגשת התובנה כי ענישה ממושכת בקהילה אינה בהכרח קלה יותר מעונש מאסר שאינו ארוך. ה-MPC מלמד כי עונש חמור אינו חייב לכלול מאסר בפועל, וכי להרשעה הפלילית עצמה יש משמעות עונשית כמונחים של סטיגמה והשלכות היקפיות הנובעות ממנה. עמדה זו יוצאת נגד ההנחה השגויה, כי רק עונש מאסר בפועל יכול לסמל עונש חמור, וכן נגד ההנחה שעונש שאינו כולל רכיב מאסר בפועל, אינו מרתיע ומעודד אי ציות לחוק. במסגרת זו, הן המודל המוצע והן המשפט האנגלי כוללים הוראות

תהליך השיקום של המערער תואר כיוצא דופן, לא פחות מכך. לאחר מהלך חיים מורכב וקשה, שבו לא הצליח להתרומם מעל לקשיי חייו - הוא אחז בהזדמנות שניתנה לו ולא הרפה. המערער הוא אדם צעיר הנמצא בראשית חייו. שיקומו ייטיב לא רק איתו, אלא עם החברה כולה. בנסיבות אלה, אנו סבורים שיש בתהליך שעבר המערער כדי להצדיק סטייה ממתחם העונש ההולם בנסיבות העניין ולתת ככורה לשיקולי השיקום... (פסי' 11-13 בפסק הדין). עקב האמור לעיל נזר בית המשפט העליון עונש של עבודות שירות וצו מבחן.

כלי להתיימר למצות את הנושא במסגרת זו, המודל המוצע והתובנות העומדות בבסיסו עשויים לתמוך בקביעת הוראת סף כזו או דומות לה במשפט הישראלי. בהקשר זה נטען בספרות הישראלית, כי היה ראוי לכלול הוראת "חסכנות" כזו או דומות לה בתיקון 113, וכך להתחשב בפגיעה בנאשם הנובעת מעונש מאסר בפועל, להגביר את הוודאות בהליך גזירת הדין ולשמור על יעילותו. כמו כן הייתה נשמרת המשמעות הסמלית המיוחדת של גזירת עונשי מאסר בפועל המצדיקים התייחסות מפורשת בחוק למידת השימוש הרצויה בהם (ראו למשל: הסינוגריה הציבורית, 2011; לרנאו ושרון, 2012; קנאי 2010; השוו: Tonry, 2006, 2014). עם זאת, גם בהיעדרה של הוראת סף פורמלית, המכאנת בחוק העונשין לשופט הגוזר את הדין, אפשר לטעון כי ההוראות הכלולות בחוק והפסיקה הקיימת מספקות לשופט הכוונה כלשהי באשר לשאלה אם להטיל מאסר בפועל או עונש בקהילה. מובן כי הכוונה זו חלשה יותר מהכוונה באמצעות הוראות סף מכוח חוק כפי שנעשה בחוק האנגלי או במודל המוצע ב-MPC.

סיכום

המאמר מלמד על שינוי מגמה מהותי הנוגע לחומרת העונשים הנגזרים על ידי השופט, מכל מקום בחלק ממייצגי המדיניות במשפט האמריקני. המגמה משקפת את הפנמת הצורך להפחית מחומרת העונשים הנגזרים על ידי השופט - הן עונשי מאסר

ואקי, י', קמיני ר' ורבין י' (תשע"ד). עונש המאסר - תכליות, מגמות והלכות. הפרקליט, נג1, 1-39.

ואקי, י' ורבין, י' (2013). הבניית שיקול הדעת השיפוטי בענישה: תמונת מצב והרהורים על העתיד. הפרקליט, נב, 413-471.

טננבוים, א' (תשס"א). "הגישה האבוליוטיסטית - האם הגיעה העת לבטל את הענישה הפלילית?" שערי משפט, 261-284, 3).

לראו ח', ורחון, י' (2012). שמונה הכרעות ערכיות בחקיקת חוק הבניית שיקול הדעת השיפוטי בענישה. הסניגור, 183, 14-21.

סניח, ב' (2006). מי מעוניין במאסרים מרחבים וממושכים יותר? על הצעת חוק העונשין (תיקון): הבניית שיקול הדעת השיפוטי בענישה, תשס"ה-2005. עלי משפט, ה, 247-273.

קנאי, ר' (2010). בין אמנות למדע: גזירת דין כאומנות. עלי משפט, ח, 217-236.

Ashworth, A. (2010). *Sentencing and criminal justice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Aviram, H. (2015). *Cheap on crime: Recession-era politics and the transformation of American punishment*. California: University of California Press.

Easton, S., & Piper, C. (2012). *Sentencing and punishment: The quest for justice*. Oxford: Oxford University Press.

Frase, R. S. (2013). *Just sentencing: Principles and procedures for a workable system*. Oxford: Oxford University Press.

Goffman, A. (2014). *On the run: Fugitive life in an American city*. University of Chicago Press.

Morris, N., & Tonry, M. (1991). *Between prison and probation: Intermediate punishments in a rational sentencing system*. Oxford: Oxford University Press.

Padfield, N. (2013). The influence of sentencing and the courts on the prison population. In A. Dockley, & I. Loader (Eds.), *The penal landscape: The Howard league guide to criminal justice in England and Wales* (pp. 89-106). New York: Routledge.

Pritikin, M. H. (2008). Is prison increasing crime?. *Wisconsin Law Review*, 2008, 1049-1108.

המגבילות את היישום של דרכי הענישה - הן כאלו שמשמעותן העונשית ברורה, כגון עונשי מאסר בפועל, והן עונשים בקהילה.

התובנה השנייה, השלובה בתובנה הראשונה, היא העיקרון הכללי של מניעת מזק (do no harm) ויישומו על קביעת העונש. על פי עיקרון זה, שהגיונו שזור לכל אורכו של המודל המוצע, שימוש יתר בדרכי ענישה לסוגיהן, ובכללן כאלו שנתפסות כמורות פחות, מלבד שהוא אינו יעיל ויוצר חלוקה לא נכונה של משאבי הענישה ואיננו מידתי, הוא אף עלול לעתים להגביר מסוכנות עתידית במקום להפחיתה.

תובנות אלו, כאמור, יכולות לשרת אף את המשפט הישראלי, כמו כל שיטת משפט דומה, שבה לשאלת התיעדוף של החלופות העונשיות יש חשיבות בגזירת הדין ויישומו.

בסיום הדברים אשוב ואדגיש כי מאמר זה מציע דיון תיאורי ראשוני, ועוד יש מקום רב להתגדר בנושא חשוב זה בעתיד.

מקורות

מלאייל, א' (בדפוס). חריגה ממתחם העונש ההולם. בתוך ק' אזולאי, א' בר-סימן-טוב, א' ברק ושי, ליפשיץ (עורכים), *ספר דורית בינש* (עמ' 1-31).

הוועדה לבחינת דרכי ההבנייה של שיקול הדעת השיפוטי בגזירת הדין (1997). *דין וחשבון*. משרד המשפטים.

הרוויץ, ע' (2003). התסקיר וקצין המבחן למבוגרים: הערות על המצב המשפטי הקיים. בתוך מי' חובב, לי סבה ומ' אמיר (עורכים), *מגמות בקרימינולוגיה: תיאוריה, מדיניות ויישום* (עמ' 171-207). ירושלים: המכון למחקרי חקיקה: האוניברסיטה העברית.

הסניגוריה הציבורית (2011). עמדת הסניגוריה הציבורית באשר לסעיף 8(ג) בדבר הטלת מאסר בפועל בהצעת חוק העונשין (תיקון) - הבניית שיקול הדעת השיפוטי בענישה, התשס"ו-2006. *אתר הכנסת*, נדלה מ- http://www.knesset.gov.il/committees/heb/material/data/H05-12-2011_13-34-49_shnegurya12122011.doc

הסניגוריה הציבורית (2013). צפיפות אוכלוסין: דוח הסניגוריה הציבורית בנושא הצפיפות במתקני הכליאה. *אתר משרד המשפטים*, נדלה מ- <http://index.justice.gov.il/Units/SanegoriaZiborit/News/Pages/Zfifut.aspx>

Reitz, K. (2004). Questioning the conventional wisdom of parole release authority. In M. Tonry (Ed.), *The future of imprisonment in the 21st century* (pp. 199-216). New York: Oxford University Press.

Rex, S. (2013). *Reforming community penalties*. New York: Routledge.

Tonry, M. (2006). Purposes and functions of sentencing. *Crime and Justice*, 34(1), 1-52.

Tonry, M. (2014). Remodeling American sentencing: A ten-step blueprint for moving past mass incarceration. *Criminology & Public Policy*, 13(4), 503-533.

חקיקה ישראלית

חוק העונשין, התשל"ז-1977, ס"ח 864.

חוק העונשין (תיקון מס' 113), התשע"ב-2012, ס"ח תשע"ב מס' 2330.

פסיקה ישראלית

ע"פ 5936/13 מלני נ' מדינת ישראל, בפס' 5 לפסק הדין (פורסם בבב, 14.1.2015).

ע"פ 13/15 מלני נ' מדינת ישראל, בפסקאות 11-13 לפסק הדין (פורסם בבב, 12.4.2015).

חקיקה זרה

American Law Institute (2011). Model penal code: Sentencing (tentative draft no. 2). Philadelphia: PA.

American Law Institute (2014). Model Penal Code: Sentencing (tentative draft no. 3). Philadelphia: PA.

American Law Institute (2015). Model penal code: Sentencing (tentative draft no. 11). Philadelphia: PA.

Criminal Justice Act 2003 (c. 44).

UK Sentencing Guidelines Council (2004). Overarching Principles: Seriousness.

חלק לא שפיט

תעשיות שב"ס

תעשייה חברתית שיקומית בהווה ובמבט לעתיד

ניסים קשי, אורה קפלנסקי² ונוח לירן³

מבוא

לא רק לתועלתו האישית כי אם גם לתועלת החברה בכלל. שיקומו וכניסתו של האסיר המשוחרר למעגל החיים הנורמטיבי מצריכים הכנה מוקדמת, מגוננת ומתמשכת עוד בעת שהייתו בתוך בית הסוהר. מרכזי בתהליך השיקום הוא ההשתלבות במסגרות התעסוקה לסוגיהן.

על פי ולק ודוידסקו (2011), מרבית המחקרים שעסקו בתכניות תעסוקה בתקופת המאסר מצאו שהן מובילות לשיפור סטטיסטי מובהק בשיעורי התעסוקה לאחר השחרור. הפער בין אסירים שהועסקו בתקופת המאסר לבין אסירים שלא הועסקו מבחינת שיעורי התעסוקה לאחר השחרור הוא בממוצע 9% לטובת הראשונים. בנוסף, נראה כי יש יתרון להעסקה במסגרת מפעלי יזמות פרטית, שכן ייתכן שהם מדמים טוב יותר את תנאי ההעסקה בשוק העבודה. כן מציינים ולק ודוידסקו (שם), בדבריהם על רצידיביזם של אסירים משוחררים, שעל פי מחקרים אחדים שיעור הרצידיביזם בקרב אסירים שהשתתפו בתכניות תעסוקה נמצא נמוך בהרבה משיעור הרצידיביזם בקרב אסירים שלא השתתפו בתכניות כאלה.

תעסוקת אסירים תורמת לא רק לשיקומם של אסירים משוחררים, אלא גם לניהול היום-יומי של החיים בבתי

שלילת חירותו של אדם כפועל יוצא מפסיקת בתי המשפט והפיכתו לאסיר כשמרבית האספקטים של חייו נשלטים בידי אחר, מחייבות את שב"ס, כאחראי לחייהם של האסירים ולשלומם הפיזי והנפשי, לנקוט אמצעים מתאימים. האחריות הרובצת על כתפי הארגון בהחזקתם של האסירים והעצורים במשמורת על פי חוק, והטיפול בהם תוך שמירה על כבודם ומילוי צרכיהם הבסיסיים, מוצאים את ביטנם בשגרת החיים השוטפת בין כותלי בתי הסוהר.

אחריות זו הודגשה בתיקון 42 לפקודת בתי הסוהר, שנחקק בכנסת ישראל בשנת 2012. במסגרת תיקון זה נקבעו סטנדרטים בחוק באשר לתנאי החזקה יום-יומיים ראויים של אסירים הן בממד הפיזי והן בממדים טיפול ושיקום. בחוק נקבעה מסגרת מחייבת להתאמה של שיקום וטיפול לכל אסיר פלילי, והכוונה ל"חליפות תפורות לפי מידה" בתחומים חינוך, תעסוקה וטיפול סוציאלי משקם.

רקע

המאמץ המערכתי המושקע בתהליך שיקומו של אסיר בתקופת המאסר ולאחריו מכאן בין השאר לכיסוס האופציה להחזרתו לתפקוד תקין בחברה,

¹ גנ"מ ניסים קשי, מנכ"ל תעשיות שב"ס.

² סג"ד אורה קפלנסקי, רע"ן משאבי אנוש והכשרה מקצועית במערך התעסוקה בשב"ס.

³ רכ"צ עוזי נוח לירן, היועץ המשפטי של מערך התעסוקה בשב"ס.

להעסיק את האסיר בעת ריצוי מאסרו וחובתו של האסיר למלא אחר הוראה זו. אלא שאין בהוראה זו הגדרה ספציפית ומפורטת של התעסוקה, סוגיה, משך הזמן שהאסיר מחויב להיות מועסק או הסטטוס של האסיר המועסק, ולפיכך היא אינה שלמה. כעבור זמן נחקקו בחקיקת המשנה של תקנות בתי הסוהר תקנות 13-17 ו-52-54⁵ המסדירות עניינים הקשורים לתעסוקת אסירים:

- בתקנה 13 נקבעה מסגרת לשעות התעסוקה תוך אימוץ ההסדר שנקבע בחוק שעות עבודה ומנוחה.
- בתקנה 14 נקבע כי אסירים יופנו לתעסוקה על פי המלצה רפואית בלבד ובהתאם לה.
- בתקנה 15 נקבע: "עבודת אסיר תכון ככל האפשר לשיקומו". התקנה הזו היא אבן הראשה לכל מפעל התעסוקה לאסירים, מאחר שהיא מתווה את מטרת המפעל כולו, דהיינו שיקום האסיר. מן הראוי שתקנה זו תמצא את מקומה בהוראת חוק יסודית הממסדת את תעסוקת האסירים והמספקת לה בסיס ראוי.
- בתקנה 16 נקבע, כי האסיר יקבל תגמול בעד ביצוע העבודה שאליה הופנה במסגרת התעסוקה. הגורם המוסמך לקביעת אופן התגמול וכמותו הוא נציב שב"ס. חשיבות התקנה היא במסקנות המוסקות ממנה: מרבית חוקי העבודה אינם חלים על האסירים, ויחסי עובד-מעביד אינם מתקיימים בין שב"ס לאסירים המופנים לתעסוקה במסגרתו. קביעות אלו אושרו על ידי בית המשפט העליון, שאימץ את המודל המשפטי שהוצג לעיל, כפי שיפורט בהמשך.
- בתקנה 17 יש הבחנה בין אסירים שנשפטו בגין עבירות פליליות לבין עצורים ואסירים אזרחיים. מודגש כי אסירים מועסקים אך ורק על בסיס הוראת חוק מפורשת, המחייבת העסקת אסירים בעת ריצוי מאסרם. זאת להבדיל מסוגים אחרים

הסוהר ולביטחון השוטף. בהקשר זה אפשר למנות שלושה רבדים רלוונטיים: הרובד הביטחוני, הרובד החברתי-שיקומי והרובד הכלכלי.

הרובד הביטחוני: התעסוקה מצמצמת תסכול וסכסוכים בשגרה היום-יומית של האסירים, הנתונים בסביבה עתירת לחצים ומתחים. הם פועלים מתחת לפני השטח ומעליהם, וטמון בהם פוטנציאל להתפרצויות אלימות כמעט בכל רגע.

הרובד החברתי-שיקומי: התעסוקה תורמת לעיצוב מעמדו של האסיר בריבוד החברתי בתוך בית הסוהר כאדם עובד, ומאפשרת לו לבטא את כישורותיו ויכולותיו ולחוש שהוא אדם יוצר. זאת ועוד, לחלק לא מבוטל מהאסירים המועסקים התעסוקה היא התנסות ראשונית ובלתי אמצעית במערכת המחויבויות והזכויות שמתלוות לתהליך העבודה בחברה הנורמטיבית. בנוסף, התעסוקה עשויה לתרום לשיפור הדימוי החברתי והעצמי של האסיר הן בעיני הסביבה הקרובה (משפחה, חברים וכדומה) והן בעיני עצמו.

הרובד הכלכלי: התועלת הכלכלית שמפיק האסיר מתעסוקתו חשובה עד מאוד ומקלה עליו את מכאובי המאסר. השכר שהוא מקבל תמורת עבודתו מאפשר לו להתנהל מבחינה חומרית ברמה בסיסית, לסייע לעתים למשפחתו מבחינה כלכלית למרות היותו נתון בתוך בית הסוהר, ולפעמים אף לחסוך לתקופה שאחרי השחרור. כך עשויה תקופת המאסר להיות בעלת ערך תועלתני חיובי לאסיר, מלבד התועלות ההרתעתיות, המניעתיות והשיקומיות שאלהן כיוון בית המשפט כששלח אותו לכלא.

הבסיס החוקי

בשנת 1977 אימצה ישראל את המודל התעסוקתי המשקם, ובחוק נקבעו הוראות לשילוב תעסוקת אסירים בבתי הכלא. בהוראה הבסיסית, בסעיף 48⁴ לחוק העונשין (התשל"ו-1977), נקבעו החובה

⁴ סעי' 48 לחוק העונשין, התשל"ו-1977.

⁵ תקנות 13-17, 52-54 בתקנות בתי הסוהר, התשל"ח-1978.

התגמול המשולם לאסירים על פי סוג התעסוקה. כל האמור לעיל, אין פירושו כי מדובר באקס טריטוריה משפטית בנושא התעסוקה. תחום תעסוקת האסירים נותק מבחינה משפטית ומבחינה מושגית מהעבודה במשק, למרות הדמיון ביניהם. ואף על פי כן מחיל שב"ס את כל החקיקה, בתחום הבטיחות למשל, כולל אמצעי בטיחות והגנה על חייו ובריאותו של האסיר המועסק, בדיוק כפי שנעשה לגבי עובדים בישראל.

צפי להתפתחות עתידית בחקיקה

במסגרת פסק הדין בהלכת שדות, קבע כאמור בית המשפט כי ראוי לו למחוקק להסדיר את תעסוקת האסירים בחקיקה ראשית וכהסדר ראשוני מפורט. ואכן, ב-2012 קיבלה הכנסת את תיקון 42, ובמסגרתו נוסף לס' 11 לפקודת בתי הסוהר סעיף קטן 11 ד, שקבע עקרונית שתעסוקת אסירים היא חלק מהתהליכים שהאסיר יעבור בשב"ס במסגרת הטיפול בו ושיקומו. חשיבות התיקון היא במתן מעמד מפורש בחקיקה לשיקום האסיר, וכן בהוראה לקבוע מסגרת פרטנית לביצוע ההליך.

זה מספר שנים שמטופלת הצעת חוק כוללת להסדרה של תעסוקת אסירים על כל היבטיה, ובכלל זה שילוב התעסוקה במכלול הפעילויות לשיקום האסיר, תגמול האסיר, סוגי התעסוקה, מדרגי התעסוקה ועוד. הצעת החוק כוללת התייחסות מפורשת לנושא השוויון בהעסקה והיעדר הפליה על רקע דת, גזע ומין.

נראה כי תעסוקת האסירים תוסדר בעתיד בהוראות של חקיקה מודרנית והומנית, וזו תאפשר להפעילה על בסיס חוקי ראוי ותוך חתירה למימוש היעד של שיקום אסירים בשב"ס.

שילוב אסירים במסגרות התעסוקה

השתלבות של אסירים במסגרות התעסוקה הקיימות בין כותלי בתי הסוהר ומחוצה להם משתנה במרוצת הזמן ומותנית בין השאר בהתנהגותם ובתפקודם.

של כלואים הנמצאים במשמורת, שהעסקתם היא תולדה של הסכמה.

- תקנות 52-54 עניינן הסדרה של תעסוקת אסירים במפעלים אזרחיים, מחוץ למתקני שב"ס, כחלק משיקומם ומשילובם בחברה סמוך למועד שחרורם. בתקנות אלה נקבעו התהליך, האישורים הנחוצים והפיקוח.

הלכת שדות - שכר לאסירים מועסקים

בשלהי שנות ה-90 עתרו מספר אסירים לבג"צ וביקשו מבית המשפט סעד שיצווה על שב"ס לשלם לכל אחד מהם תגמול בנין עבודתו בגובה שכר מינימום, כפי שנקבע בחוק שכר מינימום. לצורך הדיון המשפטי פרס שב"ס בכני בית המשפט את כל ההסדרים ואופן הניהול של מפעלי התעסוקה בשב"ס. שב"ס הגן על עמדתו העקרונית, כי אסיר אינו "עובד" כלשון החוק, ואין בתוך בית הסוהר תחולה ליחסי עובד-מעביד על כל המשמעות המשפטית של קביעה זו, והתעסוקה משמשת מכשיר לשיקום האסיר, בין השאר באמצעות מערך מפורט של תגמולים שמקבל האסיר בעד התעסוקה.

בפסק דין מקיף ומפורט, הלכת שדות⁶, קיבל בג"צ את עמדת שב"ס, דחה את העתירות, ואשרר למעשה את התפיסה, ההסדרים ועקרונות הפעולה שעל פיהם מפעיל שב"ס את מפעל התעסוקה. בפסק הדין הכולל קבע בית המשפט מספר קביעות הנוגעות לסוגיות נוספות. בג"צ המליץ לקיים הסדר חקיקתי כולל של כל הנורמות המשפטיות הדרושות להפעלת מפעל התעסוקה. טוב היה, כך המליץ, כי עניינים אלו יוסדרו בחקיקה ראשית ומעודכנת (עניין זה יורחב בהמשך).

מנגד, למרות דחיית העתירות, מצא בית המשפט לנכון לקבוע תבנית לשיקול הדעת ולהפעלת הסמכות המוקנית בחוק לנציב בעניין שיעורי התגמול. בית המשפט סיפק רשימת שיקולים נרחבת שיש להביאם בחשבון בעת מתן החלטה מנהלית באשר לשיעור

⁶ בג"צ 1163/98 שדות ואחי נ' שירות בתי הסוהר, פ"ד (נה4), עמ' 817.

שליבים בדרך לתעסוקה

בהגיעו לבית הסוהר, מוחזק האסיר בשלב הראשון בתאו, מתוך כוונה להכירו, לאבחן את בעיותיו, לעמוד על יכולותיו ולבחון את התנהגותו ואת יחסו כלפי הסובבים אותו וכלפי סגל בית הסוהר.

בשלב השני, אם נמצא האסיר ראוי לשיבוץ בפעילות יום-יומית, הוא מועסק בעבודות תחזוקה שוטפות בבית הסוהר (כגון ניקיון האגף, תורנות מטבח, גינון ואפסנאות) לפרק זמן של מספר חודשים. במסגרת זו מועסקים 3,000 אסירים בממוצע (נתוני מאי 2015). בשלב השלישי מופנה האסיר, על פי רמתו ההשכלתית, לפעילות חינוכית שעיקרה השלמת השכלה בסיסית או תיכונית. אם אינו זקוק להשלמת השכלה או סיים את לימודיו במרכז החינוך, משולב האסיר בפעילות של מערך התעסוקה הכוללת שני תחומים עיקריים: הכשרה מקצועית לאסירים ותעסוקה יצרנית.

הכשרה מקצועית לאסירים: אסירים משולבים בקורסים של הכשרה מקצועית בפיקוח של משרד הכלכלה ובמימונו, ובסיומם מקבלים תעודה מקצועית. תחומי ההכשרה המקצועית נבחרים בהסתמך על

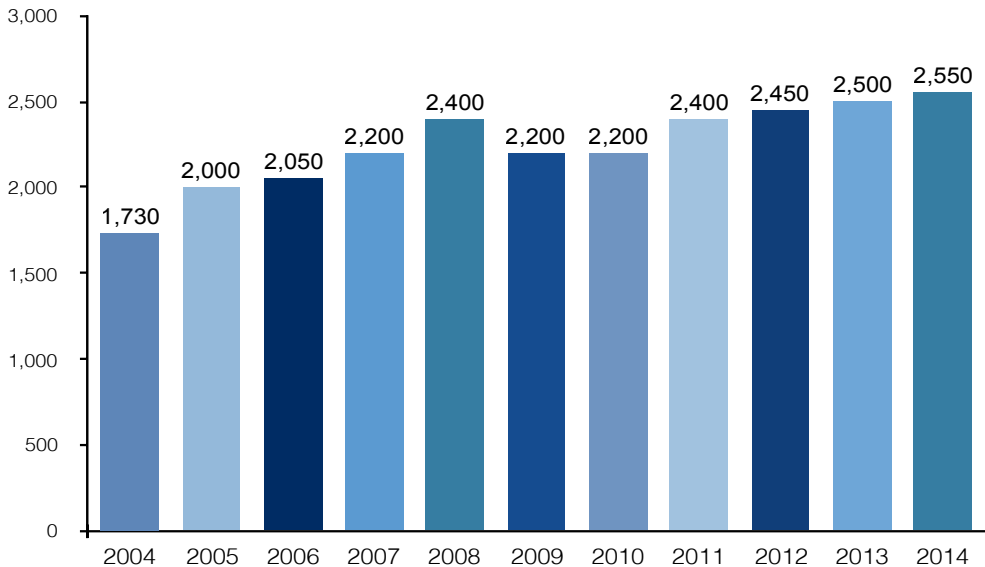
סקר של מקצועות נדרשים בשוק העבודה, שנעשה על ידי משרד העבודה והרווחה. בסקר זה מנותחים צורכי המשק והמקצועות שאפשר ליישם בשב"ס. בשנת 2009 שולבו 400 אסירים בהכשרה המקצועית. מספר זה הלך וגדל במרוצת השנים, וב-2014 שולבו 1,800 אסירים בקורסי ההכשרה המקצועית לסוגיהם. **תעסוקה יצרנית:** במערך התעסוקה היצרנית בשב"ס משולבים 2,400-2,600 אסירים בממוצע שנתי (נתוני מאי 2015). מספר המועסקים השנתי הממוצע נמצא במגמת עלייה זה מספר שנים.

ברקע הדברים יצוין, כי פוטנציאל האסירים שאפשר לשלבם בתעסוקה יצרנית עמד בשנים האחרונות על 2,800. בתרשים מוצג מספר האסירים המשולבים בתעסוקה יצרנית לפי שנים.

תעסוקת נשים בשב"ס

כללי ההעסקה של אסירים בשב"ס אחידים לכל האסירים, ובכלל זה אוכלוסיית האסירות. עם זה בהתחשב בשוני המגדרי, מערך תעסוקה שב"ס מקיים הסדרי תעסוקה המותאמים לנשים אסירות.

מועסקים בתעסוקה יצרנית

ייחודי לסקטור הציבורי. תקציב פעילותו נגזר מהתהליך העסקי (הוצאה מותנית בהכנסה), קרי הפער בין עלויות הייצור לעלויות המכירה מאפשר פיתוח מפעלים, תשלום שכר לעובדים, תגמול האסירים, רכש מכונות וחומרי גלם ופעילויות ניהוליות.

הפעולות שיווק, תכנון, רכש, מכירה, הובלה והתקנה מבוצעות באמצעות מטה של מערך התעסוקה. המטה אחראי לכל התהליכים האלה, וכן מחזיק קציני תעסוקה והכשרה מקצועית ומנהלי מפעלים הפרוסים ביחידות בשטח. התפוקה העיקרית של מערך התעסוקה משווקת למוסדות ממשלתיים (צה"ל, משטרה, שב"כ, משרדי ממשלה ורשויות מקומיות).

היקפי פעילות, סוגים ומספר המועסקים

בשנת 2015 כולל מערך התעסוקה שב"ס את המסגרות האלה:

- 44 מפעלי ייצור של שב"ס בתחומים עץ, מתכת, טקסטיל, דפוס, הרכבות ושיקום, וכן מפעלים של שב"ס להרכבה בקבלנות משנה בתחום הקרטונג, הפלסטיקה, העץ והמתכת. בסך הכול מועסקים כ-1,300 אסירים.
 - 23 מפעלי יזמות פרטית בתחומים נייר, דפוס, פלסטיקה, הנעלה, אלקטרוניקה וחיווט, אריזה, עץ ומתכת. בסך הכול מועסקים 950 אסירים.
 - שתי מכבסות משולבות במפעל הנותנות שירות לצה"ל וקנטינה. באלה מועסקים כ-50 אסירים.
 - 18 חברות המעסיקות אסירים במפעלים מחוץ לכותלי הכלא, במסגרת הנקראת "שיקום קבוצתי". בחברות אלו מועסקים כ-110 אסירים.
- בשנת 2014 השתתפו בתכניות של תעסוקה והכשרה כ-2,600 אסירים בממוצע חודשי, שהם כ-85% מפוטנציאל האסירים שאפשר להעסיקם.

תגמול אסירים

שב"ס מפעיל מערכת תגמול כספי לאסירים המשתתפים בפעילויות המשקמות. מערכת התגמול כוללת מספר מערכות נפרדות על פי סוג הפעילות.

לפיכך מופעל מגוון תעסוקות המתאימות לאסירות מבחינת כישוריהן הייחודיים, הפיסיים והאישיים, מתוך כוונה לפתח רצון אצל האסירות להשתלב בתעסוקה וליהנות ממנה. תהליך דומה מתקיים בקורסי ההכשרה המקצועית. בתחום זה מוצעים לאסירות קורסים ייחודיים כגון בניית ציפורניים ושזירת פרחים וסידורם.

מערך התעסוקה תעשיות שב"ס

מפעלי ייצור תעשייתיים - מפעלי שב"ס - הם מפעלים הנמצאים בכעלות המדינה, והם מנוהלים ומופעלים על ידי מערך התעסוקה שב"ס. המערך התעשייתי הפרוס בבתי הסוהר כולל 44 מפעלים, מתוכם 22 חרושתיים. הוא מנוהל באופן מקצועי על ידי צוות מהנדסים, ולצד מנהלי מפעלים מקצועיים בעלי ניסיון רב. במסגרת זו מועסקים מאות אסירים. התגמולים הכספיים שמשולמים להם נקבעים על פי תפוקות ונגזרים מההיקפים הכספיים של העסקות עם הלקוחות. ההתקשרות העסקית מתקיימת בשוק דינמי עם תחרות חופשית, היא משתנה בהתאם לזמן, למקום ולמצב עסקי נתון, ועל פיה נקבע בסופו של דבר גובה התגמול.

הצורך לעמוד בתנאי השוק התחרותיים מחייב השקעת משאבים רבים: יצירת תשתיות פיזיות, שיפור מבנים קיימים ובניית מבנים חדשים, רכישת מיכון מודרני וממוחשב, הכשרת כוח אדם מקצועי, בחינה מתמדת לשיפור תהליכי העבודה ועמידה בסטנדרטים מקצועיים ואיכותיים כמקובל בסקטור הפרטי.

העמידה בתנאים אלה התבטאה לאחרונה במתן תו תקן בי"ל 2008, ISO 9001, למרכזים היצרניים בבתי הסוהר "אשל", "שטה", "אילון", "חרמון", "צלמון", "אלה", "דקל", "רימונים" ו"השרון". במטה מערך התעסוקה פועלים כדי להרחיב את ההסמכה למרכזי ייצור נוספים. בנוסף ניתנו למרכזים יצרניים אלה תקן לאיכות הסביבה ISO 14001 ותקן בטיחות OHSAS 18001.

מערך התעסוקה תעשיות שב"ס פועל על פי מודל

מערך התעסוקה ומערכת ההכשרה המקצועית בשב"ס מציעים מענה לבעיה קשה זו על ידי הכשרת אסירים לעבודה הן בתקופת שהותם בכלא והן כהכנה לקראת השתלבותם בחברה ובשוק העבודה לאחר השחרור.

מטרות ההכשרה המקצועית בשב"ס

ההכשרה המקצועית בשירות בתי הסוהר מיועדת לתת מענה הן לצרכי הארגון והן לצרכי האסירים כחלק מתהליכי הטיפול והשיקום בהם. מבחינה ארגונית, הכשרת כוח אדם מיומן מאפשרת להפעיל את מערך התעסוקה בשב"ס באמצעות מפעלי תעסוקה רבים הנמצאים בכל בתי הסוהר. כמו כן ניתנת ההכשרה לאנשי מקצוע שיבצעו את התחזוקה השוטפת של בתי הסוהר.

אשר לרווח האישי של האסירים, ההכשרה המקצועית היא כלי שיקומי חשוב המיועד להקנות להם כלים לתעסוקה יצרנית הן בתקופת שהותם בין כותלי הכלא והן לקראת השתלבותם בחברה לאחר שחרורם. מערך ההכשרה המקצועית בשב"ס מבוסס על העקרונות האלה:

1. התבססות על תחומי ההכשרה הנדרשים בשוק העבודה. תחומי ההכשרה נקבעים לפי המקצועות הנדרשים בשוק העבודה ולפי המקצועות שאפשר לעבוד בהם במסגרת המפעלים הפועלים בשב"ס.
2. יצירת קשר עם הקהילה לצורך רציפות הטיפול באסיר. מתקיים רצף טיפולי, החל בלמידת מקצוע ורכישת ניסיון בעבודה בין כותלי בית הסוהר וכלה בליווי האסיר על ידי נציגי הרשות לשיקום האסיר לאחר שחרורו לצורך השתלבותו בעבודה.
3. הכנת האסיר לעולם העבודה. קורסים והכשרות המסייעים לאסיר לרכוש כלים שיקדמו את השתלבותו בעולם העבודה.

סוגי הקורסים

הקורסים המופעלים במסגרת ההכשרה המקצועית נחלקים למספר קטגוריות:

1. קורסים המקנים סיווג מקצועי: קורסים

המערכת לתגמול אסירים מנותקת כאמור משכר המינימום הקיים במשק. התגמול נקבע על פי התחום שבו מועסק האסיר ועל פי פרמטרים כגון תפוקה, התמדה וותק.

עבודות אחזקה ושירותים: בעבודות השירותים, הניקיונות והתחזוקה, מתוגמלים האסירים במסגרת המתוקצבת בתקציב המדינה. השכר לאסיר עומד על 5.5 עד 30 ש"ח ליום תעסוקה, במדרגים על פי סוג העיסוק ומאפיינים כגון קושי, הכשרה וידע מקצועי. **פעילות יצרנית:** שכר בעד פעילות יצרנית מבוסס על שעת עבודה ושיעורו 13.70 ש"ח. כמונחים חודשיים מגיע שכר האסירים ל-400 עד 3,300 ש"ח, על פי סוג העיסוק, רמת המקצועיות הנדרשת, הניסיון, היכולות והתפוקות האישיות.

פעילות חינוך ומדרשה: שכר לאסירים המשולכים בפעילויות חינוך ומדרשה ניתן על בסיס יומי ושיעורו חמישה שקלים ביום.

תמיכה באסירים: ניתן תגמול לאסיר בעד פעולות תמיכה שהוא מעניק לאסירים אחרים הנזקקים לתמיכה. השכר הוא בין 15 ל-30 ש"ח לפעילות יומית על פי היקף השעות.

הכשרה מקצועית לאסירים

תעסוקת אסירים והעסקתם בכלא הן כלי טיפולי שיקומי שיש לו מספר מטרות, ובהן ליצור אצל האסיר שינוי תודעתי ביחסו לתעסוקה ולהקנות לו הרגלי עבודה וכלים שיאפשרו לו להשתלב בשוק התעסוקה לאחר השחרור. מחקרים הוכיחו שקיים קשר הדוק בין השקעה ברצף טיפולי חינוכי, ובכלל זה הקניית מיומנויות תעסוקה, לבין צמצום תופעת החזרה לפשע ולכלא (רצידיביזם) (ראו למשל, ולק ודיודסקו, 2011; Laub & Sampson, 2001).

לאסירים משוחררים רבים התעסוקה היא קרש הצלה של ממש. האסירים משתחררים מהכלא, לפעמים אחרי שהות ממושכת, וחוזרים לבעיות שגרמו להם להגיע לכלא. תכופות הם חסרי ההכשרה המקצועית וחסרי עבודה (ראו למשל, אמיר, דיאמנט וקרנות, 2012).

ממלמדת שאסירים לא מעטים לא מצליחים לסיים את הקורסים במסגרת ההכשרה המקצועית. גורמים לכך שלושה אילוצים:

1) אילוף ביטחוני-מודיעיני: ניווד אסירים מבתי כלא לבתי כלא אחרים בשל שיקולי ביטחון ומודיעין.

2) תקופת המאסר: אסיר העומד לסיים את ריצוי מאסרו בשב"ס אינו רשאי להשתלב בקורסים ממושכים.

3) חוסר התמדה: חלק הארי של האסירים לא ישבו על ספסל הלימודים תקופה ארוכה בטרם נאסרו. לפיכך קשה להם מאוד להתמיד ולסיים קורס ארוך. כדי לתת מענה לאילוף זה נבחר מודל מודולרי. נבנו קורסים של 50 עד 100 שעות, והם נמשכים חודשיים עד שלושה בלבד. בחלק מהקורסים נקבעו מודול מתחילים ומודול מתקדמים. קורסים כאלה לדוגמה: ריצוף, שזירת פרחים וצורפות.

שינויים בהכשרה המקצועית

בשנים האחרונות חלו שינויים בהכשרה המקצועית.

1. שינוי מגוון הקורסים והתאמתם לביקושים במשק ולטרנדים התעסוקתיים/חברתיים: בהתאם לביקושים במשק, השתנו חלק מהמקצועות שהתאימו לשנות ה-80 וה-90, ולפיכך שינה שב"ס את מגוון הקורסים והתאימה לדרושות ולביקושים העדכניים. למשל, הסמכת מסגרים, שזירת פרחים, בניית ציפורניים, טבחות וקורס מאסטר שף.

המקצועות המבוקשים מאותרים על פי נתונים המפורסמים באתר האינטרנט של משרד הכלכלה. שב"ס מתחשב גם באופי האוכלוסיות המשתנות של האסירים ובסיכויי השתלבותם במקצועות לסוגיהם. לפיכך אסירים המבקשים להיות מוכשרים בתחום מקצועות הבנייה מופנים לקורסים בתחום זה, מתוך הערכה שהאסיר יוכל להשתלב בתחום לאחר ריצוי המאסר.

ממשלתיים המוכרים והממומנים על ידי משרד הכלכלה והכוללים פיקוח מקצועי וקריטריונים מחמירים של סביבה לימודית. האסירים הולומדים בקורסים אלו נדרשים לעמוד בבחינות חיצוניות של משרד הכלכלה, והעומדים בהצלחה בבחינות זכאים לתעודת סיווג מקצועי ממשלתית, המקנה להם הכרה כבעל מקצוע גם בלשכת התעסוקה האזרחית. קורסים לדוגמה: טבחות, מבנאות אלומיניום ורתכות.

2. קורסים המקנים תעודת השתלמות: השתלמויות, העשרות וסדנאות שאינן מקנות סיווג מקצועי ממשלתי ואינן בפיקוח ממשלתי. תכנית הלימודים נקבעת לפי הצרכים, והקורסים מופעלים במימון עצמי של שב"ס. תעודת הסיום מוענקת על ידי המכללה שמפעילה את הקורס.

3. הכשרה מקצועית במפעלים (O.J.T): הכשרה המסופקת לאסירים על ידי מנהלי המפעלים ומכונה הכשרה פנים מפעלית. תוך כדי עבודה במפעל ניתנים לאסירים כלים מעשיים הנדרשים להכשרתם לעבודה במפעל.

4. הכשרה מקצועית ייחודית לשב"ס: קורסים קצרים, סדנאות והשתלמויות במימון שב"ס ובשותפות עם גורמים מקצועיים בתעשייה מחליפים היום חלק מהקורסים המקנים סיווג מקצועי. הסיבה לכך היא ירידה חדה במקורות מימון ממשלתיים להכשרה מקצועית למבוגרים בכלל ולקורסים בפרט⁷. מתכונת זו של השתלמויות וקורסים קצרים ותכליתיים מאפשרת לבצע קורסים רבים ובפריסה ארצית בכל מתקני הכליאה. כך יכולים אסירים רבים יותר להשתתף בקורסים.

תפיסה אסטרטגית של ניהול ההכשרה המקצועית

הניסיון בהכשרה המקצועית ב-20 השנים האחרונות

⁷ תקציב ההכשרות המקצועיות, הנחשב ככל העולם המערבי לבסיס של פעילות הממשלה בשוק העבודה, קוצץ בישראל בשני שלישים מאז שנת 2000, מ-160 מיליון שקל ל-53 מיליון שקל בשנה שעברה. אחת ההשלכות של היעדרה של ההכשרה המקצועית למבוגרים במקצועות כגון רתכות היא הקושי לגייס עובדים מקצועיים. 75% מהתעשיינים דיווחו ברבעון הראשון של השנה על קושי זה.

מקצועית. דוגמאות לקורסים כאלה: גננות, מבנאות אלומיניום, צבע, ריתוך וריצוף.

4. שיתוף גורמים בתעשייה ובני משפחותיהם של המשתלמים בטקסי סיום: בקורסים ארוכים וחשובים שב"ס מקיים טקסי סיום שאליהם מוזמנים גורמים בתעשייה, נציגים ממשד הכלכלה ובני משפחותיהם של האסירים שסיימו את הקורסים. כך מתאפשר לאסיר להציג בפני נציגי החברה ובפני בני משפחתו את הישגיו ואת התעודה שהוא מקבל. בטקסי הסיום של קורסים כגון עיצוב תכשיטים, צורפות, שזירת פרחים, עיצוב טקסטיל וטבחות, האסירים מציגים את תוצרי עבודתם לכל המוזמנים. הדבר תורם להעצמתם, והאסיר עובר חוויה משפחתית מתקנת ששותפים לה אנשי מערך התעסוקה, מפקדי בתי הסוהר, נציגי משרד הכלכלה ואורחים אחרים.

2. שינוי במתכונת ההפעלה של הקורסים: כדי לטייב ולייעל את מנגנון ההפעלה של הקורסים, החליט שב"ס לפרסם מכרזים הן כדי ליצור מאגר של מכללות המתמחות בהכשרת אסירים והן כדי לגייס מורים בעלי ידע בתחום. מורים כאלו, בהכירם את אוכלוסיות האסירים, משפיעים על רמת המוטיבציה והרצון של האסירים ללמוד. שב"ס פועל כרגולטור המאשר את המכללות והמורים המתאימים. כך נוצרת מערכת יציבה של הכשרה מקצועית ולאורך זמן, בעלת סגל מורים ומדריכים מנוסה בעבודה עם אסירים.

3. פעילות פרויקטלית: חלק מהפרויקטים בתחום הבינוי בבתי הסוהר נעשה על ידי אסירים כחלק מעשי בקורסים של הכשרתם המקצועית. הרווח כפול: יש בכך תרומה לטיפולו בתי הסוהר ושדרוגם, ובד בבד הדבר מאפשר לאסירים המשתלמים התנסות

סוגי קורסים בשנים 2014-2015

קורסים המקנים מקצוע	קורסים המקנים כלים המסייעים להשתלב בעולם העבודה
ניהול מחסן ממוחשב	הכנה לעולם העבודה
גננות	גישור בעולם העבודה
ריצוף וקרמיקה	ניהול קונפליקטים
חיווט תעופתי	בטיחות בתעסוקה
טבחות	יוזמים עסק
מבנאות אלומיניום	ניהול תקציב
צביעה	
ספרות	
שרברכות	
צורפות	
משגיחי כשרות	
ריתוך	
תחזוקת מבנים	
מסגרות	
תקליטנות - לנוער בבית סוהר אופק	
איפור - לאסירות "נוה תרצה"	
שזירת פרחים - לאסירות "נוה תרצה"	
קליעת סלים - לאסירות "נוה תרצה"	
תפירה - לאסירות "נוה תרצה"	
תפירת מודלים - לאסירות "נוה תרצה"	
חיפוי קירות	
גנרות	

הטמעת מודל האיכות בשב"ס

קביעת סטנדרטים לסביבת עבודה: כחלק ממרכיבי האיכות נקבעו סטנדרטים לסביבת עבודה יצרנית. מערכת תעשיות שב"ס השתלבה בתחרות "תעשייה יפה" שהתקיימה במסגרת התחרות הארצית לארץ ישראל יפה בשנת 2015. בתחרות קיבלו מפעלי שב"ס הערכה חיובית ממבקרים חיצוניים וזכו בחמישה כוכבי יופי מרביים ובדגל היופי. ההכרה החיצונית מחזקת את תחושת הגאווה המקצועית של הארגון. **קביעת יעדים לבטיחות בעבודה:** נקבעו יעדים ונהלים להבטחת הבטיחות, בוצעו ביקורות ופותח מסד נתונים ממוחשב למעקב אחר תאונות. מנהלי מפעלים נשלחו לקורסים לממוני בטיחות, ואסירים העובדים במפעלים משולבים בהם כנאמני בטיחות. בשם האיכות מקפידים במערך התעסוקה של שב"ס על שימוש במיגון אישי, באמצעי מיגון המותקנים במכונות ושילוט מתאים עם הוראות בטיחות בעברית, באנגלית, ברוסית ובאמהרית. מערך התעסוקה השתלב בתחרות בטיחות ונהות (פרס יוספטל) של המכון לבטיחות ונהות כדי ליצור מוטיבציה לקיום רמת בטיחות גבוהה.

תעסוקת אסירים במדינות אחרות

סקירת מודלים של תעסוקת אסירים בעולם מלמדת, כי המודל הבריטי והמודל הקנדי דומים למדי למודל בישראל (ולק ודוידסקו, 2011), אם כי בבריטניה ובקנדה מושם דגש רב יותר באבחון הצרכים התעסוקתיים של האסיר בעת כניסתו לבית הסוהר, וכן מושם דגש במתן ייעוץ לאסיר וסיוע תעסוקתי בקהילה לאחר שחרורו. המודל האמריקני מדגיש היבטים כלכליים ורואה בתעסוקת אסירים מקור לכיסוי של חלק מהוצאות המאסר. האפקטיביות של תכניות לתעסוקת אסירים והכשרה מקצועית נבחנה במחקרים בשלושה היבטים: התנהגות האסירים בבית הסוהר, השתלבות בשוק העבודה לאחר השחרור ורצידיביזם. אשר לרצידיביזם, מסתבר כי קיים שוני מגדרי בין אוכלוסיית האסירים לאוכלוסיית

בד בבד עם שינוי המדיניות בנושא ההכשרה המקצועית, שב"ס מכשיר היום כ-1,800 אסירים מדי שנה. לעומת זה בשנים 2008-2009 הוכשרו בשב"ס רק כ-400 אסירים בשנה. השינוי במספר האסירים המשתתפים בהכשרה המקצועית תואם את שינוי האסטרטגיה בעניינה. כיום מועברים 116 קורסים בשנה, ואילו בשנים 2008-2009 הועברו בממוצע רק 25 קורסי הכשרה מקצועית בשנה.

המגוון הרב של קורסי ההכשרה המקצועית נועד מצד אחד לענות על הצרכים הקיימים בשוק, ומצד שני להיענות לביקוש לתעסוקה בבתי הסוהר בהתאם לתחומי העניין של החניכים, יכולותיהם וכישוריהם.

איכות - צורך קיומי ועסקי

העיסוק באיכות, בשיפור תהליכים בייצור ובבטיחות, הוא חלק מתפיסה מערכתית בתעשיות שב"ס. הנחת היסוד הבסיסית שנענת על **צורך כלכלי עסקי**, ובחלק מהמקרים היא **תנאי חיוני להמשך הפעילות היצרנית**. בלי שיפורים מתמידים, לא יוכלו תעשיות שב"ס לשרוד בטווח הבינוני ובטווח הארוך כגוף עסקי תעשייתי תחרותי. לצורך זה נדרשות:

1. יצירת תרבות ארגונית ל"איכות כוללת". בכלל זה שיפור מתמיד, דיווח מדויק, למידה ארגונית והפקת לקחים.

2. הגדרה של אמצעי בקרה ודיווח אחידים לכלל הארגון ויצירת בסיס נתונים אחיד ובר השוואה לצורך קבלת החלטות נכונות וממוקדות. הציפיות מהפעלת מערכת איכות:

צמצום של עלויות הייצור: תהליכי ייצור איכותיים יצמצמו עלויות ייצור, ובתוך כך נדרש שימוש יעיל בחומרי גלם. תכנון עבודה על פי פרוטוקול מחייב, הכולל תכנון הנדסי ותכנון הייצור, ימנעו תיקונים חוזרים והחזרת מוצרים ששווקו, קרי השבת מוצרים כגומים או מוצרים שאינם על פי המוזמן.

מיצוב מותג איכותי: איכות היא מרכיב מהותי במיצוב המוצר והיא חלק מיתרונותיו. הקפדה על האיכות תאפשר שיווק למוסדות וארגונים מחייבי איכות.

פעילויות של הרשות לשיקום האסיר. שלב המעבר בין שתי המסגרות כולל בין השאר העברת מידע על התעסוקה של האסיר בבית הסוהר וההכשרה שקיבל בתקופת מאסרו.

מקורות

אמיר, מ' דיאמנט, א' וקרנות, פ' (2012). תעסוקה לאסירים משוחררים: מערך מתקר 2011. ראשון לציון: המכללה למינהל והרשות לשיקום האסיר.

ולק, ד' ודוידסקו, ע' (2011). תעסוקת אסירים ככלי שיקומי. רמלה: שב"ס, יחידת המחקר.

Laub, J., & Sampson, R. (2001). Understanding desistance from crime. In M., Tonry, & N., Morris (Eds.), *Crime and justice* (pp. 1-70). Chicago: University of Chicago Press.

Saylor, W. G., & Gaes, G. G. (1996). The effect of prison employment and vocational/apprenticeship training on long-term recidivism. *Forum on Corrections Research*, 8(1), 12-14.

האסירות, ואין זהות תהליכית בעניינו. חשוב לפתח כלים ותהליכים למניעת רצידיביזם בשני המגדרים (ולק ודוידסקו, 2011).

תגמול האסירים

ברוב תכניות התעסוקה ברחבי העולם תגמול האסירים מנותק משכר המינימום הנהוג במשק. בקבדה למשל, אסיר משתכר 5-7 דולרים ליום עבודה. בשירות בתי הסוהר בישראל התגמול משתנה לפי סוג העבודה שהאסיר מבצע כמפורט לעיל, וכן לפי פרמטרים נוספים כגון ותק, התמדה ותפוקה. השכר נע בין 5.5 ש"ח ליום בעבודות שירותים וניקיון ו-30 ש"ח ליום לעבודות שת"מ (שירותים, תחזוקה ומטבחים) אחרות, לבין 30 ש"ח עד 100 ש"ח ליום עבודה לעובד מקצועי במפעלי שב"ס.

השתלבות בשוק העבודה לאחר השחרור

לנוכח הקשר המובהק בין תעסוקה לרצידיביזם ולנוכח המחסומים הרבים הניצבים לפני אסירים בעת הניסיון להשתלב בשוק העבודה, בולטת חשיבותן של תכניות התעסוקה בתקופת המאסר. מרבית המחקרים שנסקרו (אצל ולק ודוידסקו, 2011) מדווחים שתכניות תעסוקה בתקופת המאסר מביאות לידי שיפור סטטיסטי מובהק בשיעורי התעסוקה לאחר השחרור. הפער בין אסירים שהועסקו בתקופת המאסר לבין אסירים שלא הועסקו מבחינת שיעורי התעסוקה לאחר השחרור הוא בממוצע 9% לטובת אסירים שהועסקו בתקופת המאסר (לפי מחקרם של Saylor & Gaes, 1996).

אשר להמשך ההכשרה המקצועית ולפיקוח תעסוקתי, שלב חשוב מאוד ברצף שבין תעסוקת אסירים בשב"ס לתעסוקתם אחרי השחרור הוא ההכשרה המקצועית והפיקוח התעסוקתי של הרשות לשיקום האסיר. פעולות אלה נעשות תוך שיתוף פעולה בין שב"ס לרשות לשיקום האסיר ותיאום בין שני הארגונים. השיקום התעסוקתי של האסירים מתחיל בפעילות התעסוקתית בשב"ס, וממשיך לאחר השחרור במגוון

The Decision to Imprison: On Community and Custody Thresholds [after Model Penal Code: Sentencing (Draft no. 11) 2015]

Netanel Dagan¹

This paper suggests a preliminary descriptive analysis of the custody threshold clause as drafted in the new Model Penal Code: Sentencing (2015) (MPC). The MPC aims to guide judges as they exercise their discretion when choosing between a custodial or community sentence in a given case. The MPC approach is intended to limit the use of both prison and probation by providing guiding principles and specific clauses. The MPC offers a

more cost-effective and moderate penal policy when using custodial and community sanctions. The insight that this approach offers is that an inappropriate penal policy could impair offender reintegration, create future risks and produce a counter-effective, costly policy. In addition, the paper provides a comparative analysis of penal policies in the UK and in Israel after legislation of the Penal Law (Amendment no. 113).

¹ Dr. Netanel Dagan, Academic visitor, 2015, University of Oxford.

Can a State Reduce the Number of Prisoners? Can Israel Learn from the French Penal Reform?

Abraham Tennenbaum¹, & Ron Soffer²

Can the state reduce the number of its prisoners? Can this be done regardless of the level of crime? A French penal reform came into effect in August 2014. The main focus of the reform is to define policies designed to reduce the number of prisoners. The fundamental assumption of this reform is that prison is costly and inefficient and should be used only as a last resort. The reform eliminates minimum sentences, giving judges

discretionary power to suggest alternative options to imprisonment. Our goal in this article is to describe the reasons for reform, the main principles underlying the reform and the alternatives to imprisonment that it offers. We will also try to examine what is known about its success/failure. Finally, we will try to understand what can be learned from the reform and its implications to the situation in Israel.

¹ Dr. Abraham Tennenbaum is a (retired) judge and a lecturer at the law faculty at the Safed Academic College, Israel.

² Advocate Ron Soffer is the founder of the Soffer law firm in Paris, and a licensed lawyer in Israel, the State of New York, and France.

Attribution of Blame and Severity of Rape as a Function of the Victim's Behavior before, during and after the Rape, among Therapists and Non-therapists

Yael Idisis¹, & Alice Edoute²

This study examined gender differences in attribution of severity and blame towards the male attacker and female victim as a function of the victim's behavior after the rape. Each of the 46 men and 47 women who participated in the study was presented with twelve rape scenarios. Each scenario included information related to the victim's behavior after the rape: meeting with the attacker (Yes/No); filing a complaint (Yes/No); and exhibiting symptoms of distress (Low/Medium/

High). The participants were asked to grade the extent of the victim's contribution, the offender's contribution and the severity of the event on a scale of 1-10, for each of the 12 rape scenarios presented. As hypothesized, all of the variables influenced blame attributed to the victim even though the victim's behavior after being raped had no relevance to the rape incident itself. This finding is discussed with respect to Defensive Attribution Theory and Just World Theory.

¹ Dr. Yael Idisis, Ph.D., Clinical Criminologist, senior lecturer and researcher, Department of Criminology, Bar-Ilan University.

² Alice Edoute, M.A. Clinical Criminology, Jewish Agency.

Criminal Activity among African Foreigners in Israel

Inna Levy¹, & Taly Rothschild²

The issue of crime among foreigners, especially among African infiltrators, has recently become one of the main social concerns in Israel. Media reports create an inflated sense of the rate and severity of the offenses, and various theories support the claim that there is a link between immigration and crime. The purpose of this study is to characterize the crime patterns of African foreigners and compare the frequency and type of their criminal activities to those of Israeli citizens and of other foreigners in Israel. The

present study is based on data received from the Israeli Police. The files received include information on over 35,500 offenses that were committed between 2000 and 2012. The results indicate that over the course of the last decade, crime rates among African foreigners increased steadily until 2013. The results also show that the crime rate among African foreigners is less than 0.5%. The discussion addresses the results of this research within the context of the moral panic and 'immigration and crime' nexus.

¹ Dr. Inna Levy is an applied criminologist and criminal profiler. She is a lecturer at the Department of Criminology of Ariel University and at the Department of Multidisciplinary Studies of Zefat Academic College.

² Superintendent Tali Rothschild is an officer at the Department of Research and Statistics in the Planning Division of the Israel Police.

The Relationship between Participation in Altruistic and Anonymous Acts of Grace, and Abstention from Criminal Behavior among Adolescents at Risk

Neli Michaeli¹, & Tomer Einat²

The etiology of anti-social and criminal behavior among adolescents at risk and the effectiveness of various coping measures and programs in abstaining or abolishing such conduct have received extensive academic attention. One unique and innovative program based on the premise that altruistic activity and anonymous giving significantly help and strengthen people who carry them out, is the Unique Grace Commando Unit ("Sahi Respect").

This study examines the subjective factors that lead juveniles at risk to be actively and consistently involved in the activities of "Sahi Respect", and analyzes the perceived correlation between anonymous and altruistic activities and the

adolescents' current ways of thinking and behaving, as well as their perceptions of their future.

Main findings: 1. Altruistic and anonymous activity is perceived as satisfactory and as a normative and constructive outlet for risk-taking and the need for excitement; 2. Autonomous and active involvement in normative behavior initiates feelings of cognitive and behavioral independence which contribute to the development of internal motivation for further positive action; 3. Acts of anonymous giving and grace are perceived to be related - practically, emotionally and declaratively - to successful reentry to society.

Implications of these results are discussed.

¹ Neli Michaeli (MA), rehabilitative criminologist, manager of Migdalor "Negba" Center for Juveniles At Risk, Bat-Yam.

² Tomer Einat (PhD) is a senior lecturer in the Department of Criminology at Bar Ilan University, Israel. His major areas of research are male and female prisons, intermediate sanctions, criminal justice, and learning disabilities and criminal behavior.

Recidivism in Israel: Features of Prisoners, Imprisonment and Criminal Specialization

Dror Walk¹, & Eliav Berman²

Recidivism is a major index in law-enforcement systems and criminological research because it enables policymakers to assess the development of the prison system and evaluate the effectiveness of its rehabilitation programs. Of 6,724 prisoners released in 2008 in Israel, 41.3% returned to prison within five years. The percentage of recidivism among men is higher than among women; higher among those who are unmarried than among those who are married; and higher among those who are younger as opposed to older. The percentage of recidivism among prisoners who were released after serving their full term was higher than among those who were released early. The highest percentage of recidivism was found among prisoners sentenced to a period of one to three years and among prisoners who had committed property and drug crimes. The lowest rates were found among prisoners convicted of fraud, homicide and sex offenses. Specialist recidivism was measured by comparing the risk of repeat

imprisonment for an offense from a defined category and was found to be especially high for sex crimes, traffic offenses and fraud. A multi-variable analysis showed that the chances that a prisoner released from a second or subsequent imprisonment will return to prison are two and a half times higher than those of a prisoner released from first imprisonment. The likelihood for repeat imprisonment was also found to increase if the prisoner was male, a property offender, under age 30, and released after serving a full sentence. The percentage of recidivism remained fairly stable among the prisoners released in the years 2004-2008. Despite the importance of the recidivism index, it has limitations that are the result of the long assessment period, i.e. five years, and the fact that it measures failure rather than success. In order to evaluate integration of the released prisoner into the community, it is recommended to examine additional outcome indices, such as family stability and employment.

¹ Colonel Dror Walk, Ph.D. in Psychology, Head of Research and Strategic Planning Department, Planning Administration, Israel Prison Service

² Major Eliav Berman, M.A. in Psychology, Research Officer, Research and Strategic Planning Department, Planning Administration, Israel Prison Service.

Despair will Hold You Prisoner, Hope will Set You Free: Hope and Meaning among Released Prisoners

Moshe Addad¹, Efrat Vignansky², & Hanna Himi³

Using in-depth interviews, this study examines the life stories of ten released prisoners who have re-entered the community. The goal of this research was to examine the self-image and world views of the subjects before they entered prison, while they were imprisoned, and following their release. It also examined parameters that might provide an opportunity for change and rehabilitation and prevent a relapse into criminal behavior (recidivism). Three central themes emerged from narrative analyses of these life stories. The themes represented past and present periods in the prisoners' lives, as

well as future aspirations. The findings showed a perception of the past as being chaotic; lacking meaning, hope, and clear boundaries. Subjects perceived themselves as being devoid of choice and dependent on various factors in their environment. Imprisonment was a turning point in the subjects' lives and their attitudes after release focused more on change, choice, life meaning, and hope for a more positive future. The discussion addresses these themes and the importance of hope and meaning for generating new, changed goals and facilitating the rehabilitation process.

¹ Prof. Moshe Addad (Professor Emeritus), Bar Ilan University, Ramat Gan. Lecturer at the Peres Academic Center School of Law, Rehovot. Recipient of the Israel Prize for Criminology, 2010.

² Dr. Efrat Vignansky. The Peres Academic Center School of Law, Rehovot. Talpiot College of Education, Holon. Couples and family therapist (internship) at the Adler Institute, Kfar Saba.

³ Dr. Hana Himi. Senior lecturer in the youth advancement track at the Faculty of Education and in the criminology and law enforcement course at the Faculty of Culture and Society, Beit Berl Academic College, Kfar Saba. Psychotherapist and Deputy Director of the Clinical Center of NATAL (Israel Trauma Center for the Victims of Terror and War).

Resilience and Coping with Stressors among Prison Officers

Nina Suliman¹, Dmitry Leykin², Eliav Berman³, Nira Bonneh⁴, & Mooli Lahad⁵

The goals of this research were to identify and map the dominant coping mechanisms employed by IPS prison officers; to assess the impact of stressors on emotional distress; and to study the influence of resilience on positive and negative aspects of their job. In order to do so, questionnaires were administered to 355 prison officers working in prisons.

The results show that prison officers report a medium to high level of resilience. Resilience levels did not differ between different professional sectors (security, administration and care) or different types of detention facilities (prisons for Israeli prisoners, prisons for terrorist offenders and detention centers). Resilience was a significant and unique contributor to predicting work satisfaction above and beyond different background factors. In general, IPS prison officers tend to prefer cognitive coping resources such as problem solving. Another major coping resource is the social channel.

Different facility types yielded significantly different stress levels, but differences were not found between

professional sectors. Prison officers working in detention centers reported higher levels of stress than those working in other types of facilities. It was found that the main perceived stressors at work were lack of consideration of work conditions (supervisors giving prisoners preferential treatment or working beyond shift hours) and stressful relations with co-workers. A wide variety of events were perceived as traumatogenic. According to the research questionnaire, over one-third of the respondents (regardless of facility type and professional sector) displayed post-traumatic symptoms. The paper suggests a model by which there are stressors in prison work that affect perceived stress, which may be manifested in certain prison officers as post-traumatic symptoms. On the other hand, resilience which was found to be in correlation with work satisfaction and utilization of different coping resources was shown to mitigate the influence of the stressors and post-traumatic symptoms, especially among security workers.

¹ Mrs. Nina Suliman, Clinical Psychologist. PhD student, Department of Criminology, Bar-Ilan University, Ramat Gan. former head of the behavioral science branch, IPS.

² Mr. Dmitry Leykin - Phd Student, PREPARED Center for Emergency Response Research, Recanati School for Community Health Professions, Faculty of Health Sciences, Ben-Gurion University.

³ Mr. Eliav Berman, Psychologist, Former research team manager in the behavioral science branch, IPS.

⁴ Mrs. Nira Bonneh - MSc Behavioral and Management Sciences, Staff member in the Community Stress Prevention Center, Social Worker at the Emek Medical Center, Afula.

⁵ Prof. Mooli Lahad - President of the Community Stress Prevention Center, Head of the MA Drama-Therapy program, Tel Hai College.

Penalization or Rehabilitation? Incarceration Policies in Israel, a Reflection of Prison Wardens' Views

Ili Goldberg¹

This article studies the incarceration policies in Israel, as reflected by the views of 84 prison wardens in the Israeli Prison Service (IPS). The study reveals that according to the participating wardens, the dominant goal of these policies is penalization and detention. Nevertheless, they also express their support for the rehabilitation-oriented approach.

The study provides an in-depth analysis of the prison wardens in Israel. It addresses their perceptions of the objectives for incarceration, their views on management strategies within prisons, and the key dilemmas that they face in their positions. These include dilemmas such as whether prison should be viewed as a civilian institution or a security-military one, and the issue of which administrative body should oversee its operations – the Ministry of Interior Defense or the Ministry of Justice.

The role of a prison warden presents constant conflict as the prison policy primarily accounts for detention and penalization, and yet – as this study shows – the wardens support rehabilitation. A reform is needed to alleviate this conflict. Changes in incarceration policies around the world reflect an increased understanding of the importance of rehabilitation during imprisonment. A reform of this kind is needed in Israel in order to shift the focus from a security-oriented system to a more civilian and rehabilitation-oriented one. Reforming Israel's prison policies will change operative priorities and resource allocations accordingly. It may also encourage prison managers to invest further efforts in rehabilitation and alleviate the professional conflict that they currently face.

¹ Dr. Ili Goldberg is a criminologist. She was the manager of several prisons including the youth prison "Ofek", and is now a lecturer in the Beit Berl Academic College.

Index

Penalization or Rehabilitation? Incarceration Policies in Israel, a Reflection of Prison Wardens' Views	
Ili Goldberg.....	185
Resilience and Coping with Stressors among Prison Officers	
Nina Suliman, Dmitry Leykin, Eliav Berman, Nira Bonneh, & Mooli Lahad.....	184
Despair will Hold You Prisoner, Hope will Set You Free: Hope and Meaning among Released Prisoners	
Moshe Addad, Efrat Vignansky, & Hanna Himi.....	183
Recidivism in Israel: Features of Prisoners, Imprisonment and Criminal Specialization	
Dror Walk, & Eliav Berman.....	182
The Relationship between Participation in Altruistic and Anonymous Acts of Grace, and Abstention from Criminal Behavior among Adolescents at Risk	
Neli Michaeli, & Tomer Einat.....	181
Criminal Activity among African Foreigners in Israel	
Inna Levy, & Taly Rothschild.....	180
Attribution of Blame and Severity of Rape as a Function of the Victim's Behavior before, during and after the Rape, among Therapists and Non-therapists	
Yael Idisis, & Alice Edoute.....	179
Can a State Reduce the Number of Prisoners? Can Israel Learn from the French Penal Reform?	
Abraham Tennenbaum, & Ron Soffer.....	178
The Decision to Imprison: On Community and Custody Thresholds [after Model Penal Code: Sentencing (Draft no. 11) 2015]	
Netanel Dagan.....	177

Editor in Chief: Moshe Addad

Editors: Uri Timor, Yitzhak Goralov

Editorial Board Member: Natti Ronel

Advisory Board: Sarah Ben-David, Gavriel Cavaglione, Ben-Zion Cohen, Gideon Fishman, Yossi Glickson,
Ruth Kannai, Israel Kim, Giora Rahav, Natti Ronel, Leslie Sebba, Mally Shechory, Efrat Shoham,
Shlomo Giora Shoham, Uri Yanai

Assistant Editors: Shdema Bar-Ilan, Hana Herbst

Production: Israel's Government Advertising Agency

PUBLISHER: ISRAEL PRISON SERVICE, DEPARTMENT OF MEDIA AND PUBLIC INFORMATION

P.O.B. 81 RAMLA 72100 • TEL: 08-9776306 FAX: 08-9193812

ips.gov.il

PRODUCTION: LAPAM

Crimes and Penalties in Israel

Theory and Application

Glimpse into Prison | Issue No. 17

Published by Israel Prison Service
December 2015

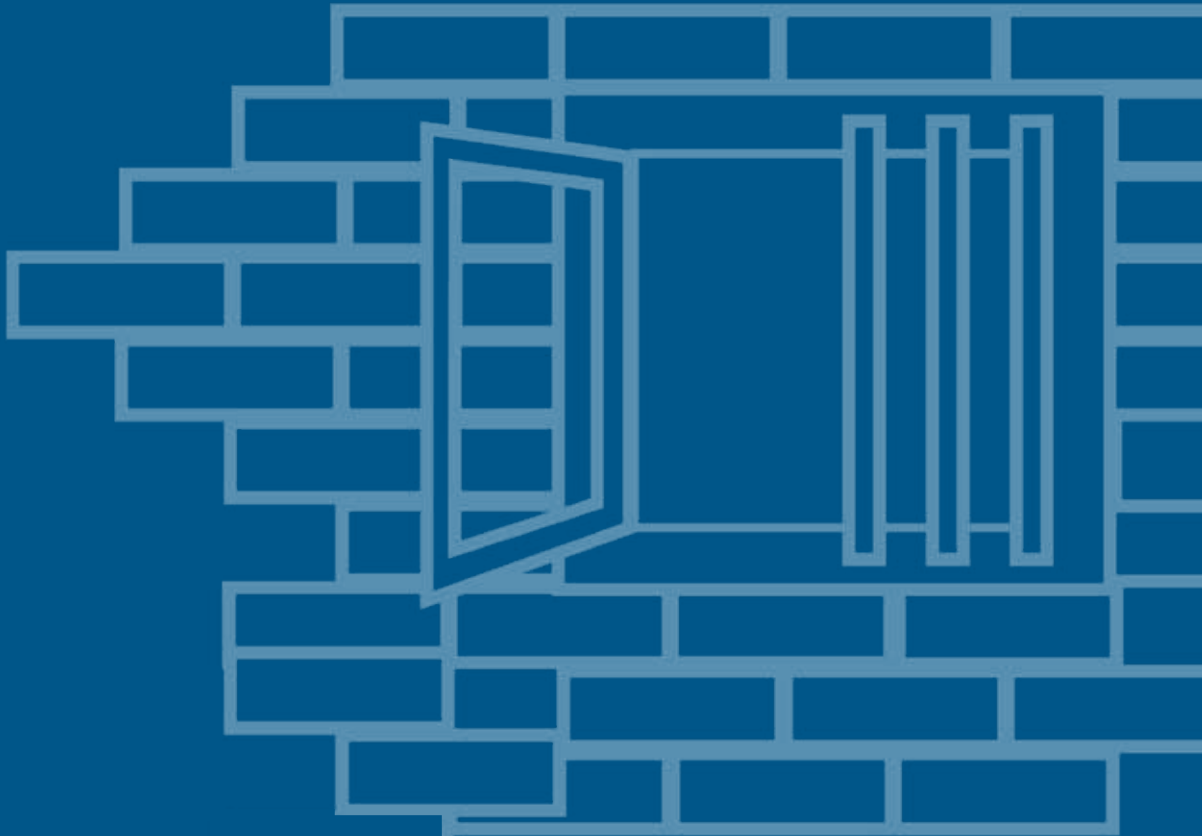

Bar-Ilan
University

Prison Service

Crimes and Penalties in Israel

Theory and Application

Glimpse into Prison | Issue No. 17